

NILS ENEWALD

SVERIGE OCH FINNMARKEN

SVENSK FINNMARKSPOLITIK UNDER
ALDRE TID OCH DEN SVENSK-NORSKA
GRÄNSLÄGGNINGEN 1751

LUND
GLEERUPSKA UNIV.-BOKHANDELN

SVERIGE OCH FINNMARKEN

SVENSK FINNMARKSPOLITIK UNDER ÄLDRE TID OCH DEN SVENSK-NORSKA GRÄNSLÄGGNINGEN 1751

AV

NILS ENEWALD

LUND

GLEERUPSKA UNIV. -BOKHANDELN

LUND 1920
CARL BLOMS BOKTRYCKERI

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Förord	Sid. V
Källförteckning	XII
I. Inledning. De äldsta beskrivningarna av Finnmarken. Det svenska väldets utsträckning åt norr enligt medeltida framställningar. Den svenska beskattningen här intill slutet av 1500-talet	1
II. Sveriges finnmarkspolitik under den äldre Vasatiden och fram till Teusinafreden. Svensk-danska underhandlingar och svensk-ryska gränsprojekt. 1596 års gränsläggning	55
III. Karl IX:s politik beträffande Finnmarken. Freden i Knäred 1613 och Sveriges ställning till denna landsända under den närmast därefter följande tiden	99
IV. 1751 års svensk-norska gräns läggning	217
Ortsnamnsregister	258
Karta över Finnmarken.	

FÖRORD.

Med *Finnmarken* förstår man i våra dagar i allmänhet de längst upp vid Norra Ishavet belägna delarna av Norge. Fordom inbegreps emellertid under detta namn vida större landsträckningar, nämligen av Norge allt land ned till Malangerfjorden, dessutom Nordsverige och Nordfinland samt största delen av Kolahalvön.

Mot dessa ofantliga områden — glest befolkade av omkringströvande lappar — sköto de angränsande staterna i söder och öster fram sin kolonisation allt längre, samtidigt som de sökte komma i besittning av dess naturtillgångar eller här skaffa sig ett mer eller mindre inbringande skatteland. Finnmarken blev på detta sätt med tiden ett gemensamhetsland, ett fællesdistrikt, där svenska, norska och ryska skatteinkrävare tumlade omkring, till föga fromma i varje fall för dess värlösa urbefolkning. Från denna var dock icke något namnvårt motstånd att vänta, men däremot kunde det icke undvikas, att de inkräktande staterna kommo att inbördes rivalisera och råkade i en allt skarpare konflikt om bytet. Denna landsända kom sålunda att utgöra ett tvistefrö, som skulle visa sig vara av en synnerligen livskraftig beskaffenhet, då den äntligen 1826 blev fullständigt uppdelad hade jämnt ett halvt årtusende förflutit, sedan det första gången i traktatsmässigt avfattade urkunder talats om en gräns läggning av densamma.

Avsikten med föreliggande avhandling har varit att lämna en översiktlig framställning av den *svenska statens* finnmarkspolitik under äldre tid, denna politikens förutsättningar och de grunder, varpå densamma stöddes. Som

VI

genom uppgörelsen med Ryssland 1596 och med Danmark 1751 en bestämd avgränsning av det svenska väldet åt norr skedde, även om bestämmelserna med den förra makten endast för en kort tid kommo att respekteras, har jag ansett det lämpligt att föra undersökningen fram till sistnämnda tidpunkt. Jag har således alldeles lämnat ur räkningen den *norsk-ryska* finnmarkskonflikten, som visserligen bottnade i samma förutsättningar som den här behandlade men för övrigt icke stod i någon närmare förbindelse med densamma.

Någon på källkritisk forskning stödd undersökning av denna politik i sin helhet är ännu icke gjord. A svensk sida har den endast berörts vid ett par tillfällen och då blott gentemot endera av de med Sverige konkurrerande staterna samt under en viss, begränsad tidsrymd. Jag syftar på PIRAS framställning av de svensk-danska förhandlingarna 1593—1600, däri även lämnats en redogörelse för dem, som berörde Finnmarken, och H. ALMQUISTS avhandling över Sverige och Ryssland 1595—1611. Härtill kan läggas finnen I. FELLMANS Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne, varest utgivaren av detta samlingsverk i dess fjärde del lämnat en fyllig översikt över lapparnas beskattning från äldsta tid, baserad på det rikhaltiga material som stått honom till buds ¹.

Inom den dansk-norska historieskrivningen ha framför allt den äldre tidens finnmarksförhållanden varit föremål för grundliga och intressanta undersökningar. Vad senare perioder beträffa är här att anföra SLANGE-GRAMS brett anlagda skildring av Kristian IV:s historia, vari denne

-----

¹ Karl IX:s ishavspolitik har dessutom undersökts av S. ING-MAN i dennes på finska skrivna avhandling Kaarlo IX:nen Jäätteen politiikka (I, 1894). Av denna undersökning har jag endast kunnat tillgodogöra mig kalluppgifterna. Som dessa visa, att Ingman huvudsakligen använt en del av det källmaterial, som jag haft tillgång till, torde väl hans arbete knappast innehålla något väsentligt utöver vad jag kunnat utläsa ur detta.

VII

konungs finnmarkspolitik naturligtvis även behandlats. Beträffande denna framställning har av Pira förut framhållits, hurusom den knappast kan räkna opartiskhet bland sina förtjänster, och detta gäller säkerligen icke minst finnmarksfrågan. Lika litet kan detta sägas vara fallet med HJELM-STIERNE-STAMPES Undersøgning af Finmarkens gamle og itzige Tilstand etc. eller SCHØNINGS Førsøg til de nordiske Landes, særdeles Norges, gamle Geographie. Båda dessa framställningar utkommo 1751 och åtminstone den förstnämnda som ett inlägg till Norges förmån i de just vid denna tid pågående förhandlingarna om en gränsläggning med Sverige. Den har således genom sitt syfte mera fått karaktären av en försvarsskrift än av en objektiv historisk utredning. De åsikter, som i dessa arbeten förts fram beträffande denna fråga, ha emellertid sedan kritiklöst upptagits av t. ex. JESSEN (Det Kongerige Norge), av P. A. MUNCH, i varje fall delvis, och A. LARSEN (Kalmарkrigen) samt av A. MAGNUS i dennes tämligen ovederhäftiga framställning av Finnmarkens historia.

Denna dansk-norska historieskrivning har antingen utgått ifrån eller också sökt påvisa, att Finnmarken i hela sin forna utsträckning ursprungligen varit en norsk tillhörighet, i vilken emellertid under tidernas lopp den svenska och ryska staten trängt sig fram alltmera, gynnade av en bristfällig uppsikt häruppe, tills de slutligen funnit lämpligt framställa formliga anspråk på meddelägarskap i densamma. Denna uppfattning har man grundat dels på Snorre Sturlasson och uppgifter i de fornorska och fornisländska sagorna, dels, och i synnerhet, på de av Kristian IV formulerade finnmarksanspråken. Det torde dock kunna starkt ifrågasättas, om man icke därvid dragit för vittgående slutsatser. Hos Snorre och i sagolitteraturen talas visserligen om beröring mellan norrmännen och lappmarkens befolkning, närmast i form av skatte- och handelsexpeditioner från de förras sida, men ingenstädes finnes tydligt omnämmt, att dessa färder, åtminstone uppe i den egentliga

VIII

Finnmarken, haft någon större utsträckning inåt landet, det synes tvärtom av flera skal tvivelaktigt, huruvida de har omfattat mer än själva kustremsan eller möjligen endast öarna utanför denna. Vad Kristian IV:s finnmarkspretentioner beträffa, är omfattningen av desamma iögonfallande, både gentemot den svenska och den ryska sidan, en undersökning av de grunder, varpå denne konung stödde sina anspråk, är dock nödvändig, innan de tagas för goda att vidare bygga på. Någon sådan har emellertid icke gjorts.

De upplysningar, som till finnmarksfrågan kunna vara hämta ur en del hittills obegagnat eller endast otillräckligt beaktat källmaterial, må motivera det upptagande av desamma till behandling, som här skett. Av äldre svenska och andra framställningar, som därvid funnit användning, framgår, att det svenska inflytandet i denna landsända är synnerligen gammalt och synbarligen gjort sig gällande lika tidigt som det norska, samt att Sverige åtminstone vid Medeltidens slut i norr sträckte sig fram till Ishavet. En viktig källa utgöra de från och med 1500-talets förra del bevarade svenska skattelängderna för Västerbotten och Lappmarken, vilka något senare kompletteras av motsvarande norska. De uppgifter, som dessa lämna, peka i samma riktning, liksom de efter hand allt talrikare skrivelserna från den svenska regeringen och dess underordnade myndigheter.

Under sådana förhållanden framstår Karl IX i sin ishavspolitik ingalunda som den obehörige inkräktaren utan fastmera som den energiske och konsekvente förkampen för bevarandet av Sveriges urgamla rätt. Hans kamp härför vinner ytterligare i styrka, när den förbindes med planen på skapandet av ett svenskt ishavssvalde av ännu större omfattning än förut, en fenno-skandisk storstat, som skulle nå till Kola och Vita havet i norr, för vilken plan han snart nog gjorde sig till målsman. Denna, som framkallats av den tidens säregna förhållanden och av den viktiga roll, Ishavskusten då tycktes skola få, saknade visserligen icke

IX

sin storslagna idé. Den kom emellertid, trots detta, knappast att överleva sin upphovsman. Stormaktstidens Sverige orienterade sig åt annat håll, vilket även hade till följd, att intresset för Finnmarken slappnade av, och genom fördragen 1613 och 1751 lyckades den dansk-norska staten få sina anspråk på densamma i det närmaste fullt erkända.

En del av de urkunder, som här använts, föreligga numera i tryck, i främsta rummet år därvid att nämna finnen I. FELLMANS förut anförda förtjänstfullt redigerade Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne, som utkommit i fyra delar och av vilka särskilt den sista har funnit användning, vidare ARWIDSSONS och WAARANENS samlingar till Finlands historia och *Norske Rigsregistranter*s långa rad av skrivelser och order från den danska regeringen till myndigheterna i Norge. I den av 1907 års renbeteskommission utgivna dokumentsamlingen finnes dessutom ett antal förut otryckta handlingar. Bland traktatsamlingar må i synnerhet nämnas de av LAURSEN redigerade Danmark-Norges Traktater, där varje fördrag inledes med en utförlig exposé över dess tillkomst.

Den största delen av det begagnade källmaterialet är dock ännu otryckt. Huvudparten av detsamma har varit till finnandes inom det *svenska riksarkivet*. Bland *Danica* förekommer här en del handlingar, vanligen i avskrift, berörande gränsförhållandet mot Norge under 1500- och 1600-talet, varav det mesta för tiden 1595—1606. Vidare har naturligtvis *riksregistraturet* flitigt anlitats. Dess datering är tämligen opålitlig, här och där har jag — då det kunnat anses vara av någon vikt — sökt korrigera densamma medelst uppgifter från annat håll. Av brev från Fredrik II och Kristian IV under tiden 1572—1632 synes en tämligen fullständig samling föreligga i original eller avskrift, åtminstone från den förra delen av detta tidsskede. Till 1751 års gränsläggning är särskilt att nämna de ganska ordentligt bevarade *skrivelserna till och från gränskommissarierna*, vidare *protokollen* vid sammanträdena i Nordland 1748 och

Strömstad 1749—1751. Till nordlandsprotokollen äro bifogade kartor över hela den till och med 1747 uppmätta pretentionslinjen, både den svenska och den norska. Beträffande gränsen mot Ryssland finnes bland *Muscovitica* en hel rad av dokument, speciellt råförteckningar, för åren 1323—1606. Till 1595—1596 års gränsläggning är källflödet rikligt, liksom de i samband därmed uppgjorda kartorna blivit bevarade till våra dagar. Dessa upptaga dock icke rålinjen längre än till Österbottens gräns i söder, helt naturligt då området norr därom aldrig blev ordentligt gränslagt.

Av *danska riksarkivets* samlingar bör serien *Svenske Acta*, innehållande kopior av skrivelserna mellan den svenska och danska regeringen, anföras som betydelsefull för 1500-talets historia. Som densamma använts av LAURSEN, har jag endast på enstaka punkter ansett mig behöva komplettera de referat härifrån, som av honom lämnats. Dessutom förefinnes här en del handlingar, som beröra Finnmarken särskilt under äldre tid. Eljest uppbevaras de flesta akter till denna landsändas historia numera i det *norska riksarkivet*, där särskilt samlingen till 1751 års gränsläggning är betydande. En framstående plats inom denna intaga de *Schnitlerska protokollen*, av vilka i synnerhet den sjette och sjunde volymen i detta sammanhang böra påpekas. Här förvaras även de norska *länsräkenskaperna*. Dessa börja egentligen först med 1590-talet, ett viktigt undantag utgör dock en enstaka längd för räkenskapsåret 1566—1567 över Nordlandens amt, med vilket Vardöhus då var förenat.

Vid redogörelsen för gränspolitiken gentemot Ryssland från Gustav Vasas tid och fram till 1580-talet har jag ansett mig kunna fatta mig kort, då det viktigaste av densamma förut behandlats av O. S. RYDBERG i dennes undersökning i samband med Nöteborgsurkunden (Sverges Traktater I, sid. 434 ff.), till vilken härmed hänvisas.

Vid citering av äldre källor har jag i allmänhet sökt återgiva textens stavning och endast här och där, då tydligheten synt mig fordra det, ersatt dess omöjliga inter-

XI

punktion med en mera modern. Jag nödgas dock reservera mig för de fel, som kunna ha insmugit sig, då jag icke varit i tillfälle att ur ortografisk synpunkt företaga en måhända välbehövlig korrigerings av de av mig gjorda avskrifterna.

Det bifogade ortnamnsregistret gör icke anspråk på fullständighet. Jag har emellertid ansett det icke vara olämpligt att lämna de upplysningar, jag kunnat förskaffa mig om några i denna avhandling förekommande ortnamn, som på vanliga moderna kartor icke torde vara upptagna. Jag har därvid uteslutit sådana, som äro angivna på den bifogade kartan och där med lätthet kunna återfinnas.

Slutligen är det mig en angenäm plikt att till mina universitetslärare i historia, professorn, numera riksarkivarien, SAM. CLASON och professor A. STILLE, har få uttala ett värdsamt tack för lämnade råd och välvilligt intresse för mitt arbete. Ävenledes står jag i tacksamhetsskuld till tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, jag besökt, för alltid visat tillmötesgående.

Lund i september 1920.

Nils Enewald.

KÄLLFÖRTECKNING.

De vid citeringen använda förkortningarna återgivas här inom parentes efter vederbörande källa.

I. Otryckta källor.

Riksarkivet.

Riksregistraturet 1563—1611. (Reg.)

Hertig Karls registratur. (H. K. Reg.)

Konung Sigismunds registratur.

Kungl. koncepter.

Karl IX:s koncepter.

Skrivelser till kanslitjänstemän.

Brev till Karl IX:s kanslibetjante.

Handlingar rörande riksrådet.

Rådslag samt andra handlingar rörande rikets råd
1584—1596; 1602—1625. (*Rådslag.*)

Kanslikollegie protokoll 1749—1751.

Danica:

Gränshandlingar. Äldre gränshandlingar. (Dan. Finnm.)

Lappland mot Norge 1563—1699.

Sverige mot Danmark och Norge; 1500- o. 1600-
talet.

*Handlingar angående storagränskommissionen. (Dan.
Gränskomm.)*

Gränskommissarien J. M. Klinckowströms Brev
till K. Maj:t. 1748—1752.

Brev från densamme till kanslipresidenten 1749
—1752.

XIII

- Brev från densamme till kanslikollegium 1748—1751.
- Brev till gränsekommissarien från K. Maj:t och kanslikollegium 1745—1752.
- Brev till gränsekommissarien från gränsekommissionssekr. G. G. Friedenreich 1746—1755.
- Protokoll eller journal vid förrättningen 1746—1747.
- Gränseföreningsprojekt 1748.
- Konferensprotokoll i Strömstad 1749—1751.
- Registratur 1749—1752.
- Ankomna Brev 1749—1751.
- Koncept av gränsekommissarien Klinckowströms skrivelser 1747—1749.
- Koncept av gränsekomm:ssekr. och övriga tjänsteman 1740—1749.
- Memorial och brev från gränsekomm:s tjänstemän 1746—1750.
- Brev från de norska gränsekommissarierna till de svenska 1746—1751.
- Brev från de norska gränsekommissionstjänstemännen till de svenska 1746—1751.
- Strödda handlingar angående Lappland 1738—1763.
- Förhandlingar mellan Sverige och Danmark 1523—1624. (*Dan. förh.*)
- Handlingar angående mötet i Sjöryd 1580.
- Handlingar angående mötet vid Flacksjöbäck 1591.
- Handlingar angående mötet i Sjöryd 1602.
- Handlingar angående mötet vid Flacksjöbäck 1603.
- Handlingar angående mötet i Wismar 1608.
- Handlingar angående freden i Knäred 1612—1613.
- Mötet i Sjöryd 1624. Protokoll och handlingar.
- Konungarna Fredrik II:s och Kristian IV:s brev till svenska konungar 1572—1632. Registratur. (*Danska brev 1572—1632*).
- Ingående diarium 1572—1626. Sign. O. b.

XIV

Envoyén Anders Leijonclo: Brev till K. Maj:t 1696—1698.

Envoyén Anders Leijonclo: Brev från K. Maj:t 1695—1698.

Ministern Frih. O. Fleming: Brev till K. Maj:t 1750—1751.

Ministern Frih. O. Fleming: Brev från K. Maj:t 1750—1751.

Muscovitica :

Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland under Gustav Vasa, Erik XIV, Johan III, Sigismund, Karl IX och Gustav II Adolf (*Musc. Förh.*).

Fördrag mellan Sverige och Ryssland 1323—1661.

Gränshandlingar 1323—1606.

Kommissarien Nils Krummes m. fl. instruktion, brev och berättelse 1561.

Freden vid Teusina: Komm. Sten Baners m. fl. Brev och handlingar.

Gränskommissioner 1595—1596. (*Musc. Gränskomm. 1595*).

Riksdagsacta.

Riksdagarna 1609 och 1610.

Avskriftsamlingen.

Samtida avskriftsamlingar angående händelser 1594—1598 (1605).

Gödike Finkes in- och utgående registratur.

Landshövdingarnas skrivelser.

Västerbottens län 1680—1713.

Österbottens län 1638—1699.

Handlingar rörande lappmarkens ecklesiastikverk.

J. Elers: Samlade underrättelser om Lappmarken.

Topografica :

Lappmarken.

Kammararkivet. (S. K. A.)

Norrlandshadnlingar.

Fogderäkenskaper för Västerbotten, Lappmarken och
Västersjöfinnarna 1533—1624.

Riksarkivet i Köpenhamn. (D. R. A.)

Svenske Acta 1571 — 1611.

Sverrig A.

Brevvexling mellem Kongehusene 1559—1601.

Akter vedrørende Grændserne i Finmarken.

Norske samlinger.

7 Afd. Finmarken.

Det Kong. Geheimearkivs Registrature 13.

Akter vedrørende Finmarken.

Riksarkivet i Kristiania. (N. R. A.).

Cancelliets arkiv.

Handleringer rørende Grændsereguleringen.

Kongebrev og kancelliskrivelser 1748—1751.

Grændsekomm. kopibøger.

Schnitlers protokoll.

Schnitlers kopibøger m. il. handl.

Cancelliets Breve og Missiver 1750.

Rentekammerarkivet.

Lensregnskaber för Nordlandens len från 1566.

Lensregnskaber för Vardöhus len 1593—1643.

Finmarken: Diverse dokument.

Kongl. Biblioteket i Köpenhamn.

Kalls Samling, Fol. 196, 197, 220, 221.

II. Tryckta källor.

- ADELUNG, FR. VON, Kritisch-literarische Übersicht der Reisenden in Russland bis 1700 . . . I—II. St. Petersburg och Leipzig 1846.
- AHLENIUS, K., Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi. Upsala 1895.
- Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV:s Tid. Udgivne ved KR. ERSLEV. I. (1588—1626). Kjøbenhavn 1883—1885. (ERSLEV).
- ALMQUIST, H., Sverige och Ryssland 1595—1611. Uppsala 1907.
- Antiquités Russes, d'après les monuments historiques des Islandais et des anciens Scandinaves, éditées par la Société royale des antiquaires du Nord. I, II. Copenhague 1850—1852.
- ARWIDSSON: se Handlingar.
- ASCHEHOUG, T. H. Norges nuværende Statsforfatning. Bd, I (Norges offentlige Ret. II). Christiania 1875.
- BORN, S. F. v., Relation om förhållandet med gränsen emellan Norrige och Finland, afgifven af Landshöfdingen i Uleåborg d 26 Julii 1823 (Suomi, Tidskrift i Fosterländska ämnen 1843, 5:te haft.). Helsingfors 1843.
- [Breve:] Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve. Udg. v. C. F. BRICKA og J. A. FRIDERICIA, I, Kjøbenhavn 1887—1889. (*Christian IV:s Brev*).
- [BUSCHING:] Magazin für die neue Historie und Geographie, angelegt von A. F. BUSCHING . . . VII. Halle 1773.
- CLAUSSØN—FRIIS, P., Norriges oc omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse. Kiøbenhavn 1632.
- DAA, A. KR., Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland. Kristiania 1870.
- [Dokumenter:] Reinbeitekommissionen af 1907. Dokumenter

XVII

- angaaende flytlapperne m. m., samlade ... af J. QVIGSTAD og K. B. WIKLUND, Del. I, II. Kristiania 1909.
- DUBEN, G. v., Om Lappland och Lapparne. Stockholm 1873.
- ENGLUND, J. A., Bidrag till Norrbottens läns historia till och med 1721. Luleå 1905.
- ERICHSEN, J., Betænkning om Pretentionerne i Hensigt til det Russiske Lapland med videre (Budstikken, norsk tidskrift. Årg. 1824). Christiania 1824.
- ERSLEV: se Aktstykker.
- EUROPAEUS, A. J., Om det Nöteborgska Fredsfördraget och dess följder (Ann. för Nordisk Oldkyhdighed og Historie 1860, sid. 14 ff). Kjöbenhavn 1860.
- FELLMAN, L: se Handlingar.
- FELLMAN, J., Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. I—IV. Helsingfors 1906.
- FRIIS, J. A., En Sommer i Finmarken, Russisk Lapland og Nordkarelen. Christiania 1871.
- GIRS, Aeg., Konung Johan den III:s Chrönika. Stockholm 1745.
- GROTENFELT, K., Über die alten Kvanen und Kvänland (Ann. acad. sc. fennicæ. Ser B:I). Helsinki 1909.
- Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne, samlade och utgifna af ISAK FELLMAN, I—IV, Helsingfors 1910—1915. (FELLMAN).
- Handlingar rörande Skandinaviens historia. Del:a 29, 36, 38, 39. Stockholm 1848—1858. (*H. S. H.*).
- Handlingar till upplysning af Finlands Häfder, utgifne af A. I. ARWIDSSON. Stockholm 1846 — 1858. (ARWIDSSON).
- Handlingar upplysande Finlands Historia under Karl IX:s och Gustaf II Adolfs tid, utgifna af J. E. WAARANEN (Samling af urkunder rörande Finlands Historia, I—IV). Helsingfors 1863—1874. (WAARANEN).
- HANSEN, A. M., Landnåm i Norge. En Utsigt över Bosættningens Historie. Kristiania 1904.
- HANSEN. A. M., Oldtidens Nordmænd, Ophav og Bosætning. Kristiania 1907.
- HELLAND, A., Topografisk-statistisk Beskrivelse över Tromsø

XVIII

- Amt. (Norges Land og Folk, Topografisk-statistisk beskrevet XIX). 1—2. Kristiania 1899.
- HELLAND, A., Topografisk-statistisk Beskrivelse över Finmarkens Amt. (Norges Land og Folk, Topografisk-statistisk beskrevet XX). 1—3. Kristiania 1905—1906.
- HIELMSTIERNE och STAMPE, Undersøgning af Finmarkens gamle og itzige Tilstand, Indvaanere og Grændser, og den deraf hængende Danmarks eller Sverrigs Retighed dertil, meddeelt af A. Kall (Nye Danske Magazin 2:det Bind). Kiøbenhavn 1806.
- HILDEBRAND, B. E., Om Nöteborgska Freden och Sveriges gräns mot Ryssland från år 1323 till början af 17:de århundradet (K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Academiens Handlingar XX). Stockholm 1852.
- HILDEBRAND, E., Sveriges historia intill tjugonde seklet. IV. Stockholm 1904.
- HILDEBRAND, H., Sveriges Medeltid. Kulturhistorisk skildring. 1:1. Stockholm 1879.
- HJÄRNE, H., Helsingelif under Helsingelag. Uppsala 1893.
- HOLTEN-BECHTOLSHEIM, H., Norsk-russiske Grænsestridigheder indtil Freden i Teusina 1595 (Nordisk Tidsskrift för vetenskap, konst och industri 1915). Stockholm 1915.
- HULPHERS, A. A., Samlingar till en Beskrifning öfwer Norrland. V:1—2. Westerås 1789—1797.
- HUITFELDT-KAAS: se Regnskaber.
- IGNATIUS, K. E. F., Några anteckningar rörande nordliga Finlands östra gräns (Historiallinen Arkisto V). Helsingissä 1876.
- JESSEN-SCHARDEBÖLL, E. J., Det Kongerige Norge, fremstillet efter dets naturlige og borgerlige Tilstand. Tom I. Kjøbenhavn 1763.
- LARSEN (LILJEFALK), A., Kalmarkrigen. Et bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. Kjøbenhavn 1889.
- LINDELL, A., Bidrag till historien om Norrbottens länns bebyggande och odling. Malmö 1900.

XIX

- LÖNBORG, S., Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. Uppsala 1897.
- MAGNUS, A., Finmarken. Kjöbenhavn 1889.
- MALMSTRÖM, G. G., Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Del III. Stockholm 1897.
- MICHOW, H., Die ältesten Karten von Russland. Hamburg 1884.
- MUNCH, P. A., Bemerkninger ved Grændsebestemmelsen mellem Norge og Sverige i anden Halvdeel af det trettende Aarhundrede (P. A. Munch, Samlede Afh. Udg. af G. Storm. Del I). Christiania 1873.
- MUNCH, P. A., Om Finmarkens politisk-commercielle Forhold til den norske Stat (P. A. Munch, Samlede Afh. Udg. af G. Storm. Del II). Christiania 1874.
- MUNCH, P. A., Om Grændse-Traktaterne mellem Norge, Sverige og Rusland i det 14:de Aarhundrede (P. A. Munch, Saml. Afh. Udg. af G. Storm. Del II). Christiania 1874.
- MUNCH, P. A., Om Finlands Nationalitet og dens Forhold til den Svenske (P. A. Munch, Samlede Afh. Udg. af G. Storm. Del III). Christiania 1875.
- NANSEN, FR., Nord i Takeheimen. Utforskningen av jordens nordlige strøk i tidlige tider. Kristiania 1911.
- NISSÉN, KR., Lapper og ren i Norge. (Det Norske Geografiske Selskabs Aarbog XXVI—XXVIII, 1914—1916, sid. 45 fl.) Kristiania 1916.
- NORDENSKIÖLD, A. E., Facsimile-atlas till kartografiens äldsta historia, Stockholm 1889.
- NORDENSKIÖLD, A. E., Studier och forskningar. Stockholm 1883—1884.
- NORDLANDER, J., Om birkarlarne (Svensk Historisk Tidsskrift 1906, 1907). Stockholm 1906—1907.
- OLAUS MAGNUS, Historia om de nordiska folken . . . ; i svensk öfversättning utgifven genom Michaelisgillet. I—XVI:e boken. Stockholm 1909—1916.

- OLAUS MAGNUS GOTHUS, *Ain kurze Auslegung der neuuen Mappen von den alten Goettenreich und andern Nordlenden.* Venedig 1539. Utgifven af I. Collijn. Stockholm 1912.
- [OROSIUS:] King Alfred's Orosius, ed. by Henry Sweet. (The Early English Text Society). London 1883.
- [OXENSTIERNA:] Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och brevexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien, I: 1—2; II: 1. Stockholm 1888—1896.
- PIRA, K., *Svensk-danska förhandlingar 1593—1600.* Stockholm 1895. (PIRA).
- QVIGSTAD, J. K., *Nordische Lehnwörter im Lappischen* (Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1893). Christiania 1894.
- Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, 1602—1610. Upprättadt af E. W. BERGMAN (Meddelanden från Svenska Riks-Archivet . . . Andra Bandet, VII). Stockholm 1885.
- [Registratur:] Konung Gustaf den Förstes Registratur. Stockholm 1861 fL (*Gustav I:s Reg.*)
- [Regnskaber:] Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16:de Aarhundrade. Udgivne ved . . . H. J. HUITFELDT-KAAS. Del I—III. Christiania 1887—1906.
- [Rigs-Registranter:] Norske Rigs-Registranter, tildeels i Uddrag, udgivne efter offentlig Foranstaltning af Bestyreren for det Norske Historiske Kildeskrift-Fond. Bd. II—V (1572—1627). Christiania 1863—1874. (*N. Rigsreg.*)
- SAXEN, R., *Finländska vattendragsnamn* (Studier i nordisk filologi, utg. genom Hugo Pipping, I). Helsingfors 1910.
- SCHEFFERI, J., *Lapponia.* Francofurti 1673.
- SCHØNING, G., *Forsøg til de nordiske Ländes, særdeles Norges, gamle Geographie.* Kiöbenhavn 1751.
- SJÖGREN, A. J., *Anteckningar om församlingarne i Kemi-Lappmark.* Helsingfors 1828.

- SLANGE, N. och GRAM, H., Den Stormægtigste Konges Christian den Fierdes . . . Historie. I. Kjøbenhavn 1749 (SLANGE).
- SOLBERG, O., Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken. Lappländische Studien (Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1909. II. Historisk-filosofisk Klasse). Christiania 1910.
- STORM, G., Kylvingerne i Egilssaga. (Akademiske Afhandlinger til Professor S. Bugge, sid. 73 ff). Kristiania 1889.
- STORM, G., Om opdagelsen af ”Nordkap” og veien til ”det hvide hav”. (Det Norske Geogr. Selskabs Aarbog V, sid. 91 ff). Kristiania 1894.
- [STORM:] Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16:de Aarhundrede. Udg. ved G. STORM. Christiania 1895.
- STORM, G., De ældre grænser mellem nordiske og finske folk (Förhandlingar paa det femte nordiske filolog-møde, sid 56 ff.). Kristiania 1899.
- TEGEL, E. J., Then stormachtig högborne furstes . . . herr Gustaffs . . . historia. Stockholm 1622.
- TEGEL, E. J., Konung Erics den XIV:des Historia. Stockholm 1751.
- TENGBERG, J. R., Om den äldsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige. I. Stockholm 1875.
- [Tractater:] Utdrag af de emellan Hans Konglige Majestät och Kronan Sverige å ena sidan och Utrikes Magter å andra sidan sedan 1718 slutna Alliance-Tractater och Afhandlingar. Stockholm 1761.
- [Traktater:] Danmark—Norges Traktater 1523—1750 med dertil hørende Aktstykker . . ., udgivne af L. LAURSEN. I—III (1523—1625). København 1907—1916. (LAURSEN).
- [Traktater:] Sverges Traktater med främmande magter . . ., utgifne af O. S. RYDBERG m. fl. Del I—V; i. Stockholm 1877—1903.
- WAARANEN: se Handlingar.

- WALKENDORF, E., *Finmarkens Beskrivelse*. Utg. af K. H. Karlsson og G. Storm (Det Norske Geogr. Selskabs Aarbog XII, 1900—1901). Kristiania 1902.
- VERLAUFF, E. G., *Grændsebestemmelse mellem Norge og Sverrig i anden Halvdeel af det 13:de Aarhundrede*. (Ann. för Nordisk Oldkyndighed 1844—1845). Kjöbenhavn 1845.
- WIDEKINDI, JOH., *Thet Swenska i Ryssland Tijo åhrs Krijgz-Historie . . .*, Stockholm 1671.
- WIDEKINDI, JOH., *Then fordom Stormächtigste, Högborne Furstes och Herres Herr Gustaff Adolphs den Andres och Stores Historia ... I*. Stockholm 1691.
- WIKLUND, K. B., *Om kvänerna och deras nationalitet*. (Arkiv för Nordisk niologi, utg. g:m Axel Kock. Bd. 12.) Lund 1896.
- WIKLUND, K. B., *De svenska nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid*. Uppsala 1908.
- WIKLUND, K. B., *Om lapparna i Sverige* (Studentför. Verdandis småskrifter, 82). Stockholm 1910.
- Gränskartorna vid rössättningen 1752—1766 äro nu utgivna i reproduktion av C. Hallendorff såsom bihang till Sverges Traktater med främmande magter. Stockholm 1917.
- En del ortnamn å den här bifogade kartan äro hämtade från S. G. HERMELIN, *Geografiska kartor öfver Sverige*, Stockholm 1805. Den svenska pretentionslinjen är upptagen efter Konceptkartan n:r 83 till den svensk-norska gränsregleringen, som finnes i Riksarkivets kartsamling.

I.

Inledning. De äldsta beskrivningarna av Finnmarken. Det svenska väldets utsträckning åt norr enligt medeltida framställningar. Den svenska beskattningen här intill slutet av 1500-talet.

De nordligaste delarna av den Skandinaviska halvön, Lappland och Finnmarken, voro redan för forntidens historici, geografer och reseskildrare bekanta områden, om än den kunskap, man hade om dem, förvisso oftast var färgad av fantastiska föreställningar, ofullständig och till följd därav i viss mån opålitlig. Det var de här omkringströvande lapparna eller — som de fordom allmänt benämndes — finnarna, vilkas egendomliga seder och bruk, så vitt skilda från andra folks, som tilldragit sig uppmärksamhet. Första gången namnet *fenni* som beteckning för en folkstam möter oss i historien torde vara hos TACITUS i hans arbete om germanerna (skrivet år 98 e. Kr.)¹ Tacitus' kunskap om dessa fenni var emellertid högst obetydlig, han vet sålunda icke, huruvida han skall räkna dem till germanerna eller sarmaterna och skildrar dem endast såsom ett i högsta måtto vilt och barbariskt folk. De nämnas i samband med peuciner (bastarner) och veneter (vender), och det torde därför vara riktigare att för-

¹ TACITUS, *Germania*, ed. Ed. Wolff, Berlin 1915. Kap. 46. Jmf. FR. NANSEN, *Nord i Tåkeheimen*, sid. 83 ff. och K. AHLENIUS, *Die älteste geogr. Kenntnis von Skandinavien* (Eranos III, Upsalæ 1900, sid. 22 ff.).

lägga deras hemvist till östra eller nordöstra Europa än till den Skandinaviska halvön.

Såsom tydligt bosatta på denna omtalas emellertid av PTOLEMÆUS — i 2:dra århundradet — *finnoi* ¹, och från mitten av 6:te århundradet påträffa vi allt talrikare och mera detaljerade uppgifter om en nordskandinavisk finnebefolkning i den romersk-germanska historieskrivningen, den ökade kunskapen om dessa nejder år väl att anse som en frukt av den germanska folkvandringen och de upplysningar, som utflyttade nordboar i samband därmed förmedlade åt söderns folk. Den byzantinske historikern PROCOPIUS nämner sålunda bland invånarna i Thule — varmed han förstod den Skandinaviska halvön — även *skriithifnoi* ², och hans samtida, goten JORDANES, talar om *rerefennæ* ³ — enligt andra handskrifter *screrefennæ* — såsom bosatta på Scandza, att de båda författarna avsett samma folk framgår med tillräcklig tydlighet av de upplysningar, de lämnat om detsamma. Längre fram återfinna vi denna befolkning hos den anonyma GEOGRAFEN FRÅN RAVENNA ⁴ (*rerefenerna*, *sirdifenerna*), och den langobardiske författaren PAULUS WARNEFRIDI eller DIACONUS omnämner *scritobini* ⁵, de placeras av honom i nordväst mot germanernas yttersta gräns; av konung ALFRED i England (f 901) kallas de *scridefinnas* ⁶. Mera direkt ur nordiska källor hava ett par senare författare kunnat ösa — magister ADAM

---

¹ FR. NANSEN, Nord i Tåkeheimen, sid. 92; K. AHLENIUS, Die älteste geogr. Kenntnis von Skandinavien.

² PROCOPII CAESARIENSIS, Opera omnia, rec. J. Haury. II. Lipsiae 1905. De bello gothico, II, Kap. 15.

³ JORDANIS, De Getarum sive Gothorum. Stuttgartiæ 1861. Kap. 3. Jmf. vidare NANSEN, anf. arb., sid. 99.

⁴ FR. NANSEN, anf. arb., sid. 116.

⁵ PAULI, Historia Langobardorum (Scriptores rerum germanicarum). Hannoveræ 1878, sid. 54 f.

⁶ *Alfreds Orosius*, sid. 16.

AV BREMEN ¹ och SAXO ². Den förre talar om *scritefini* såsom ett folk längst upp i norr i gränslandet mellan sveonerna och norrmannerna samt utmed kustområdet oxanför det dåvarande nordligaste Norge, och i den geografiska översikt, varmed Saxo inlett sin danska krönika, få vi veta, att *skriefinni* befolkade den smala landtungan mellan Gandviken (Vita havet) och den inre havsarm, som från söder skjuter upp mot denna; då han på ett annat ställe omtalar *finni* såsom ett folkslag i höga norden, där de brukade ett nästan obeboeligt land, är det tvivelsutan samma människor, som avses. Konung Alfred visar sig eljest vara bäst underrättad rörande deras boplatz. Denna förlägges av honom till trakten nordväst om svearna; då dessa senare i norr hade till grannar kvänerna — varmed, som vi skola se, förstods bl. a. Västerbottens befolkning — och i väster norrmännen, ha de tydligen i sydost och sydväst gränsat till dessa folk; i norr nådde^x de upp till Kvänerhavet (Cwensæ). Detta var egentligen namnet på Bottenhavet — utmed vilket kväner voro bosatta — men det synes, som om Alfred här syftat på Ishavet. En förväxling av dessa båda hav var så mycket ursakligare, som man rörande deras förhållande till varandra vid denna tid, och ännu långt senare, hade högst oklara föreställningar, vanligen ansåg man, att en direkt förbindelse dem emellan förefanns.

De upplysningar, som de citerade författarna lämnat om nämnda folk, giva vid handen, att de därmed — möjligen med undantag av Tacitus — avsett lappbefolkningen i norra Skandinavien, vars gamla svenska namn skrid-

---

¹ ADAM BREMENSIS, *Gesta hammaburgensis ecclesie pontificum*, ed. B. Schmeidler (*Script. rerum germanicarum.*) Hannoveræ och Lipsiæ 1917. IV. Kap. 24, 25 och 32. Jmf. A. A. BJØRNBO, *Adam af Bremens Nordensopfattelse*, Kjøbenhavn 1910, (ingår också i *Aarbøger for Nord. Oldkyndighed og Historie* 1909) och S. LÖNBORG, *Adam af Bremen*.

² SAXONIS GRAMMATICI, *Gesta Danorum*, Strassburg 1886, sid. 8 och 165.

finnarna (skritfinnarna) — av skrida, glida (på skidor över snön) — vi också här återfunnit mer eller mindre förvanskad ¹. Vad vi få veta om densamma är dock i huvudsak endast följande. Den skilde sig från sina grannar söder ut förnämligast därigenom att den ännu levde på ett primitivt jägarefolks stadium. Paulus Diaconus omtalar skidlöpningen, tidigast av alla; scritobini, säger han, färdas med en viss konst fram på ett trästycke, som de krökt till en båge, på detta sätt kunde de t. o. m., enligt hans förmodan, hinna fatt vilddjuren. Samme författare omnämner även renen, ty tvivelsutan är det denne, som åsyftas med det hjortliknande djur, som fanns här, och av vars skinn innevånarna skaffade sig kläder. Adam har vissa uppgifter att lämna om deras religiösa förhållanden. Flertalet voro ännu hedningar och synnerligen begivna på trolldomskonster, en del av dem hade emellertid blivit omvända till kristendomen; de stodo i förbindelse med svenskarna (helsingarna), från vilka missionsverksamhet bland dem utgick; enligt Saxos visserligen ohistoriska uppgift skulle de t. o. m. ha blivit skattlagda under dessa ².

Det är dock först sedan nordboarna mera allmänt trätt i förbindelse med kulturfolken i södra och västra Europa, och framförallt sedan de själva börjat uppteckna sina hävder, som vi kunna vänta att finna noggrannare och mera fylliga uppgifter även rörande Nordskandinavien, än vad som står att hämta ur utländska källskrifter. Av norrman företogs tidigast verkliga upptäcktsfärder i de

---

¹ Flera av de nämnda författarna omtala dessutom finnar, vilka tydligen varit bosatta på andra ställen i Skandinavien, så Jordanes, *finni mitissimi* och *finnaitiae*, Adam, *finnedi*, vilka bodde intill wermilani (värmlänningarna) och liksom dessa voro kristna samt lydde under kyrkan i Skara. Beträffande samtliga dessa må här endast hänvisas till NANSSENS anf. arb., sid. 162 f. och SAXEN, Finlandska vattendragsnamn, sid. 145.

² SAXO, anf. arb., sid. 165.

nordiska haven. Den förste, från vilken vi sålunda ha bevarad en beskrivning av denna landsända, vilken grundar sig på egna iakttagelser, är också en norsk sjöfarande, OTTAR. Som den skildring, han lämnat, utmärkt genom en ovanlig klarhet och pregnans, är av synnerligen stor betydelse, må den här i korta drag återgivas ¹.

Ottar, som levde mot slutet av 800-talet, var till börden halogaländing och bodde enligt egen uppgift nordligast av alla norrmän. Av någon anledning, möjligen i samband med Harald Hårfagres erövring av hans hembygd, hade han gått i den förut omtalade anglosaxiske konungen Alfreds tjänst. Denne, som mot slutet av sitt liv har låtit föranstalta om en översättning till sitt språk av Orosius' historia, har, sannolikt för att komplettera dess knapphändiga uppgifter beträffande Norden, till densamma fogat en berättelse av Ottar om en upptäcktsfärd, som av honom en gång företagits!

Ottar hade från sin hemtrakt seglat norr ut. ändamålet med sin resa uppgiver han ha varit dels att utröna sitt hemlands utsträckning åt detta håll, dels att jaga valross. Den noggranna beskrivning han lämnat över sin färd, låter oss med lätthet följa denna, som tydligen gått runt Finnmarkskusten och Kolahalvön och fram till någon av de floder, som från den sistnämnda rinna ned mot Vita havet, möjligen Varzuga eller Umba ².

Han uppgiver nämligen, att han först seglat åt norr under sex dagar, därefter åt öster under fyra och sedan

---

¹ *King Alfreds Orosius*, sid. 17 ff.; *Ant russes II*, sid 458 ff. Ottars berättelse är översatt av HELLAND, Finmarkens Amt II, sid. 669 ff.

² Se härom vidare G. STORM, Om opdagelsen av "Nordkap" etc. Lönborgs förmodan (i anf. arb., sid. 37), att Ottar seglat tvärs över Vita havet och kommit fram till Dvinas mynning, har senare blivit vederlagd av Nansen (anf. arb., sid. 133) såsom stridande mot Ottars tydliga uppgift, att han hela tiden färdats utmed det fasta landet.

åt söder under fem dagar. Han kom då fram till mynningen av en stor å. På andra sidan denna var landet befolkat av bjarmer, och dit vågade han icke fara. Hela tiden hade han haft land på styrbord och havet på babord sida. Han har således hela vägen noga hållit sig utmed kusten. Det Jand, han seglat förbi, hade varit öde och för honom obekant, med undantag av att enstaka fiskare, fågelfångare eller jägare här och där hållit till. Detta hade även varit fallet utmed terfinnarnas land, det sista han kommit till — således motsvarande Kolahalvön ¹. Samtliga de personer, han under sin väg påträffat, voro finnar.

Om sig själv berättade Ottar, att han var mycket rik på det slags egendom, vari hans folks förmögenhet bestod. Han ägde, då han reste till konung Alfred, bl. a. 600 reinar. Hans hemlands inbyggare hade sin största rikedom i den skatt, som finnarna betalte dem, den bestod av mårds- skinn, renskin, björnhudar, fågelfjädrar, valben och skepp- rep, bearbetat av val- och sälhud. Envar betalte efter sitt stånd, och skatten var synnerligen specialiserad.

I sammanhang härmed har han lämnat en beskrivning av norrman- nens land. De delar av detsamma, som kunde odlas, lågo utmed havet, öster därom funnos vilda fjällsträckningar, och på dessa bodde finnar. På andra sidan om fjället låg Swéoland utmed Norges sydliga del och utmed dess nordliga del Cwénaland (Kvänland). Stundom härjade kvänerna in på norrman- nens område och stundom norrman- nen hos dem. På östra sidan om fjället funnos stora fårskvatten, till vilka kvänerna buro sina båtar, som voro mycket lätta, över land, då de företogo dessa härjningståg.

De uppgifter, som här lämnats, finna slutligen sin bekräftelse i *Egilssagan* ². Denna, som författats vid början

¹ Från 13:de århundradet kallades Kolahalvön i ryska annaler volotjet (distriktet) Ter.

² *Egils saga Skallagrimssonar*, utg. ved F. JÖNSSON, København 1886—88. Kap. 10—14.

av 1200-talet, behandlar visserligen händelser från 800- och 900-talet, men de upplysningar, som dess 14:de kapitel innehålla om Finnmarken, få väl anses närmast motsvara förhållandet vid sagans nedskrivningstid. Finnmarken är — heter det här — ett vidsträckt landskap. I väster gränsar det till havet, och skjuta stora fjordar in från detta, och likaså i norr och öster. Men söder om det samma ligger Norge, och omfattar Finnmarken hela det inre landet lika långt som Halogåland och så yttre. Öster om Naumadal ligger Jämtland och så Helsingland och så Kvänland och så Kirjalaland. Men Finnmarken ligger ovanför alla dessa land, och äro vida fjällbygder i denna, dels i dalarna och dels utmed vattnen; dessa senare äro här mycket stora, och utmed dem äro väldiga skogstrakter belägna. Längs Finnmarken ligga fjäll, som kallas Kiler. Vilken utsträckning Finnmarken således under äldre tid haft kan med tillräcklig noggrannhet utläsas ur Ottars och Egilssagans samstämmiga framställning. I väster, norr och öster nådde den ut till havet. I söder begränsades den utmed kusten av Halogåland. Detta landskap, som under äldre tid var Norges nordligaste, sträckte sig dock fordom längre norr ut än i våra dagar, ända upp till Malangerfjorden har man funnit gravhögar, som förskriva sig från 9:de århundradet och vittna om en norsk kolonisation längs kusten fram till nämnda fjord under denna tid — sannolikt är då, att Ottar varit bosatt någonstades här ¹. Men Finnmarken omfattade utom kustområdet även de inre delarna av landet, enligt Egilssagan lika långt åt söder som Halogåland de yttre. Å svenska sidan utgjorde Jämtland, Helsingland — vars nordliga del motsvarade nuvarande Ångermanland — och Kvänland — kustlandet väster och norr om Bottenviken — dess gräns, och längst i öster stötte det intill karelernas land, som torde ha sträckt sig bort mot Vita havet och, åtminstone delvis, varit identiskt

---

¹ Jmf. G. STORM, Om opdagelsen av "Nordkap" etc.

med det bjarmernas land, som Ottar under sin färd stötte på ¹. Var gränsen mot Jämtland gick fram, kan man få en ungefärlig föreställning om ur en bevarad gränshandling, som visserligen daterar sig från 1270-talet men uppgives ha varit hållen, alltsedan landet bebyggdes, nämligen från trakten av Finlien till Ström och Hammerdal ². Det gamla Finnmarken — nordboarnas Finmork — inbegrep således vida större landsträckningar än vad som våra dagars landskap med samma namn omfattar, eller i Sverige ungefär det nuvarande Lappland, vidare nordligaste Norge och Finland samt större delen av Kolahalvön. Finnmarken var — kan man säga — i allmänhet det av finnarna, d. v. s. lapparna, bebodda landet, endast i det nuvarande Finland funnos sådana fordom ännu längre åt söder. ³

Enligt en äldre åsikt — på sin tid representerad av bl. a. Geijer, P. A. Munch och Sven Nilsson ⁴ — skulle lapparna en gång ha innehaft hela Skandinavien, varifrån de av dess nuvarande bebyggare drivits allt längre mot norr, tills de omsider inskränkts till det område, de i våra dagar bebo. Denna uppfattning har emellertid visat sig ohållbar och torde f. n. vara så gott som allmänt övergiven ⁵. I stället är man numera av den meningen, att den

---

¹ Då Egilssagans Kirjalaland synes ha omfattat de områden, varest enligt Ottar bjarmerna bodde, förefaller det, som om bjärmer och kareler voro, åtminstone delvis, samma folk. Härpå tyder även Ottars uppgift, att bjärmer och finnar (lappar) talte samma språk. De lappska dialekterna äro nämligen besläktade med de finska (karelska). Jmf. NANSEN, *anf. arb.*, sid. 134.

² O. S. RYDBERG, *Sverges Traktater I*, sid. 242 ff.

³ K. B. WIKLUND, *De uraliska folken och språken*. (Le monde oriental, Uppsala 1915, sid. 99 ff.)

⁴ E. G. GEIJER, *Svea Rikes Häfder I*, Uppsala 1825, sid. 411 ff; P. A. MUNCH, *Om Nordens, især Norges, Bebyggelse af vore Forfædre* (Saml. Afh. I, sid. 172 ff.); S. NILSSON, *Skandinaviska nordens urinvånare I*, Stockholm 1866.

⁵ Helt nyligen har dock en norsk forskare, A. M. Hansen, som ägnat den tidigare norska bebyggelsen grundliga undersökningar, i tvenne arbeten, *Landnám i Norge* och *Oldtidens Nord-*

skandinaviska lappbefolkningen, som invandrat från öster — närmast från trakten mellan Vita havet och Bottniska viken — fordom icke kommit så långt åt söder som nu ¹. Dess invandring har emellertid ägt rum under en mycket tidig period, och de romersk-gotiska historieskrivarnas uppgifter om en "finnebefolkning" i Nordskandinavien redan under det 6:te århundradet ha funnit bekräftelse såväl av den filologiska forskningen som av arkeologiska upptäckter, vilka nyligen gjorts ².

De från öster kommande lapparna trädde snart i beröring med sina grannar söder ut — de karelsk-finska stammarna i öster och de skandinaviska folken i väster. Samtidigt med att de utbredde sig över Nordskandinavien och härifrån trängde ned i de inre delarna av landet, skoto nämligen skandinaverna fram från söder och nådde längst upp utmed kusterna i öster och väster. Förut har framhållits, hurusom en norsk bebyggelse redan vid 900-talets början förefunnits ända uppe vid Malanger. Ja, det är möjligt, att norrmän och lappar under tidigare perioder mötts ännu längre norr ut. Härpå synes bl. a. det förhållandet tyda,

-----
mænd, Ophav og Bosætning, som sin mening uttalat, att de i de äldsta källorna omtalade skridfinnarna samman med de finnar, som hos Jordanes, Adam, Saxo, Ottar m. fl. omnämnas som bosatta i södra Skandinavien, tillhört en tidigare, *anarisk* befolkning, som varit spridd över hela Skandinavien, och av vilken de senare s. k. sjöfinnarna vore en rest. I söder trängdes dessa skridfinnar, som Hansen med ett sammanfattande namn kallar dem, undan av germanska folk, i öster av finsk-ugriska. Hansens åsikt har emellertid icke funnit anslutning hos någon annan forskare, men eljest gå meningarna rörande finnbefolkningen i norr ganska mycket isär.

¹ Se härom K. B. WIKLUND, De svenska nomadlapparnas flyttningar och Om lapparna i Sverige; Y. NIELSEN, Lappernes fremrykning, mot syd i Thronhjems stift og Hedemarkens Amt. (Det norske Geogr. Selskabs Årbog 1889—90, Kristiania 1891, sid. 19 ff.)

² Angående dessa senare se O. SOLBERG, Eisenzeitfunde aus Ostfinnmarken.

att vissa lappska ortnamn utmed kusten, särskilt namn på öar, även norr om denna fjord äro norska lån från urnordisk tid ¹ I bestämd strid häremot står emellertid Ottars uppgift — som det på denna punkt icke finnes någon anledning att mer än eljest jäva — att på hans tid inga norrman bodde ovanför Halogaland, vilket, som nämnt, sträckte sig ungefär hit, måhända kan dock denna namngivning ha ägt rum i samband med de valrossjakter, som halogäländarna, enligt samma källa, företogo upp mot Ishavet, man har även velat räkna med att denna äldsta norska kolonisation längst upp mot detta hav snart dragit sig tillbaka igen, och att densamma varit Ottar obekant². Beröringen mellan lappar och norrman hade lett till att de förra blivit skattskyldiga under de senare, skattens specialisering tyder på att den uppburits en längre tid, då den mot slutet av 800-talet först omtalas, och att döma av skattepersedlarna att den utgjorts av ett folk, som dels idkade renavel, dels bedrev fiske i havet och således förde samma levnadssätt som senare tiders fjällfinnar, vilka om vintern uppehöll sig på höglandet och om sommaren följde sina renhjordar ned till kusten. Denna finneskatt,

-----

¹ De nordiska låneorden i lappska (och finska) uppmärksammades först av V. Thomsen i dennes epokgörande arbete *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*, Kjøbenhavn 1869. Sedermera ha framförallt K. B. Wiklund och J. K. Qvigstad ägnat dessa sina undersökningar. Enligt Qvigstad äro de lappska namnen på öarna utmed hela kusten med några få undantag norska lån och söder om Malanger likaså fjordarnas namn. Wiklund och Qvigstad äro emellertid av olika mening om tiden för dessa låneords upptagande, enligt Qvigstad behöva de icke ledas längre tillbaka än till samnordisk tid (efter år 800), Wiklund har däremot anslutit sig till Thomsens åsikt, att de äro av urnordiskt ursprung. Se J. K. QVIGSTAD, *Nordische Lehnwörter im Lappischen* och K. B. WIKLUND, *Om nomadlapparnas flyttningar*.

² A. BUGGE, *Nordlands skiftende Skjæbne* (N. Hist. Tidskr. IV Række, 5:te Bind, Kri:a 1909) och *Om hvorledes Norge var bygget i Vikingetid og Middelalder* (Ibd. V R, 4:de Bd, Kri:a 1918).

som ursprungligen synes ha uppburits av halogäländarna själva — jämför Ottar — väl då närmast av storbönderna här, övergick vid ungefär ovannämnda tidpunkt till att bliva ett kungligt prerogativ, som sådant omtalas den i Egilssagan och på flera andra ställen. Den kallades konungs finneskatt, och dess utredande uppdrogs vanligen såsom kunglig ”syssel” åt någon eller några av de halogäländska ländermännen ¹. Vi kunna tämligen noga följa innehavarna av detta uppdrag genom ett par århundraden. På Harald Hårfages tid var Torolv Kvældulvsson — jämte andra — i besittning av detsamma. Torolv var länderman över Halogaland och bodde på Torg — och senare på Sandnäs — i närheten av Vefsenfjorden ². Under Olov Haraldssons och sannolikt även under Olov Tryggvassons regering innehade den mäktige Haarek på Tjøttø (vid Vefsen) ”finnefärden” ³, möjligtvis har jämte honom Torar Hund på Bjarkö åtminstone tidvis varit förlänad med en del av densamma. Han blev av konung Olov den helige gjord till länderman över nordliga Halogaland ⁴. Från 1100-talet synes den regelbundet ha förenats med ländermanskapet här. På Sigurd och Eysteins tid förestods den av Sigurd Ranesson, bosatt på Stegen på Engelsön ⁵. Under konung Sverre omtalas en Torgils. Då han en vinter kom ned från fjället till Aegisfjorden — nuvarande Oxfjorden på sydsidan av Hindö — och hade med sig finneskatten; blev han överfallen av den mäktige Vidkun Erlingsson på Bjarkö ⁶. Som den

---

¹ Den, som innehade ett dylikt uppdrag, nämndes ”sysselman”. för sin rättighet erlade han en vanligen en gång för alla bestämd årlig avgift, resten av inkomsten fick han sedan själv behålla.

² Se *Egilssagan*, Kap. 10 ff.

³ *Olov d. heliges saga* i *Heimskringla*, ed. F. Jönsson, Khbn 1893—1900, Kap. 104; Jmf. *Olov Tryggvassons saga*, ibd., Kap. 77.

⁴ *Olov d. heliges saga*, ibd., Kap. 106 och 193.

⁵ *Sigurd, Eysteins och Olovs saga*, ibd., *Tillæg* (III, sid. 503).

⁶ *Sverris saga*, Kap. 65, i *Konunga-Sögur*, utg. av C. R. Unger, Christiania 1873.

siste innehavaren av detta uppdrag namnes Ivar Utvik på 1220-talet ¹ Den gamla lappskatten hade då starkt avtagit i betydelse och finnmarksfärderna blivit allt sällsyntare. Omkring år 1300 hade den ej uppburits på många år, då konung Håkan Magnusson vid ett tillfälle (1310) lyckades få en islanding att resa upp och inkräva densamma ². Det talas vid denna tid i kungliga förordningar om finnarnas nöd och stora fattigdom och påbjudes skonsamhet mot dem³, varför det naturligtvis knappast längre kan bli tal om någon mer eller mindre indräktig tribut härifrån. För bedömande av det rättmätiga i senare tiders norska lappmarksanspråk hade det icke varit utan intresse att bestämt kunna angiva, vilka områden som sagornas finnmarksfärder gällt, dessa färder fingo nämligen ofta tjäna som stod för ifrågavarande anspråk. Källornas tystnad därvidlag gör emellertid detta vanskligt. På ett ställe, eller i Egilssagan, lämnas dock rörande deras utsträckning upplysningar, vilka synas mig vara synnerligen värdefulla som vågledning härvidlag — i dess 10:de och 14:de kapitel skildras sålunda utförligt ett par av Torolv Kvöldulvssons skattetåg till finnarna. Torolv var, som nämnt, bosatt vid Vefsen. Härifrån företog han en vinter en resa upp på fjället jämte 90 man för att köpslå med finnarna och beskatta dem. Han för därvid, heter det, vida omkring i Finnmarken (viöa vm morkina) och kom ”öster ut på fjället”, där han träffade kylfingarna, vilka massvis nedgjordes. Efter väl förrättat varv kom han åter ned till Sandnäs. (Kap. 10). Då han nästa år upprepade sin färd, nu med ett ännu större följe, kom han ”långt öster ut”, så att ryktet om densamma spordes till kvänerna. Därefter berättas om det bistånd, han lämnade dessa mot kirjalerna. På återvägen drog han, sedan han skilts från kvänerna,

¹ *Håkan Håkansson's Saga i Konunga-Sögur, Kap. 67.*

² *Annaler i Flatexjarboken.*

³ *Håkan Magnussons Rättarbod den 12 aug. 1313. Norges Gamle Love indtil 1387, III, sid. 106 f.*

”från fjället ned i Vefsen” (Kap. 14). Torolvs fjällfärder ha tydligen från hans hembygd gått åt öster utmed den dalgång, som från Vefsenfjorden leder upp på höglandet, man var vid denna tid säkerligen i minst lika hög grad som nu nödsakad att här uppe följa flodlinjerna ¹. De ha alltså närmast gällt de ovanför södra Halogaland bosatta lapparna och kunna svårigen ha sträckt sig ända till den nuvarande Finnmarken. Att uppe på fjällryggen i spetsen för 90 till 100 man från Vefsentrakten företaga skattefärder dit, d. v. s. över områden, som sträckte sig 50—100 mil långt åt norr, torde nämligen ännu i vår tid vara ogörligt och var naturligtvis icke lättare på 800-talet.

Men liksom Torolvs beskattning endast torde ha omfattat fjällområdet ovanför Halogaland, så ha förmodligen den följande tidens finnefärder icke heller gått längre, de berörde således endast de lappar, med vilka, då de kommit ned till kustområdet, halogalandarna tidigare trätt i förbindelse, området norrut var ju för övrigt — enligt Ottar — för de senare obekant. Därpå tyder även det förhållandet, att det regelbundet var de halogalandske ländermannen, som voro förlänade med finnefärden, och dessa bodde, betecknande nog, ursprungligen i södra delen av detta landskap, steg för steg förlägges ländermanssätet senare allt längre norr ut. Handeln med dessa lappar var också, liksom sagornas ”finnköp”, åtminstone från början av 1100-talet ett kungligt monopol, vilket framgår av en bestämmelse i den äldre Frostatingslagens XVI:de boks 2:dra kapitel, vilken lag tillkommit vid denna tid ². Häri stadgas, att ingen utom kungen fick köpa något pälsverk norr om Umeyarsund, nuvarande Vennesund, vilket skilde Halogaland från Naumadal.

-----

¹ Jmf. K. B. WIKLUND, Om kvanerna och deras nationalitet.

² *Norges Gamle Lov indtil 1387, I*; Jmf. P. A. MUNCH, Om Finnmarkens pol.-comm. Forhold til den norske Stat

Att för övrigt vilja förbinda denna beskattning med en politisk överhöghet torde tvivelsutan vara oriktigt. Frågan om lappmarkernas politiska tillhörighet uppstår först långt senare och då framkallad av vissa förändrade förhållanden där, såsom den fortgående kolonisationen och andra. Man behöver blott peka på dessa områdets avskilda läge, deras oerhörda utsträckning, deras ytterst glesa befolkning, som därtill levde ett nomadfolks omflackande liv, för att förstå de svårigheter, som lade hinder i vägen för grannarna, vare sig norrmän eller svenskar, att vid denna tid behärska desamma. Man nöjde sig med att låta Finnmarken vara ett mer eller mindre inbringande skatteland, varvid skattskyldigheten helt enkelt grundade sig på den starkares rätt. För övrigt torde det icke vara förhastat att ur senare tiders förhållanden draga slutsatser om det sätt, varpå den uppstått. Under 1500—1600-talets svensk-norska tvister om densamma förklarade nämligen lapparna vid flera tillfällen, att den norska beskattningen — motsvarande uppgifter lämnades för övrigt även om den svenska — gick tillbaka till de skänker eller vängåvor, som de mer eller mindre frivilligt nödgades erlægga till norrmännen, huvudsakligen för sin vistelse med sina renhjordar utmed kusten eller på öarna under sommaren. Att så verkligen varit förhållandet, synes icke osannolikt. Dessa skänker fingo då betraktas som ersättning för den skadegörelse, som deras renhjordar kunde anställa på områden, vilka av kustbefolkningen här odlats eller som den i varje fall betraktade som sina, för rätten att få idka fiske utmed den av norrmän befolkade kusten eller slutligen för att få handla med dessa. Vad som sålunda ursprungligen haft karaktären av en skänk kunde sedan lätt nog förvandlas till en regelbunden årlig tribut. Och därifrån var steget icke långt till att beskatta samma handel även uppe på fjället. Vad som för övrigt drog såväl norska som från andra håll svenska och ryska skattekrävare hit upp har framför allt varit det alltid och i synnerhet, synes det, vid denna tid

ivrigt eftersökta pälswerk, som där stod att erhålla. Det är betecknande, att de senare så ofta omtalade finnmarsfärderna voro på en gång handels- och skattetåg.

Men det var icke endast genom dylika fjällfärder, som norrmannen hade möjlighet att träda i förbindelse med lappbefolkningen, detta kunde även ske på den väg, Ottar genom sin upptäcktsresa utvisat. De gamla sagorna innehålla också flerfaldiga upplysningar om norska sjötåg från 900-talet runt Finnmarken och öster ut. Dessa fingo regelbundet till mål bjarmernas land, och det har tvivelsutan även här varit pälshandeln, som lockat. I själva verket öppnas därmed från denna tid en ny handelsväg, som om den än icke fått någon större betydelse dock under ett par århundraden synes ha varit ganska livligt frekventerad. De norska förbindelserna med Bjarmaland — de s. k. bjarmalandsfärderna — ha varit dels av vänskaplig art, dels, och måhända oftast, haft karaktären av krigs- och plundringståg. Både Erik Blodyx (omkr. år 920)¹ och Harald Gråfäll (omkr. år 965)² företogo dylika färder, och åtminstone den sistnämnde kom därvid ända till Dvina. Torar Hund stod längre fram i spetsen för en annan sådan, vilken i sagorna blivit mycket berömd³. Det sista bjarmertåget, som omtalas, ägde rum år 1222 och leddes av Ivar Utvik⁴. Kort därefter försvinner bjarmernamnet från dessa trakter, och senare nämnas omkring Dvina endast kareler och ryssar.

Fastän ingenting finnes anført därom, är det dock antagligt, att norrmanen på sin väg österut gjorde sitt inflytande gällande över de lappar, som vistades längs den kust, där de färdades fram. Däremot är det föga sannolikt, att de i samband med dessa expeditioner — vilka, som nämnt, regelbundet företogos till sjöss — skulle ha

¹ *Egils saga*, Kap. 37.

² *Harald Gråfälls saga* i *Heimskringla*, Kap. 14.

³ *Olov d. heliges saga* i *Heimskringla*, Kap. 133.

⁴ *Håkan Håkansson's saga*, Kap. 75. Jmf. *Ant. russes II*, sid. 81.

utsträckt detta till att även omfatta befolkningen uppe på fjället.

En förbindelse med kustlapparna skedde för övrigt också genom den fortgående kolonisationen norr ut. Denna synes dock först från slutet av 1100-talet ha riktigt på allvar skjutit fart — här bortses då från en eventuellt långt tidigare sådan. Ännu vid denna tid omtalas nämligen Malanger som gräns mellan norrman och finnar ¹, och då det i Håkan Håkanssons saga förtäljes om från Ryssland flyktande bjärmer, vilka av konungen fingo tillåtelse att bosätta sig norr om denna fjord², skulle detta kunna tyda på att de sålunda upplåtna områdena ännu på 1200-talet icke hade någon norsk befolkning. Ungefär samtidigt uppbyggdes Trums (Tromsö) kyrka för befolkningens kristnande här. Under det följande århundradet har emellertid den norska bebyggelsen nått ända fram till Varangerhalvön. 1307 invigde den trondhjemske ärkebiskopen en kyrka i Vadsö ³, och nu torde även fästningen här ha blivit uppförd som en nordlig utpost mot begynnande fientligheter från öster ⁴. Denna kolonisation har dock i huvudsak varit inskränkt till öarna, måhända med undantag av Varangerområdet, på fastlandet i övrigt började inflyttningen av norska bumän (nybyggare) i allmänhet först på 1500-talet.

Det har sannolikt varit i samband med de anförda bjarmalandsfärderna och — till dels — den senare skeende kolonisationen, som norska konungar uppställde krav på allt land utmed kusten ända till Vita havet i öster, vilka krav väl dock på sin höjd inneburit anspråk på att här för egen rakning få monopolisera handeln och upptaga

¹ I *Rimbegla*, vars uppgifter troligen gå tillbaka till 1100-talet, namnes Malanger som gräns mot Finnmarken och Lenjувik som den nordligaste kyrka i världen. Jmf *Ant. russes II*, sid. 448.

² *Håkan Håkanssons saga*, Kap. 369.

³ (Norsk) Hist. Tidskr., II R., 4:de Bd. (1884), sid. 492.

⁴ I ett brev dat. den 11 februari 1340 talas om denna fästnings reparation. *Dipl. Norv., VIII*, sid. 137.

skatt. I en redaktion av Olov den heliges saga, som anses gå tillbaka till slutet av 1100-talet¹, liksom i den något senare Olov Tryggvassons saga av Odd munk² uppgives det, att Norge sträckte sig från Gotälven i söder till Vegestav eller Ægestav i norr. Var denna senare punkt var belägen, finnes dock icke här omnämnt, efter hand som Gandviken gjordes till gräns, förlades den emellertid dit. Detta är t. ex. fallet i *Historia Norvegiæ*³ från senare delen av 1200-talet, som för övrigt innehåller en sammanfattande framställning av sin tids geografiska kunskaper om det norska väldet. Enligt dess uppgifter sträckte sig Halogaland ända till Bjarmaland, varest Vegestav utgjorde gräns. Vad Finnmarken beträffar, angives den dels vara ett gränslandskap till Norge i norr, men dels omtalas finnar såsom bosatta på öarna här. Även i den förut nämnda editionen av Olov Tryggvassons saga⁴ förekommer Finnmarken i denna dubbla bemärkelse: som en del av Norge, eller övärlden och kustområdet, och som ett tributskyldigt norskt gränsland, omfattande det stora fjällområdet⁵.

Lika tidigt eller sannolikt tidigare an norrmännen ha de folk, som bebodde södra och östra Finland, trätt i förbindelse med lapparna. Vad svenskarnas ställning till dessa beträffar, innehålla de bevarade källorna inga direkta upplysningar därom förrän hänemot 1300-talet. Däremot omnämnas i dessa vid flera tillfällen en eljest okänd folkstam, de s. k. kvanerna. Med dessa kväners nationalitet har historieforskningen länge sysslat utan att ha kommit till något

¹ Utg. av R. Keyser och G. Unger (1849); *Ant. russes I, sid. 472.*

² *Saga Olafs k. Tryggvasonar av Oddr muncr*, utg. af P. Groth, Christiania 1895. Kap. 22.

³ *Monumenta Historica Norvegiæ*, Latinske kildeskifter til Norges historie i Middelalderen, udg. . . . ved G Storm. Kristiania 1880.

⁴ Kap. 22.

⁵ I Fagrskinna, Kap. 2, heter det, att Harald Hårfagre ägde Trondhjem till Finnmarken.

säkert resultat, så mycket har den dock varit ense om att man här har att göra antingen med en svensk eller finsk folkstam ¹. På samma sätt hava åsikterna om deras boplatz varit delade, i det man ibland velat förlägga den — åtminstone huvudsakligen — till den västra sidan av Bottniska vikens övre del, ibland tvärtom till den östra. Såväl Ottars skildring som Egilssagan lämna oss dock härvidlag vissa hållpunkter. Enligt deras framställning låg Kvanland kring övre Bottenviken och gick förmodligen ned på båda sidor om densamma. Dess gräns i söder på den svenska sidan kan för övrigt med ganska stor visshet utläsas ur den sistnämnda sagan. Då Torolv, efter att från Vefsendalen ha kommit upp på fjället, fortsatte tåget åt öster och därvid kom i förbindelse med kvanerna, har han säkerligen följt endera av Ume- eller Ångermanalvens flodlinjer. Ända ned till dessa skulle således kvanerna ha varit bosatta ².

Nu är det emellertid konstaterat, att de områden, som sagans kväner i så fall på 800-talet bebodde, långt förut blivit koloniserade av en svensk befolkning. Redan under den yngre stenåldern har nämligen en sådan, enligt vad arkeologiska fynd giva vid handen, förekommit ända upp till Skellefte ³, ja även norr därom, att döma av en del ortnamn och andra, vilka såväl på Bottenvikens västra som östra sida äro av nordiskt ursprung ⁴. Denna svenska folk-

---

¹ Se K. GROTEFELT, *Über die alten Kvanen und Kvanland*. A. M. Hansen har velat göra gällande, att dessa kväner äro en rest av den anariska befolkning, han anser i ganska sen tid ha varit utbredd över hela Skandinaviska halvön.

² K. B. WIKLUND, *Om kvanerna och deras nationalitet*.

³ O. MONTELIUS, *När kommo svenskarna till Finland?* (Finsk Tidskr. 1898, sid 103); K. B. WIKLUND, *Nationaliteterna i Norrland* (Nordisk Tidskr. 1895, sid. 369 ff.).

⁴ R. SAXEN, *Finländska vattendragsnamn*; T. E. KARSTEN, *Österbottniska ortnamn, språkhistorisk och etnografisk undersökning I*, Helsingfors 1906.

stam har dock mötts av en finsk, av vilken på den västra sidan spår finnas ända ner till Pite i söder¹.

En svensk eller svensk-finsk befolkning har således tidigt förefunnits här, och sannolikt år, att med kvanerna avses just denna. Enligt en yngre finsk forskares mycket antagliga mening skulle nämligen kvänernamnet icke ha något att beställa med detta folks nationalitet utan kort och gott betyda låglandsbo, strandbo, avlett av det finska ordet kainulainen med samma betydelse, och således vara en direkt motsvarighet till det svenska helsingar (o:de på kustremsan boende); i överensstämmelse därmed kallas också Bottenhavet ibland Kajænohav, kvänerhavet².

Att dessa kväner underhållit förbindelser med lapparna på fjällområdet ovanför är troligt. Genom lapparnas land färdades de ju — enligt Ottar — på talrika krigståg till norrmannen. Måhända har fiendskapen med dessa senare rent av rört lapps-katten. Även längre söder ut, från Umeådistriktet, torde en svensk lappbeskattning ha ägt rum redan mot slutet av 800-talet. I Egilssagan omtalas, att Torolv på sin första färd upp på fjället stötte på kylfingar, vilka i stort antal befunno sig här i samma syfte, som han själv kommit dit. Gustav Storm har på goda grunder ansett sig böra antaga, att dessa kylfingar voro svenska skatteinkravarföljen³. I så fall skulle den svenska beskattningen av lappmarkerna redan då ha sträckt sig ända upp till fjällkammen i väster. Språkliga förhållanden tala

¹ K. B. WIKLUND, Nat. i Norrland; *Dens.*, Om kvanerna och deras nationalitet samt Namnet Luleå och de forna nationalitets- förhållandena i Norrbotten (Ymer XXIV, 1904, sid. 180 ff.).

² R. Saxen, Jmf. not 4 föreg. sida.

³ G. STORM, Kylvingerne i Egilssaga; N. BECKMAN (Studier i Nord. filol., utg. g:m H. Pipping, III: 3, sid. 7) anser kylfing beteckna skandinavisk allmogeman, klubbärare, i motsats till svärd-bärare. Ang. P. A. Munchs äldre avvikande uppfattning se dennes uppsats Om Oprindelsen til Benævnelserne "Kylfingar" eller "Kolbæger" i det gamla Gardarike (Saml. Afh. III, sid. 437 ff.).

också för ett svenskt — eller längre norrut svenskt-finskt — inflytande över lappbefolkningen, vilket åtminstone går tillbaka till samnordisk tid ¹ Intressant och i viss mån bekräftande ett sådant är ävenledes Adam av Bremens uppgift, att missionsverksamheten bland lapparna utgick från Helsingland. Hit sände nämligen den bremiske ärkebiskopen en missionsbiskop till skridfinnarna, att Adam samtidigt gör Helsingland till en stad i dessas land betyder i detta sammanhang icke något — för så vitt icke denna förväxling får anses utgöra ett vittnesbörd om den intima förbindelse, som fanns mellan detta landskaps inbyggare och lapparna ².

De relationer, som från svenskt håll sålunda kunna ha inletts med de senare, kommo längre fram att övertagas av de s. k. birkarlarna ³. Dessa birkarlar voro bönder, bosatta utmed låglandet kring övre delen av Bottenhavet — måhända ha de nedstammat från den kvanerbe-

¹ Se J. K. QVIGSTAD, *Nordische Lehnwörter im Lappischen*, sid. 3 ff.

² ADAM AV BREMEN, *Gesta hammaburgensis*, IV, Kap. 24. Det synes, som om även senare — under unionstiden — lapparnas omvändelse särskilt ansågs åligga den svenska styrelsen och Uppsala domkapitel. Som svar på en för sitt folks kristnande djupt intresserad lappkvinnas bemödanden tillskrev sålunda drottning Margareta vid ett tillfälle ärkebiskopen i Uppsala med uppmaning att i detta syfte vara verksam. Då Erik av Pommern senare sände en predikant dit, ställdes en för denna utfärdad rekommendationsskrivelse till Uppsala domkapitel, vars bemyndigande för den nämnde predikanten begärdes. *H. S. H. 29, sid. 20 ff.*; FELLMAN II, sid. 3 ff. Konung Eriks rekommendationsskr. för en Herr Torsten den 9 okt. 1419. *Ibd.* Dessa skrivelser anfördes längre fram som ett viktigt bevis för att den skandinaviska lappbefolkningen i sin helhet under denna tid i politiskt avseende räknats till Sverige. Jmf. dock ingressen i drottningens formaningsbrev: Margareta . . . universo populo Lappenorum et specialiter coroni regni Sivecie subjecto salutem.

³ Angående de olika tolkningarna av dessas namn se J. NORDLANDER, *Om birkarlarna och K. AHLENIUS*, Olaus Magnus, sid. 358 f.

folkning, som kort före deras tidigaste omnämmande förefanns här — samtidigt drevo de handel med lapparna, på vilken de skaffat sig monopol; även omtalas de såsom fiskare i Västerhavet. Den första gången, de omnämnas, är i ett av konung Magnus Erikssons förmyndarstyrelse den 5 september 1328 utfärdat brev ¹. Det sker häri på ett sätt, som visar, att de redan nu voro en mäktig kår och hade tillagnat sig lapphandeln. Brevets förhistoria var i korthet följande. Liksom i Norge en kolonisationsvåg från slutet av 1200-talet skot fram, så synes detta även — fast något senare — ha varit fallet i Sverige. Patriotiska motiv, handels- och missionsintressen ha härvidlag gått hand i hand. Enligt en numera förlorad men i bevarade handlingar omnämnd under konung Magnus' minderårighet utfärdad stadga upplåts landet mellan Skellefte och Ule älvar till bebyggande åt vem som helst. Med anledning härav overenskommo några av rikets stormän att sinsemellan fördela dessa områden i och för deras uppodlande ². De dispositioner, som sålunda av förmyndarregeringen gjorts, stadfästes sedermera av konung Magnus, när han nått myndig ålder, och samtidigt utlovades åt var och en — kristen eller sådan som ville omvända sig till kristendomen — att han, mot er läggande av skatt, skulle för sig och sina arvingar fritt få behålla, vad han intagit, samt njuta Helsinglands lag till godo ³.

Denna kolonisation stötte emellertid på motstånd från birkarlarnas sida, och på ett möte i Telge 1328 besvärade sig dessa inför regeringen över det intrång, som de därige-

---

¹ *Svenskt Diplomatarium IV.*

² Jmf. Överenskommelse mellan ärkebiskop Olov i Uppsala och fogden över Helsingland m. fl. angående delning av området omkring Lule älv den 2 febr. 1327 och Donationsbrev för Nils Abjornsson den 9 april 1335. *Sv. Dipl. IV.*

³ K. Magnus' stadfästelsebrev den 16 mars 1340. *Sv. Dipl. IV; H. S. H. 29, sid. 16; FELLMAN IV, sid. 5.*

nom ledo i sina gamla rättigheter ¹. Måhända går den tillbaka till en ännu tidigare period, än som här ovan angivits, då den redan nu kunde göra sig så pass kännbar ². Birkarlarna vunno emellertid icke regeringens bifall. Tvärtom bekräftades vid detta tillfälle de dispositioner, som förut träffats, och den yttersta delen av Helsingland norr ut — genom ett missförstånd av en i helsingelagen förekommande gränsbestämmelse uppgavs detta landskap sträcka sig ända till floden Ula och Ulo träsk — skulle i enlighet med utfärdade bestämmelser vara öppen till bosättning för vem som helst, vare sig birkarlar eller andra, de, som slogo sig ned här, skulle vara fria för skatt under förmyndartiden och påräkna skydd enligt Helsinglands lag. Samtidigt bestämdes dock, till birkarlarnas favör, att ingen fick ofreda dem vid deras besök hos lapparna eller hindra dessa i deras jakt.

Det inflytande i Lappmarken, som birkarlarna sålunda redan nu förskaffat sig, kan endast förklaras genom att deras förbindelser åt detta håll fortvarit under någon längre tid. Enligt en äldre, av Schefferus anförd, uppgift skulle det grunda sig på en stadga av Magnus Ladulås, utfärdad 1277 ³. Denne konung skulle nämligen för att bringa lapparna under det svenska väldet ha utlovat åt dem, som förmådde göra detta, att de skulle "få dem i händer till egendom". Detta lyckades för birkarlarna, och som erkänsla

¹ 5 sept, 1328. *Sv. Dipl. IV.*

² Enligt A. HULPHERS, *Samlingar til en Beskrifning ofwer Norrland V* 1, sid. 94, not p), skulle ärkebiskop Nic. Allonis i Uppsala år 1298 och Nic. Ketili år 1314 ha visiterat i Skellefteå. 1339 namnes Pite som eget pastorat med kapell i Luleå. 1345 invigde ärkebiskop Hemming Laurentius en kyrkogård i Torne och döpte vid detta tillfälle i ett kar vid kapellet finnar och lappar. HULPHERS, *Norrland V*: 1, sid. 214 i); LAGERBRING, *Svea Rikes Hist. III*, sid 644.

³ J. SCHEFFERI, *Lapponia*, sid. 149 ff. Schefferus har dessa "PPgifter från Joh. Bureus. Se dennes *Snmlen, De Svenska Landsmålen, Bihang I*, sid. 180.

för den rättighet, de därmed förvärvade sig, hade de endast att giva kronan några timber gråskinn årligen. Något dylikt av nämnde konung utfärdat brev finnes emellertid icke bevarat, icke heller några antydningar om detsamma, och man gör måhända därför klostast i att ställa sig reserverad inför denna uppgift, icke på grund av att den anförda tidpunkten skulle vara för avlägsen, utan fastmera därför att birkarlarnas privilegierade ställning torde gå tillbaka till ännu tidigare datum ¹. Att i varje fall särskilda förmåner givits åt denna landsändas befolkning redan före Magnus Erikssons tid framgår av ett brev, varigenom Erik Magnusson 1358 stadfäste desamma². Han bekräftade nämligen detta år friheter, som givits icke endast av hans fader, konung Måns, utan även av *hans förfäder* åt inbyggarna i "Norrebotn i Lapmarcken" till Sveriges rikes och kristna trons förökning och nämnde därvid särskilt birkarlarnas rätt att fria och obehindrade här få uppsöka och bruka öde skogar.

De privilegier, som dessa sålunda en gång erhållit, förstodo de att under den följande tiden bevara. Snart nog kommo de att bilda en slutna korporation, och bestämmelser utfärdades rörande rätten att få fara i Lappmarken. De olika lappmarkerna eller rättare lapparna blevo fördelta dem emellan och gingo sedan på vanligt sätt i arv ³. För sina intressen synas de på ett synnerligen energiskt om än icke alltid lika hänsynsfullt sätt ha sört. Som de samtidigt bidrogo till att utvidga och befästa det svenska väldet bland lappbefolkningen, kan det vara av intresse att undersöka, hur vitt de förmådde göra sin rät-

¹ Jmf. H. HILDEBRAND, Sveriges Medeltid, I: 1, sid. 309 ff.

² Dat. den 6 augusti 1358. *H. S. H. 29, sid. 18*; FELLMAN IV, sid. 6.

³ Se härom Olof Ingevallssons brev 1420, senare återopat i Nils Djeknes vidimation den 19 juli 1489; Nils Gustafssons brev den 6 juli 1424 och Sten Henrikssons intyg den 27 dec. 1454. *H. S. H. 29, sid. 26 ff.*; FELLMAN IV, sid. 7 ff.

tighet över denna gällande. Enligt Schefferus skulle de redan under Magnus Ladulås ha vunnit lapparna under sig ”allt intill Norra och Västra sjön”. Direkta uppgifter om att de trängt ända fram till kusten här ha vi visserligen först i ett par brev från slutet av 1400-talet, deras rättigheter utmed denna omtalas emellertid då såsom gamla, och det torde därför kunna tagas för givet, att de på ett väsentligt tidigare stadium kommit hit.

År 1498 förefunnos nämligen tvistigheter mellan Lule- och Pitebirkarlarna å ena sidan samt inbyggarna vid Västerhavet å andra, varvid de förra förhindrats vid beskattningen av lapparna. Genom ett öppet brev sökte den kunglige ombudsmannen hjälpa dem till rätta och ålade fogdar och ämbetsmän att hava tillsyn över att det ej skedde birkarlarna något för när ¹. I en något senare samma år avlåten skrivelse från konung Hans' fogde på Stockholms slott, tydligen föranledd av samma misshälligheter, omtalas, att fogdar och ämbetsmän samt menige allmoge i Norge velat hindra de svenska lappfogdarna och flera danemän och birkarlar att komma in i detta land efter sin bärgning och sin herres lappeskatt ².

Den konflikt, som uppstått, berörde således *Lule och Pite lappmark*. Lulebirkarlarna beskattade sannolikt nu liksom senare lapparna i Tysfjorden eller Titisfjorden (och Sagfjorden), för övrigt kommo de liksom Pitebirkarlarna icke ned till kusten. Det har således varit lapparna i denna fjord eller i gränsområdena söder därom, som striden gällt, då det i den sist citerade skrivelsen talas om svenska lappfogdar, synes det, som om den även omfattat Ume och Ångermanlands lappmark, varest skatten icke upptogs av birkarlar utan av kungliga fogdar. Att konflikter i dessa gränsmarker lätt kunde uppstå är icke un-

¹ Ingevald Birjerssons brev den 14 febr. 1498. *H. S. H.* 29, sid. 32; FELLMAN IV, sid. 10.

² Christian Bagges skrivelse den 3 sept. 1498. *H. S. H.* 29, sid. 34; FELLMAN IV, sid. 11.

derligt, då de sedan gammalt beskattats av både svenskar och norrmän. Däremot synas birkarlarna i Torne lappmark alltjämt ha fått okränkta utöva sina rättigheter.

Det av birkarlarna skattlagda området sträckte sig således redan under Medeltiden från åtminstone Lule lappmark i söder ända ut till Västerhavet, och här boende lappar betraktades som den svenska kronans undersåtar. Den omfattning, det erhållit, har tydligen stått i nära beroende av de geografiska förhållandena här och lappbefolkningens av dessa betingade levnadssätt.

Det stora bergssystem, som uppfyller Nordskandinaviens inre delar, bildar icke ett regelbundet fortlöpande fjällmassiv utan är i stället inom olika områden väsentligt olika utformat. Den längst upp belägna delen, omfattande *den* nuvarande norska Finnmarken och trakterna öster därom — i allmänhet ned till den 69:de breddgraden — utgör en relativt låg, lättillgänglig höglätt, med en medelhöjd av 300 meter. De högre bergspartier, som här finnas, ligga för det mesta på ett par mils avstånd från kusten. Längre åt söder — utmed Lule och Pite lappmark — blir bergformationen högre och bergkammen, Kolen, mera framträdande. Detta högfjällsområde har ypperliga renbeten året runt, dels längs sidorna och dels i de djupt inskurna dalarna finnes nämligen en riklig gräs- och ljung vegetation, medan de högre partierna ständigt äro täckta av is och snö. På fjällplatån i norr — i Torne lappmark samt Tromsö och Finnmarkens amt — är förhållandet ett annat. Här ligger snön kvar ända till i juli, och någon växtlighet av betydelse kan därför icke utveckla sig. Den förefintliga renlavan lämpar sig väl till vinterbete för renen, men under sommaren är denna för sitt uppehålle nödsakad att leta upp de gräsbevuxna områden, som finnas nere vid havet i väster, dels i fjorddalarna och dels i de mellan dessa utskjutande halvöarna, vilka tidigare blivit snöfria¹.

---

¹ Jmf. A. HELLAND, Tromsø Amt, sid. 279 f.; Finnmarkens Amt I, sid. 90 ff.; KR. NISSEN, Lapper og ren i Norge.

Detta har föranlett de former, under vilka nomadlivet här lever — i våra dagar och säkerligen sen äldsta tid. Lapparna i Torne lappmark och närbelägna delar i Norge följa årligen under försommaren sina renar ned till havet — i vissa fall ända ut på öarna — samt uppehålla sig där med dem till hösten, under tiden sysselsättande sig huvudsakligen med fiske. På samma sätt driva lulelapparna ned till kusten i Tromsö och Nordlands amt. Längre söder ut än till Titisfjorden fortgår dock i allmänhet icke denna nedvandring. Visserligen föra även de söder därom boende svenska lapparna under sommaren sina renhjordar in på norskt område, dock komma de sällan ända ned till havsbandet. Snart börjar för övrigt en omvänd rörelse göra sig gällande, så att lapparna om vintern sitta längre ned, om sommaren högre upp på fjället¹.

Men utom de omflackande fjälllapparna ha av ålder lappar varit mer eller mindre bofasta utmed kusten i norr och följaktligen vistats här året om, de s. k. sjölapparna. Rörande deras ställning till de förra ha olika meningar framträtt, somliga ha i dem rent av velat se en från dessa etnografiskt skild folkgrupp, andra hålla före, att den enda skiljaktigheten dem emellan består i det olika levnadssättet: sjölapparna äro utarmade fjälllappar, sådana som av en eller annan anledning förlorat sina renhjordar och nu nödgas att helt ägna sig åt vad som för fjällappen alltid är en binäring, fisket. Flera skäl tala för den senare åsiktens sannolikhet, säkert är i varje fall att — med undantag för lapparna längst öster ut, på Varangerhalvön och Kola — detta gäller för det stora flertalet sjölappar. Härpå tyder det egendomliga förhållandet, att dessa alltid varit bosatta där, varest fjälllappar vistas — eller fordom ha vistats — om sommaren, och med vilka områden de på förhand varit bekanta, men icke annorstädes, vidare att de i allmänhet i flera avseenden visa påfallande överensstämmelse

---

¹ KR. NISSEN, Lapper og ren i Norge.

med sina grannar på fjället ovanför, så likna t. ex. sjö-lapparna i Titisfjorden i språk, klädedräkt och seder i hög grad de fjällappar från Lule distrikt, vilka av ålder sökt sig ned till denna fjord ¹.

Detta allt gör det förklarligt, hurusom en svensk beskattning utmed den norska kusten ursprungligen har uppkommit. Det valde, som de svenska skatteinkrävarna — här i framstå rummet birkarlarna — förvärvat över fjäll-lapparna, fortforo de naturligtvis att behålla, även då dessa om sommaren vandrade ned till havet. Och om någon fjällapp av en eller annan anledning stannade kvar härnere, gingo deras skatteanspråk på denne icke därmed förlorade. Något norskt motstånd synes härvidlag icke ha mött, ifall en kolonisation från detta håll på fastlandet förefunnits under Medeltiden, har den i varje fall varit högst obetydlig, och dessa områden kunde säkerligen ännu betraktas som ingen-mans land. Härav förklaras också, att denna svenska beskattning kom att utsträckas just till Titisfjorden i söder men icke längre och till de öar, på vilka fjällappar om sommaren höllo till. Ett undantag torde dock Varangerhalvöns nord- och västkust liksom Gorgoshalvon längst upp mellan Tana- och Laxefjord ha utgjort. Visserligen drevo lapparna från det angränsande svenska inlandet under sommaren ut sina renar även på dessa, själva drogo de emellertid samtidigt ned till Tana- eller Varangerfjorden och kommo icke upp till dess kust i norr och väster, dit icke något dalföre ledde. Häruppe fanns av gammalt en fastboende befolkning, över vilken norrmannen sålunda ostorda kunnat tillägna sig herraväldet. I norska skattelängder redan från 1420-talet upptagas därför regelbundet sådana orter som Omgång, Makur, Skjøtningberg m. fl. här belägna, vilka däremot aldrig återfinnas i de svenska.

¹ Jmf. K. B. WIKLUND, De svenska nomadlapparnas flyttningar; A. HELLAND, Nordlands amt II, sid. 347; O. SOLBERG, Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken

Men utom från svenscars och normäns sida voro lapparna sen äldsta tid utsatta för beskattnings- och plundringståg även från öster, från de karelska stammar, som funnos bosatta här. Förut har omtalats de stridigheter, som rådde mellan dessa kareler å ena sidan samt kvaner och norrman å andra samt de senares krigståg till bjamernas land, vilka fortgingo in på 1200-talet. Vid denna tid synas förhållandena ha förändrat sig såtillvida att det nu i stallet blev karelerna, som med sina härfärder oroadе de norska kusterna ¹. Karelerna kommo f. ö. ungefär samtidigt under ryssarnas herradöme ², vilka i samband därmed även övertogo deras skattepretentioner i norr och sökte göra anspråk gällande på landet ända upp till Vita havet, däri inbegripet Kolahalvön, och på lappbefolkningen väster därom. Uppe på fjället synes denna karelsk-ryska beskattning dock aldrig ha sträckt sig söder om Torne lappmark — ungefär till den 69:de breddgraden — längs kusten nådde den icke utöver Malangerfjorden — under en tidigare period måhända endast till Lyngen — vilket ungefär omfattade de distrikt, där fjälllapparna norr om denna breddgrad om sommaren brukade hålla till med sina renhjordar.

Om gränserna för den norska och ryska beskattningen i början av 1300-talet lämnar en i en norsk lagkodex vid denna tid inskriven anteckning — den enda i sitt slag från Medeltiden — upplysning³. Enligt denna — den grundade sig på uppgifter av bumän och finnar — ägde ryssarna att taga skatt utmed kusten till Lynghestufvu (Lyn-

---

¹ I de islandska och norska annalerna omtalas flera karelska och ryska plundringståg till Finnmarken och Halogaland från denna tid.

² I Håkan Håkansson's saga, Kap. 301, omtalas, hurusom sändebud från Gårdarike vintern 1251 infunno sig i Norge för att som "konungens", d. v. s. storfurstens, i Holmgård (Novgorod) ombud förhandla om de stridigheter, som förefunnos mellan norman och kareler, vilka senare voro skattskyldiga under Holmgårdskonungen.

³ *Sverges Traktater, I, sid. 242 ff.; Ant. russes, II, sid. 493 f.*

genfjord) och på fjället till Mæleå, en flod som från Kölen i öster rann ned till denna fjord, norrmannen åter ägde skatterätt åt öster till Trianæma (Trinnäs, Kola) och in efter Gandviken till Veleaga, som ansetts vara identisk med nuv. Vieljoki, en biflod till Umba, de senare där längst öster ut även av halvkareler och halvlappar, d. v. s. sådana, som voro födda av karelsk fader och lappska moder, vilket tyder på att denna beskattning grundade sig på en viss rätt till folket, var detta än var bosatt, och ej till vissa landområden.

Av nämnda anteckning att döma vill det synas, som om norrmännen vid denna tid gjort anspråk på skatt *även uppe på fjället i norr*, åtminstone till Lyngenfjord men måhända rent av över hela området ända ut på Kola. Huru därmed i själva verket kan ha förhållit sig är dock ovisst. Den otydliga formuleringen, de uppgivna sagesmannens mindre tillförlitlighet — ty det skulle väl närmast ha varit de återopade lapparna, som lämnat uppgifter om en dylik fjällbeskattning — birkarlars och lappars vid flerfaldiga tillfällen senare gjorda bestridande av någon norsk beskattning här synes i varje fall böra motivera ett försiktigt upptagande av denna från intet annat håll bekräftade uppgift. Någon bestämd och ömsesidigt erkänd gräns gentemot det ryska väldet i norr fanns i varje fall icke, och antagligen har detta förhållande och därav följande förmenta övergrepp varit en väsentlig orsak till de fejder, som jämt och ständigt störde grannsämjan mellan norrmän och ryssar samt kareler i dessa nejder. Även mellan Sverige och Ryssland var förhållandet mindre gott — av samma orsaker. Då Norge 1319 genom union bands vid Sverige, bidrog detta endast till att i ännu högre grad skärpa dessa stridigheter. År 1323 voro ryssarna ända framme vid Haloga och brände den norske drotsens gård på Bjarkö¹, i stort sett synas de dock vid denna tid ha legat under mot den förenade svensk-norska makten, och

¹ Isl. Annaler, utg. v. G. Storm (1888), sid. 346.

1323 slöts fred med Sverige, 1326 med Norge, varefter ett lugnare förhållande för någon tid inträdde.¹

Vad fredsfördraget med den senare staten beträffar, talas däri endast om, att gränsen mellan Norge och Ryssland skulle fastsättas efter de gamla märkena, när ombud från Novgorod komme till Norges konung, varvid det överdrogs åt denne att fastställa densamma så som han kunde försvara för Gud och sitt samvete. Var någon äldre gräns gick fram, finnes dock i detta sammanhang icke angivet, och om någon rå läggning under den följande tiden hor man icke heller talas. Det ärmöjligt, att den förut omnämnda norska uppgiften om skatteförhållandena i norr tillkommit just i samband med denna fredsbestämmelse i ändamål att vid den blivande delningen läggas till grund.

I den för kännedom om Sveriges ställning åt öster så viktiga fredstraktaten 1323 bestämdes däremot gränsen mellan detta rike och Ryssland. Den skulle gå från Systerbacks mynning i Finska viken över en del svåridentifierbara gränsmärken i riktning mot Pihlajavesi och Nyslott till Petajoki. Härifrån skulle den fortsatta norr ut i havet, enligt den ursprungliga latinska texten norr ut i Helsingehav, i den ryska kallas detta Kajænohav.

O. S. Rydberg har i sin grundliga undersökning av denna traktat sökt visa, att med detta hav avsetts Ishavet och icke Bottniska viken. Frågan äremellertid oviss. Namnet håntyder onekligen på det senare, såsom det utmed vilket helsingar och kväner bodde. Visserligen kunna anföras exempel på hurusom även Ishavet blivit kallat Kajænohav (så t. ex. hos konung Alfred), med detta kan då ha berott på förväxling mellan de båda haven, något som de vid nämnda fredsslut förhandlande parterna knappast kunna antagas ha gjort sig skyldiga till. Skulle Bottenviken ha åsyftats, synes gränsfloden Petajoki vara att söka bland de floder, som flyta ned till denna, sannolikt då den nuv.

---

¹ Freds- och gränstraktater mellan Sverge och Ryssland af 1323, augusti 12, och mellan Norge och Novgorod af 1326, juni 3. Sverges Traktater I, sid. 434 ff.

Pyhajoki. Men för Rydbergs antagande av Ishavet som det avsedda synes mig bl. a. det förhållandet tala, att den svenska staten liksom dess kyrkliga myndigheter fortforo att alltjämt under den följande tiden behålla sina gamla rättigheter över de områden, som i motsatt fall skulle ha avträtts genom detta fredsslut.¹ Vidare kan framhållas, att då gränsfrågan mot Ryssland på 1540—1550 talet och senare ånyo bringas på bane och en hel rad av rågångslängder från svensk sida uppgöras, upptages Petajoki i dessa regelbundet som en från landryggen i öster mot Savolax rinnande flod², och i de samtidigt förda gränsförhandlingarna göres från officiell rysk sida icke någon som helst invändning mot detta betraktelsesätt.

I anslutning härtill må även med några få ord beröras de uppgifter om Finnmarken, som återfinnas i senmedeltida framställningar, vilka bevarats åt eftervärlden.

---

¹ Jmf. Sverges Traktater I, sid. 474. Vid en visitationsresa i Norrbotten 1374 gjorde uppsalaarkebiskopen Birjer anspråk på landet ända till Uloträsk. Han mötte emellertid motstånd från åbobiskopens sida, och denna skaffade sig en mängd intyg på att Ijo och Kemi, de socknar om vilka tvisten rörde sig, av ålder tillhört Åbo biskopsdöme. Bl. a. fick han på sin sida drotsen Bo Jonsson Grip. Enligt ett brev från denne till arkebiskopen skulle de två nämnda kyrkorna, enligt allas utsago, i en överenskommelse mellan ärkebiskop Hemming och biskop Hemming i Åbo — möjligtvis har denna träffats vid den förres resa till Torne 1345 (jmf. LAGERBRING, Svea Rikes Historia III, sid. 644) — blivit "med stora skal" lagda under den senares stift. Samtidigt lämnar Bo Jonsson en utskrift av landamaret här, enligt vilken Kakama tillhörde Helsingland och Lem (Kemi?) Åbo, liksom Yioiki, Ulaioki, Sika- och Patajoki. *Bo Jonssons brev den 9 maj (7574), Finlands medeltidsurkunder I, utg. av R. Hausen.* Intyg av den 16 juli, 1 och 21 aug. samt 1 och 17 okt. 1374 och den 11 maj 1375, intagna eller omnämnda i *Åbo domkyrkan svartbok*.

² I en handling hörande till 1561 års svenska legation till Ryssland (*Musc. Gränshandl. 1323—1606*) angives Petajoki vara en å, som ur ett träsk MenttwJerrfw vid landryggen rinner åt söder mot Savolax.

En viktig plats bland dessa intager den trondhjemske ärkebiskopen ERIK WALKENDORFS till påven omkring år 1520 lämnade beskrivning, den grundar sig på författarens egna iakttagelser vid ett besök i denna del av sitt stift.¹ Walkendorf låter Finnmarken i öster begränsas av Dums hav, varmed förstods den närmast bortom Vardöhus belägna delen av Ishavet;² åt söder stötte Ryssland till. Utanför Finnmarkens område åt öster låg Trenes (Kolahalvön), varest utom Norge även Ryssland och Sverige togo skatt. Fjällområdet i det inre — Teno, Utsjoki, Aviowara, Kuotokeino och Enare lappmarksdistrikt — synes Walkendorf icke vilja räkna till Finnmarken, han torde nämligen syfta på inbyggarna här, då han talar om de finnar, som ”bo mellan Ryssland och Finnmarken.” Den senare har således för honom endast omfattat övärlden och kustområdet. Betecknande nog angives också fisket vara den så gott som enda näringen, landet kunde icke bebos, Tieter det, om icke fisket funnes och lockade folk att slå sig ned här, under det icke ett ord namnes om renskötseln.

Ungefär ett par årtionden senare (1539) utkom OLAUS MAGNUS epokgörande kartverk över Norden, *Carta Marina*, och 1555 samme författares likaså betydelsefulla *Historia de gentibus septentrionalibus*. Även Olaus kunde grunda sin framställning av Nordskandinavien på egna iakttagelser, han hade nämligen under åren 1518 och 1519 företagit en resa till Sveriges nordliga delar och därvid bl. a. besökt Torneå samt längs Tornedalen färdats ett gott stycke upp i Lappmarken.

Olaus skiljer mellan Lappia, Scricfinnia och Finmarchia, de två förstnämnda äro svenska, det senare ett norskt land. Lappia äri allmänhet landet på båda sidor om Bottenvikens övre del. Finmarchia är beläget utmed kusten i väster ungefär upp till Vardöhus. Scricfinnia ligger mellan Biarmia i öster och Finmarchia i väster (Hist. I,

¹ E. WALKENDORF, *Finmarkens Beskrivelse*.

² G. STORM, *ibid*.

Kap. 4), var dess gräns mot detta senare går fram finnes ingentstädes omnämnt. Från trakten av Vardöhus når det fram till Ishavet, dess strandlinje utmed detta sträcker sig härifrån ett gott stycke ut på Kolahalvön i öster. A Carta marina finner man också uppe vid Murmankusten antecknat: huc usque extenditur regnum Sveciæ, och något längre bort angiver en vapensköld med tre kronor det svenska väldets gräns åt detta håll. Söder därom utgöres denna av Vita havet (Lacus albus) och följer därefter en flod, som från söder utmynnar i detta ¹.

Olaus Magnus onekliga intressanta uppgift om det svenska väldets utsträckning ända till havet i norr finner bekräftelse i ett par andra geografiska arbeten från denna tid. MATTHIAS VON MIECHOW säger t. ex. i sin beskrivning av Ryssland uttryckligen, att ”på andra sidan Nugardiam (Novgorod) ligga Sverige och Finland, vilka båda sträcka sig till Oceanen i norr” ². Det samma är även fallet hos SIGISMUND VON HERBERSTEIN ³. Sverige, säger denne, som gränsar intill Ryssland, är på nästan alla sidor omgivet av hav, först Baltiska havet och vidare den ocean, vilken vi kalla den frusna. Om floden Dvina meddelar han, att den utmynnar i den Norra oceanen, där varest ”denna sköljer Sveriges och Norges kuster och skiljer dessa båda länder från det outforskade Grönland.” Om denna ocean hade Herberstein erhållit närmare upplysningar av en rysk diplomat, Gregory Istoma, vilken själv jämte en skotte, magister David, år 1496 företagit en färd på densamma. Dessa båda herrar hade nämligen av storfursten skickats i något uppdrag till Danmark, och som förhållandet mellan Sverige och Ryssland vid den nämnda tidpunkten var fientligt,

¹ Jmf. *Hist. IV, Kap. 3*. I Carta marina talar Olaus om, att svenskar jämte ryssar och finnar deltog i fisket i detta hav.

² GRYNÆUS, *Novus orbis Regionum*. Basileæ 1532, sid. 524.

³ S. VON HERBERSTEIN, *Rerum moscoviticarum commentarii*, Antverpiæ 1557, fol. 85, 122 ff. Herberstein hade vid tvenne tillfällen, åren 1517 och 1526, såsom den romerske kejsarens sändebud besökt Ryssland. Även Miechow uppgiver sig ha varit i detta land.

hade de icke kunnat komma fram den vanliga vägen utan tvingats att företaga resan runt om Norge. Sedan de langs Dvina nått fram till kusten i norr, hade de under fortsättningen noga hållit sig utmed denna. Därvid hade de först färdats förbi de ryska lapparnas land. Efter en seglats på ungefär "80 mil" hade de sedan kommit till landet "Nordpoden", vilket tillhörde konungen av Sverige. Ryssarna kallade detta land Kaienske-Semla och folket kayeni. Längre fram passerade de fästet Barthus (Vardöhus), varest konungen av Norge höll garnison, foro där-
 efter förbi "ditkilapparnas" land och nådde slutligen Trondhjem. Ända hit sades storfursten taga skatt. Ävenledes kan anföras, hurusom hos ERICUS OLAI möta med de anförda samstämmiga uppgifter om det svenska väldets utsträckning ¹. Han angiver nämligen dess gränser sålunda: gränsen av bredden går från Ryssland i öster till Engelska havet i väster, vad landets sydliga del beträffar, dess nordliga del åter stöter i väster till Norge. Gränsen i längden söderut stannar mitt i Östersjön mellan Gottland och Preussen, norrut når landet till viken av Västerhavet, vilket utbreder sig från de norska öarna till Ryssland.

Utom de upplysningar rörande Finnmarkens politiska ställning under äldre tid, söm historiska och geografiska beskrivningar, reseskildringar och ingångna traktater lämna oss, kunna viktiga bidrag även erhållas genom en närmare undersökning av de tre kronornas skatteuppbördsdistrikt här, vad dessa omfattade och hur vitt de sträckte sig. De medeltida traktater, vari man infört bestämmelser om gränsen mellan Sverige och dess grannar i öster och väster, hade endast högst ofullständigt uppdragit denna längst uppe i norr, om de överhuvudtaget ens försökt angiva någon sådan här. Under dylika förhållanden

---

¹ ERICUS OLAI, Hist. Svecorum Gothorumque, sid. 9.

kommer man helt naturligt, då längre fram tvister uppstå, att söka en grund för sina anspråk icke i dessa traktater utan fastmera i den faktiskt innehavda rätten och då att i alldeles särskild grad bygga på gammal skatterätt.

Överallt varest Sverige av ålder och sedan urminnes tider uppburit skatt, där har det ock rätt till folk, land och vatten eller med andra ord full överhöghetsrätt. framhölls det av de svenska kommissarierna på mellanriksmötet i Flacksjöbäck 1603, och efter samma grunder var det, som motparten här ville göra sina anspråk gällande. Det kunde därför vara av intresse att få de tävlande makternas skatteområden i dessa gränsmarker fastställda. Ett bestämt angivande härav möter emellertid stora svårigheter. Detta beror huvudsakligen därpå, att lapparna endast medelbart betalte sin avgift till kronan, varför inga kungliga skatte- eller mantalslangder över dem finnas uppgjorda. I Sverige voro ju birkarlarna ett slags förpaktare åt staten, och i norska Finnmarken upptogs skatten av länsherrarna på Bergenhus, men de räkenskaper, som dessa kunna ha fört häröver, äro nu till största delen förlorade.

Förut anförda urkunder från medeltidens sista årtionden hava visat oss, att de svenska birkarlarna i varje fall vid denna tid på sina skattefärder kommo ända fram till Västerhavet. Den rätt, de här förvärvat sig, fortforo de naturligtvis att bevara även senare.

Så berättas t. ex. om hurusom konung Gustavs nistiske och mångbetrodde lappfogde Jöns Håkansson vintern 1550 varit nere vid detta hav och där enligt kunglig befallning beställt något om fisket. Han hade samtidigt fört underhandlingar med sjöfinnar och birkarlar rörande den årliga skatt, de hade att betala.¹ Den svenska kronans överhöghet här betraktades också av Gustav Vasa som obestridlig. Då i början av 1550-talet ryssar och norrmän synas ha velat tränga undan lapparna från sjösidan och birkar-

---

¹ Gustav Vasa till Jöns Håkansson den 20 apr. 1551. *Gustav I:s Reg.*

lar "och andra landsköpman" besvarade sig över att de förhindrades i utövningen av sina gamla rättigheter, tog konungen dem i sitt försvar. De hade av ålder, hette det i den kungliga skrivelsen, brukat sin handling "med fiskerij udi Vestrehaffvedt och köpenskap med the nordbagger eller vare lapper och siofinner", varför han ej förstod orsaken till det intrång, som nu skett och varöver man beklagat sig hos honom. Av sin synnerliga gunst och nåd unnade han och efterlat fortfarande åt dem, vilka till vågefisket hade lust och vilja, att "frije, obehindrede och utann hvars mandz gensegn och motstond bruke theres affling med fiskerijd udi Vesterhaffved, så vidt som Sverig/s rikis grenser sich förstreckte ut med siosijdenn". Han hävdade samtidigt, att "Varånger, Lemuno, Navo, Upfothen, Theno, Altha, Öria, Resten, Enartt, Useiokij, Lappeierff, Affvenara; Temno och Knothakijla" m. fl. byar lågo inom Sveriges gränser och rår, "hvicke rör och råmerc-ker ju så väll streckie sigh in i Vestrehaffwedt som the ryske eller the norske." De, som voro bosatta här, borde skatta till Sverige allena.¹

De i det anförda brevet lämnade ortsuppgifterna torde ha meddelats konungen av birkarlarna, och det bestämda

---

¹ Skydds-brev för sjöfinnarne och fjällapparne etc. den 20 sept. 1551 och Öppet bref för birkarlarna m fl. den 21 sept. s. å. *Reg.* Av de här nämnda orterna igenkänna vi lätt Varånger, Alten- och Teno- eller Tanafjorden utmed kusten i norr. Resten är sannolikt identiskt med Reisenfjord och Upfothen med Ofoten. Enartt är Enare i Kemi lappmark och Useiokij nuvarande Utsjoki. Lappejerf låg nordost om Kuotokeino, ungefär där det norska Masi kapell på 1700-talet uppbyggdes. Affvenara är Avio-wara, nordost om Lappejerf vid Karasjoki, och i Knothakijla återfinna vi Knotakyla eller Kuotokeino. Navo är tydligen samma som Nauone i 1553 års räkenskaper, varmed åsyftades Kvenangerfjorden Ifall med Oria avses Oria-fjord på Kola skulle man häri ytterligare ha ett stöd för en förmodad gammal svensk skatterätt in på denna halvö, sannolikt äremellertid, att härmed åsyftas Ulvsfjorden och Malanger, vilka jämte ett par andra fjordar i 1555 års längd över lappskatten angivas "lyda till Orezfird".

och detaljerade angivandet av vad som i dessa trakter vore svenskt och var intrång skett, synes tyda på en genom ålder stadgad besittningsrätt. Detta gör det otroligt, att som det ibland blivit förmodat, Gustav Vasa skulle vid detta tillfälle ha gjort gällande krav, som mera dikterats av patriotiska motiv än av verkliga skäl, och sökt tillägna sig områden, vartill Sveriges anspråk voro tvivelaktiga. Tönen i den kungliga skrivelsen giver icke heller vid handen, att Gustav varit tveksam om sina fordringars rättmätighet. De blevo icke heller, åtminstone i stort sett, varken från danskt eller ryskt håll bestridda vid denna tid.

Omkring år 1550 företogs en genomgripande omläggning av skatteförhållandena i Finnmarken, varigenom möjlighet lämnas oss att noggrannare överblicka den svenska beskattningens utsträckning här under den äldre vasatiden. Birkarlarnas uppdrag att vara kronans uppbordsmän upphör nämligen nu, och de olika lappmarkerna läggas direkt under kungliga fogdar.¹ Gustav Vasa synes ha varit missnöjd med den gamla ordningen, som han val framförallt ur ekonomisk synpunkt fann mindre tillfredsställande och hade länge umgåtts med planer på att ersätta densamma med en mera ändamålsenlig.² Denna

---

¹ Sin gamla ställning som lapparnas privilegierade handelsman fingo däremot birkarlarna behålla, ända till dess Karl IX berövade dem även denna rätt. Se J. NORDLANDER, Om birkarlarna.

² Redan 1528 hade Gustav Vasa fördubblat den taxa, birkarlarna hade att årligen erlagga till staten. Efter denna tid betalade de, enligt vad skattelängderna utvisa, för Lule och Pite lappmark tillsammans 16 timmer klockverk och 4 mårdskinn. Från Torne lappmark erlades också 16 timmer klockverk och 4 mårdskinn. Jmf. Stadga om birkarlarnas skatt den 1 april 1528. *Gustav I:s Reg.* Med klockverk eller gråverk menades ekorrskinn, och en timmer 1. timber var lika med 40 stycken. I detta sammanhang kan nämnas, att umelapparna av gammalt icke lytt under några birkarlar utan skattat direkt till en kunglig fogde, varit s. k. konungslappar.

omläggning torde ha skett successivt under åren 1548 och 1549.¹

I samband härmed uppgjordes 1553 över de olika lappmarkerna mantalsförteckningar och skattelängder, som äro synnerligen detaljerade och tydligen tillkommit som resultat av noggranna undersökningar.² Det kan därför

¹ Rörande tidpunkten för denna förändring ha meningarna varit delade. Pira återger (i anf. arb., sid. 21 not 2.) ett antal olika uppgifter härom utan att själv bestamma sig för någon. Så har pastorn Andreas Nicolai i Pite, vilken från slutet av 1550 talet vistats i Lappmarken, i senare utsagor lämnat uppgifter därom. Dessa äro emellertid olika; vid ett tillfälle nämner han året 1543, vid ett annat 1553. Fogdeskrivaren Jacob Persson påstår i en berättelse rörande lappmarken 1581, att det då var 37 år, sedan konung Gustaf "kändes vid" Kemi lappmark, vilket således skulle ha skett redan 1544. Schefferus nämner endast, att det inträffat någon gång mellan åren 1528 och 1559. Senare författare ha andra uppgifter. Det säkraste svaret på denna fråga torde man få ur de bevarade räkenskaperna från denna tid. Dessa visa, att ännu 1547 betaltes birkarlstaxa för de olika lappmarkerna enligt den ordning, som bestämts 1528. 1548 är detta ännu fallet i Torne lappmark, men nu har Lule och Pite lappmarker samman med Ume betalt 2 timmer och 16 st. mårdsinn, 30 timmer klockverk, 1/2 skeppund benlösa gäddor och 6 decker renhudar. Då Ume 1547 ensamt hade betalt 2 timmer 10 st. mårdsinn, visar detta således, att från de båda andra lappmarkerna detta år icke skattats efter den gamla taxan.

För år 1549 talas visserligen om "stadga" för birkarlarna i Torne, men den utgör nu utom den gamla 1 decker renhudar. Från och med följande år omnämnes den icke vidare, de olika lappmarkerna skatta 1550 gemensamt, och den uppbörd, som har upptagits detta år, visar tydligt, att Gustav Vasa icke misräknat sig på det ekonomiska utbytet av den gjorda förändringen, den uppgick till 2 Va timmer mårdsinn, 27 timmer 8 st. klockverk, dessutom renhudar, björnsinn, benlösa gäddor m. m.

² Se fogderäkenskaperna för Vesterbotten och Lappmarken 1553 [Sv. *kammararkivet*, *Norrlandshandlingar*]. Fogde var här sedan 1545 Jöns Håkansson. Vesterbotten omfattade följande socknar: Tornö, Uma, Pita, Lula, Skellefta, Galix, Bygde och Leffjanger. *Huvudskatten* utgjordes dels av en penningsskatt efter jorde-talet, dels av en personsskatt, den s. k. bågskatten. Jorden var

ha sitt intresse att något dröja vid desamma. Det är nämligen tydligt, att de distrikt, som nu läggas under svenska kronan, redan förut betalt avgifter till birkarlarna, och vi äro således berättigade att av dessa längder utläsa det svenska beskattningsområdets utsträckning även under tiden före deras tillkomst.

I Torne lappmark upptagas följande byar: Söder Lulakyla, Tingwara, Ronola, Ussejocke, Theno, Afffewara,

---

indelad i markland och öresland; av varje markland erlades 4 örfuger, av varje öresland 4 penningar. Nämda fogdeområde upptogs enligt detta års taxering 11133 markland och 6 öre sland. Härav hade "länsmanen" fritt 33 markland; dessutom funnos två kronohemman, vilka lågo för 7 markland 6 öre. För återstående 11093 markland utgjorde skatten 1848 mark 6 öre 16 penningar. Bågeskatten uttogs av varje manlig individ, så snart han uppnått 15 års ålder, (då han ansågs kunna spänna en båge). Den utgjorde 1/2 öre pr person och erlades detta år av 2971 personer med 185 mark 5 1/2 öre. Även andra skattetitlar funnos: så *fiske-skatt*, som utgick efter olika grunder, (utom den egentliga fiskeskatten, enligt 1550 års räkenskapslängd en tiondeskatt av den fisk som fångades från pingstdagen till Margaretadagen eller onder 5 veckor, nämns stadgalax, taxan, skiftesfisk), vidare *gengarden*, som betalades av socknen i sin helhet. Av lappmarkerna upptogs *lappeskatt*. Denna, som utgjordes efter särskild taxering, år 1553 av 385 lappar, betalades in natura. I Torne lappmark erlade varje helskattelapp 3 renskinn eller 2 skalp, gäddor och halvskattelapp hälften däremot. Detta uppgavs vara lika med vad förut betalats till Torne birkarlar En del personer fingo dessutom betala 1 1/2 renhud eller 3 skålp gäddor eller en levande, "vaya"-ren, motsvarande vad som härifrån förut utgivits till Kemi birkarlar. Undantagsvis synes även andra persedlar ha levererats, naturligtvis då i värde motsvarande de nämnda. Dessutom utgjordes "*gingerds gäddor*".

Varanger synes ha skattat efter en annan grund. Här betalade varje skattskyldig till Torne birkarlar 3 våger bernfisk, vilket ansågs motsvara 6 skalp, och vara värt 1 1/2 lod silver eller 1 daler. Kemibirkarlarnas skatt härifrån utgjorde hälften däremot.

I Lule lappmark utdebiterades från varje lapp 10 gråskinn eller 5 hermelin och från varje fjällapp 2 renhudar eller 1/2 timmer gråskinn.

Lemojerff och Carckes, Lappajerff, Kuothekylla, Ingers, Suothakylla och Kyrkele. Vidare Pårsånger, Varånger, Althen, Theno, Laffvosoune- och Nauoneffjorden. I Lule lappmark finna vi: Soxiocki, Jockemock, Tårpensår och Syrislocht, i Kemi: Kertilby, Kemi, Soudagby, Sumbby,, Kållaierff, Kittkaierff och Maann Selckå.¹ Dessutom upp-

---

Utom dessa inkomster hade kronan en del andra, som i längderna brukade sammanföras under rubriken Ovissa persedlar. 1553 års längd upptager bland dessa: *konungspengar*, *biskopspengar*, *hjalpepengar* (på ett annat ställe kallade *salabergshjälpen*), *"fjedrar"* samt sakören och *skänker* till kunglig majestat. Slutligen hade kronan egna fiskare häruppe; nämnda år 15 stycken.

Förteckningen över uppburna persedlar från Vesterbotten och Lappmarken 1553 upptager bl. a. 3624 mark 6 öre 20 penningar, 22 daler, 52 1/2 lod silver, 10 tunnor smör, 9 kroppar renkött (dessutom hade de kungliga ombud, som detta år verkställt taxeringen här, förtärt 22 1/2 kroppar och de kungl fiskarna erhållit 4), 16 lester 4 tunnor lax, 16 tunnor strömming, 3 timmer 18 st. mårdsinn, 6 rävsinn, 40 timmer 7 st. gråskinn, 38 decer renhudar, över 3 timmer hermelin och 16 björnskinsfällar.

De norrlandska fogderäkenskaperna kunna även lämna betydelsefulla uppgifter vid en undersökning rörande den svenska bebyggelsens utsträckning norr ut under äldre tid. 1553 års längder upptaga t. ex. i Torne socken 31 bynamn, i Calix 33 st. och i Lule socken 51. I Pite, Skellefte, Lövånger, Bygde och Ume nämnas sammanlagt icke mindre än 231 bebyggda områden. Den svenska bosättningen synes dock icke ha sträckt sig utöver det egentliga kustområdet, utom längs floddalarna, där den nått längre upp. Den nordligaste byn i Tornedalen synes Pello ha varit med 11 skattskyldiga personer (möjligtvis äro ett par ortnamn i nämnda års skattelängd att söka norr därom), vid Galixalven Rödup, beläget ungefär 2 1/2 mil norr om Över Calix, med 3 skattebetalare, vid Lulealv Härads, intill Edefors, 10 pers. I dessa tre socknar upptages dessutom icke mindre än 129 träsk, vilka lågo i konungsallmänning, och varav brukarna hade att erlägga skatt.

¹ Söder Lulakyla är Segwara i Torne lappmark. Tingwara låg vid Jukkasjärvi, Ingers = Enare(?), Suothakylla och Kyrlele motsvara Sodänkyla och Kittila(?) det förra vid Kemialv,

lyser 1553 års taxeringslängd om att Gustav Vasa hade egna fiskare vid Varangerfjorden, vilka voro avlönade av kronan, sådana omnämnas några år senare (1557) även på Vadsön. Uppgiften om kungliga fiskare på det förra stället möter oss för övrigt redan i 1551 års skattelängd för Västerbotten, vari som en särskild inkomstittel upptages, vad som uppburits av ”15 finner, hvilke haffve fijskiet wti westresionn wti en fierd benempd Vårånger.”

Uti samma längd omnämnas även skatt av ”byrc-karla i Tornö sokn, thet är fijskere, som haffve fiisket i Westresionn”, och bland utgiftsposterna förekommer ersättning för två karlar, som följde fogden till Varanger vid Västersjon såsom tolkar. År 1552 talas om skatt från Altenn, Resenn och Tennå, ”vilken birkarlarna tillforne plägat uppbära”.

1553 års längd är emellertid, trots sin utförlighet i övrigt, dock beträffande de egentliga lapp distrikten ganska summarisk, och man finner här icke upptagna alla de orter, som birkarlarna förut beskattat, bristande tid eller andra omständigheter ha antagligen förhindrat en detaljerad förteckning häröver. Under de närmast följande åren fortsattes därför denna skattläggning. för att underlätta densamma och överhuvudtaget bättre kunna bevaka kronans rätt uppdelas lappmarkerna, vilka förut tillsammans lytt under Västerbotten, från och med år 1554 mellan flera

det senare vid en dess biflod. Soxiocki är sjöcksjock, Tärpensår nuv. Qvickjock (?) och Syrislocht Sirkasloucht vid Stora Luleträsk övre ända; i Sumby igenkänna vi Somby, beläget söder om Enare träsk; Källaierff (Kolajärvi), Kittkajärv och Maann Selckå (Maan selka) lågo längre bort åt öster, utmed fjällryggen.

Enare, Sodankylä och Kittila hörde väl egentligen närmast till Kemi lappmark. Torne och Kemi birkarlar upptogo emellertid vid denna tid skatt in på varandras områden, liksom de även synas ha haft kuststräckan utmed Västerhavet gemensam. Om de förvecklingar, som med anledning härav kunde uppkomma, se t. ex Gustav Vasas brev 27 aug. 1547 och 3 juni 1551. *Gust. I:s Reg.*

fogdar.¹ År 1555 finnes en särskild längd upprättad över Varanger och de omkring liggande byarna, ur vilken följande namn må anföras: inom Lame- (Lauone-) fjordsdistriktet: Laxefjorden, Porsanger och Kvalsund (mellan Kvalön och fastlandet), inom Altenområdet: Lerbotten, Tenneviken, Kumagh- (Komag-) och Berssfjorden, inom Nane- (Naone-) fjordsområdet: Kvenanger, Axefjord och Nordresenn samt dessutom Lockfjorden, Wlleönn (Ulö), Orreön (Aarö i Lyngen?), Wldz- (Uls-) fjorden, Grånesse, Malanger, Grundvåg, Södra Resen och Sellanger. Tre år senare har listan utökats med följande västerhavsfjorlar: Korsfierdh (invid Komagfjorden), Läärsfierdh, Kunnfierdh, Spillerby, Frankefierd, Basfierdh, Tiurstrand, Ragvaldsö, Strumby, Repeby, Langswundh, Tousswik, Vføththen, Läärvik, Kellingewick, Nådewick, Ressefierd och Tiwrstrand. Därmed torde den ha varit i det närmaste fullständig, dock förekommer även under den efterföljande tiden ett och annat nytt namn upptaget.

De bevarade skattelängderna från Gustav Vasas tid visa alltså, att kuststräckan utmed Västerhavet från Varangerfjorden och Vadsön i norr ända till Salanger och Ofoten i söder var skattskyldig under den svenska kronan liksom fallet var med fjällområdet därinnanför. Där emot söker man förgäves i dessa längder den senare så omtvistade Titisfjorden med dess bifjorlar. Först i 1563 års räkenskaper för Lule lappmark, till vilken dessa nu och senare ansågos höra, finnas de upptagna, här redovisas för övrigt för tre års skatt därifrån. Genom intyg från flera håll är emellertid bestyrkt, att de även under den föregående tiden legat inom det svenska uppbördsdistriktet.

-----

¹ Redan förut hade Kemi lappmark, åtminstone delvis, lytt under fogden i Österbotten. Från 1555 bildar vanligen Varanger och Västerhavsområdet, vartill då i allmänhet också lappbyarna på fjället i Torne lappmark räknades, ett särskilt fogdedistrikt

Ett antal birkarlar och lappar från Lule lappmark vitsordade sålunda 1595, att fogden här, Jacob Hansson, uppburit skatt i Titisfjorden från 1555 till 1560.¹ Den förut nämnde pastor Andreas Nicolai i Pite förklarade vid ett senare tillfälle, att på den tid då konung Gustav själv började uppbära skatten i Finnmarken, upptogs sådan även i Titisfjorden, liksom birkarlarna i många år hade gjort.² Hans intyg härom ärså mycket trovärdigare, som han uppgiver sig själv under åren 1555 till 1560 ha åt lappfogden utskrivit räkenskaperna häröver.

Denna fjord utgjorde emellertid gräns i söder för det svenska skatteområdet utmed kusten.

Svårare torde det vara att bestämt avgränsa detta område åt öster. Att det omfattade Varangerfjorden och Enare har av det föregående framgått. Emellertid synas birkarlarnas skattefärder ha gått ännu längre åt detta håll och nått in på Kolahalvön. Fogdeskrivaren i Norrbotten, Jacob Persson, som i flera intyg, vilka synas vara präglade av stark moderation och opartiskhet, berört Sveriges rätt i dessa trakter, har i en berättelse om Lappmarken och Trinnäs (Kolahalvön) 1581 förklarat, att svenskarna fordom tagit skatt från Enare in på Trinnäs, 2 gråverk av varje lapp. En sådan upptogs här ännu av konungen i Danmark. Dock hade, heter det, storfursten av Ryssland inom dessa områden alltid uppburit huvudskatten. Enligt samma berättelse hade gränsen mellan de tre rikena av ålder varit på denna halvö. Att Sverige sedan förlorat sin andel skulle ha berott på svikligt förfarande från kemibirkarlarnas sida. Då dessa blevo frånhanda sin skatteuppbördsrätt, fördolde de sina anspråk på lapparna från Kola och angåvo Sveriges gräns vid Enare, varefter

¹ Intyg avgivet den 15 jan. 1595 på uppmaning av Gert Josting, vilken detta år i spetsen för en kunglig kommission befann sig i Lappland. *Dan. Finnm.*

² Intyg av Andr. Nicolai den 11 juli 1599. *Dan. Finnm.*

de sedan för egen räkning upptogo skatten där bortom.¹ Detta skulle emellertid, efter vad Tegel vet meddela, ha upptäckts av fogden Jons Håkansson.² Huru nu an därmed kan ha förhållit sig, vid de gränsundersökningar gent emot Ryssland, som från svensk sida förelögs under åren 1550 och 1551 och vilka längre fram komma att närmare beröras, dyka i varje fall pretentioner på Kola upp. Den svenska gränsen drogs då utmed Oriajoki (Kolaflo-
-----

¹ Någen berättelse om Lappemarcken och Trinnas, schriftven aff Jacob Persson 1581. *Dan. Finnm.*, tryckt i *H. S. H.* 39, s. 100 ff.

² TEGEL, Gustaf Vasas Hist, s. 307. En annan relation om orsaken till att Sverige förlorat sin gamla rättighet på Kola finnes i en bevarad handling, som saknar både datering och underskrift men som synes härröra från slutet av 1500-talet. Författaren har tydligen haft i uppdrag att göra undersökningar om det svenska väldets forna utsträckning i norr, enkannerligen mot den ryska sidan. Det heter här: "Vthi Tårno sochn haffwer waridt två bröder benemd Oittr poyka(?), som wore boendes uthi Rammio(?) by, samme bårkerle haffwe ij theres lijffztidh tagitt skatten offwer heele Trijnnas och så alt öster uth inn till Hwite haffwet uthi een by benemd Mannarna, sådant land haffwer the uthi varidt och skatten opburidt till then dagh Salige Konungh Gustaff kendes widh samme Lappemarck, säden haffwer ingen skatt waritt vptagen uthi the landzorrtter, som streckie sigh öster om Enare(?) och Maennsalkie lappebyär. Vppå samme Trijnnenes är offwer 50 lappar... Och tå S. Konung Gustaff sende Jons Håkansson, som på then tidh fougde war vthi westerbotn, inn vthi Tornö lappemarck och kennes widh thenne, haffwer han och then befalning hafft att kennes widh Kimme lappemarck så well som medh alle andre lappemarcker, och som samme Jönns Håkonson på then tidh vthi Torno lappe-marck stadder war och hade handlett medh samme Tårnō lappar och the hade honom handgångitt vppå konung Gustaffz wegna, Tå war een gammel borkarle, benemd Hendrich Oluffson, som på thenn tidh hade waridt äghande halffparten ij Tornō lappemarck, hann haffwer tallatt samme Jönns Håkenson till, all then stund Tornō lappar äre ider handgångitt, så wille wij draga nu vppå Kime lappemarck och kenne så vidh henne sam-maledh, allthenstundh ij och befalningen ther vpå haffwe, såsom Tornō berkerier nu bekenne att samme Jönns Håkenson skulle

den) ned till Oriafjord. Om denna rågång angavs vid ett senare tillfälle, att den hade varit erkänd av gammalt.¹ I så fall skulle de tre lappbyarna Neiden, Pasvik och Peisen ursprungligen ha hört till Sverige. Om de båda förstnämnda är också på en omkring år 1560 gjord avskrift av 1550 års Förteckning över gränsmärken antecknat, att de tillförene gjort skatt till detta land, men att ryssen nu under några år hade tillagnat sig desamma.²

Även andra utsagor styrka, att svenskarna en gång upptagit skatt in på Kola. I ett intyg avgivet till den svenska gränskommissionen 1596 av den förut nämnde Andreas Nicolai m. fl. uppgives sålunda, att under den tid, då Lappmarken var under birkarlarna, var alltid ibland dem en gammal sågen, att de skulle hava "en lijthen arfz-rätt att taga Skatt medh Ryssen in på Trinnes wedh Oriafierdh och af Lappar under Kåla, tw gråskin av hwar båghe."³ Intygsgivarna ville dock framhålla, att de ansågo

---

haffwa swaradt for:de gamble Hendrich Olsson, faar lche iagh till the Russe mordhundar och låter mörde migh ther, drogh så samme Jonns Håkenson ifrå Wårdänger lappeby och åter till Norrebotn igen, och sende så sin tienare benemd Joen Nilsson ihnn vppå Kijmme lappmarck med någre borgkerle till att kennas widh henne, är så tillgångitt att thett wardt inthitt mere gjort till, vthan the kendes widh thesse lappebyiar, nemligh Påldoierffweby, Ennereby, Kittkaierffweby, Maensälkieby, Kollierffweby, Sombroby, Sodenkylleby, Kyrkierffweby, Kyttelleby, och alt annadt land, som under samme lappemarck waridt haffwer, är så längh tidh borto bliffwidt.... Jagh haffwer therom befråget, hwij thet är så tillbaka bliffwitt, så är migh swaratt. att thett är icke någon bärkarle skull, vthan thett är Jons Håkensons skuldh, som befallningen hafft haffwer och på then vttsend wardt, hade hann wellett lenger dragitt, så hade bärkarlene most honom föllie."

¹ I en handling som tillhört den svenska beskickningen till Ryssland 1561. *Musc. Gränsh. 1323—1606.*

² I den under 1 nämnda handlingen.

³ Det ifrågavarande intyget är detta Råsinjärvi den 24 mars 1596. *Musc. Gränskomm. 1595. H. S. H. 39, sid. 144 ff.*

dessa anspråk överdrivna och att man heller aldrig lyckats göra dem gällande gent emot ryssarna. Hade man någon gång födristat sig att draga dit, hade man blivit mottagen med hugg och slag och ofta fått plikta med livet. Vid 1550 års undersökning hade det, uppgav man, gått så till, att Olof Anundsson och de andra, som av konung Gustav fått i uppdrag att utleta rätta gränser, uppskrivit sådana från Kajansalmi till Oriafjord, "eftersom de garne hadhe seett, ath så skulle skeett hafue". Bemålde Olof Anundsson hade emellertid sedan icke vågat upptaga skatt inom det område, han på detta sätt utmärkt som svenskt. Att så var fallet bekräftades vid samma tillfälle till och med av en person, Jöns Gudmundsson, vilken själv varit med vid denna gränsläggning. Enligt vad han visste förtälja, hade lappar och birkarlar "vist ut och låtit uppskriva många namn och ställen genom Lappmarken från Kajansalmi till Oriafjord" och givit gränslinjen en sträckning, som även han förmodade mera var grundad på fromma önskemål än verklig rätt.¹

Emellertid framgår av en anteckning å ett av 1551 års rågångsbrev, vilket i stort sett följer samma linje som föregående års, att detta visserligen icke helt och hållet upprättats efter undersökningar på ort och ställe, men att sådana dock företagits längre upp än till den nämnda punkten Kajansalmi och att det resterande stycket gränslagts efter "rysselappars" utsagor, vilka bevittnat, att där låge "stenröser och stenar med träd sammanväxta", varmed man synbarligen ville antyda, att här funnes en äldre gräns.

Även en annan uppgift finnes, som giver ett visst stöd för en förmodad svensk beskattning in på Kola under Gustav Vasas tid, samtidigt som den utvisar, att denna

---

¹ Berättelse av lappfogdar och birkarlar i Torne socken om gränsen, dat. Torne den 11 maj 1596. *Musc. Gränskomm. 1595. H. S. H. 39, s. U9 ff.*

numera möttes av en stark rysk opposition och företogs under allt annat än fredliga former. År 1554 besvärade man sig nämligen från detta håll över att de kungliga befallningsmännen vid gränsen i Norrbotten hade dragit in i "Murenska landet och till Warhoffva slott" där med våld borttagit Rysslands skatt av tjugo socknar samt förbjudit lapparna att vidare utgöra sådan till storfursten. Ja, Gustav skulle t. o. m. haft i sinnet att nedbryta ett ryskt kloster, beläget intill detta slott.¹

Men huru det än kan ha förhållit sig med en äldre rätt, säkert är, som synes, att de svenska pretentionerna på dessa landområden längst öster ut under senare tid ha svårt att vinna gehör, och man nödgas så småningom pruta av på sina anspråk här. Måhända står deras uppgivande i ett visst samband med att beskattningsrätten framtogs birkarlarna. Även på den norska sidan kan man spåra en ofördelaktig inverkan härav. Ty säkert är i varje fall, att dessa birkarlar, vad som än i övrigt kan anföras

---

¹ Se *Tegels* förut anf. arb., sid. 306 f. Enligt Tegel är Warhoffva detsamma som Kola, Murenska landet är det ryska namnet på Trinnas eller Kolahalvön. Gustav Vasa nekade emellertid till de ryska beskyllningarna, "effter wij med godh skall kunne betyge, att wij aldrigh haffwe hördt nämpnas for:de Murenske Landh och Warhoffva Slott, föran förbemelte Demiter Fedderszon (ståthållaren på Novgorod) osz therum tilscreff. Icke wethe wij heller an nu, hwar samme Landh, Slott och thet Closser, han scriffwer om, ligger." Hade svenske fogden tagit skatt på ryskt område, hade det skett utan konungens vilja och vetskap. Gustav I:s "Missiv till Storfursten etc" den 5 juni 1556; tryckt, i ARWIDSSON, *Handl IX*, s. 224. Jmf. Gustafs skr. till Storfurst Ivar d. 25 april s. å. *Gustav I:s Reg.*

Å andra sidan klagade svenskarna vid denna tid över att ryssarna drogo in på deras område. En stor hop sådana hade kommit ned till en flod, som hette Ioo (nuv. Ijoki, som från Iowara och landsryggen flyter till Bottniska viken), och slagit ihjäl de svenskar, som voro där och fiskade. Gustav Vasa till Joen Bagge d. 24 juli 1555. *Gustav Is Reg.*

mot dem, voro nitiska förfäktare av sin rätt och sina intressen, vilka onekligen i en del fall sammanfölla med Sveriges.

Då den s. k. finnmarksfrågan från slutet av 1500-ialet började bliva särskilt aktuell, invandes i allmänhet mot de svenska pretentionerna, att Sveriges skatterätt i Finnmarken vore att betrakta som ett slags statsservitut inom norskt område. Sverige hade på ett eller annat sätt förskaffat sig en viss rätt till folket här men ingalunda till det land, på vilket de bodde. Nu befinnes det emellertid, att man under Gustav Vasas tid icke uppfattat sin ställning i denna inskränkta bemärkelse utan som full territorialrätt. Så ansågos t. ex. de i fjällen belägna träsksnarast som ett slags konungssallmänning eller regale, som mot en avgift av en del av fångsten upplätos åt vissa personer att brukas. Dessa träsk upptagas därför i de årliga uppbördslangderna. I Torne lappmark nämnas mellan 50—60 sådana, de flesta inom Lulabys, Tingwaras, Ronolas och Ingrittbys områden. Av dem voro en del belägna ända uppe vid den nuvarande gränsen, ja t. o. m. på norska sidan om denna. Dessa äro ur gränsfrågesynpunkt av stort intresse, och några av dem må därför nämnas. I Lulaby eller Segwara låg Paiista (1559), nuvarande Paittas i kalixalvslinjen. Inom Tingwara märkes först och främst Torneträsk med ett stort antal brukare, vidare Stalo, som torde vara identiskt med Talojärvi, och Kaitzi (1568), Kaites (1594), motsvarande det nuvarande Kaitesjärvi. Altze (1576) är tydligen Altenvand i Norge och Linges (1594) Leinavand därstädes. I Hauke på norska sidan återfinnes möjligen det i 1576 och följande års längder upptagna Haucki. Raus är Rautasjärvi, och i Chalis (1568) igenkänna vi Calixträsk.

Inom Ronola låg Rosta eller nuvarande Rostajaure, som säkerligen även omfattade den norska sjön med detta namn, denna innehades nämligen ännu 1751 av svenska brukare, Keell (1568), Kelle (1576) är Kielijärvi och antagligen även Kilpis vid gränsen i Kängömmärvsdalen.

Inom Ingrittby eller Sundawara voro uppförda: Käre (1568), nuvarande Karejärvi, norr om Kuotokeino, och Tullingsuana (1568) eller Tulingh (1576), nuvarande Tullejaure, söder om denna ort, båda nu på norskt område.

Till Kuotokeino räknades Votsokaträsk, vilket synes motsvara det sydväst om denna by belägna Vutzejaure, nu också norskt.¹

Och även rättskipningen i Finnmarken har Sverige vid denna tid haft om hand. Av de i skattelängderna ingående Förteckningarna över uppburna sakören framgår obestridligt, att så varit fallet bland lapparna uppe på fjället, vilka lydde under Torne lappmarks ting.² Vid 1553 års vintercession bötfälldes på detta personer från Tingwara, Teno, Aviowara, Kuotokyla och Utsjoki, följande år från dessa byar samt från Lulakyla, Kolajärf och Pumula. Huruvida den svenska rättskipningen även sträckte sig till Vasterhavskusten är ovisst. Endast vid ett par tillfällen under 1550-talet förekommer det, att personer härifrån blivit bötfällda på Tornetinget, så år 1553 ett fall

---

¹ Andra här förekommande träsk voro: Mucka, nuv. Mukkajarvi, en liten sjö på finskt område norr om Kängömmäälven, Neelmiick, nav. Naimakkasjon i samma älvs dalgång, och i dess närhet Wonis (1568), Wounthz (1576), nuv. Vuontis, och Kiellutthe (1559), Kello (1568), nuv. Kellottijarvi. Paluff (1559) är nuv. Palojarvi, norr om Enontekis intill gränsen på svenska sidan. Längre in på svenskt område ligga: Visangijarvi, Jucku, nuv. Jockmocksjön, Sew, nuv. Sevujarvi, m. fl.

Ett stort antal av de upptagna träsken äro svåra eller rent av omöjliga att utan vidare återfinna på en modern karta.

² I varje lappmark hölls av fogden jämte en nämnd ting två gånger årligen, ett vinterting och ett sommaring.

från Alten och år 1555 ett från Skidvog ¹. I 1560 års skattelängd finnes emellertid tydligt angivet, att av Vastersjöfinnarna inga sakören detta år upptagits, utan hade dessa levererats till Danmark. Denna anmärkning kan dock också angiva, att detta inneburit en nyhet. I varje fall synes det ha blivit regel för den följande tiden, ända till dess Karl IX i början på 1600-talet sökte havda Sveriges jämnstalldhet här bredvid Danmark även vad jurisdiktionen beträffade. Som någon fast ordnad rättskipning ännu icke fanns, lika litet som någon bestämd judiciell indelning, låter det mycket väl tänka sig, att även om befolkningen utmed havet i väster och norr betraktats som svenska undersåtar, ingenting hindrat dem från att anlita de norska myndigheterna för slitandet av uppkomna tvister, och att de så mycket hellre gjort detta, som det för dem var förenat med mindre besvär att besöka det norska tingsstället än det längre bort belägna och därigenom svårtillgängliga svenska.

Med det nordiska sjuårskrigets utbrott komma förhållandena i Finnmarken att i mångt och mycket förändras. Detta avspeglas även i uppbördslängderna. Redan dessförinnan synas svenskarna ha rönt motstånd på sina håll. Så är i 1562 års längd för Torne lappmark antecknat, att lapparna i Tordewik (Tovik), Stora och Lilla Håckwik (vid Ofoten), Nås och Skiffna under flera år förhållit den skatt, de fordom utgjort. Här har bakom legat

---

¹ År 1553 bötfälldes en person från Teno av Tornetinget., därför att han "sant ut ett märke, den tid kemibirkarlarna rövade skatten i Enare." Måhända har nämnda straffbara handling stått i samband med den vid denna tid företagna skatteomläggningen, med vilken missnöje förefaller ha rått och som särskilt kemibirkarlarna synas på trots ha motsatt sig. Även vid andra tillfällen spåra vi utslag av detta missnöje. Så förekommer det ofta, att personer under den närmast följande tiden bötfällts för vägran att betala skatt eller för att de "gömt sig undan skatten". Kanhända innebar också denna omläggning, åtminstone i vissa fall, en skatteförhöjning.

dansk-norska intriger, söker man naturligtvis nu efter krigets utbrott så mycket ivrigare understödja dylika strävanden. Fogden i Torne är från 1564 på grund av jutarnas infall förhindrad att besöka en del ställen, där han förut handlat och uppburit skatt. Det är också endast i ett fåtal fjordar, som sådan detta år upptagits, nämligen i Porsanger, Laxefjord, Varanger, Alten, Lerridsfjord och Lerbotten. Antalet skattande är 110 mot omkring 300 eljest.¹ Hela distriktet i söder var tydligen tills vidare förlorat för svenskarna. Däremot lyckades dessa egendomligt nog att genom alla krigsåren bevara tillträdet till de längst upp i norr belägna områdena.

Nu är det också slut med skatten från Titisfjorden och dess infjordar. Fogden Nils Ingevaldsson i Lule uppgiver 1564, att han detta år icke vågade draga dit ned på grund av fiendskapen mellan Sverige och Danmark, och hans förhoppning att framdeles bli i tillfälle att göra detta kom icke, vad honom beträffade, att gå i uppfyllelse.²

Från år 1566 börjar eljest en återerövring av det förlorade att så småningom ske, detta år tillkom sålunda Komagsfjorden, det följande Hvalsund och Spilderen och år 1568 dessutom Skorpeby och Ulfsfjorden. Antalet, av vilka man lyckats indriva skatt, har sistnämnda år också sprungit upp till 158.

De samtida norska uppbordsregistren lämna oss vissa antydningar om utsträckningen av denna sidas beskattningsområde. I början av 1500-talet lydde norska Finnmarken, som nämnts, under länsherren på Bergenhus' kungsgård, som under sig hade en rad av fogdar inom olika distrikt. Det nordligaste av dessa fogdedistrikt synes

---

¹ Nils Nilsson Oravains räkenskap för Torne lappmark 1564. S. K. A. 38 fjordar uppräknas, varifrån fogden detta år icke fått någon skatt, bland dem Läriddtjerd, Hvalzön, Reysenn, Ulszönn, Lerwijck, Reppelochtt, Strumnby, Axefierdden, Långsundh, Sielangh, Rotwijck, Ombenäs och Oföthen.

² Nils Ingevaldssons räkenskap för Lule lappmark 1564. S. K. A.

Senjen ha varit, andra voro Stegelen (Stegen), Rodon, Lofoten och Vasterålen.¹

I inkomstlängderna för sommaren 1520 omnämnas skatteuppbörd från Omgangh och Skyttengebergh i Finnmarken, belägna längst upp på den mellan Tana- och Laxefjorden utskjutande halvön, Gangwich, Stäppen (vid Magerö), Ingen (Ingo), Madkorigh (Makur på Varangerhalvon) och Suderwer, vidare från Althen, Hielmsöenn (väster om Magerö), Tuffuanes och Senienn. Ur räkenskaperna över inkomster 1521 kunna antecknas Odeffjord, Baltestedt, Meieffjordenn och Finnmarken, den senare utan angivande av några särskilda ortnamn. En skattemantalslängd för Trondhjems ärkebiskopsdome och Bergens biskopsdome för samma tid är mera detaljerad och upptar icke allenast de olika socknar eller byar, som funnos i Finnmarken, utan även antalet skattskyldiga i var och en av dem. Här förekomma utom en del förut anförda namn: Andznees, Loppen, Syldhen (Silden), Sygherwer, Brewigh, Hassvogh, Ffyndfeldh, Tweffjordhen, Gossness, Reffznes, Knarrewighen, Vandeffjordh, Skartiswogh och Opnö, Helliness och Kielwich, Norre och Sodre Homswogh” Vordeoen, Kybber, Egernöen och Vasthöen, av vilka de flesta lätt kunna återfinnas på en karta över nordliga Norge.

Ur en förteckning över tiondepenningskatten för Bergenhus län 1521—22 må följande ortnamn antecknas: Raudeffjord, Ludereyffjorden (Lurö), Neseffjorden (Nese i N. Helgeland), Rödeffjorden, Lockffotten (Lofoten), Verodenn (Värö i Lofoten), Rostenn (i Lofoten), Stegitt (Stegen), Sal-

---

¹ De här använda räkenskaperna från Bergenhus' län äro från 1520-talets första år. De äro utgivna av J. Hvitfeldt-Kaas i Norske Regnskaber og Jordebøger efter original i danska riksarkivet. Ett utdrag av dessa räkenskaper hade förut publicerats av I. E. Sars i Bidrag til Oplysning om Norges Folkemangde, Skattevæsen etc. (i Medd. fra det norske Rigsarkiv I, Chri:a 1867, s 184 ff.)

tenn och Folleffjordenn (i Salten); och i en samma år upprättad restantielängd mota vi bland namn på öar eller fjordar även Tyttisfjorden och Erickffjorden.

Bland dessa ortnamn eller namn på fjordar förekomma, så vitt jag kunnat finna, inga från fastlandet norr om Titisfjorden, om man undantager några få fiskebyar längst uppe på Varangerhalvön, såsom Kiberg, Makur och Sköttingsberg. Den norska beskattningen i Finnmarken omfattade således från denna fjord och norr ut endast öarna och icke det landfasta området, om man får döma efter dessa uppbordsregister.

Och detsamma synes i stort sett ha varit förhållandet ännu långt senare. En under åren 1566—67 uppgjord längd över Nordlandens län och Finnmarken lämnar oss upplysningar ifråga om nämnda distrikt under denna tid.¹ Den stående ordinarie skatten nu var först och främst ledingen. En noggrann Förteckning över de skattskyldiga finnes uppgjord, utvisande att densamma uppbars endast ute på öarna. Detta var även fallet med ett par andra utskylder. Men därtill komma ett par skattetitlar, som synbarligen haft en mera extra ordinarie karaktär. En sådan var tionde av sjöfinnar i "Finnmarken". Det var en utskyld, som sannolikt betaltes av de lappar, som voro bosatta utmed kusten på fastlandet, de s. k. sjöfinnarna. Den erlades detta år egendomligt nog endast av 93 personer, till jämförelse kan nämnas, att samma år upptog den svenska kronan trots kriget här skatt av 141 lappar. I Jörgen Kaas' . räkenskaper för Vardöhus' län 1593—94 år denna finneskatt mera specificerad.² Den uppbars då i Thanen, Laxefjord, S. och N. Porsanger, Hvalsund, Lärriksfjord, Komagfjord, Langenes, Nudisfjord, Raugesund och Oxön av tillsammans 118 skattskyldiga. Svenskarna upptogo

¹ Erik Rosenkrands Lehnregnskaber fra Nordlandens Amt och Finnmarken. I Rentekammerets Arkiv. N. R. A.

² I Vardöhus Läns Regnskaber. Rentekammerets Arkiv. N. R. A.

1594 skatt av 367 lappar utmed kusten på 41 olika ställen, däribland samtliga de här nämnda utom Oxon.

Till konungsfinneskatten brukade även en annan inkomst hänföras. Så uppbars i Helgeland 1566—67 avgift av fjällfinnar, varmed menades, upplyses det, sådana finnar, som drogo ned till fjordarna för att köpslå, i Salten och Senjen omtalas en liknande avgift, på det senare stallet kallas denna ”finneskatt av de svenske”, i Tromsen upptogs den detta år i Kvenanger, Spilderen och Oxefjord. Den utgjordes av olika naturprodukter: sjömård, utterskinn, fisk, ibland betalades den i penningar och synes endast ha inbragt ett mindre belopp. Även på fjället har den upptagits, anteckningen härom kan förtjäna en viss uppmärksamhet, då den visar, att norska försök redan nu gjorts att skattlägga lapparna här, detta synes emellertid endast ha skett i ytterst ringa omfattning och som grund härfor angives, att dessa lappar kommo ned på norskt område för att idka handel eller bedriva fiske.¹ Längre fram får denna fjällfinneskatt en större utbredning. I de förut nämnda räkenskaperna av Jörgen Kaas för året 1593—94 uppräknas sålunda en hel del byar, i vilka den då uppbars, bland dem Malmis, Thrinnas, Peisand, Passvig, Neides, Arredsby, Eskilby, Indieaur, Adves, Koddicken och Syndergiel. Den angives dock alltjämt som oviss av den anledningen, att en del lappar gävo såväl ryssen som svensken slik skatt.²

¹ Under en särskild rubrik uppföres i 1566—67 års norska skattelängd ”Fjällfinneskatt från Söder- och Nordfjället”. Med Nordfjället betecknades i stort sett fjällområdet öster om Vardöhus och Varangerfjorden, med Soderfjället åter området väster härom.

² Arredsby motsvarade det svenska Utsjoki, Eskilby Teno, Indieaur Enare, Adves Aviowara och Koddicken Kuotokeino; Syndergiel och de övriga här nämnda orterna lågo på Nordfjället.

II.

Sveriges finnmarkspolitik under den äldre Vasatiden och fram till Teusinafreden. Svensk-danska underhandlingar och svensk-ryska gränsprojekt. 1596 års gränsläggning.

Som förut nämnts hade misshälligheter försports uppe i Finnmarken redan mot slutet av Gustav Vasas tid. Både norrman och ryssar hade gjort sig skyldiga till intrång på svenskt område och försökt taga skatt av lapparna samt i övrigt gjort dem ”mycken oskiäll, hinder och förfong”.¹ Konung Gustav hade emellertid tagit dem i försvar och hävdade Sveriges ensamrätt till de inkräktade områdena. Den danske länsherren på Bergenhus, Kristoffer Hvitfeldt, som även hade Finnmarken under sin befallning, synes ha stått bakom de norska intrigerna. Han hade velat påtruga de svenska skatteupptagarna i Varanger något ”grovt kläde” i stället för bernfisk, som de av ålder varit vana att utgiva, samt dessutom låtit hora, att lappfinnarna här, d. v. s. kustlapparna längst i norr, voro skattskyldiga även till Norge och Ryssland. Sådant kunde, menade konungen i en skrivelse till Kristian III med anledning av Hvitfeldts förehavanden, ingalunda bevisas, ”ty hvart och ett rijke haffuer sine grentzer till Vastrehaffvet, så väll thet ene som thett andre.”² På mötet i Elfsborg 1554 togs frågan upp,
-----

¹ I de förut citerade kungl. skrivelserna den 20 och 21 sept. 1551. *Gustav Is Reg.*

² Gustav I till Kristian III den 30 nov. 1552. *Gustav I:s Reg.* Antagligen har även Hvitfeldt fått mottaga en kunglig skrivelse härom. I räkenskaperna för Västerbotten 1552 upptages nämligen bland utgifterna ersättning åt en karl, som var till ”bären i Norge” med brev. Jmf. *Gustav I:s Reg.* Del 22, sid. 340 och 346.

man beklagade sig över att den nämnde norske länsmannen förbjudit de svenska undersåtarna att komma ned till Västerhavet för att där fiska, vilket dock alltid varit brukligt; vid samma tillfälle [framhölls också, att Sveriges gränser sträckte sig ut till detta hav, utan att någon dansk opposition mot detta påstående synes ha framkommit.¹

Det nordiska sjuårskriget hade, som av de norrbottenska fogdarnas räkenskapslängder framgår, sträckt sina verkningar ända upp till Finnmarken, och det är därför helt naturligt, att vi finna ett ordnande av förhållandena där bland förhandlingspunkterna vid de möten, som under denna tid (d. v. s. på 1560-talet) avhållas eller planeras. Så uppräknas t. ex. bland de besvär, som den svenska regeringen vid det tilltänkta mötet i Rostock 1563 ämnade anföra mot Danmark, också de norska fogdarnas övergrepp. ”De hade gjort lapparna avspannige”, heter det, ”i synnerhet dem, som bodde vid Titisfjorden, mellan ryska och norska gränsen, så att de icke velat utgöra sin skatt till Sverige, änskönt de voro svenska undersåtar och bodde på svensk grund.”² Och när längre fram under kriget försök till fredsmedling gjordes, och konung Erik vid ett tillfälle uppsatte de fordringar, man från svensk sida uppställde, finna vi bland dessa även kravet på en gränsreglering mellan Sverige och Norge, vilken omedelbart skulle företagas. De danska befallningsmännen skulle, betonades, det härvid, ej befatta sig med de sjöfinnar, som tillhörde Sverige och vilka bodde utmed kusten vid Västerhavet ”i Stacks lan”, fyrtio mils väg upp om Varanger mellan den norska och ryska gränsen. Där skulle rämärken läggas.

¹ *Dan. Forhandl.*; TEGEL, Gustaf Vasas Hist., sid. 300.

² Erik till sekreteraren Olof Larsson den 4 aug. 1563. *Reg.* Mötet i Rostock kom ej till stånd, emedan varken de svenska eller danska ombuden infunno sig på den bestämda tiden. Erik hade fått upplysning om det påtalade danska övergreppet av sin fogde i Lule lappmark och redan i en skrivelse av den 19 febr. 1563 direkt till den danske monarken besvarat sig häröver.

mellan dem och Vardöhus län.¹ När slutligen Stettinerfreden avslöts, fattades dock icke något särskilt beslut rörande denna landsanda. Gränserna mellan Sverige och Norge skulle bestå som av ålder, hette det här, och de båda staterna avsåde sig alla anspråk på varandras land. Den servitut över fiskeöar, jakt etc, som undersåtarna i det ena riket kunde ha inom det andra, skulle likaledes bibehållas. Huruvida man härvid även tänkt på Finnmarken är svårt att avgöra; ifrågavarande bestämmelse kommer i varje fall att beträffande denna längre fram åberopas. Vidare stadgas — också av betydelse för finnmarksfrågan — att varje stat fortfarande skulle behålla den rätt till ränta, utskyld och jurisdiktion, den förut innehåft över sina undersåtar i det andra riket. Uppkommo i framtiden tvister, skulle de hänskjutas till mellanriksmöten och fingo icke störa den eviga fred, man nu ingått.²

De försök att utesluta de svenska fogdarna från kustområdet, som under kriget med önskvärd framgång gjorts, upphöra icke, som man kunde ha väntat sig, med dettas avslutande. Ännu 1573 skattade endast ett fåtal fjordar till Sverige, och icke mindre än 225 lappar äro antecknade som resterande med sina utskylder för detta år. Från norsk sida hade man varit ute och uppmanat kustbefolkningen, att den ingalunda skulle ”lyda eller hörig vara”, Sveriges krona, efter vad fogden visste berätta, rena våldshandlingar hade också försports.³ Vidare uppmuntrade man på allt sätt den norska kolonisationen och började snart att t. o. m. driva undan lapparna och insätta norrmän i stället. Dessa borde ju då helt naturligt betala

---

¹ TEGEL, Erik XIV:s hist, sid. 193. De uppgifter, konung Erik här lämnar om utsträckningen av det svenska väldet i dessa trakter, torde han ha grundat på en skrivelse från fogden Jöns Håkansson, i vilken de ordagrant återfinnas.

² RYDBERG, Sveriges Traktater IV, s. 380 ff.

³ Nils Nilsson Oravain till regeringen. Räkenskaperna för Torne lappmark 1573. Norrlandshandl. S. K. A.

skatt till Sverige, såvida de bebodde områden, varifrån dylik förut utgått, och man tycks också ha gjort försök att uttaga sådan. Detta mötte emellertid en bestämd opposition och synes icke heller ha lyckats. Dels hävdade de norska myndigheterna, åtminstone längre fram då åsikterna härom hunnit mera stabiliseras, att den svenska rätten endast sträckte sig till folket och ej till landet, vilket i detta fall skulle innebära, att den icke kunde göras gällande gent emot inflyttade norrman, dels kunde dessa nybyggare, och det var väl det viktigaste hindret, bjuda mycket starkare motstånd mot förmenta inkräktningsförsök än den svagare urbefolkningen. De kommo därigenom att bilda ett fastare och pålitligare stod för norskhetssträvandena här an denna. Genom sin framgång eggade de i sin tur lapparna, som helt naturligt icke hade något emot att slippa den dubbelbeskattning, för vilken de nu voro utsatta, att försöka undandraga sig sina skyldigheter gent emot Sverige. En viss avoghet börjar för övrigt spåras hos dessa, säkerligen underblåst från norskt håll, där från denna tid i synnerhet lagmannen på Stegen, Per Hansson, har spelat en framstående roll för tillvaratagandet av vad han ansåg vara sitt lands rätt. Så förmenade sig kustlapparna 1587 ej vara skyldiga betala den svenske fogden någon skatt, därför att i dennes fullmakt ej omtalades sjöfinnar, så ville de nämligen nu heta, utan endast sjölappar. Den svenska styrelsen försökte motarbeta dylika tendenser. Per Hansson tillskrevs att sluta upp med sina svenskfientliga manipulationer, och sjöfinnarna infördes i fogdefullmakterna under den följande tiden, till den verkan det kunde hava.

For övrigt drogs finnmarksfrågan även in i de förhandlingar, som efter Stettinerfreden foras med Danmark, ja den blev ett så gott som stående diskussionsämne vid dessa.

---

¹ Fogderäkenskaperna för Torne lappmark d   å.   Se Norrlandsh S. K. A.

Så hade Åke Bengtsson Ferla, vilken år 1577 avsändes som svensk legat till Köpenhamn i några viktiga värv och ärenden, även i uppdrag att bringa lappmarkstvisten på tal. Han skulle beklaga sig över att de .norska fogdarna under några år hade förbjudit de lappar, som av ålder och hedenhös gjort skatt till Sverige såväl som till Norge, att betala sina utskylder till det förra riket, dessutom hade man fått veta, hette det, att Per Hansson hotat fängsla den svenske befälningssmannen, ifall han dristade sig fara ned till kusten för att upptaga sådan.¹ I sitt svar framhöll den danske monarken, att där något sådant inträffat, det hade skett honom ovetande, och att det i så fall skulle bli avskaffat. Alldeles okunnig om de stridigheter, som häruppe förefunnits, kunde han dock knappast ha varit, ty redan föregående år hade Per Hansson inlämnat en berättelse härom. Han hade framhållit, hurusom svenskarna dragit in i "Hans Nådes landh i Ofothen", rövat, plundrat och tagit från inbyggarna där, vad de haft m. m., varpå han fått befallning att noga tillse, att icke något dylikt upprepades, samt fängsla den svenske fogde eller annan, som komme dit.²

På gränsmötet i Sjöryd 1580 finna vi finnmarksfrågan på nytt under debatt. Per Hanssons övergrepp dragas åter fram. Det anföres nu, att han förbjudit finnarna i Saltens län att belala skatt till Sverige och överhuvudtaget gjort lapparna ovilliga mot detta land. Vidare hade han fördrivit en del av dem från deras boplatser och här insatt norrman istället, som mot en silversked eller två till fogden fritt fingo tillägna sig deras egendom, allt enligt vad lappfogden Jons Carlsson uppgivit. Denne hade förresten på en färd nere vid kusten utsatts för livsfarligt våld, vilket Johan III fann vara allt för graverande för att utan vidare böra tystas ned. Slutligen hade Varangerfinnarna högligen be-

¹ Instruktionen är dat. den 18 juni 1577. *Dan. Förh.*

² Per Hansson till Nils Oravain den 14 april 1576. *Dan. Finnm.*

klagat sig över att de danske låtit taga alla "rör" ifrån dem. Finge slikt överbåld och rofferi otalt pågå vore, framhollo de svenska ombuden, fara värt, att stora områden, som en gång lytt under Sverige och till detta land utgjort skatt, så småningom förlorades, varför rättelse begärdes. Man lovade på nytt från dansk sida, att undersökning om dessa missförhållanden skulle verkställas av länsmannen på gränsen, och att de, som begått någon orätt, skulle straffas.¹

Något resultat av en dylik undersökning, såvida den nu kommit till stånd, spåras emellertid icke under den följande tiden. Då Olof Burman, fogde i Lule lappmark, 1584 kom till Titisfjorden och Ofoten för att där inkassera den skatt, som Sverige nu under några år, tack vare norskt motstånd, icke fått, blevo han och hans följeslagare trakterade med hugg och slag, så att de med knapp nöd förmådde rädda sig undan. På förfrågan, varpå denna lapparnas hyllning berodde, hänvisades till Per Hansson, denne fortsatte alltjämt att förbjuda dem att skatta till Sverige. Burman försökte genom en stamning, utfärdad av lagmannen Kristoffer Grön, till Stegens landsting vinna rättelse. Detta lyckades emellertid icke, utan de anklagade "föraktade både lagmannen och brevet."²

Då det på sommaren 1591 förspordes, att den danske konungen befunno sig på resa i Norge, sökte några svenska riksråd i en skrivelse till sina ämbetsbröder i Danmark på nytt göra en påminnelse i samma ämne i förhoppning om att tillfället vore lämpligt att i samband härmed göra en undersökning och vidtaga åtgärder för återställandet

---

¹ *Dan. Mötet i sjöryd 1580; Dan. Forh.; Sv. Acta;* jmf. RYDBERG, Sveriges traktater och PIRA, Svensk-danska förh. 1593—1600, s. 26.

² Olof Burmans berättelse om Titisfjord den 21 sept. 1591. *Dan. Finnm.*

av den svenska kronans rätt.¹ Man besvärade sig vid detta tillfälle särskilt över intrång i Ofoten, Lofoten och Titisfjord. Samma klagomål upprepas på ett detta år avhållet gränsmöte vid Flacksjöbäck. Man påtalade här dessutom, att engelsmannen tillåtos fiska vid Lappmarken med flera tusen krokar på ett snöre, vilket de fattiga lapparna icke hade råd till, därigenom drogo de förra hela fördelen av detta fiske. De danska ombuden voro instruerade att som svar härpå framhålla, att de omhandlade trakterna voro belägna så långt bort, att man icke lätt kunde få något besked av länsman och fogdar, men att man vore villig undersöka saken, och så vida något "osedvanligt" hade företagits, skulle det bliva avskaffat. Som den danske länsmannen i ifrågavarande distrikt emellertid, efter vad man hört, för tillfället befunne sig i Holstein, kunde man icke så snart få underrättelse om hur det egentligen förhölle sig. Samtidigt ville de meddela, att de å sin sida fått veta, att det svenska krigsfolket skulle ha överfallit och slagit ihjäl några lappfinnar, som tillhörde Danmark. Härom voro de svenska ombuden alldeles okunniga, de lovade emellertid, att efterforskning omedelbart skulle göras och så lågas, att ingen klagan därom vidare skulle förekomma.²

¹ Se Registr. den 8 juni 1591 och Dan. Finnm.

² Danica, Mötet i Flacksjöbäck 1591; Sverig A. Akter fr. Grændsemodet i Kungsbacka. D. R. A.; RYDBERG, Sveriges Traktater V: i, sid. 64 ff. Vid detta möte förde de svenska ombuden även den gamla frågan om seglatsen till Arkangelsk på tal.

Svenska regeringen skulle ha skickat sina underhandlare en förteckning över rå och rör mellan Sverige och Norge samt avskrifter av de brev, som därpå voro gjorda. *Johan till kommissarien den 3 aug. 1591. Reg.* Några dylika rålängder finnas emellertid icke bevarade.

De påtalade övergreppen från svensk sida ha möjligen ägt rum 1589 och stått i samband med konflikten med Ryssland vid denna tid. Sverige hade nämligen starka planer på att komma i besittning av den ryska Ishavskusten i väster och utrustade talrika expeditioner dit upp. Att något krigståg företagits *detta år*

Det har förut framhållits, hurusom även gränsförhållandena mot Ryssland tilldragit sig konung Gustavs uppmärksamhet. De regelbundet återkommande plundringståg, som från rysk sida företogos in på det svenska området och säkerligen av svenskarna efter bästa förmåga återgäldades, störde jämt och ständigt grannsämjan och visade önskvärdheten av en uppgörelse rörande den rysk-finska gränsen. Beträffande denna funnos nämligen alltjämt inga andra bestämmelser än de, som innehölls i konung Magnus' och storfurst Juris traktat av år 1323, till vilka hänvisats i alla följande fördragsakter mellan de båda rikena. Dessa bestämmelser voro emellertid nu 200 år gamla, hade sannolikt aldrig i strängare mening länt till efterrättelse och motsvarade ingalunda de faktiska förhållandena vid denna tid. 1323 års traktat hade förresten icke angivit några skiljemärken norr om Petajoki, utan endast helt allmänt stadgat, att gränsen därifrån skulle gå ut i havet, det stora området norr ut, som vid denna tid till största delen var öde, hade tydligen icke intresserat. Efter hand hade emellertid befolkningen häruppe tillväxt, varigenom även dessa distrikt fått en större betydelse, och en gränsläggning mellan vad som här var svenskt och ryskt kunde därför numera icke anses opåkallad. Det var dock att förutse, att en svensk-rysk gränsreglering skulle bliva förenad med stora

-----

finnes dock icke omnämnt i svenska källor, men en norsk anteckning tyder onekligen därpå. Denna utgöres av en senare gjord avskrift av ett register daterat Vardöhus den 7 ang. 1590, över de finnar, som svenskarna slagit ihjäl 1589. I Orafjord, Pasvik och Enare hade 16 man och 12 kvinnor dödats; i Peisen hade icke mindre än 41 munkar fått slappa livet till, dessutom en hel del andra personer, vidare hade klostret uppbränts. Den norske fogden hade detta år icke fått någon skatt på Nordfjället, medan finnarna där rymt undan för svenskarna till Enare, där de av dessa blivit plundrade på allt vad de ägde. *Handl. rör. Grændsereguleringen* 27. N. R. A. Enligt J. A. FRILS, En sommer i Finmarken etc, s. 136, skulle ett svenskt överfall på Peisenklostret ha skett 1590.

svårigheter, i all synnerhet som man från svensk sida ingalunda kunde finna sig i att 1323 års traktat utan vidare tillämpades, vilket man liksom hade på känn, att ryssarna skulle komma att fordra. Dessa voro nämligen väl medvetna om de förmåner, denna numera innebar för deras land. Under sådana omständigheter syntes det den svenska politiken lämpligast att förhålla denna fråga, samtidigt som man nödtorftigt sökte upprätthålla ett fredligt förhållande i gränsdistrikten.

Då konung Gustav år 1526 hade sändebud inne i Ryssland för att förnya den sextioåriga fred, som förut slutits med detta land, klagades över att svenskarna trängde in på ryskt område och yrkades på en gräns läggning efter de gamla råmärken, som "hertog Irians och hertog Albrecktz frijdz breff innehålla."¹

Ryssarnas skattekravare i Finnmarken skulle av konung Gustavs undersåtar ha blivit frånrövade sin uppburna skatt och därefter ihjälslagna. Från svenskt håll synes man icke ha kunnat förneka det väsentliga i denna anklagelse men hänvisar till att samma ode förut vederfarits svenskar här.² Vad gränsen beträffade, vore man villig att med ryssarna företaga en rannsaking. Visserligen förklarar sig konungen i sin ratifikationsskrivelse till det avslutna fördraget gärna se, att en sådan komme till stånd så snart som möjligt, men samtidigt har han, säkerligen icke utan avsikt, förbehållit sig själv bestämmandet av tidpunkten härför.³ Om någon dylik undersökning under den följande tiden hör man icke talas.

Först år 1535 dyker frågan härom upp på nytt. Med anledning av tsar Vasilijs ett par år förut timade frångälle och för att med den nye tsarens förmyndareregering

¹ Se RYDBERG, SV. Trakt. I, s. 480. *Gustav I:s Reg. III, s. 149.* Jmf. ARWIDSSON, Handl. VIII, s. 15.

² *Gustav I:s Reg. III, sid. 153.*

³ Fredsförhandl. med Ryssland 1526. *Gustav I:s Reg. den 20 maj 1526.*

stadfästa den gamla freden befinner sig detta år åter en svensk delegation i Moskwa. I det traktatsförslag, som denna medförde hem, var det också talat om en gränsreglering. En sådan skulle företagas om fyra år, och vid densamma skulle rålinjen dragas efter det gamla fredsbrevets lydelse från "Sesteråminne till Cajana hav".¹ På grund av sistnämnda för Sverige ofördelaktiga bestämmelse vägrade emellertid konungen att godkänna ifrågasvarande traktat och sökte genom en ny beskickning 1537 utverka en ändring härutinnan eller åtminstone ett uppskov med beslutets verkställande.²

Det förra lyckades emellertid icke, och Gustav tvangs till eftergift, i all synnerhet som han under de vanskliga förhållandena gent emot Lubeck vid denna tid önskade leva i fred med sin granne öster ut.³ I den omredigering av 1535 års traktat, som vid detta tillfälle gjordes, inrycktes således bestämmelsen om gränsen på nytt, och det enda svenskarna voro i stånd att uppnå var, att ett betydligt längre uppskov med gränsregleringens igångsättande beviljades, någon sådan skulle nämligen icke företagas förrän om tio år.

Redan 1542 önskade dock ryssarna få påbörja densamma. Man förklarade, att Knut Andersson, ledaren av

¹ Se RYDBERG, SV. Trakt IV, s. 189 ff. Svenskarna sökte komma bort från 1323 års för dem ofördelaktiga traktat och förslag, att man istället för att införa denna i fredsbrevet skulle stadga, att gränsen skulle förbli sådan den varit under den förre storfurstens tid och vardera parten få behålla, vad den då innehade. Ryssarna insågo emellertid det försätliga i detta förslag och avböjde det bestämt.

² Instruktionen för den nya beskickningen utfärdades 1536, och i början av följande året anlände kommissionen till Moskwa. *Musc, Knut Anderssons m. fl. berättelse 1536—37. Förhandlingar i Konung Gustavs tid.* Kommissariernas berättelse är tryckt i ARWIDSSON, Handl., VIII, s. 18 ff.

³ Gustav Vasa till Nils Grabbe den 28 maj 1537. *Gustav I:s Reg.*, ARWIDSSON, Handl. V, s. 343 ff.

1537 års delegation, skulle ha inrymt detta, då han var i Moskwa.¹ Från svensk sida hänvisade man emellertid till fredsbrevets lydelse, trots det tillståndet utmed gränsen fortfarande var allt utom idealiskt, föredrog man dock, säkerligen på goda grunder, ett uppskov i det längsta. Man ville antagligen också begagna mellantiden för att göra nödiga förundersökningar rörande det svenska områdets faktiska utsträckning vid denna tid i syfte att skaffa landet en så rättvis uppgörelse som möjligt.

Som resultat av en dylik undersökning har med all sannolikhet den förfalskade editionen av konung Magnus' och storfurst Juris fredsbrev en gång, och till synes under ganska sen tid, tillkommit. Den rålängd, som i detta brev upptagits, motsvarade nämligen så väl den verkliga gränsen mellan svenskt och ryskt område eller i varje fall vad Sverige nu ansåg sig böra göra anspråk på, att den tydligen icke blivit uppgjord på fri hand. Men man stannade icke vid denna utan fortsatte alltjämt sina efterforskningar, och det är sannerligen en imponerande rad av råförteckningar, som under dessa år blivit uppsatta till den väntade gränsläggningen åt öster. För de olika typer, som man bland dem kan urskilja, må här något närmare redogöras.²

Av ett visst intresse är först och främst ett antal rålängder, som, enligt en påteckning skulle gå tillbaka ända till år 1383. De innehålla en blandning av det äkta och oäkta fredsbrevets namn för den södra delen av gränsen för att, där det förras sluta, endast upptaga det senares t. o. m. Kellontaipale. Emellertid fortsätta de ännu ett stycke längre norr ut, förbi Verketaipal, Vedajerffui, Säletjerffui, Sousansu, Lastajoki och till Pettesoo, där Norrbottens gräns skulle stöta till.

¹ Gustav Vasa till Nils Grabbe den 16 juli 1542. *Gustav Is Reg.*; ARWIDSSON, Handl. VI, s. 216 ff.

² De ifrågakarande rålängderna finnas i *Muscovitica*, *Gränshandlingar 1323—1606* och i *gränskomm. 1595*.

Nu förekommer i handlingarna från den svenska beskickningen till Ryssland 1526 en här förut omnämnd svarsskrivelse från storfurst Vasilij på de svenska sändebudens framställning, vari denne begår, att gränserna måtte läggas efter de gamla råmärken, ”som hertog Irians och hertog Albrecktz frijdtzbreff innehålla”. O. S. Rydberg har i sin undersökning rörande de olika editionerna av 1323 års traktat uttalat som sin formodan, att denna felcitering från storfurstens sida skulle ha berott på att svenskarna företett den ovan omtalade rålängden, daterad 1383,, som man falskligen utgivit för ett fredsbrev tillkommet under konung Albrekts tid i syfte att komma bort från den ofördelaktiga akta urkunden av 1323.¹ Det något valplumpa försöket att på detta sätt smuggla undan denna har emellertid icke lyckats, men av ett misstag har ifrågasvarande förfälskning kommit att nämnas i den storfurstliga skrivelsen. Ifall denna förklaring är riktig, vilket synes, sannolikt, visar det emellertid, att svenska gränsundersökningar redan före 1526 företagits och att man därvid fortsatt ännu längre åt norr, än det oäkta fredsbrevet angiver.²

Sedan 1537 års traktat definitivt bestämt tidpunkten för de blivande rågångsförhandlingarna, lät konung Gustav fortsätta med de undersökningar, han således redan förut hade påbörjat. Nils Grabbe, vilken från år 1534 innehade slottsloven på Viborg, fick i uppdrag att i detta syfte förskaffa sig så noggranna underrättelser som möjligt. Denne hade också med ”gamble gode mäns” vittnesbörd låtit rannsaka om gränsen och funnit densamma gå från havet i

---

¹ Se RYDBERG, Sv. Trakt. I, sid. 480.

² I en ”Vnderwijsning vm Råårn emillan Nyslotz och Kåxholms lhån etc”, vilken avlämnats till de svenska kommissarierna vid gräns läggningen 1595—96, finnes även en förteckning över rår, tagna ur ”thet gamble förderfuet bref med hengiande insigel år 1383”. Denna förteckning upptager utom de här ovan nämnda ännu ett par andra namn samt slutar med Olujårffvi och Kosmajoki och är således lika med den rad av rålångder, som här hänförs till Nils Grabbes och Mauritz Jöranssons undersökningar.

Systeråminne till Jeskis socken samt vidare därifrån till Warpamäki (Warpawuori).¹ Något senare synes han ha fortsatt längre åt norr och då dragit densamma utefter de märken, som det oäkta fredsbrevet innehåller, till Kellontaipale, samt därefter i nära anslutning till det förut nämnda brevet, daterat 1383, ända upp till Uloträsk och Käsmejokisuo. Denna gränsförteckning kan sägas utgöra typ för en hel rad sådana, som i avskrifter finnas bevarade och som synas förskriva sig från 1530- eller 1540-talet, måhända stödjande sig på andra av ännu tidigare datum. Gränsen följer det oäkta fredsbrevets råmärken från Systerbäck vid Finska viken genom Vouksen, dragés därefter åt norr genom sjöarna Purovesi och Orivesi. Från Kellontaipale, beläget mellan Kavijärvi och Vuotijärvi, viker den av åt väster in i Savolax och går genom Syjärvis, Hajasjärvis och Lakasjärvis sjöbacken, det senare på ralinjen mellan Österbotten och Savolax, till Jormasjärvi och Nuasjärvi, sydost om Uloträsk, samt slutligen ut i detta. Därifrån får den åter en nordöstlig riktning till Kosmajokisuo, beläget i södra delen av Kusamo socken.² I enstaka fall synes man ha följt den nuvarande gränslinjen mellan Savolax och Karelen ända upp till den punkt, varefter den stöter till Österbotten, eller Tilikanjärvi, och sedan fortsatt därifrån åt nordväst till Uloträsk. En dylik rålängd finnes nämligen bevarad bland avskrifter av handlingar hörande till 1537 års ryska delegation och har tydligen av denna medförts till Moskwa för att, ifall lämpligt tillfälle härtil skulle yppa sig, komma till användning.³ Detta blev, som förut nämnt, icke fallet, utan Juris och Magnus' fredsbrev insattes trots svenskarnas motvilja i fördraget,

¹ *Musc. Gränshandl 1323—1606*. RYDBERG, Sv. Trakt. I, s. 493.

² RYDBERG, Sv. Trakt. I, s. 501

³ Dess råmärken norr om Tilikanjärvi voro: Ahw Jerffui(?), HapaJerffui, Kalliokoski, Raynando, Tylkanomyntas, Oulu Joki, Ollinkorffva (?). "Ther tager annan huffvud Rån widh, Som ligger norr i hafvedh."

den år emellertid ett vittnesbord om att de svenska ombuden icke varit i okunnighet om andra urkunders tillvaro.

Ett visst beaktande förtjänar en i sitt slag ensamstående förfälskning av 1323 års fredsbrev, som av alla tecken att döma forskriver sig just från denna tid.¹ Den upptager dess ingress och förteckning över råmärken ända till Torsajärvi, härifrån drager den gränsen över Hauka-Tiuta och Sarijärvi fram till Warpawuori. Sedan fortsattes: ”Menn thesse Efterschreffhe Råår åtskillie Savolax, Nyslått och Rydzlandh till annan huffvedroon, nemlig Pellenkorffva wedh Oulunjoki. Af Warpawari till Salkojärfvi, ifrå Salkojärfvi till Metskoelambi etc” Dokumentet slutar därefter med att återupptaga en del av den åkta urkundens bestämmelser. Det visar sig emellertid nu, att de här nämnda gränsorterna norr om Warpawuori äro precis desamma som de, vilka finnas i den ovan omtalade rålängden, som förekommer bland 1537 års legationshandlingar. Det förefaller därför högst sannolikt, att denna upplaga av Juris och Magnus' fredsbrev tillkommit i samband med detta års ryska förhandlingar. Man skulle således även nu ha varit betänkt på att — liksom fallet varit 1526 — genom en urkunds förfälskning söka genomtrumfa sina anspråk. Man har därvid synbarligen icke vågat helt följa det oakta fredsbrevet av fruktan att alldeles misslyckas i sitt uppsåt utan anslutit sig så nära som möjligt till det äkta av ryssarna kända och jämt och ständigt återopade.

Troligen har man dock icke blivit i tillfälle att ens försöka göra bruk av denna handling, som enligt påteckning å en senare gjord avskrift av densamma innebar högst orimliga fordringar, då ”Savolax parti” aldrig brukat den mark, som här inramades åt Sverige, forrån Kexholm intogs.

Ungefär samtidigt med Grabbe ha även andra personer sysslat med gränsundersökningar. Från år 1545 finnas sådana vara gjorda mellan Eurapää och Jeskis socknar å ena sidan samt Ryssland å den andra upp till Warpa-

¹ *Musc. gränshandl. 1323—1606.*

wuori av Måns Ille, landsfogde i Agrapå, Bertil Jönsson, häradshövding i Lappves m. fl.¹ Längre fram skall den sistnämnde även ha befarit områdena norr om denna punkt, enligt vad bevarade avskrifter av gränsdokument utvisa” Hur pass självständiga hans undersökningar varit, blir dock en annan fråga. Samtliga dessa gränsbrev äro av samma typ som de förut nämnda: i söder följes den oäkta fredsurkunden, norrut drages rålinjen fram till Ulojärvi och Kosmajokisuo.

Av ett annat slag äro de råbrev, vilka tillkommo som resultat av efterforskningar, som konung Gustav under åren 1550 och 1551 lät företaga. Den till 1547 utsatta gräns läggningen hade icke kommit till stånd och senare blivit uppskjuten till 1550,² och dessa förnyade undersökningar synas stå i visst samband med det till sistnämnda år planerade mötet, måhända också påkallade av rykten om ryskt intrång, vilka kommit till konungens kannedom.³ De omfattade endast de mellersta och nordliga delarna av gränsområdet. Rörande de förra kände man sig, trots de rannsakingar som skett, ännu osäker, och i norr hade man aldrig hunnit längre än upp till Österbotten.

För den södra delen åter synes man numera genomgående ha erkänt det äkta fredsbrevets bestämmelser. En hel rad av avskrifter av 1550 års gränsrannsakingar upptaga nämligen dess råmärken ända till Petajoki. Antagligen har man efter de försök, som gjorts både 1526 och 1537, ansett det lönlöst att vilja skjuta undan detta brev, vilket ju för övrigt icke heller var nödvändigt, då dess gränslinje, så långt den sträckte sig, i stort sett motsvarade de svenska preten-

¹ *Musc. Gränshandl 1323—1606*; RYDBERG, Sveriges Traktater I, s. 493 ff.; ARWIDSSON, Handl. I, s. 247 f.

² Bertil Jöransson till Gustav Finke d. 26 juli 1548. ARWIDSSON, Handl. IX, s. 90 f.

³ År 1548 hade Erik Flemming låtit rannsaka om rår emellan Finland och Ryssland (Gustav Vasa till Erik Fleming d. 2 juni 1548. *Gustav I:s Reg.*). Konungen uppmanar honom att fortsätta

tionerna. Från Petajoki hade Ragnvald Halvorsson år 1550 i spetsen för en rad av kunniga och med förhållandena väl förtrogna män fortsatt norrut, förbi Pisanmäki och Keurittanjärvi, längs den nuvarande gränsen mellan Savolax och Karelen till Tilikanjärvi. Men därifrån hade han gått åt nordost utmed landsryggen, förbi Maaselkamäki, Somensuo och Rajasuo till Sarvaitaipal och Iowara, beläget strax söder om den 66:e breddgraden, vidare förbi Kajansalmi, Oulungasuo, Askawara och Musikawara och genom lappbyn Sonial, bebodd av ryska undersåtar, till Oriawara och Oriajoki, som tydligen motsvarade nuvarande Kolaälven, samt längs denna till Oriafjord och Kola. Den sista delen uppgicks av en särskild kommission, bestående av Jöns Svensson, Esbjörn Svensson och Ture

härmed och beklagar sig över den skada, som skett genom okunskhet om var gränsen vore. Så skulle, efter vad han hört, rysarna i Norrbotten ha trängt in på svenskt område ända till 100 å 150 mil. En gränsundersökning här fann han nödvändig. Det var väl också med anledning härav, som konungen år 1549 uppdrog åt fogden i Norrbotten, Jöns Håkansson, att granneligen rannsaka om gränserna "ther uthi Norrebottn utt emott Westre hafvett." Han skulle därom rådfråga birkarlar och andra, som drogo dit (Skrivelse till Jöns Håkansson den 12 okt. 1549. *Gustav I:s Reg.*) Jöns Håkansson synes ha företagit undersökningar här om och i skrivelse till konungen uppgivit, att utmed "Wardångers fiskeläge)) skulle gränsen sträcka sig 40 mils väg utmed den norska sidan (Erik XIV till Knut Ingesson d. 1 april 1561. *Reg.*)

¹ Av gränsmärkena norr om Iowara har jag endast lyckats återfinna ett par på A. W. Eklunds karta över Finland. Enligt anteckning på en till 1561 års ryska legation gjord avskrift av 1550 års råbrev skulle Kajansalmi, närmaste gränsmärke intill Iowara, ligga 4 mil öster om detta. Oulungasu är dels en flod till Pääjärvi, dels en by vid denna sjös västra sida Tydligen har rålinjen således från Iowara fortsatt i N-N-O. Lappbyn Sonial synes vara identisk med Sunial i. Songelsk vid Luttojoki, en biflod t. v. till Kola. När det vidare i anförda anteckning heter, att vid Oriajokis mynning ligger det ryska klostret Coliasu, förefaller det, som om man från Sonial följt flodlinjen ner till Kolaviken. Den nuvarande Oriafjord är eljest belägen väster om denna.

Tolck i Muttsund, som till sitt värv införskaffat sig upplysningar av ett antal birkarlar i Torne socken, bland vilka även den senare så ofta anlitade Olof Anundsson d. ä. befann sig.¹

Beträffande den österbottniska gränssträckan finnes dessutom en annan rålängd, som blivit uppgjord följande år.² 1551 hade nämligen en Nils Henriksson varit ute med icke mindre än 42 bönder ”for att uppleta och rannsaka om gamla rår mellan Österbotten och Kexholm.” I stort sett tyckes denna längd emellertid följa 1550 års ända till Oulungasuo och Askawara, varifrån den låter gränsen helt allmänt löpa ut på Turianimmi eller Trinnäs.³

I dessa råbrev, som representera en typ för sig, har man således från den punkt, varest Karelen, Savolax och Österbotten numera stöta intill varandra i stället för att gå åt nordväst till Uloträsk fortsatt åt nordost eller strackvis rakt åt öster och uppdragit en gränslinje, som i huvudsak sammanföll med den nuvarande finska till bergknuten Iowora. Härifrån har man låtit den gå fram till och sedan följa Kolafloden (Oriajoki) ned till kusten.

De undersökningar, vilka företogos åren 1550 och 1551, komma för den del av gränsen, som de omfatta, att i stort sett bli de sista ända fram till år 1595 och äro av ett visst intresse därför att de efter desamma uppgjorda rålängderna under den följande tiden få karaktären av ett slags halvofficiella handlingar, så ofta de komma till användning, och ännu vid gräns läggningen 1595—1596 åberopas och delvis även följas. Huruom de däri framställda pretentionerna emellertid vad området i norr beträffade från rysk sida väckte opposition såsom högst överdrivna har förut framhållits.

---

¹ I *Musc. Gränshandl. 1323—1606* finnes ett av dessa kommissarier avgivet intyg över sitt värv. Angående de förundersökningar, som här gjorts, se sid. 69, not 3.

² *Musc. Gränshandlingar 1323—1606*.

³ Mycket möjligt är också, att med Trinnäs här ej bör förstås halvön utan byn med detta namn eller Kola.

År 1547 skulle, som nämnts, en gränsläggning företagas enligt den överenskommelse, man i det 10 år förut avslutna fördraget träffat. Man torde i Sverige icke utan en viss oro ha motsett detta företag och fruktade, att det skulle leda till öppen fiendskap. Vilda rykten voro i omlopp, enligt vilka storfursten i spetsen för en här kommit till Novgorod, och Gustav såg sig föranlåten att uppmana ridderskapet och adeln i hela Finland att hålla sig redo.¹ Har något hot mot Sverige avsetts, tvingade emellertid ett tattaranfall tsaren att avstå därifrån och gav honom användning för sina trupper öster ut.² Någon gränsreglering kommer icke till stånd, varken detta år eller 1550, och det blir först i samband med de underhandlingar, som efter det svensk-ryska kriget upptogos, som denna fråga ånyo på allvar bringas på tal.

Bland bevarade dokument till 1556—1557 års beskickning till Ryssland finnes även en avskrift av det äkta fredsbrevet av 1323, som svenskarna således medhaft till konferensen. Det är emellertid därför icke givet, att man vid detta lika litet som vid föregående tillfällen varit sinnad att utan vidare lägga detsamma till grund för blivande gränsförhandlingar. Tvärtom synes man även nu ha påpekat det orimliga häri, då bestämmelserna i detta brev så föga motsvarade det verkliga förhållandet. Det svenska riksrådet hade strax förut i en skrivelse till ståthållaren på Novgorod framhållit, att ryssarnas fasthållande vid detsamma, - ”varigenom man ville taga tillbaka rågången mer än 300 år”, vore att anse som en rent fientlig handling och stode icke heller ”tilgörendis, Effther sedhen ähre monge förwandlinger skedde, och när man will vptage alle

---

¹ Gustav Vasa till Måns Nilsson, ståthållare på Viborg, och Gustav Finke på Nyslott den 2 jan. 1547; ARWIDSSON, Handl. II, s. 243. v,

² Brev från Gustav Vasa till Björn Olausson d. 21 jan. 1547, *Gustav I:s Reg.*; till Gustav Finke d. 7 febr. s. å., ARWIDSSON, Handl. II, s. 256 ff.

gamble ärender, ahr thet icke annedt än begynne nye feygdh.¹ I sitt "Missiv till storfursten", varigenom freds-förhandlingarna inleddes, har konungen också undgått att omnämna detta brev och endast tillförsatt sig, att liksom man från svensk sida icke begärde något ryskt land, rys-sarna icke heller "wele efftherstå thet osz tilhörer, vthan lathe osz beholle the gamble gräntzer, som j mångghund-rede åhr haffwe waridt Rikene emellan."² Men nu lika litet som vid föregående tillfällen lyckades man genom en dylik formuleringskonst vända uppmärksamheten från 1323 års traktat. Den ryske storfursten svarar helt enkelt med att hänvisa till denna, som av svenskarna överträtts,³ och även för sändebuden i Moskwa framhölls, hurusom man icke velat rätta sig efter densamma utan försökt taga sig en ny gräns.

Dessa sökte emellertid då i ett längre anförande be-visa, att de hållit sig till "de rår och landemarckæ, som aff äldher och tilförände warit haffwer, hvilke landemär-cer",³ fortsatte de, "vår härr och konung mz nogre san-färdige och wisse gode mån både aff adel och alliest haff-wer granneligh låtit ransake och sanfärdeliga besickte, the ther också same rår udi like möthe befunnith, svorith och vithnat haffwe, att the aldelis så ar, som breffvet inne-holder." Sådana brev funnos nämligen, uppgåvo de, även i deras land, och hade de med sig kopior därav.⁴ Det är emellertid tydligt, att det här icke kan vara fråga om av-skrifter av den ursprungliga Nöteborgsurkunden, ty det skulle onekligen varit högst egendomligt, om svenskarna nu framdragit *denna* till sitt stöd, då de alltid förut och ännu så sent som i de inledande förhandlingarna sökt komma

---

¹ Brevet är dat. Åbo den 3 jan. 1556. *Gustav I:s Reg.*; AR-WIDSSON, Handl. IX, s. 105.

² "Missivet" är dat. Åbo den 5 juni 1556. *Gustav I:s Reg.*; ARWIDSSON, Handl. IX, s. 224 ff.

³ *Muscov. Förhandl. Kopiebok ur Kankassaml.*

⁴ *Musc. Förhandl.*

bort från densamma. för övrigt lämpade den sig knappast som argument mot ryssarna, vilka just lade densamma till grund för sina anspråk och ingenting högre önskade, än att den skulle lända till efterrättelse. Det är i stallet ganska visst, att gränsen här upptagits efter de undersökningar, som skedde 1550, och således följt det äkta fredsbrevets rāmärken till Petajoki, sedan gått över till det oäkta brevets, så långt dessa räckte, och därefter anslutit sig till den gränslinje, som man vid nämnda undersökningar uppgjort. Under sådana förhållanden torde man endast med stark reservation kunna ansluta sig till O. S. Rydbergs mening [Sveriges Traktater I, s. 495], att vid detta tillfälle icke ett spår finnes av det förfälskade brevet, varken bland handlingarna eller i berättelsen om konferensen med de ryska fullmäktige.

I 1557 års traktat bestämdes emellertid, att den gränsläggning, som två år därefter skulle företagas, skulle ske "āfter the gamble här Jorāns och här Mongsas breff".¹

En tvist hade vid denna tid uppstått rörande ett område, Rumeta, beläget utmed Systerbäck och Saiaå, vilken redan framskymtar i 1556 års förhandlingar. 1558 den 14 juni hade Klas Kristensson jämte några andra "varit ute och besett gränsen" och därvid funnit, att detta område borde tillhöra Sverige.² I det intyg, som härom avgavs och vilket av stilen att döma synes vara skrivet av Jacob Teith, följer man visserligen endast gränsen till Saiaå men anger mellan denna och havet en del närmare be-

¹ RYDBERG, Sveriges Traktater IV, s. 306 ff.

² *Musc. Gränshandl. 1323—1606*. Bertil Jöransson, som varit med vid detta tillfälle, intyggar senare, den 10 febr. 1576, att han anno 60 med Klas Kristensson m. fl. "hade gått att bese den oenighet och träta, som i otaliga många år hade varit mellan Sverige och Ryssland vid gränsen, alltifrån Rethunsari och uppåt Systerbäck och genom Rythama (Rumeta) och så långt, som Viborgs län räckte inåt Nyslotts lan". Här syftas tydligen på de undersökningar, som företagits 1558 men av Bertil Jöransson nu av misstag uppgivas ha ägt rum 1560.

stämningar an dem, som nämnas i Magnus' och Juris brev. Nu finnes emellertid en annan råförteckning, också upprättad av Teith, vari just samma bestämmningar upptagas men som därefter ansluter sig till den oäkta editionen av 1323 års fredsbrev i fortsättningen. Denna råförteckning har således visserligen tillkommit *efter* den nämnda undersökningen men antagligen vid ungefär samma tid och möjligen varit avsedd för den blivande gräns läggningen 1559. I den kungliga instruktionen för de svenska kommissarierna till denna betonas för övrigt uttryckligen, "att de icke skulle låta sig veta av något annat brev *utom det sista*, som uti konung Magnus' och hertig Jörans tid blev gjort", vilket de utskickade skulle ha med sig. Och om ryssarna icke skulle gilla detsamma utan "skjuta sig till ett annat konung Magnus' brev, som äldre vara skall", skulle de saga sig platt intet veta av något sådant (högst inkonsekvent om det varit detta, man haft med sig i Moskwa och där velat förete), och att ifall något sådant funnes, det genom det yngre hade blivit ogilt. Vidare framhålles, hurusom Klas Kristensson och hans man vid sina undersökningar konstaterat, att *efter samme konung Magnus' brev* intet bortgår av det, som Sverige tillföre, "uti havandes värjo haft haver."¹ Härav framgår således tydligt, att man även efter 1557 års fördrag i Sverige byggde sina undersökningar på det oäkta fredsbrevets grund och fortfarande önskade detsamma taget till efterrättelse.

Den planerade gränsläggningen kom icke heller 1559 till stånd, och kort därefter inträffade konung Gustavs dod. Med anledning av tronskiftet i Sverige avgick år 1561 en beskickning till Ryssland, närmast för att förnya freden med detta land. Vid de underhandlingar, som därvid kommo att föras, bringas emellertid även den tvistiga gränsfrågan på tal, i stort sett för sista gången innan Teusinafreden vid seklets slut äntligen löste densamma. Även nu

---

¹ Instruktion för Nils Krumme m. fl. d. 25 april 1559. *Gustav Is Reg.*

försöker man, liksom vid föregående tillfallen, undgå 1323 års traktat. Att göra ett nytt försök att ersätta den med någon senare gjord förfalskning ansåg man tydligen icke lönt och stannade därför vid att upprepa den gamla frasen, att undersåtarna på båda sidor skulle få njuta och bruka det land och fiskevatten, "som inom de gamla råer och gräntzer belägne äre, etfter som the thette tillförenne hafft haffwe, tilltess att thett känn bliffwe lägligitt på bådhe sijdhher, att lathe ther om wijdere syne, ransake och forhandle etfter the gamble frijdz breff, som therpåå gjordhe äre".¹ Man önskade således helt enkelt skjuta undan hela denna gräns lägningsfråga.

Att emellertid de svenska kommissarierna även 1561 hatt kännedom om de senare uppgjorda projekten och, i motsats till vad O. S. Rydberg förmenar, också voro ålagda att, då gränsfrågan kom på tal, förfäkta dessa, lider icke något tvivel. Dels befann sig Bertil Jöransson, som så ofta anlitats vid gränsundersökningar bland de utskickade, dels förekommer i handlingarna till denna legation även en avskrift av den av Ragnvald Halvorsson och den österbottniska kommissionen år 1550 upprättade rålängden.² Även en annan rålängd torde ha varit med vid detta tillfälle. Den bär följande överskrift: "Innan före Thesse efftherschreffne råår och grändtzer haffver Salige K. Mtt udhi sin lifstydh haffth och Nutith under Sweriges Crone som skilie Swerige och ryselandh ååth" och har av allt att döma tillkommit just vid denna tid. Den är nämligen, efter vad av denna inledning framgår, skriven efter konung Gustavs död, och handstilen visar, att den har Jacob Teith till författare. Någon anledning att efter 1561 upprätta en dylik fanns knappast, då som nämnts nu för sista gången för lång tid framåt gränsfrågan mot Ryssland av-

¹ Instruktion för beskickningen 1561, utfärdad d. 16 maj d. å. *Reg.*

² Av en påteckning å en avskrift av denna rålängd, som finnes i gränshandlingar med Ryssland 1323—1606, bestyrkes detta.

handlades. Denna längd är så till vida anmärkningsvärd, att den norr om Kellontaipale följer Nils Grabbes råmärken fram till Uloträsk i stället för 1550 års för Sverige vida fördelaktigare. För gränsens sydliga del, vid Systerbäck och Vouksen, har den de noggrannare upplysningar, som varit resultat av Klas Kristenssons undersökningar. Slutligen finnes en av Teith gjord latinsk översättning av det s. k. oäkta fredsbrevet, vilken troligen också forskriver sig från denna tidpunkt.¹

Vid 1561 års förhandlingar framhölls från svensk sida, att ryssarna trängde in på Sveriges land och fiskevatten, ”över de gamla rår”, och påyrkades, att härom skulle skrivas till befallningsmännen på gränsen.² Den svenska legationsberättelsen angiver visserligen icke direkt, att frågan om rå läggning varit på tal, att detta dock varit fallet framgår av det ryska svaret, att inga andra rår skulle göras och läggas utan de gamla, ”som äro nämnda i konung Magnus' och Jörans brev, nämligen från Systeråminne och in åt Kaynos”. Av detta svar kan man också sluta sig till, huru beskaffade de önskemål varit, vilka från svensk sida framförts. Traktatens bestämmelse härom kom emellertid att formuleras i överensstämmelse med det ryska kravet.³ Den moskovitiska envisheten hade än en gång segrat över de svenska överrumplingsförsöken.

Det vänskapliga förhållande mellan de båda grannstaterna, som efter det kortvariga krigstillståndet åter inträtt och som 1561 års traktat avsåg att bekräfta, upphör

¹ Se härom vidare RYDBERG, Sveriges Traktater I, sid. 497. *Svenskt diplomatarium n:o 2419 BB.*

² *Musc. Förh. Kopiebok ur Kankassaml; Kommiss. Nils Krummes m.fl. instr. och berättelse 1561.*

³ Se RYDBERG, Sveriges Traktater IV, s. 351 ff.

med Johan III:s trontillträde, och från år 1572 voro Sverige och Ryssland invecklade i den för de båda länderna så djupt ingripande och långvariga strid, som föranletts av den livländska ordensstatens upplösning och Sveriges plan att i samband därmed skaffa sig fast fot på andra sidan Östersjön. Efter många års fejder, föga utmärkta av lysande resultat å någondera sidan, inträdde från år 1578 en förändring, och sedan Kexholm 1580 intagits, är Ryssland utestängt från Östersjön. Sveriges traktan går från denna stund ut på att draga all den ekonomiska vinst, som var möjlig, ur sin seger, d. v. s. bringa den ryska sjöhandeln i svenska händer. Detta kunde emellertid knappast lyckas, sålänge Ryssland hade fritt tillträde till havet i norr och genom de relativt isfria hamnarna i Finnmarken var i stånd att upprätthålla förbindelse med västra Europa. Dessa hade visserligen hittills varit av föga betydelse, men just vid denna tid hade synnerligen märkliga händelser inträffat, som för Rysslands framtid skulle få oanade följder. Livade av det 16:de århundradets intresse för upptäckandet av nytt land och knytandet av nya förbindelser icke mindre än av avundsjuka mot portugiser och spanjorer, som i detta avseende voro föregångsmän, hade engelsmännen 1553 utrustat en liten expedition om tre fartyg för att norr om Europa finna vägen till Kina och Indien. Lyckan var emellertid de engelska upptäcktsresandena föga bevågen den gången. Ett av fartygen måste, efter att vid den norska kusten ha varit utsatt för starka stormar, vända tillbaka till England. Resättningen på ett annat omkom, då den sökte övervintra vid Ishavskusten. Men det tredje lyckades efter många vedermödor tränga in i Vita havet och uppnådde S:t Nicolaus (vid Arkangelsk). Härifrån reste dess befälhavare, Richard Chancellor, till Moskwa, där han på det vänligaste blev mottagen av tsar Ivan och medförde vid sin hemresa en egenhändig skrivelse från denna till drottning Maria i England, vari den ryske kejsaren betygade sin djupa åstundan att på denna väg inleda handels-

förbindelser med östaten. Följden vart också stiftandet av det nordiska handelssällskapet 1555 för detta ändamål, vilket under den följande tiden på allt sätt privilegierades och fick en utomordentligt stor betydelse.¹ Senare sökte sig även skottar och holländare hit, och den förut så öde och ödsliga finnmarkskusten tyckes ha blivit säte för ett rikt florerande handelsliv. Åtminstone får man det intrycket av en skildring härifrån, som den svenske fogdeskrivaren Jacob Persson 1581 lämnat.² Han framhåller nämligen, hurusom allt här blivit förändrat på sista tiden. Finnmarken befunne sig i högönsklig välmåga. Dit kommo köpmän från Norge, Holland, Skottland och England med många skepp och idkade handel och fiske, och den ryske storfursten "fick ther mechta storen Toll uthaff." Denne hade låtit uppbygga stora städer, i vilka han drev sin köpenskap, och hade "saltsjuderier", och till städernas, skydd voro mäktiga starka träskansar uppförda.

Denna nya handelsled sågs emellertid icke med blida ögon av vare sig Danmark eller Sverige. för den förra staten kom däri genom en av dess mest betydande inkomstkällor, tullen i Öresund, att högst väsentligt utsina. Från svensk sida var först och främst den olägenheten förbunden härmed, att under ett svenskt-ryskt krig proviantmedel och krigsförmödenheter på denna våg kunde föras från västra Europa till Ryssland. Redan Gustav Vasa hade uppmärksammat detta och genom brev och beskickningar till den engelska drottningen sökt påvisa, vilken fara nämnda handel innebure för Sverige, helt naturligt utan att däri genom i någon mån förmå stävja densamma.³ Samtidigt uppmå-

¹ Richard Chancellors expedition finnes skildrad i The first voyage for discoverie with three ships set forth under the, charge of Sir Hugh Willoughby i *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes*. Glasgow 1996. Vol XI, Sid. 595 ff. På hemvägen från en tredje resa till Moskwa 1556 förliste Chancellor vid Skottlands kust och omkom.

² Tryckt i *H. S. H. 39, sid. 100 ff.*

³ Se Gustav I:s instr. för A. Rosenberger d. 9 sept. 1556. *Gustav I:s Reg.*

nade han Kristian III, genom vars "strömmar" denna passage gick, i allmänhet utan att någon tull erlades, att förhindra densamma, så mycket mer som icke endast dennes inkomster härigenom förminskades, utan även hans överhöghetsrätt på ett betänkligt sätt kränktes.¹ Yrkandet härpå återkommer gång på gång i den följande tidens förhandlingar. Det var emellertid lättare sagt än gjort, och det översteg naturligtvis Danmarks förmåga att i dessa fjärrbelägna trakter för detta ändamål ständigt hålla en tillräckligt stark eskader rustad. Synnerligen energiska anstalter vidtogos dock i syfte att av dessa finnmarskfarare utkräva tull. Fogden på Vardöhus fick order att se upp härmed, enskilda personer erhöilo frihetsbrev för kaparetåg mot seglare, som utan given lejd drogo norr om denna fästning, och danska expeditioner sändes allt som oftast dit upp.² Varje åtgörande i denna riktning hade na-

¹ Gustav I till Kristian III d. 18 aug. 1556. *Gustav I:s Reg.*

² Se *Norske Rigsregistrar* II, s. 112, 270, 357 m. fl. Utom svenskarna yrkade även hansestaderna energiskt i Köpenhamn på åtgärder mot denna seglation. Det var emellertid tydligt, att alla angrepp, som riktades mot densamma, skulle betraktas med ovilja icke bara på engelskt utan även från ryskt håll. Och Danmark och Ryssland befunno sig sedan 1562 i förbund med varandra. Nu var emellertid alliansen dem emellan icke synnerligen intim, tvärtom härskade ett ömsesidigt misstroende, och man fann sig därför icke behöva taga allt för stor hänsyn till de ryska önskemålen. Misstämningen de båda bundsförvanterna emellan bottnade för övrigt i en konflikt om Finnmarken. Mellan Danmark och Ryssland var gränsen häruppe obestämd, och gamla traktater, vilkas bestämmelser ordagrant upptogos i nya, stadgade beträffande denna endast, att man å ömse sidor skulle rätta sig efter äldre förhållanden och den ena staten icke tränga in på den andras område. Danskarna förmenade emellertid, att detta skett från rysk sida och förde från 1570-talet upprepade klagomål häröver samt begärde rättelse. Ryssarna utlovade visserligen undersökningar i denna sak men utan att göra något för att verkligen få sådana till stånd; tsaren framställde samtidigt anspråk på allt land ända till Vardöhus och

turligtvis under då rådande ryskfientliga förhållanden Sveriges sympatier, och Johan uppmanade den danske konungen att fortsätta härmed, på det storfursten dess bättre kunde bevekas till en "lidelig" fred.¹

De nu nämnda omständigheterna förklara, att finnmarksfrågan mer än vad eljest skulle ha varit fallet kommer att beröras i det diplomatiska spelet mellan Sverige och Ryssland och rent av blir ett led i Sveriges östersjöpolitik. I Finnmarken korsa viktiga svenska och ryska intressen varandra. Att dels tillvarata sina gamla rättigheter här, om vilkas omfattning man alltså var oviss, dels hålla ett ryskt framträngande tillbaka blir därför målet för den svenska ishavspolitiken gentemot grannstaten i öster under Johan III:s tid.

I instruktionen för de svenska underhandlarna till ett planerat fredsmöte med ryssarna 1585 kommer detta för första gången tydligt fram.² Johan önskar fred och föreskriver de villkor, på vilka han är beredd att sluta en sådan. Utom vad Sverige under kriget erövrat, d. v. s. främst Kexholm, vars län ansågs sträcka sig ända till Ishavet, skulle underhandlarna begära en del andra områden. Men därjämte ålades de att i händelse av ett fredsslut genomdriva, att seglatsen norr omkring till S:t Nicolaus "platt avskaffades") och att såväl denna som handeln måtte bli i Östersjön, till Reval och Narva, som av ålder hade varit sedvanligt. De inledda förhandlingarna förde icke till något resultat den gången, men då de nästa år upp-

-----
stodde sig därvid bl. a. på § 13 i 1562 års förbundstraktat, var-
est det heter (i det ryska brevet), att där storfurstens länder
stöta samman med den danske konungens, *med slottet Vardöhus*
och med andra platser, skulle man veta gränserna på båda sidor,
«fter som de av ålder varit. Se härom vidare BUSCHING, Hist.
Magazin VII och LAURSEN, Danmark—Norges Traktater I.

¹ Johan III till Fredrik II, aug. 1582. *Brevvexling m. Kongehusene*. D. R. A.

² Instr. är tryckt i *H. S. H. 36, 314 ff.*, den är dat. Stockholm den 16 juli 1585.

togos igen, framkommo svenskarna på nytt med samma krav.¹ Beträffande Kexholm underströks mycket noga,, att detsamma skulle anses innefatta hela området ända från Varanger och Karelstranden intill Noteborgs lan, ”så att Rydzerne här effter icke skulle haffwe någon Grentze med the Norske, eij heller något land emellan the Norre haffwed och Kexholm.” Detta sättes rent av som *conditio*” sine qva non. ”Så frampt att thette icke bliffwer Oss inrymdt”, heter det, ”då bliffwer thet inthet aff Freden”. Vidare skulle sändebuden komma ihåg, att såvida det fanns några befästningar häruppe, antingen av trä eller eljest, ”hwilckedt wij icke tro, eij heller haffwe ther om än nu något förnummidt”(!), så skulle de yrka på dessas nedbrytande eller överlämnande. Dock åläggas de, karaktäristiskt nog, att icke röra därvid, såvida icke ryssarna själva bragte detta på tal. Man ville tydligen dölja för dem, att man hade sin uppmärksamhet fast på dessa gränstrakter och förhållandena där.

Förhandlingar ledde nu lika litet som förra året till någon fred, och 1590 avlöstes det stillestånd, som vid denna tid rådde, av nya strider. Instruktionen av år 1586 har värde endast som vittnesbörd om Johan III:s planer vid denna tid. Hans fruktau att väcka Rysslands uppmärksamhet på Ishavets betydelse för dess ekonomiska liv var emellertid obehövlig. Man hade på denna sidan redan klart fattat den. De skansar, om vilkas tillvaro den svenske konungen ställde sig omedveten, funnos där verkligen som ett stöd för Rysslands kolonisering, och den rysk-engelska handelsförbindelsen knöts snart ännu fastare, därigenom att engelsmännen 1587 utverkade fullständig tullfrihet för sina manufaktur.

I de år 1590 öppnade fientligheterna ingick också ett anfall mot fästningarna i nordvästra Ryssland i Johans krigsplan med ändamål att sätta sig i besittning av dessa och därigenom behärska Ishavskusten. Befälhavaren över de österbottniska trupperna, Per Bagge, fick order att före-

¹ *H. S. H.* 38, s. 43 ff; GIRS, Johan III:s hist, sid. 101.

taga ett tåg till Vita havet och försöka intaga de ryska städerna och befästningarna här eller, ifall detta ej lyckades, skövla desamma. Han skulle även för svensk räkning lägga beslag på de engelska och franska skepp, som kunde finnas där.¹ Dessutom hade han att tillsammans med fogden Hans Larsson, vilken också skickats dit upp, ta reda på "alla lägenheter med köpstäder och hamnar" vid detta hav och för övrigt uträtta, vad Sveriges krona kunde komma till gagn och godo. Detta tåg skulle företagas utan hänsyn till de fredsförhandlingar med Ryssland, man på nytt upptagit, men som man förmodade icke komme att leda till något resultat,² sannolikt har det dock även varit avsett som påtryckningsmedel i desamma. För de ryska underhandlarna skulle emellertid uppgivas, att Bagges expedition varit förorsakad av att ryssarna förut ryckt in på svenskt område i Österbotten och annorstädes, varigenom de brutit det stillestånd, som rätt.³ Man synes ha varit betänkt på att genom en flottexpedition runt Norge stödja företaget, att döma av en för Hans Larsson utfärdad fullmakt att i spetsen för en eskader övervaka den "norra seglatsen", så att ryssen ej på denna väg erhöles någon förstärkning.⁴ Emellertid nådde man denna gång icke längre än till ansatserna. Bagge kom av en eller annan anledning icke i väg, det uppgavs bl. a., att hans underbefälhavare visat sig ovilliga och att opposition försports i Österbotten, där man vore trött på de långvariga fej-

¹ Instr. för Per Bagge den 18 juli 1590. *H. S. H.* 38, s. 92. Hertig Karl till Per Bagge den 6 aug. 1590. *H. K. Reg.*

² En svensk beskickning under Klas Bjelke förhandlade 1590 med ryssarna.

³ Hertig Karl till sekr. Nils Jönsson den 14 sept. 1590. *H. K. Reg.* Jmf. sid. 61 not. 2.

⁴ Fullmakt för Hans Larsson den 24 maj 1590. *Reg.* Den 11 mars hade han erhållit i uppdrag att låta bygga några båtar, som kunde brukas i Vita havet.

derna.¹ Längre fram på vintern hade visserligen Hans Larsson begivit sig åstad, hans tåg synes emellertid mera ha haft karaktären av en rekognoscering.² Följande år återupptogs emellertid planen. Man skulle tåga rakt på Kola, hette det. Kunde svenskarna intaga denna fästning, skulle de förstärka sig där, varom icke borde de försöka att sticka den i brand. Härifrån skulle de draga åt Kandalax och överallt härja och bränna.³ Dessutom hade man även nu planer på att från Elfsborg skicka en flottilj i väg.⁴ Johan gjorde sig stora förhoppningar om utbytet av detta företag. Ryssland var vid denna tid utmattat av svåra inre och yttre hemsökelse, och man motsåg därför snart hänvänder om fred. Han var emellertid icke villig sluta sådan på andra villkor an att Sverige återfick Ivangorod, Koporie och Jama, som det före krigsutbrottet haft, men som den svenske befälhavaren Carl Henriksson då sett sig nödsakad att uppgiva. Dessutom skulle han behålla de slott och län, det svenska krigsfolket vid fredstillfället kunde innehava, däribland Kola, landet omkring Dvina och Kolmogorod.⁵ Till någon flottexpedition höres emellertid icke senare, antagligen har den ej

---

¹ Hert. Karl till konungen den 11 sept 1590. *H. K. Reg.* Johan III till hert. Karl 6 jan. 1591. *Reg.* Samtidigt med det planerade krigståget hade Johan låtit göra undersökningar om var gränsen i Västerbotten "legat in i Ryssland" och vilka holmar som tillhört Sverige, samt "huru eljest med köpehandeln där varit mellan svenskar och ryssar." Han tillskrev härom fogdar och präster i Österbotten den 25 maj 1590. *Reg.*

² Hert. Karl till Hans Larsson den 3 mars 1591. *H. K. Reg.* Hans Larsson hade i ett brev till hertigen meddelat, att han i Norge tänkte köpa en "pinka" och därmed begiva sig in åt Ryssland för att utspana förhållandena där. Hertigen avrådde honom emellertid på det livligaste från att yppa något av sina planer för danskarna, vilka näppeligen skulle tillstadja detta företag.

³ Johan III till Per Bagge den 23 juni 1591. *Reg.*

⁴ Hert. Karl till Hans Larsson den 3 mars 1591. *H. K. Reg.*

⁵ Johan III till Sigismund den 17 sept. 1591; till Olof Sverkersson d. 29 sept. s. å. *Reg.*

kommit till stånd. Och till lands mötte alltså stora svårigheter. Enligt underrättelser, som konungen erhölet, skulle nu som året förut en hop ”präster, köpmän och bönder” av omtänka om sin handel med ryssarna ha velat lägga hinder i vägen.¹ Först den 7 september var man färdig att begiva sig åstad, man lyckades visserligen avbränna Soma och härjade utmed Vita havet men förmådde icke tränga fram till Kola,² varför det hela icke fick någon större betydelse. De fredsanbud, man hade väntat på, uteblevo också, och konung Johan såg sig nödsakad att i början av 1592 rusta för ett nytt fälttåg. Även i detta ingick ett angrepp på Kola i hans plan, och han synes ha varit hågad att redan i början av året sätta detsamma i verket, men avråddes av hertig Karl, då det norrländska manskapet ej vore försett med ”skytt och fyrwarch” för ett sådant företag.³ Liksom förut skulle en flottexpedition understödja lanthärens operationer, och hertigen hade erbjudit sig att hyra ut eller sälja 12 à 13 skepp. De skulle först anlöpa Kola och, sedan man intagit denna fästning, understödja en belägring av St. Nicolaus. Man hade även funderingar på att sätta sig i besittning av andra befästa platser här omkring. Lyckades man i sitt företag, ansåg man sig ha skäligen anledning att hoppas, att ryssen äntligen skulle låta sin motspanstighet mot en fredlig uppgörelse fara.⁴ Det gick emellertid synnerligen trögt även denna gång. Visserligen hade man nått fram till Soma men nu

¹ Johan III till Per Bagge den 13 aug. 1591. *Reg.*

² Berättelse om Sven Pederssons krigståg 1591 *H. S. H.* 38, s. 103. Hertigen, som fruktade, att svenskarna vid sitt företag skulle mötas av danska protester, hade uppmanat dem att icke ta någon hansyn härtill. Hert. Karl till Per Bagge 10 juli 1591. *H. K. Reg.*

³ Hert. Karl till Olof Sverkersson d. 17 jan. 1592. *H. K. Reg.*

⁴ Hert. Karl till Olof Sverkersson den 15 mars och 16 juni 1592. *H. K. Reg.*

som förra året ej fordristat sig till Kola. Huvudorsaken uppgavs vara en allmän krigströtthet hos soldaterna.¹

En sådan gjorde sig för övrigt gällande även på de övriga krigsskådeplatserna, och Johan finner därför för gott att antaga ett från polsk sida framställt erbjudande att medla och meddelar Sigismund 1592 en formlig instruktion för de underhandlingar, denne kunde komma att föra med de ryska sändebud, man förväntade till Polen. Han fullföljer även nu energiskt sina gamla planer på utvidgade rättigheter i norr på Rysslands bekostnad. Han hade låtit anställa om undersökningar för att utröna, om någon del av Finnmarken fordom tillhört Sverige men sedan annekterats av Ryssland och nu lämpligen kunde återfordras. Den i dessa ärenden särskilt betrodde Andreas Nicolai i Pite, som tillsammans med lappfogden Östen Nilsson bl. a. fått i uppdrag att verkställa dylika efterforskningar, förklarade sig visserligen på grund av de förvirrade förhållandena vid denna tid ur stånd att lämna något bestämt besked härom, men de ansågo, att Sverige i varje fall gott kunde göra anspråk på landet intill Peisenfloden, däremot voro de tveksamma om huruvida Kola någonsin varit svenskt.² Mot slutet av 1592 eller början av följande år hade hertig Karl, som nu förestod regeringen, riktat en förfrågan till pastorerna i Pite, Torne och Kemi rörande vem de lappar egentligen tillhörde, som skattade till olika monarker. Enligt det svar, som dessa avgåvo, efter att ha tillsport åtskilliga i detta ärende förfarne män,

---

¹ Hert. Karl till Olof Sverkersson d. 29 okt. 1592. *H. K. Reg.* Rykten hade utspritts, att ryssarna förstärkt sig på Kola. Karl anser detta endast vara falskt allarm. Han talar dock för fred även med uppgivande av Kexholm och förklarar, att han för sin del ej ämnade kosta mera på någon ishavsexpedition. Betecknande för stamningen häruppe är, att då Hans Larsson under expeditionen 1591 blivit skjuten, konungen misstänker, att detta skett av svenskarna på grund av motvilja mot dessa krigståg. Johan III till Per Bagge den 14 okt. 1591. *Reg.*

² Besked om rågången 1590. *H. S. H. 39, sid. 107.*

lades gränserna i konung Gustavs tid så, att alla lappar kommo på den svenska sidan, emedan de då räknades som svenska undersåtar. Därjämte lämnades närmare besked om vilka byar det var, som numera innehades i gemenskap med andra makter.¹

Konung Johans 1592 upprättade instruktion är synnerligen rik på alternativ.² Man var visserligen starkt stämd för fred å svensk sida men ville samtidigt begagna sig av det trångmål, vari Ryssland befann sig, för att göra så stora vinster som möjligt. Först och främst begärdes Ivangorod, Corporie och Jama, vidare som "vänkskapsgåva" Nöteborg, Afdow och Ladoga med dess gränser å ena sidan vid Östersjon och å den andra sidan vid Vita havet ifrån Soma och allt intill Varanger. Johan var emellertid villig att pruta med sig, först "vanskapsgåvan", sedan även de övriga slotten, dock skulle man i det längsta hålla på Sveriges krav vid Vita havet och under alla förhållanden laga, att de svenska lappfogdarna tillförsäkrades rätt att obehindrat få upptaga skatt vid Varanger och sedan därifrån till Kola, "vilket allt horer Sveriges krona till, och dar Sverige hade skatterätt likasåväl som konungen i Danmark". Vid detta skulle man stå fast, även om man endast nådde till avslutandet av ett stillestånd eller fred på kortare tid. I det senare fallet skulle det också förbehållas Sverige rättighet att vid Kandalax och Soma få bygga skepp.

Samtidigt hade svenskarna själva öppnat underhandlingar med ryssarna vid Teusina och där framställt ungefär samma anspråk. Som emellertid de senare icke endast önskade återfå samtliga de fästningar utmed finska gränsen, som gått förlorade, utan även Estland med Reval, tycktes standpunkterna oförenliga, och man kunde till att börja med endast enas om ett tvåårigt stillestånd. Medan vapnen vilade fortsattes förhandlingarna. För deras gång skall

¹ *H. S. H. 39, s. 111.*

² *Musc. Förhandl.*

här ej redogöras. Då de i nov. 1594 efter ett avbrott återupptogos, skedde det under den romerske kejsarens bemedling. Svenskarna insågo naturligtvis nödvändigheten att pruta av på sina fordringar. Den huvudsakliga tvisten rörde sig nu om Kexholm. Slutligen uppgav man även denna fästning, dock mot bestämmelsen, att den ej skulle återlämnas, förrän gränsen mellan Ryssland och Finland blivit vederbörligen reglerad. Ryssarna sökte erhålla densamma tillbaka utan några villkor, under framhållande av att en dylik gränsläggning kunde komma att draga långt ut på tiden och fasthöllo härvid med akta moskovitisk envishet ända in i det sista. Äntligen fann man emellertid för gott att foga sig i det svenska kravet, och den 18 maj 1595 undertecknades fredstraktaten.¹

I denna bestämdes rörande Finnmarken följande: ryssarna skulle icke hindra de svenska befallningsmannen att uppbära skatten av lapparna från Österbotten och till Varanger-fjorden, vilka tillförne, hette det, lytt under Sverige och givit skatt till detta land. Vidare skulle gränserna läggas och stadfästas allt intill nämnda fjord och Norrehavet; tills detta skett, skulle ingendera parten få upptaga någon skatt av de lappar, ”där som träppen kommer uthaf.)) Förhandlingarna härom skulle sättas i gång redan samma sommar av tre kommissioner, bestående av ombud från de båda kontraherande staterna, vilka hade att gå var sin del. Den som fick på sin lott den norra avdelningen, skulle börja sitt arbete vid Repula, där gränsen mellan Österbotten och ryska Lappland tog vid. Man skulle följa de rår, som av ålder varit, och i tvistiga fall rätta sig efter brev och gamla inbyggares sannfärdiga berättelser; konung Magnus' och hertig Juris fredstraktat år således denna gång icke uttryckligen nämnd som rättesnöre.² Denna gamla urkund har också från och med detta år

¹ *Musc. Freden vid Teusina. Kommiss. Sten Baners m. fl. brev och handl. 1594—1595.*

² RYDBERG, Sveriges Traktater. V, s. 79 ff.

avlösts av Teusinafördraget. Den vinst, man därigenom kunde ha gjort, var emellertid icke från början given, den kom att i mycket bli beroende av det resultat, man lyckades uppnå vid den stundande gräns läggningen.

Under tiden teusinaförhandlingen pågått, hade hertigen på det ivrigaste fullföljt de förut påbörjade gränsundersökningarna. Gert Josting, en holländare som gått i svensk tjänst och särskilt användes vid beskickningar till Lappmarken, hade under vintern 1595 vistats häruppe. Hans egentliga uppdrag hade visserligen varit att tillvarataga Sveriges rätt i denna landsända gent emot de alltmer framträdande norsk danska anspråken, men han skulle på samma gång skaffa sig upplysningar, som kunde vara tjänliga vid den blivande gräns läggningen med Ryssland. Han torde visserligen icke själv vid detta tillfälle ha besökt områdena öster ut men dock genom erhållna muntliga upplysningar gjort sig underrättad om ett och annat och bildat sig en uppfattning ifråga om de svenska pretentionerna här, som han vid ett senare tillfälle sökte göra gällande.¹ Samtidigt hade hertigen rådfort sig med sina fredskommissarier även beträffande den blivande gränsläggningen och framhållit nödvändigheten av att till denna vara väl beredd.² Han hade vidare i detta syfte tillskrivit Klas Fleming, hövidsmannen i Finland, rörande sträckan utmed Viborgs län och befallt fogden i Österbotten, Thomas Jönsson, att jamte en viss Olof Jonsson i hemlighet företaga rannsakingar längre norr ut. Den senare skulle från Uloträsk begiva sig till Kandalax och så till Helgas och Kola, Neudoma och Pasvik och slutligen till Varanger. Det syntes hertigen önskvärt, att

¹ Jostings beskickning 1595. *Dan. Finnm.*

² Hertig Karl till kommiss. d. 18 april 1595. *Musc. Freden vid Teusina.*

Sverige här kunde få samma gräns som de danske, vilket han uppgav en gång hade varit fallet, sedermera hade emellertid dess rätt genom några fogdars försummelse gått förlorad. Lyckades icke detta, borde man försöka erhålla så mycket som möjligt.

Om resultatet av dessa undersökningar känner man icke något. Möjligtvis har Thomas Jönsson till hertigen lämnat en och annan upplysning, som kunnat vara av betydelse. Han erhöll längre fram på året i uppgift att draga till Petajoki och göra sig underkunnig om dess belägenhet, i samband därmed fick han sig tillsänd en Förteckning över de "rå och rör", som uppgingos 1550.¹

Hertigens krav på jämnställdhet mellan Sverige och Norge rörande beskattningsrätten på Kola framhåves också i en skrivelse till kanslern Erik Sparre. Denne anmodas för övrigt att begiva sig till Stockholm och för det blivande gränsverket mot Ryssland i därvarande arkiv göra undersökningar och dessutom vara behjälplig vid utseendet av lampliga kommissarier för detta.² Själv befann han sig för tillfället på Gripsholm och kunde därför icke personligen handlägga dessa ärenden.

De två första kommissionerna hunno under sommaren 1595 slutföra sitt arbete, och därefter blev det den tredjes tur att börja. Som svenska ombud för den österbottniska gränssträckan voro utsedda Mauritz Jöransson till Djula, Hans Hansson till Monikala, Sven Persson till Väsby och den förut nämnde Gert Josting, vilken tjänstgjorde som kommissionens sekreterare.³ Av olika anledningar hade

¹ Hertig Karl till Thomas Jonsson den 16 maj 1595. *Reg.*

² Hertig Karl till Erik Sparre den 23 april 1595. *Reg.*

³ En av de utsedda kommissarierna, Hans Hansson, påstår sig i en skrivelse till Godike Finke på Nyslott den 3 aug 1595 (*Musc. Gränskomm. 1595*) ha blivit av hertigen och rådet tvingad att mottaga detta uppdrag. Flera andra hade nämligen blivit erbjudna detsamma men föreburit hinder av olika slag och lyckats slippa undan. Samma motvilja kan man spåra även på andra håll. Enligt hertigens instruktion skulle kommissarierna

deras färd blivit fördröjd, och först den 13 augusti voro de vid Lappola. Redan här råkade de in i en elakartad tvist med ryssarna, som kom att vålla ett långvarigt uppskov med gränsarbetet. Orsaken därtill var följande. I strid mot fredstraktatens bestämmelse hade den andra kommissionen slutat vid Pisanmaki i stället för att gå fram till det längre öster ut belägna Repula. Vad anledningen härtill kunde vara är ovisst. Antagligt är, att som det senare uppgavs, ryssarna vägrat att gå vidare under hänvisning till sin instruktion, men det synes också, som man hade velat lägga försumliga svenska gränsbetjänte detta misstag till last.¹ I Lappola möttes nu de österbottniska kommissarierna av ryska utskickade, som uppmanade dem att begiva sig till Pisanmaki och där påbörja förhandlingarna. Svenskarna anade emellertid list bakom detta förslag och vägrade enstandigt att gå med härpå, de sade sig icke ens veta, var detta Pisanmaki vore beläget. Ryssarna förfäktade lika envist sin önskan och påstodo sig icke våga bryta mot sin instruktion, som lydde på denna ort. De förklarade sig emellertid villiga att hänskjuta saken till storfursten och undrade, om man inte under tiden kunde företaga gränsläggningen längre norr ut i Lappmarken.

-----
medtaga alla forfarna män, som om gränserna kunde veta besked. Lappfogdarna Nils Oravain och Lasse Henriksson, som anmodats följa med, synes ha umgåtts med planer på att just vid samma tid företaga en uppbordsresa till Finnmarken, tydligen för att slippa undan. Ryska ombud på denna del av gränsen voro Jormolach Feodorovitj Korabov och djaken Affanatsi Maligin.

¹ I en skrivelse från G. Finke till Klas Fleming m. fl. den 2 dec. 1595 [*Musc. Gränsskommis. 1595; Kankashandl*] heter det. ”Ähr och icke gott att lijthe på sådentt för (?) synneligitt folk som the wid then Råån N. Ternalambi vid Pichlaialax sig med Rydzerne mykidt förseett hafwe, sosom Hans v. Oldenborg och Brusi Hindrikssen mig mundtlig berettedh hafver. Doch haffwer för^{ne} Hans wan Oldenborg och Brusi Hindson wtrått och wthuggidit then rätte ternalambi, som ähr belegen hooss een Rysse bonde N. Willain; iag önskede gerne att thet mötte ther medh bliffve wthen wydere disputtattz ”

Detta befanns dock vara mindre lämpligt. förhandlingarna kommo därför att för en tid helt avbrytas. De svenska kommissarierna synas ha satt sig i förbindelse med hertigen i denna sak, och när ryssarna mot årets slut upprepa sin gamla begäran, meddelas dem, att denne bestämt förbjudit ett villfarande av deras önskemål.² Man fann då slutligen för gott att giva efter och föreslog Rossejarvi, beläget en mil väster om Repula, som mötesort. Detta förslag antogs, och i en svarsskrivelse, daterad Limingå den 19 febr. 1596, förklarade svenskarna, att de omedelbart skulle begiva sig i väg dit.

Då ryktet om de förda förhandlingarna kom till den andra eller Nyslottskommissionens kannedom, greps denna av stark oro över sin underlåtenhet och fruktan för efterräkning samt sökte genom brev och beskickningar förmå de österbottniska kommissarierna att även åtaga sig sträckan mellan Pisanmåki och Repula under framhållande av att rörande denna del av gränsen egentligen ingen oenighet fanns mellan svenskar och ryssar, samtidigt som de efterlåtna kommissionsmedlemmarna sökte intala sig själva, att de verkligen gjort, vad de kunnat, och att fordran på att gränsen skulle dragas till Repula i själva verket vore orimlig, då denna ort låge 16 à 20 mil in i storfurstens land.² Mauritz Jöransson och hans medförordnade, som

¹ Hans Hansson och Sven Persson till de ryska kommissarierna. Limingå den 31 dec 1595. *Musc. Gränskomm. 1595.*

² Klas Fleming till G. Finke den 1 febr. 1595. *Musc. Gränskomm. 1595; Kankashandl.* Så tvifler iag inthe, att min bror hafver gifvitt thet svar opå (i Finkes korrespondens med Mauritz Jöransson) huru Legenhetterne hafue sig tilldragit om den Rågong-Att endoch på fridzhandeln ahr nampgifuidt, att the, som Nyslotts Rår Ransake skulle, i Pumela fierding begynne och ende vidh forbe^e Repola, huilkedt icke hafwer waridt nogon fulkomlig contrachtt uthan på en gissning blefvedh nampngiffvidt, hafwer icke heller kunnedt ske uthan Swerigis Rikes skade, om wij i Pumala widh Sarkilax skulle hafue) begunnt Rågongen med Russen. Så haffuer Rydzen icke heller kunnidt tillathe the öre tt och

förfrågat sig hos hertigen härom, hade av denne bemyndigats att även gränslägga vad som återstod inom nyslottsområdet.¹ De voro emellertid trots detta i hög grad ohägnade att befatta sig härmed, då de ansågo, att de dessförutan hade "longtt och mykidt nok att bestelie ifrån Repula och till Norre Hafwedt".² Inför påtryckningar av Nyslottskommissariernas utskickade gävo de dock med sig. Ett nytt brev från hertigen, vari han tvärt emot sitt förra medgivande förbjöd dem att taga någon befattning med ifrågavarande sträcka, gjorde dem visserligen för ett ögonblick på nytt betänksamma, men de besloto snart att trots detta stå fast vid sitt erbjudande, isynnerhet som Gödike Finke, ordföranden i den andra kommissionen, utlovade att sända med det ifrågavarande området forfarna man till deras hjälp. Man kom överens om, att Hans Hansson skulle från Rossejarvi följa ryssarna norr ut, medan Sven Persson och Finkes utskickade drogo åt söder.³

Den 5 november hade hertigen utfärdat en särskild instruktion att lända till efterrättelse vid denna kommissions

-----
omögeligt hade waredt, om wij till Repola hade villedt trengia oss, som är 20 Mili in öfver Rydzens Grendz. Sosom Mauritz Jörenssen och hans medföllie varde Repula vel lathe blive på Rydzernes side och begå the gamble retteste grenser."

¹ Hertig Karl till Mauritz Jöransson den 2 dec. 1595. *Musc. gränskomm.* 1595.

² Mauritz Jöransson till G. Finke den 5 febr. 1596. *Musc. gränskomm.* 1595.

³ Hans v. Oldenburg till Gödike Finke den 27 mars 1596. *Musc. gränskomm.* 1595. Den nämnda skrivelsen från hertigen är daterad den 5 febr. 1596 och utgör tydligen svar på ett meddelande från kommissarierna om att ryssarna vid förhandlingarnas återupptagande i dec. på nytt framställde en anhållan om att Pisanmäki måtte bliva utgångspunkt. Hertigen synes ha blivit misstänksam inför detta förnyande av det gamla kravet. Mauritz Jöransson ansåg sig emellertid böra fästa mest vikt vid hertigens första brev. M. J. till hert. den 29 april 1596. *Musc. gränskomm.* 1595.

arbete.¹ Dess innehåll var i korthet följande. Från Repula skulle gränsen dragas till Oria fjord, och skulle kommissarierna förskaffa sig noggranna upplysningar om var rålinjen här uppe av ålder ansetts gå fram. Ett antal personer, som de, för att få så mycket större visshet härom, borde tillfråga, namngivas även, bland dem ett par, som voro med 1550, hertigen hade tydligen på något sätt fått veta, att de ännu befunno sig i livet. Från Oria fjord skulle de fortsätta in åt Trinnäs och för all del laga så, att Sverige komme att taga skatt lika långt, som det av ålder gjort och som danskarna uppburo sådan. I samband härmed framför han ett rätt egendomligt projekt till samgående med dessa senare, som han visste hade ouppgjorda affärer med ryssarna på denna kant och med säkerhet trodde vara tillstädes, för att dymedels tilltvinga sig bättre villkor.² Kunde emellertid ryssarna ej bringas till eftergift, skulle Sverige avstå från sina anspråk på Kola mot att det tillförsäkrades ensamrätt till de övriga lapparna. I varje fall skulle icke något avprutas på det, som i konung Gustavs tid legat till Finland och där skatt då upptagits. Ifall man återopade sig på fredsfördraget mot Sveriges prention på skatt av Kolalapparna, skulle ombuden framhålla, att Kola icke länge varit byggt, ty av ålder hade de svenska fogdarna haft makt att förbjuda, att någon befästning där finge uppföras, och därför hade Ryssland icke heller härifrån våldsbeskattat lapparna förrän nu under fejden, men dessa av ålder givit tribut till Sverige.

Den 13 mars började förhandlingarna vid Rossejärvi. För den österbottniska gränsen innehollo Magnus Erikssons

---

¹ *Musc. Gränskomm. 1595.* I Registraturet är denna instruktion daterad den 9 nov.

² Hertigen förmodade, att kommissarierna skulle komma i förbindelse med danskarna. De skulle därvid, ifall ryssarna ställde sig ovilliga inför de svenska kraven, göra sig underrättade om de danska skatteprentioner in på Kola, varefter de båda nationerna i gemenskap skulle försöka att driva sin vilja igenom.

fredsbrev i dess olika editioner icke några bestämmelser, utan man var här helt och hållet hänvisad till de undersökningar, som verkstälts under Gustav Vasas tid, jämte gränsboars och andra med förhållandena kunniga mäns utsagor. De förra sökte man också så långt möjligt följa, och hertigen har tydligen lagt råbrevet av 1550 till grund för sin instruktion av den 5 november, liksom kommissarierna erhöilo samma från Klas Fleming med förmaning att ej avvika därifrån.

Om gränsen från Rossejärvi söder ut torde man strax ha blivit ense. Man följde därvid 1550 års brev. Även rörande den del av sträckan åt norr, som man hann att uppgå, eller till bergsknuten Iowara synes ingen skiljak-tighet ha rätt. Men så mycket starkare kommo meningarna att bryta sig om vad som återstod härifrån och fram till Ishavet. Svenskarnas försök att även här följa Gustav Vasas rålinje mötte ett skarpt motstånd. Ryssarna funno densamma olidlig och framställde genkrav på områden, belägna långt in i Sverige, samt läto förstå, att de hellre än att gå med härpå komme att bryta freden och med krigsmakt återtaga Kexholm. Infor detta hot föllo de svenska kommissarierna undan, endast Josting höll på de framställda anspråken. Även de såsom sakkunniga närvarande gränsboarna och andra voro böjda för eftergifter. De förklarade enhälligt, att Kola och Oriafjord låge långt inne i Ryssland och att Sverige aldrig haft någon rätt längre an till Enareby och Varanger, enstaka, i allmänhet misslyckade skattefärder längre öster ut undantagna. Förut har omnämnts den egendomliga version rörande tillkomsten av 1550 års rålinje, som i detta sammanhang avgavs. Måhända ha dock dessa intygsgivare vid sina utsagor låtit sig väl mycket påverkas av kom-missionsmajoriteten, som tydligen icke var övertygad om de hertigligena kravens rättmätighet eller också helst ville slippa ifrån det hela så fort som möjligt. Ty visst är i varje fall, att den svenska reträtten var synnerligen snabb, vilka nu än orsakerna därtill kunna ha varit, och även efter

det gränstraktaten undertecknats, synes Mauritz Jöransson och hans medförordnade genom ytterligare intyg av med förhållandena häruppe bekanta man ha velat skydda sig mot misstankar och efterräkningar. Någon annan uppgift kan väl en den 11 maj av lappfogdar, länsmän och birkarlar i Torne och Kemi lappmark avgiven förklaring näppeligen ha. Dessa uppgåvo häri, att de aldrig tagit skatt längre än till Enareby och Varanger, icke heller hade de hört, att svenskarna skulle ha makt att förbjuda ryssarna bygga vid Kola, men väl att de norske alltid protesterat däremot. Däremot hade de fordom, på den tid *de sträckte sina anspråk ända till Oriafford*, sökt hindra, att Peisens kloster uppbyggdes utan att dock lyckas.¹

Sedan svenskarna låtit sina pretentioner på Kola fara, enades man om att från Iowara draga gränslinjen till Enare träsk samt därifrån till Ishavet, 3 mil öster om Varanger, mellan denna by och Neudoma.

Bevarade kopior av det från svensk sida utfärdade rågångsbrevet finnas med två olika dateringar; den 25 mars och 1 april. Till detta egendomliga förhållande torde en av Mauritz Jöransson avgiven relation över förhandlingarnas sista skede lämna upplysning.² Sedan allting var beslutat och gränsbrevens utskrivna, hade ryssarna börjat klaga över att den lappmark, som komme på deras sida, vore folktom och hotat att göra hela överenskommelsen om intet. Även synes det, som om man från samma håll i sista stund velat förbehålla sig den gamla skatterätten över hela det s. k. gemensamhetsdistriktet också efter uppdelningen.³

¹ *Musc. Gränskomm. 1595. H. S. H. 39, s. 149 ff.*

² Mauritz Jöransson till hertig Karl den 29 april 1596. *Musc. Gränskomm. 1595.*

³ I *Musc. Gränskomm. 1595* finnes en översättning av ett från rysk sida utfärdat rågångsbrev, dat. Rajasuo den 28 mars med följande påteckning. "Det första Ryssarnes Upsätt, som sedhan blef forandret". Här må anföras den del av detsamma, som är skiljaktig från det slutligen antagna: Gränsen skulle gå ifrån Enareträsk till Varanger, "der ifrå till thenn store wijkens

Detta försök kröntes emellertid icke med någon framgång, men man enades om att befolkningen i de tre lappbyarna Kitkajärvi, Kuolajarvi och Maanselkä skulle flytta över på ryska sidan för att befolka "ariemarkerna" där.¹ Det ryska -gränsbrevet utfärdades därefter, det är daterat Rajasuo den 29 mars.² Möjligen överlämnades det svenska först ett par dagar senare.

På grund av att vintern var förliden, så att man varken med renar eller skidor kunde komma fram, hade man slutat den egentliga gränsrannsakingen vid Iowara eller möjligen vid Rajasuo. Samtidigt med att rågångsbreven utväxlades träffades även överenskommelse om gränssynens återupp-

-----
 udd, strax derhos, benempdt Sälässnimmi; på högra sidan lig-
 gandes kommer then store Herre zar och Storfurste Feodor ....
 till och upå then wenstre sidhen kommer then store Herren
 konung Sigismundus till, ofveralt Sweriges Rijke, uthan the Lapphe-
 lähn, the theras skatt utgifwa den store Herren Zaar och Stor-
 furste Feodor Iwanowitz ofver alt Rydzland... och then store
 Herren Konung Sigismundus ofver alt Swerigi och then Store
 Herren Konungen udi Danmark till." I en senare skrivelse från
 Hans Hansson till Arwid Eriksson, dat. den 9 juni 1597 (*Göd.
 Finkes Copiebok, Musc. Gränskomm. 1595*) upplyser brevskrivaren
 om att detta vore vad som mest borde aktas i de förda förhandling-
 arna med Ryssland vid gränsläggningen utmed Österbotten, att man
 kommit överens om, att den gemensamma beskattningen i Lapp-
 marken skulle upphöra. Han tillägger vidare, att ryssen ville
 hava sig denna skatterätt förbehållen "och crakelede lenge ther-
 om, och meenthe sigh wille bythe then delen med Juthen i Dan-
 nemarck. Men wij ville icke slappa honom dit hans falske me-
 ning begerede, uthan hans forrige andel skall Sweriges crone
 entligen beholle."

¹ Svenskarna ansågo sig tydligen med lätt hjärta kunna avstå från de nämnda lapparna att döma av följande passus i deras redogörelse för underhandlingarna härom: "Efther wij på wår sijdhe hade lapper fultåp, hvarannen till trång och fördärf, synntes oss wara better att mista något af fälcket än lanndet." Maur. Jö-
 ranssons rel., *Musc. Gränskomm. 1595*. Den stipulerade överflytt-
 ningen kom emellertid aldrig att ske.

² RYDBERG, Sveriges Traktater V, s. 102 flf.

tagande följande vinter. Arbetet härmed skulle börja S:t Mikaelstag.¹ Att förestå detsamma å svensk sida hade utsetts fogden Gabriel Thomasson, från rysk en överste Maxima Reeser.

Genom denna gränsreglering kommo följande byar,, som förut skattat till både Sverige och Ryssland, att ensamt tillhöra det förra landet: Kittila, Peldojärvi, Sodenkylä, Sombio och Kemiby, vidare Maanselkä, Kitka- och Kuolajärvi. Den ryska skatterätten i Enare liksom i Torne lappmark och långa havskusten från Varanger och väster ut skulle också enligt dess bestämmelser övergå till Sverige.

---

¹ I de skriftligt uppsatta bestämmelserna härom, som utfärdades i två exemplar, ett svenskt och ett ryskt, här, efter vad bevarade kopior (i *Musc. Gränskomm. 1595*) giva vid handen, tiden angivits till S:t Mikaelstag. I den berättelse om dessa förhandlingar, som Mauritz Jöransson sedan överlämnade till hertigen, talar han om S:t Mikaelstag, "som är 3 veckor före jul." Tydligen föreligger här en förväxling med S:t Nikolai dag den 6 december. S:t Mikaelstag infaller den 29 sept. Svenskarna ha säkerligen avsett den förra, men genom något förbiseende kom den senare in i urkunderna. Ryssarna infunno sig vid gränsen vid Mikaelstid, svenskarna i början av december.

III.

Karl IX:s politik beträffande Finnmarken. Freden i Knäred 1613 och Sveriges ställning till denna landsända under den närmast därefter följande tiden.

På mötet i Flacksjöback 1591 hade de danska ombuden gentemot de ständigt upprepade beskyllningarna mot norrmännen för övergrepp i Finnmarken velat påvisa, att sådana även förekommit från svensk sida, i det att svenska soldater skulle ha ofredat norska sjöfinnar. Ryktet härom synes redan 1590 ha trängt till den danska regeringens oron. Jörgen Kaas på Vardöhus fick order att lämna alla de upplysningar härom, som han kunde erhålla. Dansken Jörgen Muus, som detta år ställdes som befälhavare på ett fartyg, destinerat till Kola, uppmanas att jämte sin huvuduppgift, att förhindra att olaga handel och sjöfart bedrevs här, även undersöka, huruvida svenskarna gjorde någon skada, "enten med Brand, Plyndring eller Dodtslag" på den norska kronans undersåtar.¹ Det förefaller, som om hans expedition, i likhet med en del andra som utrustades vid denna tid, dessutom skulle ha, stått i ett visst samband med de kolaplaner, som Johan III just nu så ivrigt sökte förverkliga.

Som svar på de svenska klagomålen hade man för övrigt i Flacksjöback utlovat undersökningar. Sådana sätts också i gång. Som länsherren i Finnmarken för tillfället befann sig i Holstein, vände man sig i stället till

-----

¹ Skrivelse till Jörgen Muus den 9 juni 1590. *N. Rigsreg.*

den norske ståthållaren Axel Gyllenstierna.¹ Denne lät anställa forhor i saken och kunde som resultat av dessa meddela sin regering, att lapparna i Ofoten, Lofoten och Titisfjorden, de distrikt varom striden vid denna tid särskilt stod, icke utan skal vägrat utlämna skatt till de svenska fogdarna.² Antagligen har det varit i samband härmed, som lagmannen Per Hansson 1591 upptagit vittnesförhor med "buman och sjöfinnar", församlade på Stegens landsting, varöver han sedermera utfärdat attest. Som dessa uppgifter under den följande tiden komma att få mycket stor betydelse, må de här omnämnas.³

På Per Hanssons tillfrågan hade det allmänt förklarats, att Titisfjorden och Rotanger icke någonsin skulle ha skattat till den svenska kronan, inbyggarna i Ofoten hade visserligen stundom gjort detta, dock alltid motvilligt. Orsaken till att de ej gävo Sverige skatt var helt enkelt den, att de ej brukade detta lands vare sig skog, mark, vatten eller annat utan skaffade sig sin bärgning av vad de fingo av "Gud och kunglig majestät i Danmark". Under sådana förhållanden hade lagmannen helt naturligt ansett sig böra tillhålla dem att även i fortsättningen vägra utgiva någon dylik. På vidare förfrågan vad skillnad det vore mellan lappar och finnar, hade han fått veta, att lapparna voro ett folk, finnarna ett annat. De förra bodde på fjället, medan de senare höllo till nere vid sjösidan. Gränsen mellan Sverige och Norge ginge utmed Kolen, vilken låge ungefär 30 fjällmil från kusten. Det sista spörs-målet gällde att än en gång få konstaterat, vems land särskilt de närvarande lapparna bebodde, varvid dessa enstämmigt upprepade, att det tillhörde konungen i Danmark.

-----

¹ Skrivelse till Axel Gyldenstjerne, aug. 1591, *N. Rigsreg.*

² Se danska riksrådets skrivelse till Gyldenstjerne den 15 mars 1592, *N. Rigsreg.*

³ Lagmand Peder Hanssens Spørgsmaal til Bumænd og Finner 1591, tryckt i *Renbeteskomm:s Dokument II*, s. 276 f.

Man kan icke värja sig för det intrycket, att de avgivna svaren förestavats av den norske fogden. Påståendet, att Titisfjorden, Rotanger och delvis även Ofoten aldrig varit skattskyldiga under Sverige, var direkt stridande mot det verkliga förhållandet. Den distinktion mellan sjöfinnar och fjällappar, som här gjordes, hade redan förut mött de svenska skatteuppkrävarna, den väckte då ett visst uppseende och ansågs tillkommen helt och hållet i syfte att därmed freda sig mot deras pretentioner. Den avgivna förklaringens viktigaste moment torde dock ha varit det tydligt uttalade anspråket på norsk territorialrätt över kustlandet, som nu framställdes, och varvid gränsen mot Sverige förlades ett gott stycke upp i fjället. Något sådant hade förut icke låtit höra sig, för såvitt meningen var, att detta skulle galla icke blott i söder utan även längst uppe i norr.

På detta intyg som grundval byggde emellertid de efterföljande undersökningar i Finnmarken, vilka från dansk-norsk sida föranstaltades, på detta grundar sig därför också ytterst hela Kristian IV:s tinnmarkspolitik, de anspråk, som denne konung framställde, kunna svårligen ledas längre tillbaka än till de påståenden, som finnar och buman under Per Hanssons ledning 1591 gjorde.

Men icke heller från svensk sida försummar man att förskaffa sig närmare upplysningar om de stridigheter i Finnmarken, som sedan någon tid pågått, och de olika kronornas rätt här. Fogdarna i Torne och Lule lappmark, Nils Oravain och Olof Burman, vilkas distrikt voro de, som egentligen berördes härav, inkommo i september 1591 med relationer över förhållandena.¹ Enligt Nils Oravains berättelse sträckte sig Torne lappmark ända ned till Västersjön vid Ofoten och Siffveskär ”och däromkring”. Utmed kusten hade man av ålder gjort skatt såväl till

---

¹ Nils Oravains berättelse är daterad den 20 och Olof Burmans den 21 sept. 1591. *Dan. Finnm.*

Sveriges som till Norges krona. Men nu hade lapparna här genom de norska fogdarnas intriger blivit alltmera ovilliga att betala sådan till den förra och förklarar, att de endast gjorde detta, ifall de finge konungens av Danmark brev därom. Vadsö, där fordom svenska monarker haft fiskare, hade numera helt tillagnats av norrmannen. Vidare omnämnes såsom i högsta grad orättvist, att Jörgen Kaas på Vardöhus genom en sin tjänare hade låtit uppbära sakören av två byar uppe på fjället, vilka dock, liksom de andra häruppe, låge under Sveriges lag och gäve ränta till den svenske lagmannen i Nordlanden. Burman hade i stort sett liknande uppgifter att lämna. Sveriges gräns utmed kusten hade, enligt hans framställning, av gammalt ansetts sträcka sig till Titisfjorden, Titisnäs och Skarvberget i söder. De lappar, som funnos här, voro visserligen bofasta samt hade hemman på Norges grund, men eftersom de även nyttjade skogen norr om denna fjord, vilken hörde Sverige till, hade de betalt skatt till båda dessa länder. Av Burmans relation få vi vidare veta, att stridigheter pågått även söder om den egentliga Finnmarken. En nyligen avsatt slottsherre i Trondhjems län skulle sålunda ha förbjudit de svenska lapparna invid dess gränser samt Jämtlands fjällappar att utgöra den skatt till Sverige, de av "ålder och hedna värld" betalt, och i stället själv upptagit densamma. De ifrågavarande lapparna hade emellertid, hellre än att de ville kallas "otrogna", trots detta även utgivit sin svenska tribut.

Från svensk sida har man vid denna tid tydligen varit angelägen att så snart som möjligt få ett slut på dessa oegentligheter. Då riksrådet i en skrivelse den 23 jan. 1592 meddelade, att konung Johan gått in på de bestämmelser, man vid gränsmötet föregående år blivit överens om, passade det samtidigt på att beträffande finnmarkstvisten föreslå en undersökning å ort och ställe av

ömsesidigt utvalda ombud.¹ Danskarna förklarade sig emellertid, innan de avgåvo något svar härpå, vilja invänta de nppplysningar rörande densamma, man infordrat av den norske ståthållaren men ännu ej erhållit.² Men trots det Gyllenstiernas förut omnämnda berättelse kort därefter kommit dem tillhanda, dröjde de dock med att låta höra av sig.³ Hertigen fann det därför lämpligt att göra en ny påminnelse. Man borde söka hindra, att danskarna fingo havd på den rättighet, de här tilltagit sig.⁴ I november 1593 gjorde också riksrådet en förnyad hemställan i samma ämne,⁵ samtidigt med att Sigismund genom en skrivelse uppvaktar den danske monarken.⁶ I början av följande året kom äntligen det efterlängttade svaret.⁷ Det danska riksrådet meddelade, hurusom omfattande undersökningar verkstälts, utan att man kunnat finna, att de norska myndigheterna gjort sig skyldiga till några som helst övergrepp. Man förstode rent av icke, vad svenskarna hade syftat på med sina besvär och undrade, i vilket län och av vilken fogde sådana förövats samt förklarade sig villig efter erhållen upplysning härom föranstalta om ytterligare efterforskningar. En skrivelse från den danska förmyndareregeringen den 13 juli 1594 visar emellertid, att denna nu bragts mera på det klara beträffande hur det egentligen förholle sig. De svenska upp-

---

¹ Svenska riksrådet till det danska den 23 jan. 1592. *Sv. Acta. D. R. A.*

² Danska riksrådet till det svenska den 3 mars 1592. *Ibd.*

³ I ett brev från riksrådet till Axel Gyllenstierna den 15 mars 1592 (*JV. Rigsreg.*) upplyser detta om att det mottagit dennes skrivelse. Att denna handlat om lappmarkstvisten framgår av brevet för övrigt

⁴ Hertig Karl till riksrådet den 13 aug. 1593. *H. K. Reg.*

⁵ Svenska riksrådet till det danska, nov. 1593. *Sv. Acta. D. R. A.*

⁶ Sigismund till Kristian IV den 4 okt. 1593. *Ibd.*

⁷ Danska tillförordnade regeringens svar den 14 jan. 1594. *Ibd.*

gifterna voro mer eller mindre felaktiga, heter det nu. De ifrågavarande lapparna vore visst icke skyldiga utgiva någon skatt till Sverige, det intrång, som skett, hade tvärtom kommit från svensk sida, och man hoppades, att det snart måtte avskaffas, på det icke Finnmarken skulle bliva alldeles utarmad. Som sin sagesman anför den kungliga regeringen lagmannen i Ofoten, Axel Olsson, som härom hade tagit intyg av den på Lelands tingsställe församlade allmogen. Detta, som i korthet refererades, är märkvärdigt endast så till vida, att det visar en påfallande likhet med de vittnesbörd, vilket förut avgivits till Per Hansson. Vidare ville regeringen meddela, att befälhavaren på Var-dohus beklagat sig över att de svenska fogdarna och speciellt Nils Oravain varje vinter kommo ned till Varanger och Alten och där utbjödo en hop skadliga varor till oskäligt pris samt tillhandlade sig i gengäld nästan all den fisk, lapparna här infångat under sommaren. Till slut betygade den sin beredvillighet att, ifall man från svensk sida önskade en gemensam undersökning i Finnmarken, utse ombud härtill.¹

Det synes, som om Sigismund vid denna tid varit betänkt på att för frågans ytterligare behandling föranstalta om ett nytt gränsmöte.² Hertigen ansåg emellertid

-----

¹ Den danska förmyndarregeringens skrivelse å Kristians vägnar den 13 juli 1594 finnes i *Sv. Acta. D. R. A.; Danska Brev 1572—1632*.

² I *Sigismunds registratur* finnes intagen en skrivelse till den danske monarken, dat. den 10 maj 1594, vari anhållan göres om ett möte *på gränsen* vid midsommartiden samma år. Sannolikt har emellertid denna skrivelse icke blivit avsänd, och om något dylikt möte är det under den följande tiden icke tal. Piras redogörelse för dessa förhandlingar (i *Sv.-danska förh.*, sid. 34 ff) är i viss mån felaktig, så tillvida att han anser, att Sigismunds brev verkligen avgått. Även skulle, enligt Piras förmodan, Sigismund senare begärt ett möte i *Finnmarken*, som stöd härför anföres Johan Sparres avsked (se nedan), vari den danska regeringen förklarade sig villig att sända kommissarier till ett så-

ett dylikt för tillfället obehövligt; det vore tillräckligt att hos kunglig majestat i Danmark på nytt besvära sig över norrmannens intrång och upprepa sin anhållan om att några goda män på båda sidor måtte utses att i Finnmarken "bese gränsen" och rannsaka i de uppkomna tvisterna.¹ Hertigens åsikt segrade, och instruktion utfärdades i överensstämmelse med densamma för en beskickning, som under Johan Sparres ledning i juni 1594 avgick till Köpenhamn.² Sparre skulle samtidigt söka förmå den danska regeringen att mera effektivt än vad dittills skett förhindra den norra seglationen till Ryssland och hade dessutom en hel del andra uppdrag att utföra.

I finnmarksfrågan hade danskarna naturligtvis icke något att invanda mot det svenska förslaget om ett möte, de hade ju själv kort förut upprepat sin villighet att föranstalta om ett dylikt och begärde endast att i god tid få besked om var och när det skulle hållas. Beträffande seglationen hade man hoppats, att svenskarna skulle låta sig nöja med de åtgärder, som redan vidtagits, något särskilt ingripande, som dessa fordrade, kunde man av flera orsaker icke förpliktiga sig till, Danmark vore i förbund med Ryssland och med flera konungariket och stader, vilkas undersåtar deltog i denna handel, vidare vore man icke i stånd att effektivt reglera en seglation som denna å farvatten, vilka låge 400—500 mil bort, och slutligen kunde de, som seglade här, komma så starka

-----
dant, såvida konungen i Sverige fortfarande önskade detsamma avhållande. här syftas emellertid på den av det svenska riksrådet den 23 jan. 1592 gjorda anhållan om ett dylikt, vilken måhända senare upprepats. I Johan Sparres avsked finnes icke omtalat något annat gränsmöte, vilket bevisar, att Sigismunds ovannämnda skrivelse ej blivit sänd i väg.

¹ Hertig Karls betänkande den 5 juni 1594. *H. K. Reg.*

² Instruktion för Johan Sparre den 12 juni 1594. *Sig. Reg.*
Sparre inträffade emellertid ej i Köpenhamn förrän efter den 13 juli.

och väl utrustade, att man av denna orsak icke hade möjlighet att förhindra dem.¹

Sedan de här omnämnda förhandlingarna följts av ännu ett par skrivelser, synes brevväxlingen i denna fråga för en tid ha upphört. På det i den danske kungens namn avlätna brevet av den 13 juli svarade Sigismund den 3 augusti.² Han befann sig då i Elfsnabben på återresa till Polen. Rörande lappfrågan och anklagelserna mot Nils Oravain ville han meddela, att han uppdragit åt sin farbroder, hertig Karl, och rikets råd att därom förhandla. Han ville endast vädja till den danske monarken att tillhålla sina fogdar att ej göra intrång å det, som Sveriges krona av ålder tillhörde. Något senare besvarade även det svenska riksrådet den från det danska utgångna skrifvelsen. Det genmälde med anledning av de danska klagomålen, att man från svensk sida hade fast flera besvärspunkter, det ville dock garna hjälpa till att rätta, ifall något fel skulle finnas. Vidare önskade man veta, om det planerade gränsmötet borde hållas en vinter eller en sommar.³

Då något sådant möte under denna tid icke kommer till stånd, synes det, som om orsaken härtill finge sökas å den svenska sidan. Måhända berodde det därpå, att man här nu var som bäst sysselsatt med att bringa reda i de tilltrasslade inre förhållandena, och för övrigt beredde de fredsförhandlingar med fienden i öster, som man stod i begrepp att upptaga, samt den därefter följande gränsläggningen åt detta håll för ett par år full sysselsättning. Slutligen har man säkerligen önskat att, innan man inlät sig i närmare underhandlingar med Danmark, få på

---

¹ Sparres avsked är daterat den 12 aug. 1594. *Danska Brev 1572—1632; Dan. Ing. diarium 1572—1626.*

² Sigismund till Kristian IV den 3 aug. 1594. *Sv. Acta. D. R. A.*

³ Svenska riksrådets skrivelse är daterad den 23 sept. 1594. *Sv. Acta. D. R. A.*

egen hand göra förberedande undersökningar rörande den omdebatterade tvistens beskaffenhet och utsträckning.

Då hertigen efter Sigismunds avresa övertagit styrelsen, ansåg han sig med större eftertryck an vad förut skett böra havda de svenska anspråken i Finnmarken och med sin kända månhet om Sveriges rätt här noga övervaka, att ingenting gick förlorat. Ut på efteråret 1594 hade Nils Oravain varit i Stockholm och där haft samtal med honom. Huruvida de upplysningar, han därvid erhållit, varit i någon mån avgörande för hans handlingssätt under den följande tiden, kan icke direkt bevisas men torde vara sannolikt. En större aggressivitet kan i varje fall skonjas från denna tid. Så fick Nils Oravain sig kort därefter tillställd en fullmakt att uppbära skatten lika vitt, som Sverige förut upptagit sådan, således även i Lofoten och trakten däromkring. Hertigen förklarar sig icke kunna lida eller tillstadsja, att den svenska kronans fasta egendom i någon mån skulle forkortas, under den tid han förestode regeringen.^a Liknande synpunkter göras gällande i ett brev till underlagmannen i Västerbotten, Sven Persson. Det vore särskilt att beklaga, hette det häri, att de norske även började tränga in på fjället och där icke allenast upptoge sakören utan även bjode till att vilj å uppbära skatt. Sven Persson skulle jämte Erik Olofsson, lagman i Österbotten, och lappfogdarna i Lule, Torne och Kemi under tillstundande vinter begiva sig till Varanger vid den tid, då de svenska och norska fogdarna plägade årligen komma tillhopa och tillspörja de senare, av vilken anledning de företoge sig att inkräkta på Sveriges gamla rätt, emot Stettinerfordraget och efterföljande mötens beslut, samt häremot inlägga en allvarlig protest.² Kort därefter fann hertigen emellertid nödvändigt att för detta ändamål

¹ Hertig Karl till Nils Oravain den 25 sept. 1594. *H. K. Reg.*

² Hertig Karl till Sven Persson den 14 okt. 1594. *H. K. Reg.* Jmf. PIRAS anf. arb., sid. 39 f.

utsända en särskild kommission. Som ledare för densamma ställdes den förut nämnde holländaren Gert Josting.

Josting var instruerad att jämte underlagman, forna lappfogdar såväl som de, som för tillfället voro i tjänst, samt gamla beskedlige länsman och andra ärliga man begiva sig in uppå gränsen och med de danska och norska ombud, som där kunde komma tillstädes, förhöra och rannsaka om den oenighet, som uppstått, och densamma rätta samt förmana sina motparter att för framtiden upphöra med alla olagligheter.¹

Den 19 december avreste Josting från Stockholm. På färden genom lappmarken skaffade han sig åtskilliga intyg angående Sveriges forna skatterättigheter. I Pite är ett sådant utfärdat av den förut omnämnde Andreas Nicolai, nu kyrkoherde där, och Sven Persson, rörande Titisfjorden. Båda förklarade, att Sverige här tagit skatt under konung Gustavs tid. Andreas Nicolai hade själv åren 1555—1560 fort lappfogdens räkenskaper i det distrikt, varunder denna fjord sorterade.² Kyrkoherden i Lule upplyste om att han hört av gamla förfarna män, att de danske hade avhant från den svenska kronan en del av dess tillhörighet, dock kunde han ej närmare uppgiva, vad det vore.³ En del birkarlar och lappar i Lule lappmark, till ett antal av 14, vittnade i närvaro av Sven Persson, Olof Burman och fogden Jöns Carlsson, att Sverige av ålder och med rätta tagit skatt av Titisfjorden,

¹ Jostings fullmakt är daterad den 23 nov. 1594. *H. K. Reg. Handlingarna* rörande denna expedition finnas i *Dan. Finnm.* Som sekreterare medföljde kanslisten Karl Raaf, som utskrivit de flesta av dessa. Dessutom finnes här en del reseberättelser m. m. på holländska, tydligen av Jostings egen hand. Huruom J. även hade i uppdrag att samtidigt skaffa sig underrättelser om Sveriges rätta gräns mot Ryssland har förut framhållits.

² Intyget är dat. Pite den 6 jan. 1595. Se *H. S. H.* 39, *sid. 128.*

³ Intyget är dat. Lule den 40 jan. 1595. *Dan. Finnm.*

men att de danske nu på några år tillvällat sig densamma.¹

Mot slutet av januari anlände Josting till Tingwara lappby, där Nils Oravain jämte en del birkarlar stötte till. Härifrån tillskrev de Per Hansson och fogden i Saltens lån, Axel Olsson, och tillkännagavo, att de kommit för att med dem avhandla "om några riksens anliggande varv och ärenden, nämligen om Sveriges rikes rätta och fasta egendom, som nu under många år blivit detsamma frånhänd". Man anmodade dem därför att begiva sig till Lelands tingställe i Ofoten den 19 mars, då de svenska utskickade skulle mota dem, samt anhöll, att de därvid måtte vara beredda att förete eller omnämna de krav, de kunde hava på Titisfjorden. En liknande anhållan tillställdes samtidigt fogden i Vardöhus' lan, Anders Simonsson, med vilken man begärde en sammankomst i Varanger.

Den 11 februari infunno sig kommissarierna vid denna plats och stannade här till den 19, varunder förhandlingar ägde rum med Anders Simonsson och den norske fjällfogden Hans Trulsson.

Dessa började med att svenskarna överlämnade en skriftlig förteckning över sina besvär, upptagande icke mindre än 23 punkter. Ur den omfattande skrivelsen må det viktigaste här i korthet anföras. Sveriges rikes undersåtar vid den norska gränsen hade, hette det, svårligen beklagat sig över den orätt, som tillfogades dem, därigenom att de norska fogdarna avhände dem och Sveriges krona områden, som av "ålder och urminnes hävd" legat under densamma. Vidare påtalades det under sista tiden praktiserade systemet att bortdriva kustlapparna och insätta norrmän i stället, varigenom Sverige gick miste om sin skatt och rättighet. En hel del av anmärkningarna voro agnade åt intrånget på fjället, som man tydligen särskilt starkt reagerade emot. Så hade norrmän här upp-

---

¹ Intyg den 15 jan. 1595. *Dan. Finnm.* Jmf. PIRAS anf. arb., sid. 43 f.

burit sakören av de svenska lapparna, betungat dem med skjutsning och gästning på sina resor och tagit "skänker" av dem. Kravet på sådana var i Utsjoki lappmark, som särskilt synes ha varit utsatt för övergrepp, helt nytt, det hade för endast sju år tillbaka införts av en fogde, benämnd Ingelbrecht. Och man nöjde sig därvid icke med "gode slagne daler" utan ville ha skinnvaror och renhudar, vilka eftersökta artiklar den svenska kronan på så satt gick miste om. Från denna by hade man även betalt skatt till norska fogdar, denna hade under tiden förhöjts från en daler till en gädmuff och ett par stövlar. Man hävdade, att den skattläggning av unga lappar, som dessa företagit, först borde göras av svenskarna.¹ Övergreppen i Titisfjorden dragas också fram. Därefter uppräknas en hel rad av fjordar, varest Sverige genom norskt intrång alldeles förlorat sin gamla rättighet. Sådana voro utom Titisfjorden Rotanger, Ofoten, Skevefjord, Hackvik, Bessfjorden och Ibbenäs m. fl. Från en del av dem voro lapparna helt eller delvis bortdrivna. Även hade de norska fogdarna mot gammal sedvänja och all rätt velat taga tull av de svenska birkarlarna, då dessa kommo ned till Varanger för att bringa lapparna tillföring. Slutligen hade en köpman, Bertil Henriksson, besökt Ronola, Kittila, Sodenkylå, Sombio och Kuolajärvi och därvid fordrat skjutsning och spisning, ånskönt dessa byar av ålder icke hade haft någon skyldighet gent emot de norske.

På Jostings begäran överlämnade därefter Anders Simonsson de besvär, han hade att framställa², samtidigt

---

¹ Som redan förut framhållits, visa de norska skattelängderna, att fjällfinneskatt vid denna tid upptogs av norrmannen. Såväl av dessa längder som av de här anförda klagomålen framgår emellertid, att denna skatt var jämförelsevis ny. Den torde ännu endast ha uppburits av en del lappar, härpå tyder svenskarnas krav på att först få skattlägga de unga lapparna, innan detta skedde från norsk sida.

² Den norske fogdens inlaga är dat. den 18 febr. 1595 och finnes tryckt i FELLMAN IV, sid. 48.

som han emellertid förklarade sig icke vara i stånd att uppgiva allt, vad som möjligen kunde finnas att påtala, då han icke haft särskild befallning att rannsaka härom. En del vore honom emellertid bekant, och detta ville han anföra. Lappfogdarna i Torne och Kemi, Nils Oravain och Lasse Henriksson, hade t. ex. förvägrat de norska befallningsmännen att upptaga skatt i ett antal byar i Kemi lappmark (Sundawara, Peldojärvi, Kittila, Sodenkylä, Sombio, Kemi, Maanselka, Kitka- och Kuolajärvi och förbjudit finnarna här att göra dem "flyttning eller annan rättighet". Nils Oravain hade förhöjt skatten i Varanger från 3 à 4 daler till 5.¹ Även på andra ställen hade han företagit en liknande förhöjning och dessutom fordrat mer i skjutsersättning och spisning, än man förr var van att utgiva. Slutligen upprepades anmärkningen mot den handel med skadliga varor, såsom brännvin och dylikt, som denne fogde bedrev med lapparna. Även hade han upptagit böter av sjöfinnar och andra. Detta erkändes dock endast ha galit sådana, som förut en gång bott på fjället. Av några finnar i Alten hade han utkrävt fjällfinneskatt, vilken vore 1/2 daler högre än sjöfinneskatten; han hade nämligen velat göra dessa till "kodikefinnar" (kuotokeino-finnar), ehuru de alltid brukade uppehålla sig vid sjösidan.

Då dessa anklagelser så gott som uteslutande gällde Nils Oravain, avgav han svarsmalet på desamma.² Han söker punkt för punkt gendriva de anförda besvären. Att den svenske fogden förhindrat norrmannen att skattlägga

---

¹ Meningen är tydligen, att de vartannat år brukat betala 3 daler, vartannat 4, höjningen angavs således riktigt i Anders Simonssons klagoskrift till 1 1/2 daler. Piras förmodan (i Sv.-danska förhandlingar, sid. 48), att den uppgick till 2 daler, är felaktig. Denna förhöjning skulle ha skett under det sista krigets tid, Nils Oravain hade då hotat med svenskt krigsfolk och därigenom förmått lapparna att betala.

² Dat. Utsjoki den 21 febr. 1595. FELLMAN IV, sid. 51 ff.

de omnämnda byarna hade visserligen sin riktighet. Det berodde emellertid därpå, att de icke hade någon som helst rättighet till desamma och aldrig förut här uppburit någon skatt. Han komme därför att även framgent motsätta sig detta. Till den påtalade skatteförhöjningen i Varanger anföras följande orsaker. Oravains företrädare som fogdar i Kemi lappmark hade för den svenska regeringen undandolt en del av den skatt, birkarlarna här förut uppburit. När han upptäckt detta, fick han av "riksens råd" omedelbart befallning att utan försummelse begiva sig till Varanger och härifrån utmed sjösidan ända till Malanger upptaga, vad som resterade. Detta hade inträffat för ungefär 26 år sedan. Nils Oravain beskyldde å sin sida norrmannen för att ha förhöjt sjöfinnarnas utskylder. Vad talet om böter beträffade, hade han endast sakfallt sådana lappar, som från fjället drogo ned till sjösidan, och därtill var han berättigad.

På sin återresa från Varanger hade kommissionen mottagit en del nya besvärspunkter. I stort sett gällde det dock övergrepp av samma slag, som de anförda, det klagades allmänt över att norska fogdar och köpmän reste omkring uppe på fjället och där utövade "våld, våld och tyranni", fordrade skatt och begärde skjutsning m. m., något som tydligen var nytt och ovanligt. Eljest voro lapparna här minst lika hågade för att rikta sina anmärkningar mot de svenska fogdarna som mot norrmännen, och särskilt mot Nils Oravain sparades icke på anklagelser.¹

Den 1 mars anlände Josting och hans medförordnade till Kuotokeino. Här mötte dem de bud, som avsänts till Per Hansson och Axel Olsson. Den förre hade icke anträffats hemma, och Axel Olsson hade förklarat sig vara utan skuld till att lapparna ej betalte sin skatt. Man upp-

---

¹ Lappernes Klagemåll vthi Rognala Lappeby opå thenn Swenske Fougde Nils Oriwain, Torno d. 9 mars 1595, m. fl. Se FELLMAN IV, sid. 55 ff.

gav under sådana förhållanden planen på ett möte med dem och fortsatte i stället färden söderut. Från Torne, dit ankomsten skedde den 21 mars, avsändes skrivelser till Per Hansson, Axel Olsson, Anders Simonsson och Hans Trulsson samt fogdarna i Tromsö län och Altenfjord, samtliga breven äro daterade den 28 mars. Till de båda sist namngivna uttalas en tacksägelse för samvaron i Varanger med förhoppning om att de där förda förhandlingarna måtte resultera i ett bättre förhållande för framtiden mellan de svenska och norska myndigheterna på denna kant. I övrigt framhålles ändamålet med svenskarnas resa, riktheten av lapparnas klagomål konstateras och de tillskrivna anmanas allvarligen att sluta upp med alla övergrepp. Av ett visst intresse är, att det i dessa skrivelser hänvisas till ett möte, som nästa sommar skulle hållas mellan svenska och danska kommissarier, varvid alla förekommande tvistepunkter skulle avhandlas, och där även finnmarksfrågan bleve bragt på tal, såvida man icke från norsk sida båtrade sitt uppförande.

På resan hade Josting och hans medförordnade åtföljts av "kanslisten" Karl Raaf, vilken utskrivit en del av handlingarna till denna expedition. Av hans hand finnes även en vid samma tillfälle uppgjord längd över de fem lappmarkerna, vilken genom utförligheten av uppgifter, antagligen har Raaf vid dess utarbetande haft väsentlig hjälp av de närvarande fogdarna, är av ett visst intresse.¹ Här finnes en noggrann förteckning över de olika lappbyarnas skattskyldiga personer, de träsk, som av dessa brukades, samt de fjordar utmed Västerhavskusten, i vilka svenskarna hade skatterätt.² Vidare lämnas uppgifter om storleken av den utskyld, som i de olika distrikten betalades till olika kronor, ävensom om det intrång, vartill från rysk och norsk sida vid denna tid försök gjordes. Av dess innehåll må följande här anföras. Segwara, Ting-

¹ *Dan. Finnm.*

² *Dan. Finnm.*

wara, Ronola och Sundawara i Torne lappmark skattade endast till Sverige; Kuotokeino, Aviowara, Teno och Utsjoki däremot även till Danmark och Ryssland. Den norska skatten var här 3 daler eller 1 st. muddar och ett par stövlar, i rysseskatt uttogs 2 daler av varje "båge", och innefattade Kuotokeino, Lappejerf, Teno och Utsjoki vardera 4 bågar, Aviowara 9 och Varanger icke mindre än 40 bågar. Om normmännen är antecknat, att de först för åtta år sedan begynte taga i skänker 1/2 våg fisk av varje lapp samt dessutom också sedan samma tid fordrade sakören och tull av "bergkarlarna". Detaljerade uppgifter lämnas om varest lappar utmed kusten på sista tiden blivit undandrivna av inflyttade normmän. Detta hade t. ex. skett i Furnö, i Hugvik, i Sultenvik, en innanfjord till Malanger, i Tromsöström, Rebbeby, Skulgammelfjord, Langesund och Gronjord m. fl. platser gränsande till Tromsö lan, vidare på ett eller annat ställe inom Kvenangerfjorden. Åtminstone ett 30-tal personer, som förut skattat till Sverige, hade på detta sätt förjagats. Om Titisfjorden, Rotanger, Ofoten, Grytanger och Löfanger uppgives, att de sedan längre eller kortare tid varit "borta" från Sverige. Den dansk-norska agitationsverksamheten hade således redan nu, då man från svensk sida egentligen först börjar på allvar motarbeta densamma, hunnit bära sina frukter, särskilt i kustområdets sydligare del. Beträffande Kemi lappmark anmärkes, att byarna Neudoma och Basioki (Pasvik) genom krig mot Ryssland av svenskarna blivit okravda på sin skatt samt påpekades nödvändigheten av att man åter uttog sådan intill "Kholanshuss" och Trinnäs, såvida den icke för alltid skulle gå förlorad.

Hertigen hade förmodat, att svenskarna under sitt arbete med gränsläggningen mot Ryssland i Lappmarken skulle komma i beröring med de danska myndigheterna.

Å ena sidan voro de instruerade att i nödfall mot rysk hårdnackenhät "söka samförstånd med dessa eller åtminstone hota med sådant. Men å andra sidan skulle de

förmana dem att avstå från den orättmätiga skatteutkrävning av svenska lappar, som de nu under några år företagit sig.¹ Något sammanträffande av detta slag kom naturligtvis icke till stånd, hertigen upplystes senare av Mauritz Jöransson om att den plats, varest gränskommissionen varit samlad, var belägen vid pass 130 mil från norr-männens land. Emellertid hade denne och hans medförordnade efter förhandlingarnas slut sänt kanslisten Karl Raaf att, själv tolvte, ”vederkännas” under Sveriges krona det område, som genom gräsuppgorelsen vunnits, och inom detsamma jämte Nils Oravain upptaga skatt.² Samtidigt fick fogden Jons Carlsson befallning att överbringa åt länsherren på Vardöhus, Jörgen Kaas, en skrivelse härom, i vilken norrmanen dessutom uppmanas att tillhålla lapparna väster om Varanger att ej vidare giva rys-sen någon tribut.³ Detta budskap mottogs ingalunda nådigt av den norske länsherren. I själva verket kom Teusinafreden att ytterligare komplicera det svensk-danska mellanhavandet. Under Jörgen Kaas frånvaro öppnades och besvarades skrivelsen av hans ställföreträdare Jacob Trulsson. Den av svenskarna gjorda begäran var man utan vidare hågad att bifalla, men vad denna tribut för övrigt beträffade, ansåg man tydligen, att den rätteligen tillkom varken Sverige eller Ryssland utan Norge. Ryss-lands skatterätt här betraktades nämligen från norsk sida som en ren usurpation, om möjligt ännu större än Sveri-

¹ Instr för gränskomm. den 5 nov. 1595. *H. K. Reg.* Hertigen synes också ha tänkt sig möjligheten att efter de ryska förhandlingarnas slutförande eller i samband med dessa kunna taga upp tvisten med Danmark till behandling och avgörande. Svenska sändebud, som 1596 skulle avgå till Danmark, skulle framhålla, att det vore lämpligt att nu, då Sverige hade ombud i Finnmarken, bese och avskaffa den oenighet, som här rådde. Instr. för de riksråd, som skulle förhandla med danskarna, utfärdad i Wadstena i dec. 1595. *Dan. Förh.*

² *Musc. Gränshandling är 1323-1600*

³ Jmf. PIRA, sid. 58 f.

ges. Jacob Trulsson förklarade därför, att han ville låta den omskrivna skatten innestå hos lapparna, till dess han följande år finge närmare besked från sin överhet om huru därmed skulle forfaras.¹ Emellertid lyckades dock Jöns Carlsson och ett hans biträde, Nils Olsson från Armasare, att inkassera densamma, vilket längre fram föranledde en protest från — ryskt håll såsom stridande mot fredsfordraget, då gränsen ännu icke vore lagd, och ledde även för övrigt till åtskilligt trassel. Ryssarna hade nämligen i gengäld lagt beslag på Danmarks rätt å Nordfjället och utprassade slutligen, på hösten 1598, på nytt för egen räkning den skatt, Jöns Carlsson 1596 upptagit.²

Sådan var i korthet ställningen i finnmarksfrågan, då Kristian IV såsom fullmyndig konung 1596 besteg den danska tronen. Hans betydelse för denna fråga har måhända överskattats, särskilt då man ansett honom vara den, som från dansk sida först uppmärksammade dess vikt och tog initiativet till motarbetandet av vad man betraktat som svenska intriger i Finnmarken. Som vi sett, hade den danska regeringen då länge haft sina blickar fasta på denna landsända och efter bästa förmåga sökt tillvarata sina intressen i densamma. Men den unge konungens framträdande betecknar dock en ny epok i denna tvistefrågas historia, utmärkt av en väsentligt större aggressivitet än vad som förut lagts i dagen. Kristian är fylld av åregirighet och nit för sitt kall samt utrustad med ett otroligt verksamhetsbegär och beslutar, då han får veta, vad som förenades i Finnmarken, att ingripa, för övrigt höllo ju just detta år svenskar och ryssar på med att här i fred och sämja dela, vad han ansåg vara gammalt norskt land. Med Ryssland hade Danmark sedan länge sökt få till stånd en uppgörelse i norr, utan

---

¹ Jacob Trulsson till Mauritz Jöransson m. fl. Vardöhus den 20 juli 1596. *Dan. Finm.*

² Hans Olofsson till Mäster Didrik Persson den 22 febr. 1599. *Dan. Finm.*

att något resultat hade uppnåtts. Man var från detta håll alltjämt ovillig att erkänna de utsträckta danska anspråken och förstod att möta dem med lika vittgående ryska.¹ De kommissioner, som för frågans ordnande gång på gång hade utsetts, hade därför, såvida någon underhandling ens kommit till stånd, vilket endast mera sällan inträffade, regelbundet åtskilts med oförrättat ärende. Det enda, man från dansk sida under sådana förhållanden kunde göra, var att tillkalla länsherren på Vardöhus att noga se upp med att inga infall gjordes över gränsen av ryssarna. Han skulle för detta ändamål, åtminstone större delen av året, vistas på sitt slott och icke, som dittills varit fallet, i Bergen.²

Till en början tycks det emellertid främst ha varit tvisten med Sverige, som tilldragit sig den unge konungens uppmärksamhet. Han anbefaller en grundlig undersökning för att få utrönt, hur vitt det svenska intrånget sträckte sig. Jörgen Kaas, som visat sig försumlig, avsattes, och en särskild länsherre förordnas över Vardöhus' slott och lan. Hans Olofsson, som den 26 juni 1597 fick förläningsbrev härpå, beordrades samtidigt att göra sig underrättad om gränsförhållandena i Finnmarken och beskaffenheten av den svenska pretentionen här.³ Kungen hade hört, att de svenska fogdarna för varje år trängde

---

¹ Jmf. BUSCHING, *Magazin für die neue Hist. u. Geogr.* VII. Då en dansk beskickning hos tsaren 1597 gjorde anspråk på allt land intill Vigo-(Vyg-)floden, svarade ryssarna, tydligen förtörnade över dessa onekligen väl grundligt tilltagna pretentioner, med att begära floden Ifgebæk, 50 verst väster om Tromsö, som gräns samt förklarade, att Vardöhus låge på rysk grund och borde demoleras.

² Kristian IV till Jörgen Kaas den 3 juni 1596. *N. Rigsreg.* Ifrågavarande påbud hade naturligtvis även till följd, att svenskar-nas företaganden bättre övervakades, men föranleddes, som synes, närmast av förhållandet till Ryssland. Jmf. PIRA, *anf. arb.*, sid. 138.

³ Hans Olofssons förläningsbrev den 26 juni, Kristian IV till Hans Olofsson den 30 juni 1597. *N. Rigsreg.*

allt längre fram. Hans Olofsson skulle därför genomresa länet från Helgeland i söder till Rysslands gräns i norr och besiktiga alla fjordar och orter, varest det var tvist om skatteförhållandena. Han skulle uppgöra en mantalsförteckning över bönderna och skatteregister samt däri uppgiva, huru långt ungefär de bodde från Sveriges gränser. Som det var ovisst, var dessa ginge fram gent emot Lappland, vilket land Kristian utan vidare gör till norskt, och kungen, genom vad han fått sig bekant av fredsvillkoren mellan Sverige och Ryssland 1595 och sett av några nyligen utgivna kartor, kommit i forfaring om att området, som rätteligen tillhörde Vardöhus' län, blivit betraktade som svenska, skulle Hans Olofsson tillsammans med Simon von Salingen, en holländare i dansk tjänst, nästkommande vinter begiva sig från ort till ort för att härom skaffa sig upplysning och sedan följande år i Köpenhamn lämna redogörelse för sina undersökningar.¹ Han skulle förhindra svenskarna att uppbära någon skatt av de norska undersåtarna, såvida det utan "Mord och Mandslet" kunde ske, liksom han icke heller skulle låta ryssarna tränga sig från uppbörden å vad som vore norskt land.

---

¹ Kristian hade endast ofullständig kannedom om Teusinafredens bestämmelser. Enl. SLANGE I, 128 f., skulle han genom en ren tillfällighet fått reda på det viktigaste rörande Finnmarken. I Nederländerna hade de berömda geograferna Ortelius och Hondius utgivit en ny karta, som bl. a. också omfattade dessa områden. Kristian, som skaffat sig densamma, fann till sin förvåning, att stora sträckor av Finnmarken voro belagda med samma färg som Sverige. På förfrågan hos utgivarna fick han veta, att de vid redigeringen följt en i Rochelle utgiven skrift av en fransman, som under ryska kriget varit i svensk tjänst och därvid blivit i tillfälle att göra sig underrättad om det viktigaste i fredsbestämmelserna.

Simon von Salingen, som av Kristian särskilt användes vid de under denna tid förda förhandlingarna med Ryssland rörande Finnmarken, fick därigenom tillfälle att göra sig förtroligt bekant med denna landsända. Han har författat en berättelse om Lappland, vilken finnes tryckt i BUSCHING, *Magazin für die neue Historie u. Geogr.* VII, sid. 339 ff.

Hans Olofsson hade i överensstämmelse med sin konungs befallning mot slutet av året varit uppe i fjället. Här hade han på sina ställen rönt ett mindre vänligt mottagande från den svensksinnade befolkningens sida. Då han fått höra, att ryska sändebud förväntades till Kuolajärvi för att jämte svenska kommissarier göra en "ny gräns i hans herres land Lappland", hade han begivit sig dit, sårskilt i förhoppning att få sammanträffa med de senare. Detta hade emellertid icke lyckats, beroende på att varken svenskar eller ryssar där hörts till. Han hade då vänt tillbaka till Sodenkyla för att därifrån draga till Ofoten. På förfrågan hos lapparna i denna by, varför de icke gävo skatt till konungen i Danmark, svarade de, liksom befolkningen i Kuolajärvi, Sombio och Kittila gjort, att deras fogde Lasse Henriksson förbjudit dem detta. De hade icke heller velat ledsaga den norske länsherren på hans färd, likaledes beroende på Lasse Henrikssons instiktelser. Hans Olofsson hade därför sett sig nödsakad att i gengäld förbjuda finnarna i Enare och Varanger att giva svenskarna skatt, spisning eller skjutsfärd.¹ Enligt vad som senare berättades, hade han på sin färd i Torne och Kemi lappmarker utfrågat lappar och sjöfinnar, "huru the Suenske först haffwe them med trugh och wåld skattlagt", och förklarat för dem, att lappar och sjöfinnar såväl som hela Lappmarken hörde allenast konungen i Danmark och Norge till. Därpå hade han tagit deras bomärken och vittnesbörd, "huru thet är först aff hedne wärld tilkommit". Simon v. Salingen hade gjort några av Torne birkarlar druckna och sedan sökt förmå dem att underteckna ett brev, lydandes att Sverige icke borde eller hade rätt att av dem upptaga någon skatt, vartill de emellertid bestämt nekat.²

¹ Hans Olofsson till Lasse Henriksson den 3 jan. 1598. *Dan. Finnm.*

² Enligt en oclaterad och osignerad relation från 1598. *Dan. Finnm.*

Hans Olofsson avgav följande år i Köpenhamn en berättelse över sin undersökning.¹ Fjordarna i Saltens och Senjens lan, bland dem Titisfjorden, Rotanger och Ofoten, lågo ungefär tre dagsresor från fjällryggen eller Kölen, som utgjorde rätt gräns mellan Norge och Sverige. Endast en gång, på den tid då Staffan Andersson var lagman på Stegen, hade finnarna i Titisfjorden tvingats att giva skatt till svenskarna, eljest hade de icke erlagt sådan varken förr eller senare. De i Ofoten, 49 till antalet, gävo däremot årligen till konungen i Sverige 1/2 daler var, eller sammanlagt 24 1/2 daler, ändock de icke visste varför, ty de brukade icke något av Sveriges rikets grund. Det samma vore förhållandet i Senjens och Tromsö län. På det förra stallet ansåg man, att denna skatt ledde sitt ursprung från den skänk eller vängåva, man i gammal tid brukade giva kvänerna eller östfinnarna för att få njuta fred, i Tromsö län uppgav man på ett ställe, att den svenska skatten liksom den ryska utgått sen Arilds tid. I den egentliga Finnmarken bodde 211 finnar, vilka alla skattade till Sverige. Även här förklarade man, att denna skatt ursprungligen haft karaktären av en frivillig skänk, ända till dess den svenske fogden Jöns Håkansson för omkring 60 år sedan förvandlat den till en årlig utskyld av bestämd storlek och mantalskrivit lapparna. Sveriges sjöfinneskatt uppgick till sammanlagt 419 daler 3 mark. Uppe på fjället lågo Utsjoki, Teno, Enare och Aviowara mer än tre dagsresor och Kuotokeino ungefär en halv dagsresa från gränsen på norska sidan. På samma sida befunno sig vidare Ronola, Tingwara och Segwara. Samtliga skattade emellertid till både Danmark och Sverige, med undantag av den sistnämnda, som betalade hela sin utskyld till det senare landet. Under sin färd i fjället hade Hans Olofsson haft resällskap med en person från Kuotokeino, Olof Einarsson, vilken lämnat honom uppgifter om gränsen mellan Lappland och

¹ *Norske Saml*, 7 Afd. D. R. A. Jmf. N. Rigsreg. III, s. 537 ff.

Sverige. Denna skulle gå från Reigisse- och Reisenfjäll, nuvarande Reisduodder, över sjön Ramne till Solliawer, sydost om Kuotokeino, och därifrån till Bjornsträsk eller Pöyris, mellan Sundawara och Peldojarvi, och således i stort sett ha följt den nuvarande finsk-norska gränslinjen från bergknuten Reisduodder, längst i nordväst, bort mot Bældovaddo. Sundawara och Peldojarvi uppgivas jämte Kittila, Sodenkyla, Subbe(?), Kitka- och Kuolajarvi samt Maanselkä ligga på gränsen mellan Sverige och Lappland. Redan innan Kristian fått dessa underrättelser, avfärdade han sändebud både till Ryssland och Sigismund i Polen. Av storfursten begärde han få veta, med vad rätt denne avträtt till Sverige områden, som ej tillhört honom. Storfursten låt emellertid svara, att han ej avstått från något, som ej varit hans rättmätiga egendom, vilket nog skulle visa sig vid en gränskning av fredsbreven.¹ Hos Sigismund skulle det danska ombudet giva tillkänna, hurusom de svenska fogdarna drogo in i Vardöhus' län och Nordlanden och skattlade finnarna såväl utmed sjösidan som uppe på fjället under hänvisning till gammal havd. Nu senast hade de varit ända framme vid Varanger, som låge endast två "uger soes" från Vardöhus. Även här uttalar Kristian sin förvåning över att Sverige och Ryssland i fredsslutet 1595 tagit sig för att dela skatten över landsträckor och städer, som tillhörde Norge, och slutar med att föreslå ett möte för tvistens slitande i Stegen den 20 maj 1598.² Sigismund förklarar sig i sin svarsskrivelse icke kanna till förhållandena i Lappland nu, men att under hans faders tid klagomål förekommit mot danskarna här. Han var villig avhålla ett möte men önskade först höra sitt svenska riksråds mening. Teusinafredens bestämmelser voro icke i någon mån prejudicerliga för Danmark, då Ryssland däri endast förklarat sig icke skola göra Sverige

¹ Jmf. SLANGE I, sid. 129 f.

² Sv. Acta. D. R. A.; SLANGE I, sid. 130; PIRA, sid. 63.

hinder på den rättighet i Lappmarken, som bevisligen tillhört detsamma sen Arilds dagar.¹

Under tiden hade fortsatta anmärkningar mot de norska fogdarnas övergrepp kommit den svenska regeringen tillhanda. En ny delegation till Danmark synes ha varit påtänkt att avgå 1596. Det gällde nu liksom ett par år förut särskilt den ryska handeln, men även de övriga tvistepunkterna skulle bringas på tal. Inom riksrådet fann man emellertid lämpligast att fördröja densamma till Sigismunds hemkomst.² I stället avlats i dettas namn en skrivelse, vari de gamla klagomålen upprepas. Från dansk sida ville man emellertid högst ogärna inlåta sig i några förhandlingar med hertig Karl och styrelsen i Sverige. Då riksrådets hänvändelse därför lämnades obesvarad, fann hertigen för gott att något senare påminna om densamma.³ Rörande tvisten i Lappmarken önskade han en dansk förklaring, varigenom densamma kunde bringas till ett önskligt slut. Han protesterar vidare hos Jörgen Kaas över Jacob Trulssons försök att behålla rysseskatten samt uppmanar Per Hansson att ej göra de svenska myndigheterna något hinder eller förfång, såsom hittills skett, eller bortdriva lapparna och insätta normän i stället.⁴ Enligt Flacksjöbäcksmötets beslut 1591 skulle sex år därefter ett nytt gränsmöte hållas för att slita de tvister, varom man icke då kunnat enas. Menige ständer, vilka 1597 sammanträtt i Arboga och till vilka hertigen hanskjutit frågan härom, ansågo dock lämpligast att uppskjuta även detta, tills Sigismund åter vore i Sverige. Hertigen delade icke denna mening, han fann ett dylikt uppskov betänkligt, helst som

¹ *Sv. Acta. D. R. A.*; SLANGE I, sid. 130; PIRA, sid. 63.

² Hertig Karl till Erik Sparre, Jönköping den 25 jan. 1596. *H. K. Reg.*

³ Hertig Karl till Kristian IV den 24 maj 1596. *H. K. Reg.*

⁴ Hertig Karl till Jörgen Kaas och Per Hansson den 30 okt. 1596 *Ibd.*

den stadgade tiden innan dess utginge,¹ och hade i själva verket redan på förhand genom sändebud i Köpenhamn låtit förhöra sig om Kristians mening.² Denne svarade emellertid undvikande, av hänsyn till sina förhandlingar med Sigismund, och kunde i varje fall icke utlova någon sammankomst under detta året, längre fram ville han lämna bestämt besked. På grund härav fick den länge planerade beskickningen till Danmark äntligen i november avgå. Dess uppgift blev nu närmast att rättfärdiga hertigens ställning i den inre striden i Sverige vid denna tid, men den var även instruerad beträffande lappfrågan.³ Den skulle begära att få veta, vilka anstalter Kristian vore hågad att vidtaga, så att allt på bägge sidor kunde hållas i tillbörlig akt och någon vidlyftighet icke förorsakas de båda rikena emellan. Vidare skulle den omtala det beslut rörande Lappmarken, som träffats mellan Sverige och Ryssland, och redogöra för den nu avslutade gräns läggningen mot Finland samt anhålla, att de norska fogdarna måtte åläggas att icke förhindra svenskarna att uppbära rysseskatten inom de distrikt, som därigenom kommit till Sverige.

Vad besked de utskickade medförde hem är obekant, men i början av följande året tillskrev hertigen den nyutnämnde danske hovmästaren Kristoffer Valkendorf och uppmanade denne att hos sin konung verka för utseende av sändebud till ett gränsmöte och så laga, att ett dylikt komme till stånd.⁴ I Köpenhamn gjorde man sig emellertid ingen brådska,

---

¹ Enligt hertig Karls skrivelser till rådet den 23 juli 1597 och ständerna i Stockholm den 3 aug. s. å. *H. K. Reg.*

² Hertig Karls hovjunkare Johan Hane hade i juni 1597 varit i Köpenhamn för att å sin herres vägnar underhandla med konung Kristian om en del ärenden. Kristians svarsskrivelse är dat. den 29 juni 1597. *PIRA*, anf. arb., sid. 74; *SLANGE I*, sid. 133.

³ Instruktion för sändebuden den 7 nov. 1597. *H. K. Reg.*

⁴ Brevet är dat den 4 jan. 1598. *H. K. Reg.* Samma dag avläts även en skrivelse från hertigen till den danske monarken, vari dock endast berördes den inre striden i Sverige och frågan om de till Danmark avvikna svenska rådsherrarna.

Kristian väntade tydligen alltjämt att med Sigismund få avhandla frågor av detta slag. Utsikterna härför rycktes emellertid under tiden alltmera i fjärran. Då i början av 1598 den från Sverige flyktade kanslern Erik Spärre jämte Jonas Axberg till Bergshammar infunno sig i Danmark för att framföra den svensk-polske monarkens tacksägelse för god vilja och naboelig vänskap i dessa onda tider, berördes även konflikten i Finnmarken.¹ Det förra året begärda gränsmötet vore Sigismund icke i stånd att avhålla, emedan hans arvrike var honom ”fast frånkommit”) och hans råd och tjänare förjagade, så att han icke ens kunde få något bud därifrån. Han undrade, om icke såväl denna fråga som de andra ännu oavgjorda, tre-kronorsfrågan med flera, kunde uppskjutas några år, och hoppades i varje fall, att konung Kristian icke inlåt sig i underhandlingar härom med hertigen, som saknade nödig fullmakt att driva sådana.

Ett dylikt uppskov var tydligen föga välbehagligt för den danske monarken, men han svarade dock med att bevilja ett sådant till juni eller juli 1599 men ej längre, in- till den tiden borde den svenske konungen tillse, att hans fogdar i Lappland ej gäve anledning till någon ”olust och disputats”.² Måhända har det varit i samband härmed, som Sigismund, dåligt underrättad om de verkliga förhållandena som han var, i en skarp skrivelse till Nils Oravain förmanade denne att avstå från all otillbörlig handel i Finnmarken och icke lämna danskarna någon orsak till klagomål.³

Samtidigt härmed fortsattas de såväl från svenskt som

---

¹ De båda underhandlarnas kreditiv är utfärdat den 14 dec. 1597, deras instruktion är daterad den 2 febr. 1598. Det förra finnes i *Sigismunds tyska Reg.* den senare i *Sv. Acta. D. R. A.*

² Kristian IV:s svar, dat. den 2 mars 1598, är i överensstämmelse med det danska rådets betänkande samma dag. ERSLEV I, s. 90 ff.

³ Sigismund till Nils Oravain, Warschau den 26 april 1598. *Dan. Finnm.*

från danskt håll påbörjade undersökningarna. För de senare må först med några ord redogöras. Sedan Kristian mottagit Hans Olofssons relation över de resor, han gjort, och de upplysningar han därunder förskaffat sig, fick denne genom ett kungligt reskript av den 1 augusti befallning att an ytterligare göra sig underkunnig om förhållandena och avskaffa de missbruk, som uppstått.¹ Han skulle innan Mikaelstag i egen person och ej genom ombud genomresa ett antal fjordar i sitt län och de lappbyar, som lågo utmed kusten, och när vinterföret möjliggjorde en färd uppåt fjället företaga en sådan och då besöka Utsjoki, Teno, Aviowara, Enare och Kuotokeino byar, som enligt hans berättelse skattade till både Sverige och Ryssland, oavsett att de alldeles intet brukade av dessa länders vare sig jord eller vatten utan helt och hållet livnärde sig av vad som hörde Norges krona till. Lapparna här borde därför förbjudas att utgiva såväl den svenska som rysseskatten. Därefter skulle han begiva sig upp på Nordfjället och "besiktiga" byarna där samt av dem upptaga skatt. Den efter Jörgen Kaas avsättning förordnade länsherren i Nordlandens län, varunder man inbegrep Saltens, Senjens, Andenäs' och Tromsö fögderi, Claus Urne, beordrades att samtidigt företaga motsvarande undersökningar inom sitt distrikt.² Inbyggarna i Ofoten samt de, som bodde i Ronola, Tingwara och Segwara, skulle underrättas om att de ingalunda voro Sveriges konung något skyldiga lika litet som ryssen hade någon rätt till dem. Den skatt, som till dessa utgivits, skulle i stället den danske länsmannen uppbära.

Hans Olofsson mottog det kungliga reskriptet, sedan han den 8 september återkommit till Vardöhus. Under hans bortovaro hade den ryske fogden varit i Finnmarken och uppburit två års skatt, oavsett att svenskarna redan

¹ Se N. *Rigsreg.* den 1 aug. 1598.

² Såväl fullmakten som den här åsyftade instruktionen äro dat den 1 aug. 1598. N. *Rigsreg.* Jmf. SLANGE I, sid. 139.

förut uttagit det ena årets. Hans Olofsson, som träffat honom i Vadsö på hans återresa, hade emellertid berövat honom en del av hans uppbörd, en del fick han behålla, emedan det, enligt vad dansken förvissat sig om, utgjordes av varor, vilka föga kunde nyttjas.¹ Ryssen hade således gjort tämligen rent hus, där han dragit fram.

Enligt Urnes undersökning lågo såväl Ronola som Tingwara och Segwara öster om Kölen — den sistnämnda orten mer än 10 mil från densamma — och borde ju således tillhöra Sverige. I samtliga dessa byar påstod man sig också alltid ha skattat till detta land. I Ronola forklarade sig ett antal finnar även ha erlagt tribut till Danmark. Tingwaras inbyggare hade däremot endast givit skänker till de norska fogdarna, då de drogo ner till kusten för att fiska. Till Segwara hade Urne aldrig kommit, emedan tingwaraborna vägrat att ledsaga honom dit. Beträffande kustområdet hade han i stort sett samma uppgifter att lämna som förut Hans Olofsson.²

För svensk räkning voro samtidigt lappfogdarna Olof Burman och Olof Anundsson sysselsatta med att införskaffa sig upplysningar enligt närmare uppgifter i den för

¹ Hans Olofsson till Siverd Grubbe den 22 febr. 1599. *Kalls Saml., Fol. 220*, K. Bibl., Köpenhamn. En av de ryske skattein-drivarna hade lapparna i Malanger slagit ihjäl. Hans Olofsson berättade för Grubbe, hursom han sista året "vant" norrmannen att bruka Jacobsalven, på det K. M:t därav kunde bekomma någon rättighet. Detta hade emellertid retat de ryska munkarna i det där belägna klostret, dessa ville driva dem undan härifrån och hade av storfursten erhållit 17 strelitser till sin hjälp, även hade han från bojaren på Kola härom erhållit en skarp skrivelse. Vidare undrade han, huruvida han skulle förbjuda ryssarna att upptaga skatt på "Sörfjellet". Gjorde han det, tillägnade de sig sannolikt i stallet all rätt på Nordfjället. Hans ställning var ganska bekymmersam Ryssarna voro icke att lita på, befolkningen var "arm, nödtorftig och värjelös" och slottet alldeles förfallet, "så att man icke vet, nar det faller slätt neder".

² Klaus Urnes Erkläring etc. 1599. *Norske Saml., 7 Afd., D. R. A.* Delvis tryckt i *Renbeteskomm:s Dokument II*, 280 f

dem utfärdade instruktionen.¹ Som emellertid deras uppdrag huvudsakligen stod i samband med det tilltänkta slutförandet av gränsregleringen mot Ryssland, må det omnämnas i samband med en redogörelse för denna. Närmast med anledning av de danska anspråken synes det däremot ha varit, som Arent Josting och Mäster Ambjørn Jacobus i början av år 1599 sändes upp till Lappmarken.² Den förre utnämndes av hertigen till befallningsman över hela denna landsända. Talrika klagomål över fogdarnas behandling av lapparna och underslev hade låtit höra sig, och det synes icke namnvårt ha hjulpit, att de värst anklagade, Nils Oravain och Lasse Henriksson, 1597 skilts från sina ämbeten.³ Josting skulle nu företaga en undersökning härom och dessutom uträtta en del annat. Så skulle han granneligen efterfråga, hur många byar som lågo åt "osternorr" från Varanger och in på Trinnäs, och av vilka konungen i Danmark jämte ryssen toge skatt. Men vidare uppdrogs åt honom och Mäster Ambjørn att förhandla med norrmannen om de besvär och tvister, som förekommo i denna landsända, och detta tycks ha varit det viktigaste i deras mission, och det varv, varåt de först ägnat sig vid sin framkomst.

De båda kommissarierna avsände under sin resa norrut

---

¹ Memorial för Olof Burman och Olof Anundsson, Uppsala den 5 och 8 mars 1598. *H. K. Reg.* De skulle bl. a. granneligen rannsaka, var rå fordomdags och av ålder varit mellan Sverige och Ryssland från Kemi och norr ut, samt huru långt man kunde färdas båtledes, när man ville till Varanger. När de kommo till denna by, skulle de draga ut med stranden till Neudoma och i hemlighet förspörja, var gränsskillnaden mellan dessa två orter vore. På återvägen skulle de även undersöka, var gränsen ginge mellan Iowara och Varanger.

² Tankesedel jämte fullmakt för Arent Josting och M. Ambjørn Jacobus, Nyköping den 8 jan. 1599. *H. K. Reg.* Man har förmodat, att Arent var son till den förut omnämnde Gert Josting.

³ Fullmakt för Gert Josting att avsätta Nils Oravain och Lasse Henriksson. Västerås den 20 jan. 1597. *H. K. Reg.*

från Tuna i Helsingland den 18 februari till Jacob Trolle, "länsherre över Norge, Jämtland och dess lan", en skrivelse, vari de anhöllo, att han måtte befullmäktiga de norska fogdarna att med dem rannsaka.¹ Trolle avslög emellertid tvärt deras begäran, då han icke visste, om ärendet vore meddelat konungen i Danmark, icke heller hade han fått någon befallning av denne att föra dylika förhandlingar, och tillade, att om de norska fogdarna understode sig att på eget bevåg göra detta, så måste vad de kunde avtala med svenskarna betraktas som ogilt.² Josting och hans följeslagare fortsatte trots detta sin färd upp till Varanger och satte sig härifrån i förbindelse med Hans Olofsson.³ Från norsk sida hade man, hette det i brevet till denne, beklagat sig över svenska övergrepp. De hade nu kommit för att därom undersöka och ville veta, varest förhandlingarna lättast kunde försiggå. Hans Olofsson visade sig vara mera tillmötesgående än Trolle, han hade icke något att invända mot ett samtal med de båda svenskarna och föreslog Kiberg, där förmodligen en hel del lappar för tillfället befunno sig för att fiska, som lämplig mötesplats.⁴

Vid de underhandlingar, som fördes här, begärdes en skriftlig förteckning över de norska besvärerna, vidare ville man veta, varför svenskarna förbjudits att upptaga rysseskatten och slutligen vad oförrätt, som vederfarits Hans Olofsson, och i vad mån Lasse Henriksson förbrutit sig.⁵ Hans Olofsson förklarade som svar härpå, att de svenska fogdarna tagit skatt av sjöfinnarna såväl som av en part

¹ *Dan. Finnm.*

² Trolles svar är dat. Kungens gård i Jämtland den 28 febr. 1599. *Dan. Finnm.*

³ En kopia av deras skrivelse finnes i *Dan. Finnm.* Den är dat. den 16 april. Hans Olofsson meddelar emellertid i sitt svar, att han mottagit deras brev den 15 april.

⁴ Skrivelse från Hans Olofsson den 17 april. *Dan. Finnm.*

⁵ *Dan. Finnm.*

lappar eller fjällfinnar, som icke brukade något av Sveriges kronas egendom. Svenskarna gingo¹ över gränserna och ville göra gällande, att landet hörde deras herre till, vilket annorledes befanns vara förhållandet, när man tillsporde lapparna därom, ty var man bekände, att Kölen eller fjällryggen skilde de båda rikena åt. Gränsen mellan Lappland och Kveneland (Finland) hade av ålder varit mellan Kuotokeino och Sundawara. De svenska lappfogdarna hade för några år sedan mot befallningsmannens på Vardöhus förbud ”formedelst lögnn og wrangh berettning” uppburit rysseskatten, vilket haft till följd, att ryssen innehållit den danska skatten på Nordfjället. Den ryske bajorn i Malmis hade förnekat, att hans land avstått sin gamla rätt över lapparna till Sverige. Beträffande Lasse Henriksson hänvisade han till de hinder, denna förra året lagt för hans resa i Kemi lappmark.¹

Härpå genmälde svenskarna, att de hade rätt att taga skatt av såväl sjö- som fjällfinnar, emedan dessa, trots Hans Olofssons påstående, lydde under Sverige. för övrigt voro de icke hågade att nu debattera gränserna, deras uppgift var endast att slita de tvister, som uppkommit. De protesterade skarpt mot det norska förbudet på rysseskatten. Härigenom inblandade sig norrmannen i saker, med vilka de icke hade något att beställa.²

Efter denna replikvaxling blev det Hans Olofssons tur att framställa sina förfrågningar. Han undrade, varför svenskarna, då de bekände, att gränsen vore vid Kuolajärvi, Sombio och Sodenkylä, dock begärde skatt ända upp till Varanger och trakten däromkring. Han hade vidare förmodat, att de genom något slags dokument från storfursten eller bajorn på Malmis kunde styrka sina pretentioner på rysseskatten och anhöll att få se de ”breffve eller Beskedt”,

¹ *Dan. Finnm.*

² Svenskarnas svarsskrivelse är dat. den 23 april 1599. *Dan. Finnm.*

varigenom, som de sade, gräns skulle vara gjord mellan Sverige och Ryssland.¹ Härtill försäkrades emellertid ånyo, att man ”hwarken medh handen skreffwit, med Mund tallat, eller någon tidh uthi hiertatt tengt om någon Grentz”. Något besked om de förhandlingar, som förts med Ryssland, kunde eller ville man ej lämna.

Efter detta svar synes den norske länsmannen ha återvänt till Vardöhus. Från svensk sida hade han antingen under förhandlingarnas gång eller senare mottagit en förteckning över de besvär, man här hade. Dessa voro i huvudsak desamma, som anförts 1595. Hans Olofsson ansåg sig icke ha anledning att närmare ingå på desamma, då en del av vad som anfördes skett, innan han tillträdde länet, och en del icke skett i hans län. Han lovade emellertid att sända besvärsskrivelsen till sin regering och uttalade sin förhoppning om att svenskarna härifrån hade att motse ett behagligt svar.²

Möjligen i samband med denna expedition stå ett par längre fram under året avgivna intyg. I det ena, utfärdadt av gamla birkarlar i Kemi lappmark, meddelas, att danskarna aldrig upptagit någon skatt i Sombio, Peldojärvi,, Kuolajärvi, Sundawara och Ronola och att de först på sista tiden trängt in i Enare.³ I det andra bekräftar den bekante Andreas Nicolai sina vid föregående tillfällen gjorda

---

¹ Hans Olofssons skrivelse överlämnades den 24 april. *Dan. Finnm.* Hur han kunde påstå, att svenskarna uppgivit gränsen vara vid Kuolajärvi, Sombio och Sodenkyla, är svårt att förstå. I den bevarade skriftväxlingen finnes icke något spår till antydan härom från deras sida.

² Hans Olofsson till de svenska kommissarierna, Vardöhus. den 25 april 1599. *Dan. Finnm.* Enligt JESSEN I, sid. 192, skickade också Hans Olofsson denna besvärsskrivelse jämte en relation över de förhandlingar, han fort, till Chr. Valkendorf och Krist. Friis.

³ Intyget är dat. den 27 maj 1599 och ställt till ”alla fromma gudfruktiga män, evad kondition de helst vara kunna.” *Dan. Finnm.*

påståenden rörande svenskarnas forna rättigheter i Titisfjorden och att det var först under den svensk-danska fejden, som de trängts undan härifrån.¹

Hertig Karl, som var väl medveten om den brevväxling, som fördes mellan Danmark och Polen samt Erik Sparres delegation och på goda grunder fruktade, att för honom och riket skadliga saker avhandlades mellan de båda potentaterna, sökte genom skrivelser och beskickningar hos konung Kristian påvisa sin saks rättfärdighet i den mellan honom och Sigismund uppkomna tvisten. Sedan förhållandena i Sverige mot slutet av år 1598 nödortfigt ordnats, avsändes Axel Ryning och Peder Nilsson att i Danmark lämna ytterligare berättelse härom och för övrigt förhandla om några andra maktpåliggande ärenden.² Hertigen var numera synnerligen angelägen om att antingen genom ett mellaiiriksmöte eller ett sammanträffande av ombud i Finnmarken få tvistefrågan häruppe bilagd. Ryning och hans medförordnade skulle därför föreslå, att vad som beslutats i Flacksjöback 1591 rörande en senare sammankomst måtte bliva bragt till efterrättelse och i samband därmed naturligtvis protestera mot de norska fogdarnas övergrepp. Det vore lämpligt att under den stundande sommaren genom några gode män å ömse sidor undersöka förhållandena på ort och ställe och laga att allt, som vore oriktigt, bleve rättat. Den danske monarken kände sig emellertid alltfört bunden av sina förhandlingar med konungen i Polen, och det svar, som den svenska beskickningen efter ett långt dröjsmål tick mottaga, torde i alla händelser icke ha inneburit ett bifall till deras begäran på denna punkt.³

¹ Intyget är dat. Pite den 11 juli 1599. *Dan. Finnm.*

² Instruktionen är dat. den 1 jan. 1599. *H. K. Reg.*

³ Kristians avsked är dat. Antvortskov den 2 mars 1599. *Danska Brev 1572—1632*. Här finnes ingenting nämnt om finnmarksfrågan. Om denna expedition se för övrigt PIRA, sid. 109 f. De danska flotröstningar, som vid denna tid pågingo och som svens-

Samtidigt med att de svenska utskickade befunno sig i Köpenhamn, hade några danska rådsherrar anlänt till Sverige, hitsända närmast för att övervara rättegången mot sina anklagade svenska ämbetsbroder. Hertigen, som mötte dem i Jönköping, förde i det samtal, han där hade med dem, även tvistefrågan i Lappmarken på tal. Han hade hört, att mellan Sigismund och Kristian bestämts, att ett möte skulle hållas för att rannsaka i denna tvist. Hertigen fann sig föranlåten att protestera häremot. Han såge visserligen gärna, att ett dylikt komme till stånd, men förbehöll åt regeringen i Sverige rätten att utse ombud till detsamma.¹

När under sommaren 1599 förhållandet till Sigismund ordnats och hertigen övertagit regeringen i Sverige, beslöt han på nytt och med mera allvar än förut ta upp förhandlingarna med Danmark. Den 19 aug. utfärdades instruktion för en ny beskickning till detta land, i spetsen för vilken ställdes Abraham Brahe till Visingsborg. Sedan en utförlig redogörelse lämnats för ställningen i Sverige och den senast församlade riksdagens beslut rörande Sigismunds avsättning och styrelsens ordnande här, skulle sändebuden upprepa det gamla yrkandet på ett gränsmöte. Konflikten i Finnmarken, framhöll hertigen, hade år från år och, särskilt sedan fredsslutet med Ryssland inträdde, blivit allt mer förbittrad. De svenska fogdarna förhindrades alltjämt att taga skatt i en del fjordar och nu senast i Varanger. Rörande dylika övergrepp borde, förhandlas på gränsmötet, och sedan några gode mån från båda sidor

-----
kärna blevo i tillfälle att bevittna och vilkas orsak tycks ha vållat dem åtskilligt huvudbry, torde helt enkelt endast ha gällt den expedition, Kristian IV längre fram på året företog till Norge och Finnmarken.

¹ Hertig Karl till de danska sändebuden Sten Brahe och Henrik Ramel, den 29 jan. 1599, *H. K. Reg. Avskr.* av förh. med Kristian Holck och Siverd Grubbe 1600, jan.—febr. *Dan. Forh.*; jmf. SLANGE I, sid. 148; PIRA, sid. 106.

utses att i Lappmarken därom vidare ”bese”, såvida icke saken eljest kunde förenas.¹ Kristian sökte emellertid alltjämt undanflykter för ett dylikt möte och förklarade nu, att då de svenske icke förmått ”specificera eller benämna den irring, som de sagt vara vid gränsen, kunde kan både för slik och annan orsaks skull icke på denna tid förordna några kommissarier till ett dylikt.”²

Under hela denna tid hade hertigen med största uppmärksamhet följt förhållandenas utveckling österut. Han hade redan från början varit missbelåten med den överenskommelse, som Mauritz Jöransson och dennes medförordnade avslutit, vars vinst för Sverige han ansåg skäligen klen, och framförallt önskat, att gränsen dragits något längre bort, så att åtminstone Neudoma kommit på den svenska sidan. Bestämmelsen rörande skatteförhållandena fann han icke fullt tydligt redigerad och fruktade därför, att den icke skulle komma att hållas.³ Gabriel Thomasson fick dock fullmakt att på det slutna fördragets grund verkställa den resterande gräns läggningen.⁴ Han skulle enligt överenskommelse möta ryssarna vid Rajasuo S:t Nikolai dag och jämte Jöns Carlsson och Lasse Henriksson lägga rå intill Iowara och så vidare norr ut i havet. Emellertid tycks ryssarna ha infunnit sig på mötesplatsen redan vid Mikaelsdag och, då inga svenskar vid denna tid kommit tillstädes, förbittrade dragit sig tillbaka och på återvägen tagit skatt av bönderna i Kexholms län.⁵ Senare synes

¹ Instr. jämte biinstr. finnes intagen i *H. K. Reg. 1599*.

² Resolution och svar på sändebudens värv, Köpenhamn d. 17 okt. 1600. *Danska brev 1572—1632*. Jmf. vidare PIRA, sid. 117; SLANGE I, sid. 153.

³ Hertig Karl till Erik Sparre den 28 maj 1596 och till gränskommissarierna den 31 maj s. å. *H. K. Reg.*

⁴ G. Thomassons fullmakt är dat. Stockholm den 29 okt. 1596. *H. K. Reg.* Jmf. Hert. Karl till Israel Larsson samma dag. *Dan. Finnm.*

⁵ Arvid Tavast till Gödike Finke den 16 febr. 1597. E. GRÖNBLAD, *Handl. rörande Klubbekriget II*, s. 118 i *Urkunder upplysande*

likväl gränsen ha blivit gången upp till Kitkajarvi.¹ Här hade Gabriel Thomasson avlösts av Didrik Persson, som emellertid redan i början råkade i tvist med de ryska ombuden, vilka icke ville följa gränsbrevet utan söka lägga denna by jämte Maanselka och Kuolajärvi under Ryssland.² Från svensk sida föreslogs då, att man skulle uppskjuta, vad som återstod av råläggningen till följande vinter, och bestämdes på samma gång mötestiden till den 26 febr. 1598.³ Gabriel Thomasson fick i uppdrag att jämte Jöns Carlsson även nu representera Sverige och ålades att följa 1596 års bestämmelser.⁴ Dessutom beordrades Hans Hansson att, för den händelse ryssarna även vid detta tillfälle skulle vilja förfäktat en annan mening, infinna sig vid lowara för att vara sina landsman behjälpliga med råd och dåd.⁵ Något möte kom emellertid icke till stånd på den bestämda tiden, att döma av en senare skrivelse från hertigen ser det nästan ut, som om svenskarna genom sin försumlighet varit vållande härtill. De hade nöjt sig med att pålägga allmogen en dryg gård för detta ändamål men eljest ingenting uträttat.⁶ Hertigen förmodar, att under sådana förhållanden ett uppskov på ytterligare ett år bleve nödvändigt, möjligtvis kunde den nordligaste delen av gränssträckan uppgås under sommaren. Vantetiden ville han begagna för att inhämta nödiga informationer beträffande det ännu odelade distriktet, säkerligen ha planer på

Finlands oden och tillstånd i slutet av 16:de och början av 17:de årh. Första flocken.

¹ Hans Hansson till Arvid Eriksson, Mustasaari, 9 juni 1597. *Finkes Reg. Jmf. ALMQVIST, Sverige och Ryssland 1595—1600*, sid. 31, not. 2.

² Hert. Karl till tsaren den 20 nov. 1597. *H. K. Reg.*

³ Hert. Karl i de sv. kommissariernas namn till Iwanowalski, Sthlm d. 20 nov. 1597. *H. K. Reg.*

⁴ Fullmakten är dat. den 22 nov. 1597. *H. K. Reg.*

⁵ Hert. Karl till Hans Hansson, Stockholm den 4 dec. 1597. *H. K. Reg.*

⁶ Hert. Karl till Hans Hansson, Gävle den 13 mars 1598, och till Peder Olofsson, Uppsala den 5 mars s. å. *H. K. Reg.*

att skaffa Sverige ytterligare fördelar utöver vad som redan vunnits varit uppe. Hans Hansson och Gabriel Thomasson, skulle icke gå längre än till den ed, som skiljer Kemiälven från "den älven, som rinner till Kolasu." Området norr därom får knekthövits mannen Peder Olofsson i uppdrag att taga hand om.¹ Han skulle emellertid först göra sig noggrant underrättad om huru gränserna här av ålder legat, innan han hos ståthållaren på Kola begärde, att delning måtte verkställas. Samtidigt fingo Olof Burman och Olof Anundsson, som förut nämnts, befallning att i samma sak inhämta upplysningar, och särskilt beträffande vägar och roleder i Finnmarken.² I svenska riksarkivets handlingar rörande gränsen mellan Lappland och Norge på 1500- och 1600-talet finnes även en samling uppgifter, som enligt påteckning inlämnades i kansliet i Stockholm den 18 juli 1598 och som med stor sannolikhet härröra från just deras undersökning. Häri redogöres nämligen för miltalet från Torne socken till Varanger samt från Kola till Kemi kyrka och över det förut omtalade edet på landsryggen till Kemiträsk. Vidare omnämnes den genaste vägen roledes från Torne till Varanger och från Kola och Neudoma till Sverige, och upplysningar lämnas om den under Gustav Vasas tid verkställda gränsundersökningen i norr. Hertigen, som icke trodde sig ha att motse någon gränsläggning under vintern 1598, fick helt oförmodat mottaga meddelande om att ryska ombud voro utsedda att företaga en sådan och beredda att möta svenskarna vid Koloträsk.³ Hans Hansson och hans medförordnade uppmånas därför ånyo att, ifall några förhandlingar verkligen komme till stånd, se noga upp, att icke någon orätt skedde

¹ Fullmakt för Peder Olofsson, Uppsala den 5 mars 1598. *H. K. Reg.*

² Jmf. sid. 126 f.

³ Vojvoden på Nöteborg hade härom tillskrivit ståthållaren i Finland, Arvid Eriksson Stålm. Hert. Karl till Hans Hansson den 13 mars 1598. *H. K. Reg.*

Sverige samt icke gå gränsen längre än till vattendelaren mellan Kemi- och Kolaälven, resten var Peder Olofsson instruerad att ombesörja. Emellertid börja vid denna tid de första dunkla ryktena om tsar Feodors död tränga fram till hertigens öron, och han beslutar att avbryta allt arbete med rågångsläggningen, tills han finge besked om huruvida tsar Boris, Feodors efterträdare, vore sinnad hålla fredsfördraget.¹ Till Hans Hansson avlats därför en ny skrivelse i överensstämmelse härmed. Denne hade dock, innan han mottog densamma, varit till tals med de ryska utskickade, visserligen utan att uträtta något, ty ryssarna hade endast "gifvit spätzke och fåfänggh Swar" på svenskarnas begäran, varför förhandlingarna rätt snart avbrutits.²

Med den nye tsaren hade förbindelsen till en början varit spärrad genom den vid denna tid pågående finska upprörsrörelsen. Sedan denna kuvats, hade emellertid hertigen skyndat att söka kontakt med Ryssland. Redan förut hade han i en lyckönskningsskrivelse till tsar Boris försäkrat denne om sin vänskap och samtidigt passat på att uttrycka sin förhoppning, att tsaren skulle hålla freden och låta lägga det återstående stycket av rågången.³ Efter Viborgs erövring i sept. 1599 anhöll han om ett möte på gränsen⁴, och då han i oktober avseglade från denna stad till Åbo, uppdrog han åt sina där kvarstannande ombud, Axel Ryning och Jöran Blank, att sköta förhandlingarna med de väntade ryska sändebuden.⁵ De skulle begära

---

¹ Hertig Karl till Hans Hansson, Honemora den 26 mars 1598. *H. K. Reg.*

² Hertig Karl till Hans Hansson, Gripsholm den 27 och 29 maj 1598. *H. K. Reg.*

³ Hertig Karl till tsar Boris, Stockholm den 14 juli 1598 och Nyköping den 9 jan. 1599. *H. K. Reg.*

⁴ Hertig Karl till tsar Boris. Viborgs slott den 24 sept. 1599. *H. K. Reg.*

⁵ Instr. för Axel Ryning och Jör. Blank den 8 okt. med biinstr. den 9 okt. 1599. *H. K. Reg.*

råläggningens fullbordande instundande vinter och närmare meddelande om vid vilken tid det kunde ske. När denna sak kom på tal, skulle de framställa en förfrågan, huruvida storfursten vore villig utbyta Patsjoki (Pasvik), Petjenka (Peisen) och Neudoma mot de svenska byarna Kitkajärvi, Kuolajärvi och Maanselkä, de skulle framhålla, hurusom den rättighet, som konungen i Danmark tillägnade sig både på Trinnäs och annorstädes, därigenom bleve förtagen och förhindrad, och varje rike finge vissare och riktigare gränser. Samtidigt förnyade han själv hos storfursten sitt mötesförslag och meddelade, att han utsett underhandlare.¹ Man misstänkte, att tsaren möjligen önskade få detsamma förlagt till Ivangorod, i varje fall är hertigen villig att gå in härpå, ifall det begärdes, och föreslog tiden till heliga tre konungars dag följande år.² Härav vart emellertid icke något, och då mot slutet av året en rysk delegation anlände till Stockholm, enades man i stallet om att den svenska regeringen följande år skulle sända en särskild beskickning till Ryssland för vidare förhandlingar.³

På riksdagen i Linköping 1600 hade underhandlingarna med såväl Ryssland som Danmark dragits fram, och hertigen hade begärt ständernas yttrande rörande detsamma.⁴ I februari detta år finnes ett koncept till instruktion uppsatt för den blivande ryska beskickningen, ehuru denna först långt senare på året kommer att sändas i väg.⁵ Beträffande gränsen i norr skulle framhållas, att man från rysk sida genom åtskilliga tillbud fördröjt den-

¹ Hert. till tsar Boris, Viborg den 8 okt 1599. *H. K. Reg.*

² Mem. för Stig Carlsson den 9 nov. och brev till tsaren, Åbo den 10 nov. 1599. *B. K. Reg.*

³ Se ALMQVIST, Sverige och Ryssland 1595—1600, sid. 53.

⁴ Hertig Karls punkter till ständerna den 30 febr. 1600. *H. K. Reg.*

⁵ Instruktion med biinstruktion för underhandlarna Jöran Klasson Stiernsköld m. fl., den 14 juni 1600. *H. K. Reg.*

sammas uppgående från den ena tiden till den andra och icke låtit sig nöja med att den lades efter brev och gamla inbyggares sannfärdiga berättelse utan mycket olagligt tillbjudit. På grund härav och även genom annat hade rysarna brutit freden, dock vore man från svensk sida alltjämt villig att hålla densamma, liksom man hittills översett med de ryska traktatsbrotten. Men hertigen ansåg sig därför också kunna begära en vanskapsgåva och väntade att få mottaga Neudoma, Pasvik och Peisen. Begynte emellertid ryssen att "bullra" och finna förslaget olidligt samt ville bryta freden, skulle sändebuden förklara, att de, på det man icke skulle mena, att hans furstlige nåde tillbjöde något orimligt, voro befullmäktigade att i gengäld giva tre andra byar, nämligen Maanselkä, Kitka- och Kuolajärvi, varigenom ryssarna erhöles lika för lika "och icke mera vore av dem begärt, än vad de själva tillbjudit." Tillbakavisades emellertid även detta förslag, skulle man förklara sig villig att utan vidare stadfästa freden. Ja, hertigen var till och med villig att för en dylik stadfästelse avträda Narva, som av de ryske särskilt åstundades — deras sändebud i Stockholm förra året hade framställt en begäran härom — dock endast mot en rundligt tilltagen ersättning, bland annat ingick i denna även det ovan omtalade Ishavsområdet.

De svenska kommissarierna voro ålagda att icke begiva sig till Moskwa utan fordra underhandlingarnas förläggande till gränsen.¹ I Narva, dit de samlats, fingo de emellertid förgäves vänta på ryssarna. Storfursten var ohågad för att sända några ombud dit, och hertigens förhoppning, att hans uppträdande i Liffland detta år skulle stämma honom medgörligare, slog fel. Denne nödgades då frångå sin förut intagna ståndpunkt och är villig låta

---

¹ Enligt en av hertig Karl i underhandlarnas nanjn uppsatt skrivelse till ståthållaren på Ivangorod, Stockh. den 1 maj 1600. *H. K. Reg.*

de svenska kommissarierna avgå till Moskwa för att där inför storfursten stadfästa freden, mot villkor att en rysk beskickning samtidigt infunne sig i hertigens läger.¹ I början av dec. kallade han sina ombud tillbaka och utfärdade instruktion för en legation till den ryska huvudstaden.² Denna instruktion var beträffande lappmarksfrågan likalydande med den förut under året uppgjorda. Vid de förhandlingar, som från den 14 febr. följande år bedrevos i Moskwa, synes emellertid denna fråga icke ens ha kommit på tal. Storfursten önskade erhålla Liffland eller delar av detsamma och var i annat fall icke villig att bekräfta freden, och då svenskarna naturligtvis icke kunde gå med på något dylikt, avbrotos också förhandlingarna (den 24 maj), utan att detta skett.³

I Linköping hade även ställningen gentemot Danmark behandlats. för några danska sändebud, med vilka hertigen i början av februari sammanträffat i Jönköping, hade han vid avskedet upprepat sitt yrkande på ett gränsmöte.⁴ Samma krav framställles senare i ett par skrivelser direkt till den danske monarken.⁵ Kristian, som nu tydligen icke anser sig längre kunna taga hänsyn till Sigismunds önskemål, bifaller äntligen hertigens fordran och förklarar sig villig sända ombud till ett möte vid Kungsbacka den 9 februari följande år,⁶ hos den polske

¹ Hert. Karl till kommissarierna. Reval den 13 aug. och Fellin 1 nov. 1600. *H. K. Reg.*

² Instr. för Jöran Klasson Stiernskiöld m. fl., Wittensten den 5 dec. 1600. *H. K. Reg.*

³ *Musc. Komm. Jöran Klasson m. fl. Journal 1601.*

⁴ Svar och resolution till Chr. Holck och Siverd Grubbe, Jönköp. d. 9 febr. 1600. *H. K. Reg.* Jmf. SLANGE, I, s. 159; ERSLEV I, s. 105 f.

⁵ Till Kristian IV i ständernas namn, Linköping d. 16 mars, i hertig Karls namn, Nyköping d. 26 april och Sthlm d. 29 juli 1600. *H. K. Reg.*

⁶ Kristian till hert. Karl den 11 okt. 1600. Hertigen biföll Kristians förslag till mötesplats och tiden för sammanträffandet genom en svarsskrivelse, daterad Wittensten 19 nov. s. å. *H. K. Reg.*

monarken framhöll han samtidigt, hurusom det beviljade uppskovet med ett sådant till juni eller juli 1599 nu vore förloppet och att det icke vore tjänligt, att särskilt lappmarkstvisten längre stode oavgjord. Han hoppades, att Sigismund icke måtte förtänka, att han sökte bringa den till ett lagligt slut, helst detta icke kunde komma Polen till någon skada.¹

De undersökningar, som hertig Karls utskickade vintern 1599 hade verkställt i Lappmarken, hade ytterligare blottat en rad av missförhållanden här samt givit honom tydligare föreställning om de danska inkräktningarnas omfattning. Han finner för gott på nytt skicka master Ambiörn och Arent i väg dit upp för att mot danskt intrång bevaka Sveriges rätt, måhända också för att skaffa en och annan ytterligare upplysning till de stundande underhandlingarna med Danmark. Den 7 dec. 1599 är deras fullmakt utfärdad. De skulle först och främst uppbära skatten här, även den s. k. rysseskatten, och av de danska fogdarna utkräva, , vad dessa orättmätigt upptagit av sådan. Vågrade Hans Olofsson, som det därvidlag närmast gällde, att godvilligt utlämna detta, skulle de i gengäld förbjuda fjällapparna att utgöra de danska fogdarna någon rättighet. för övrigt, skulle de upplysa lapparna om att de endast voro Sveriges krona skyldiga hörsamhet och lydnad, och att denna voro den enda, som av dem hade rättighet att upptaga någon skatt. De skulle åter insätta alla fördrivna lappar och tillsäga de norrmän, som annekterat deras egendom, att ”wijke uthaf in på then Norske sijden”. De svenskar, som brukat fiska i Kiberg och därför betalt de danska myndigheterna skatt, skulle ”igenkallas” och i stället insättas på Vadsö att där bruka sin näring ”under Sveriges kronas frihet och privilegier, såsom uti konung Gustavs

---

¹ Henrik Lykkes och Nils Kraghs beskickning till Polen. ERSLEV I. sid. 107; Jmf. SLANGE I, sid. 157.

tid varit haver.” Fjällapparna skulle tillhållas att icke giva någon lejd för att de fiskade vid kusten, efter Sveriges krona här hade dubbel rättighet mot Danmarks. Dessutom hade de båda utskickade fått sig ålagda en hel massa andra uppgifter. Så skulle de t. ex. taga reda på huru ”Potzinki Clåster, Nögdama och Basinki” voro belägna, om på den förra platsen var något byggt, samt de anspråk, som de danske påstodo sig hava till dessa områden. Vidare skulle de ställa till rätta en del oordningar, som de svenska fogdarna och birkarlarna, efter vad hertigen fått veta, gjort sig skyldiga till. I Varanger skulle de för kronans rakning uppköpa så mycket fisk, de kunde komma över; denna jämte den ranta, de uppburit, och som delvis skulle forslas hit, ville hertigen sedan sjöledes låta avhåmta.¹ En instruktion således vars genomförande man kunde förutse skulle komma att ställa de danska myndigheterna i harnesk.

M. Ambjørn och Arent Josting tillskrev den 12 febr. 1600 lagmannen Per Hansson och framställde sitt uppdrag. De framhöllo därvid, hurusom Sverige mist den rättighet, det hade över Titisfjorden ”och annorstädes” intill dess fejden begyntes, och anhöllo att nu få upptaga sin gamla skatt.² Deras framställning härom har natur-

¹ Fullmakt för Ambjørn Jacobus att i Lappland uppbära skatten, Stockholm den 7 dec. 1599. *H. K. Reg.* Tänkesedel för AmÖiörn Jacobus och Arent Josting, dat. Stockholm den 21 dec. 1599. *H. K. Reg.* I *Dan. Finnm.* finnes en avskrift av denna tänkesedel, dat. den 20 dec. 1599, och i original en förkortad upplaga av samma, utfärdad den 27 i samma månad. *H. S. H.* 39, sid. 161 ff.; FELLMAN IV, sid. 85 f. Bitänkesedel för M. Ambjørn och Arent Josting den 30 dec. 1599. *H. K. Reg.*

Den 18 april 1600 får skeppshövitsmannen Nils Arvidsson pass för att segla från Nylödöse till Varanger. Han medhade en del livsmedel, som han där skulle avyttra. På återvägen skulle han begiva sig till Nyköping. *H. K. Reg.*

² Skrivelse till Per Hansson, dat. Luleå den 12 febr. 1600. *Norska SamL., Norge, Afd. 7. D. R. A.* Jmf. JESSEN I, s. 192 f.; PIRA, s. 159.

ligtvis mötts med avslag, såvida ens något svar avgivits. De fortsatte i varje fall resan norr ut och satte sig från Vadsö i förbindelse med Matts Bagge, som under Hans Olofssons frånvaro för tillfället förestod befallningen på Vardöhus.¹ Av honom begärdes den skatt, som han och Hans Olofsson tagit från den ryske uppbörds mannen för åren 1597 och 1598. Vidare förklarade de sig ämna uppbära rysseskatten för det sist förflutna året, vilken Hans Olofsson förut förbjudit finnarna att utgiva, samt innevarande års. Med Bagge önskade de dessutom ett sammanträffande på Vadsö, då de hade ett och annat att tala med honom om. Ett sådant kunde denne emellertid icke bevilja, då han dagligen väntade sin konung och Hans Olofsson till Vardöhus och därför icke vågade begiva sig därifrån. Vad den omnämnda skatten beträffade, kunde han icke utlämna densamma, förrän han finge order därom från K. Maj:t eller Hans Olofsson.² Svenskarna, som av Bagges svar förstått, att den sistnämnde även upptagit det innevarande årets rysseskatt, önskade få klarhet i huru härmed egentligen förholle sig, hur många års skatt norrmannen uppburit och hur många ryssarna behållit. De förklarade, att Sveriges krona här lede allt för mycket överbörd av de norska fogdarna och förvånade sig över att man ännu icke kunde lämna något bestämt besked på deras andragande. Förra året hade man lovat dem att bringa denna sak inför K. Maj:t. Sedan dess hade både Matts Bagge och Hans Olofsson varit i Köpenhamn och den danske monarken i Vardöhus, och dock stode den på samma punkt. Nu såge sig de svenska kommissarierna inför sin regering nödsakade hemställa, att de höga överheterna själva handlade härom, en hotelse som Bagge sa-

¹ Skrivelse till Matts Bagge den 16 april 1600. *Dan. Finnm.* Bagge var systerson till Hans Olofsson och brukade vikariera, då denne av en eller annan anledning icke själv förestod länet.

² Skrivelse från Matts Bagge, dat. Kiberg d. 19 april 1600. *Dan. Finnm.*

kerligen tog skäligen lätt. Till slut begärde de att få utmed kusten begiva sig till Jörgen Kaas och Claus Urne.¹ Detta kunde emellertid Bagge icke tillåta, vad rysseskatten beträffade ville han kort och gott meddela, att Hans Olofsson förra året givit en uttömmande redogörelse för sin ställning till densamma, vartill Bagge för sin del helt anslöt sig. Något nytt i denna sak visste han icke att anföra.²

Svenskarna hade emellertid trots detta kommit ner till fjordarna på västsidan, antagligen över fjället, och här gjort försök att taga ut den resterande skatten. Detta synes emellertid icke ha alldeles lyckats. Claus Urne hade tagit tillfånga en Jostings tjänare, som skickats till Ofoten, och förbjudit Josting själv att draga in till Titisfjorden samt på allt sätt trakasserat de lappar, som varit svenskarna behjälpliga med skjutsning eller dylikt.³ Vidare hade finnarna nekat att betala skatt och beklagat sig över att detta var dem strångligen förbjudit av den norske befallningsmannen.⁴ En del hade de dock i alla fall fått ut, enligt vad som framgår av en skrivelse från Hans Olofsson till Kristian Friis.⁵

Under tiden hade man från dansk sida varit sysselsatt med att slutföra de undersökningar, Hans Olofsson och Claus Urne påbörjat. Dessa leddes numera av Olof Pedersson och Nils Krag, vilka bl. a. fått i uppgift att uppgöra en mantalsförteckning över sjöfinnarna och undersöka, ifall ytterligare några byar skulle finnas på fjället,

-----

¹ Kommiss. till Matts Bagge, Vadsö den 22 april 1600. *Dan. Finnm.*

² Matts Bagge till de svenska kommissarierna den 26 april 1600. *Dan. Finnm.*

³ Enligt en besvärsskrivelse, odaterad och utan underskrift, i *Dan. Finnm.*

⁴ Arent Josting till hertig Karl den 17 och 28 maj 1600. *Norske Saml, Norge, 7 Afd. D. R. A.*

⁵ Hans Olofsson till Kristian Friis den 23 juli 1600. *Ibd.*

som skattade till Sverige, utöver de förut omnämnda.¹ De båda danskarna upptogo år 1601 en rad av vittnesförhör med lapparna längs kusten.² De intyg, vari desamma bevaras, äro alla så gott som stereotypa lika varandra och formulerade på samma sätt som de, vilka Per Hansson m. fl. förut utskrivit. Man erkände sig visserligen på de flesta ställen ha givit en årlig utskyld till Sverige men var också på det klara med, att denna ursprungligen varit en skänk till de svenska kvänerna, tills för ungefär 60 år sedan fogden Jons Håkansson kommit och skattlagt dem och därigenom förvandlat densamma från en frivillig gåva till en fastställd årlig avgift, vilken sedan förhöjts dels av honom, dels av hans efterträdare Nils Oravain. Varför de utgåvo sådan, kunde de icke förklara, då de icke brukade något av Sveriges land. På Stegens landsting tillspordes lapparna om gränsen mellan Sverige och Norge. De förklarade sig aldrig ha hört talas om någon gräns, som skulle sträcka sig ned till Titisfjorden eller att svenska ombud skulle ha varit där för att göra någon sådan. ! Samtliga vitsordade, att Kölen var rätt gräns. Inbyggarna i Rotangerfjorden voro de enda, som kunde intyga, att svenskarna aldrig av dem fått någon skatt, däremot erkändes nu, att sådan utgivits i Titisfjorden.

På grundval av dessa intyg avgåvo de utskickade sin berättelse, med redogörelse för den skatt, de svenska fogdarna på olika ställen upptogo. Trots de flitiga undersökningar, som gjorts på fjället, hade inga nya byar där stått att upptäcka, med undantag av en liten by, Karckeby, tydligen identisk med den här förut omnämnda Carckes, belägen en dagsfärd ovanför Alten, i vilken by 6 lappar bodde. Vad Ronola beträffade, hade gamla finnar be-

¹ Enligt vad som framgår av deras relation över sin undersökning, dat. 1601. *Det Kongl. Geheimearkivsreg. 13, Finmarken. D. R. A.*; tryckt (delvis) i *Renbeteskomm:s Dokument II*, sid 283.

² *Det Kongl. Geheimearkivsreg. 13, Finmarken. D. R. A.*

rättat, att det skulle ligga mitt på Kölen, dock mera på den norska sidan än på den svenska. Tingwara hade de hört vara belägen ”en stor dagskörning” ovanför Kölen liksom Segwara. Till den förra platsen kommo svenskarna en gång varje år och höllo ting.¹

På utsatt tid infunno sig de svenska och danska kommissarierna vid Kungsbacka. Som hertigens ombud mötte Jöran Eriksson Ulfsparre, Anders Lennartsson, Torsten Kristoffersson och som sekreterare Peder Nilsson och från dansk sida Kristian Friis, Arild Hvitfeldt samt Olof Rosensparre till Skarhult.² Svenskarna voro instruerade att beträffande lappmarksfrågan besvara sig över de norskes intrång och med allt allvar och flit söka åvägabringa en ändring härutinnan. De skulle begära vederlag för den orätt, Sverige här redan vederfarits, och restitution av den skatt, det gått miste om, däri inbegripet rysseskatten. Ifall man å dansk sida förmenade sig vara i sin fulla rätt beträffande den finnmarkspolitik, som förts, hade de svenska ombuden att begära få se deras bevis härfor och framhålla, att då Sverige hade urminnes hävd här och från ryssen övertagit den skatt, denne likaledes av ålder uppburit, hade man under alla förhållanden icke bort göra intrång härpå, förrän fullgiltiga skäl därför företetts, ”efter den uti all rätt gives vitsord, som i handen haver,” Några sådana hade man emellertid icke presterat. Men på det att genom denna sak den naboeliga sämjan och vänskapen icke måtte äventyras, skulle man föreslå, att några gode män från båda rikena förordnades, som hade att ”bese lägenheten” och avskaffa vad oriktigt, som kunde förefinnas. Som hertigen emellertid förmodade, att man på denna punkt icke skulle komma till någon enighet,

¹ Mandtalsregister på Söfinderne wdi Salthen etc. Haffniæ 1601. *Det K. Geheimearkivs reg. 13. Finnmarken, D. R. A. Jmf. Renbeteskomm.:s. Dokument II, sid. 283 f.*

² Jmf. ERSLEV, sid. 109 f.; LAURSEN III, sid. 102; SLANGE I, sid. 162 f.

efter densamma så länge och med så liten framgång diskuterats, ”och då två hårda stenar sällan mala väl”, vore han villig med Danmark göra ett byte i Lappmarken. Ifall danskarna frågade, vad hertigen begärde och ville giva igen, skulle det svaras, att han mot Varanger, Vadsö och Alten samt alla fjällfinnar, även de på Trinnas, avstodo från sin rätt utmed sjösidan, antagligen ment väster om Alten,, däri inberaknat den, som Sverige erhållit genom freden med Ryssland. Härom kunde man, ifall danskarna icke strax voro beredda därtill, förhandla senare, emellertid borde allt intrång under tiden avskaffas.¹

De danska ombuden hade å sin sida fått sig ålagt att, innan de gingo in i förhandling rörande tvisten i Lappmarken, av svenskarna begära noggrant besked rörande omfattningen av deras pretentioner i denna landsanda. Så borde dessa förete jordebok och mantalsregister över sina lappar inom de omtvistade distrikten, vidare en förteckning över vad dessa brukade av ”Sveriges grund” och för vilket de hade att betala skatt; uppgift om huruvida svenskarnas pretentioner sträckte sig endast till folket eller omfattade både folk och land och i båda fallen upplysning om varpå de stödde sina anspråk; slutligen skulle danskarna begära få veta, var man å svensk sida ansåg gränsen gå. Själva borde de hävda, att Kölen sedan urminnes tider betraktats som rätt skiljemärke, vilket också stämde med de uppgifter, lapparna lämnat. Om svenskarna påstodo sig av gammalt hava upptagit skatt inom norskt område och därför enligt Stettinerfredens § 9 vara berättigade till sådan,, skulle man framhålla, att detta strede mot lapparnas vittnesbörd, enligt vilka Sverige här aldrig regelrätt uppburit

---

¹ Instruktionen, dat. Wittensten den 8 dec. 1600, i original i *Dan. Förh.* Avskrift av densamma jämte fullmakt av samma dag i *Registr.* På detta möte skulle även ett antal andra tvistepunkter avhandlas, och instr. inledes med en utförlig redogörelse för de inre strider, som nyligen rasat i Sverige och ständernas beslut att uppdraga regeringen åt hertigen.

någon dylik utan endast då och då med våld lyckats tillägna sig sådan. Ett fortsättande av dessa förhållanden var man dock, med undantag för de finnar som befunno sig än på norsk och än på svensk grund, icke hågad att för framtiden tillåta, för övrigt hade man från danskt håll ingenting emot en undersökning på ort och ställe.¹

Utgångspunkten för en diskussion av lappmarkstvisten var således väsentligt olika. Medan man å dansk sida utgick från som givet, att kuststräckan upp till Kolen vore norskt land och bebyggarna här norska undersåtar, samt ville koncentrera sig på att få detta erkänt av svenskarna och deras pretentioner reducerade i överensstämmelse härmed, måste dessa naturligtvis bestämt reagera mot en dylik åsikt och anse, att vad motparten betraktade som självklart och ville bygga de fortsatta förhandlingarna på i stället var just, vad som skulle bevisas. De ville emellertid vid detta tillfälle skjuta frågan om gränserna i ett aldrig gränslagt land i bakgrunden och i stället göra sin rätt till de omtvistade områdena gällande på grund av urgammal hävd.

De olika synpunkterna trädde tydligt i dagen, så snart detta ärende bragtes på tal. Då danskarna ryckte fram med kravet på en specificering av det svenska områdets utsträckning, förklarades en dylik vara onödig. Man vore icke hågad att disputeras, vad Sverige i så "många otaliga" år oklandrat innehaft och som därför kunde betraktas som dess obestridliga rätt. I stället framlämnade man en av Ambioern Jacobus och Arent Josting uppgjord förteck-

---

¹ Instruktion och fullmakt för de danska sändebuden, dat. Köpenhamn den 31 jan. 1601. Orig. i *Sverrig A. D. R. A.*; kopia av fullmakten finnes i *Danska Brev 1572—1632*. Jmf. LAURSEN III, sid. 102 ff. Danskarna skulle vidare nedlägga en protest mot Hondius' karta (se sid. 118 not 1) och mot de bestämmelser i Teusinafreden, "som berörde Norge" och Kolahalvön. Svenskarna förklarade härpå, att de icke kände till denna karta, icke heller frågade de stort efter dylika "målares" verk, de höllo sig till fredstraktaten, och i denna hade icke stadgats något, varigenom Norges rätt trätts för när.

ning över den oförrätt, som här tillfogats detta land. Danskarna förmenade sig emellertid icke kunna ta någon hansyn härtill, då det däri endast talades om lapparna i allmänhet och några närmare bestämningar saknades. Efter ytterligare påtryckning förmåddes äntligen svenskarna angiva, vad de ansågo vara sin tillhörighet i Lappmarken. Mäster Ambiörn och Arent Josting, som voro närvarande, avfärdades till det danska lagret med en "tavla", varpå denna landsdel var "beskriven" och där det fanns angivet, varest Sverige skedde intrång, jämte en skrivelse, i vilken var "forfattet, huru vitt Lappemarken vore begrepen". Enligt denna skulle den svensk-norska gränsen från Kölen löpa ut i Titisfjorden och sedan tölja kusten förbi Malanger och Varanger ända till Neudoma udde samt härifrån gå genom Enare träsk till Kuolajärvi och Maanselka. Samtidigt härmed gav man danskarna del av det i instruktionen upptagna bytesförslaget.

Av den företedda kartan förklarade sig de danska kommissarierna icke få någon upplysning om förhållandena. Vad den svenska skrivelsen beträffade, hade de aldrig tänkt sig möjligheten, att sådana pretentioner, som däri gjorts, skulle kunna framkomma från en vänligt sinnad stats sida och kunde under inga omständigheter underhandla därom. Vad man begärde vore ju helt enkelt en icke oväsentlig del av Norges rike. Något byte kunde naturligtvis icke heller komma till stånd, då vad svenskarna menade sig kunna byta bort helt enkelt icke vore deras tillhörighet. Inför en så utpräglad avvisande hållning slogo dessa i någon mån till reträtt. De förklarade sig icke vilja bestrida den danska skatterätten utmed kusten, vad de hade velat framhålla var, att Sverige och Norge med rå och rör endast voro skilda till Titisfjorden och att de norr därom hade tagit skatt tillhopa. Att de skulle ha gjort anspråk på någon del av det sistnämnda landet förnekades bestämt. för övrigt undrade de, om icke en

sammankomst lämpligen kunde anordnas uppe i Lappmarken, vartill danskarna emellertid, trots deras instruktions lydelse, icke tyckas ha varit särskilt hågade.

Då någon enighet icke stod att uppnå varken i denna eller en del andra frågor, som varit före, kom man överens att uppskjuta desammas avgörande till ett nytt mellanriksmöte, som man bestämde skulle hållas på gränsen vid Knäred den 30 september, varvid sex svenska och sex danska riksråd skulle komma tillstådes och antingen bilägga tvisterna eller avgöra desamma genom dom.¹ Från svensk sida krävde man därvid bestämt, att alla tvistepunkter, som vid detta mötes sammanträdande kunde finnas, skulle upptagas till behandling, danskarna åter ville begränsa antalet till dem, som nu varit före och varom man icke kunnat enas; särskilt gällde meningsbrytningen på denna punkt tre-kronors frågan, som danskarna, då den vid detta tillfälle kommit på tal, förklarade redan vara avgjord, vilket svenskarna icke kunde erkänna. De senare ansågo för övrigt, att deras motparter i allmänhet visat en ganska stor oginhet och lämnade hertigen följande redogörelse för mötets förlopp, som i mer än ett avseende är nog så intressant. Beträffande Lappmarken sade de sig förstå, att danskarna icke alls voro benägna att avskaffa det intrång, som där skett, utan fastmera hade i sinnet att tillägna sig denna landsända helt och hållit och stånga svenskarna ”slätt och grant” ifrån sjösidan. Icke heller ville de, heter det här vidare, ”dher till samptyckia, att någre godhe män af begge Rijkerne måtte förskickas diit opp, som lägenheeterne besåge och hwardh oricktighet dher funnes opå någon dehre sijden afskaffade. Såsom ock icke heller göra med E. F. N. något byte. Dherföre så kunde wij icke heller till samme dheres förslagh och

¹ Både det svenska och det danska avskedet äro utfärdade den 18 febr. och finnas i LAURSEN III, sid. 107 ff.; RYDBERG, Sveriges traktater V: i. sid 111 ff. Se vidare om detta möte LAURSEN III., sid. 104 ff., och SLANGE L, sid. 167 f.

möthe vidh Knäredh samtycka medh mindre an att alle andre beswaringar, som Rijkerne emellan wara kunna, måtte dhiit forskiutas och dher ransakas och slijtas, och serdeles den Punkten Tree Cronor belangande. Och effter dhe Danske ther till ingalunda samtycke wille”, fortsatta svenskarna, ”så kunne wij icke komma till att göra een lijka lydande afskedh, uthan gjorde een hwar för sigh så widt som wij oss då uthi handelen inlåta kunna, och såsom E. F. N. dher medh intet förfång skeedt ähr, antingen i ena måtto eller andre uthan frijt forbeholit, hwad E. F. N. synes uthi denne saken wijdere till att göra eller låta, så hafwer ock samme afskeedh den nyttan medh sigh, att man om fredh oppå denne sijden intill den tijden ähr försäkrat och dhen skräcken, som folket här hafwer warit uthi, bortagen. Imedlertijdh kan vår Herre så laga, dhet wij och alle innerligen ønske, att E. F. N. kan medh lyck-samlige och wäl uthrättade saker komma hem uthi sin arfrijke igen och om något möthe hollas skall, sielf wara tillstädes, effter som Konungen i Dannemark thet och nu gjort hafwer, så blifwer wal annat liudh i skällan och Juthen får mindre moodh an som han nu hafwer hafft och medh pockande och snorkande låtit påskijna”.¹

Den utgång, mötet i Kungsbacka fick, kunde naturligtvis icke tillfredsställa hertigen, och förhållandet mellan honom och Kristian, som redan förut varit fullt av missstämning, förvärrades nu.² Han är föga belåten med pla-

---

¹ Jöran Erikssons och hans medförordnades brev till hertig Karl, Nylodöse den 21 febr. 1601. *Samt avskrifts-saml. ang. händelser 1594—1598 (1605)*.

² Härtill hade också Kristians alltid tveetydiga hållning i striden mellan hertigen och Sigismund bidragit. Karl, som önskade få klarhet på denna punkt, hade på mötet 1601 till den danske konungen avgivit ett memorandum över utvecklingen i Sverige och ständernas beslut att överdraga regeringen åt honom och hans ätt, samt begärt Kristians råd. Denne avgav härpå ett mycket sursött svar (dat. Halmstad den 12 febr. 1601). Något dylikt råd kunde han ej ge, då denna tvist ej varit honom i alla

nera på ett nytt möte, då han anser ett sådant icke komma att leda till något resultat och fann det lämpligare, att han och Kristian i stället ömsesidigt sände gesanter till varandra för att avhandla de ouppgjorda affärerna. Ville emellertid den danske monarken icke samtycka härtill utan fordrade det avtalade mötets hållande, förklarar hans sig villig utse ombud till detsamma, dock endast under förutsättning att det gjorda förbehållet respekterades, att alla tvister, som kunde finnas, därvid bleve upptagna till behandling. Som man dock kunde vänta, att riksråden som domare sökte var sin parts bästa, undrade han, om man icke samtidigt borde anmoda några främmande furstar att sända ombud, icke för att döma utan för att medla i tvisterna. Det vore dock under sådana förhållanden nödvändigt att uppskjuta sammankomsten till ett senare tillfälle.¹ Kristian ansåg sig emellertid icke kunna avvika från det beslut, som fattats, och förmenade det onödigt att besvara främmande herrar, då de utvalda riksråden säkert skulle döma en rätt dom.² Då detta besked först i september nådde hertigen, som under sommaren 1601 vistades i Liffland, var det redan försent att till den fastsatta tiden sända kommissarier, och han ansåg sig icke heller ha anledning härtill, då Kristian i sitt svar icke tydligt uttalat sig om alla hertigens krav. Följden blev därför, att då danskarna infunno sig vid gränsen, några svenskar icke

-----
 detaljer bekant, för övrigt skulle ett sådant kunna bli till prejudice för konung Sigismunds rätt. Han hade emellertid hört, att flera av de förnämsta ständerna icke vågat komma tillstädes i Linköping och därför i framtiden möjligen komme att protestera mot det beslut, som där fattats. Vidare hade han sig bekant, att Sverige vore ett arvrike och icke ett valrike m. m. Hertigen förklarar sig i sitt svar härpå (dat. Reval den 24 maj 1601) vilja låta Kristians råd bli i sitt värde.

¹ Hertig Karl till Kristian IV, Reval den 24 maj 1601. *Reg.*

² Kristian IV till hertig Karl, Köpenhamn den 14 juli 1601. *Danska Brev 1572—1632*, Brevet kom först den 12 september hertigen tillhanda.

stodo att träffa där, utan nödgades de med oförrättat ärende återvända.¹ I stället hade hertigen den 18 september från Riga besvarat den danske konungens brev och på nytt sökt göra sina synpunkter gällande. Vad uppskovsyrkandet beträffade, ville han gent emot Kristians vägran påminna om hurusom Sverige under flera år fick vänta på det möte, som enligt 1591 års beslut skulle hållas sex år därefter.²

Kristian ansåg emellertid, att hertigen brutit mot den överenskommelse, hans egna ombud varit med om att stadfästa, och upptog han handlingssätt mycket onådigt. Dagen innan hertigens skrivelse ankom till Helsingör, eller den 18 okt., hade han tillställt ståthållarna i Stockholm,, Kalmar och Elfsborg ett tryckt patent, ställt till Sveriges, rikets ständer, vari han efter en kort redogörelse för de närmast gångna årens svensk-danska förhandlingar uppmanar dem att innan påska nästkommandes till ett möte, antingen i Danmark eller vid gränsen, sända vederbörligen befullmäktigade ombud för de uppkomna tvisternas slitande och slutar med att framhålla, att han, ifall så ej skedde, inför hela världen ville vara ursäktad för de medel, han eljest nödgades tillgripa härfor.³

Hertigen, som på hemvägen från Liffland fick kannedom om detta, Kristians tilltag, blev i högsta måtto förbittrad däröver. Han misstänkte starkt, att denne hade

¹ ERSLEV I, sid. 110; SLANGE I, sid. 168. Jmf. SIVERD GRURBES Dagbok (i Danske Mag. IV, haft 4, sid. 9.)

² Hertig Karl till Kristian IV, Riga den 18 sept. 1601 *Reg.*

³ Kopia av Kristians patent, dat. Kronoborg den 18 okt. 1601. *Danska Brev 1572—1632*. I *Dan. Förh.* finnes en samma dag avfärdad skrivelse från Kristian till Jöran Eriksson, Stockholm och Anders Lennartsson, Elfsborg.

Kristian, som i detta patent giver Sigismund hans svenska konungatitel, förklarar öppet, hurusom den föregående tidens förhållning av finnmarksfrågan varit dikterad av hänsyn till denne och hans motvilja mot att förhandla med hertigen. Enligt SLANGE I, sid. 168, vill det synas, som om Kristian fått hertigens brev av den 18 sept, innan han sände patentet till Sverige.

onda anslag i görningen och såg förhållandet till Danmark synnerligen pessimistiskt.¹ Från Ekenäs i Finland, dit han anlät den 20 nov., avlät han en skrivelse till menige Sveriges rikets ständer, vari han uppmanade dem att vara eniga och rustade, ifall någon fara voro på färde.² Han förmodade, att Kristian trott honom ännu vara kvar i Liffland och således ur stånd att sända ombud till den föreslagna tiden. Detta skulle han emellertid nu göra, även om han icke hade någon direkt skyldighet därtill. Samtidigt som han instruerar ståthållarna på de nämnda fästningarna, vad de skulle svara den danske monarken, avlät han själv en ganska skarp skrivelse till denne.³ Han förvånade sig över att den danske konungen på detta sätt ville vända sig till en annan herres undersåtar, och förklarade, att han aldrig ställt sig avvisande till ett möte, han hade endast begärt uppskov med det samma. Att mötet den 30 sept. ej kommit till stånd, ansåg han vara den danske monarkens eget fel, då han onödigt fördröjt det sändebud, som hertigen skickat till Danmark, och aldrig lämnat besked på de punkter, där hertigen begärt sådant. Änskönt påska vore en oläglig tid, ”då det varken brister eller bär”, ville han dock acceptera förslaget, sedan han finge bestämd uppgift om plats och tid för mötet. Kristian fastsatte i sitt svar detta att hållas i Knäred den 3 april.⁴

¹ Hertig Karl till Peder Ryning m. fl., Ekenäs den 21 nov. 1601. *Reg.*

² Öppet brev till menige ständer, Ekenäs den 21 nov. och Åbo 1 dec. 1601. *Reg.*

³ Hert. Karl till Kristian IV, Ekenäs den 22 nov. och Åbo den 29 nov. *Reg.*

Hertigen synes även ha varit betänkt på att i ständernas namn avfärda ett svar på Kristians tilltag (ett koncept till sådant finnes, dat. Örebro febr. 1602, i *Dan. Finnm.*); sannolikt har det emellertid ej avgått.

⁴ ERSLEV I, s. 113. Jmf. Krist. IV:s brev till ståthållarna på Elfsborg och Stockholm, Köpenhamn den 26 jan. 1602. *Danska Brev 1572—1632.*

Mötet 1602 kom att avlöpa utan något resultat. De svenska ombuden voro instruerade att före de egentliga förhandlingarnas början avfordra sina motparter jämte godkännande av hertigens krav på att alla tvistepunkter upptogos till behandling även skriftligt erkännande av vad de svenska ständerna beslutit angående styrelsen i Sverige samt förklaring, att de upphörde att giva Sigismund konungatitel, i annat fall bleve ju vad man förhandlade ogiltigt. Härfor voro emellertid danskarna icke hågade och kunde icke bringas längre än till ett muntligt erkännande av hertigen som regent i Sverige, vilket de för övrigt ansågo, att Kristian visade genom att underhandla med hans sändebud. Svenskarna gävo då på denna punkt efter. Men när man sedan skulle börja förhandla, uppdök ett nytt tvistämne. Danskarna voro synnerligen angelägna om att få veta de svenska besvarspunkterna och ville icke avlämna sin fullmakt, förrän de erhållit en designation över dessa.¹ Svenskarna voro emellertid varskodda och vägrade bestämt att gå in härpå. Tvisten i sig själv obetydlig ledde dock till att sammankomsten upplöstes, sedan olika förslag att senare upptaga densamma förkastats. Å ömse sidor sökte man skjuta från sig skulden för denna utgång.²

¹ Hert. Karl till kommiss., Torne prästgård den 26 febr. 1602. Orig. i *Dan. Mötet i Sjöryd 1602*. Kristian hade hos "fältmarskalken", d. v. s. Anders Lennartsson, och Göran Eriksson begärt att på förhand få veta de svenska besvarspunkterna. Hertigen misstänkte, att därunder "söktes något synnerligt" och ålade sina ombud att icke överlämna desamma, förrän det komme till verklig handel och då punkt efter punkt.

² *Dan. Mötet i Sjöryd 1602*. Jmf ERSLEV I, sid. 113; SLANGE I, sid. 185; LAURSEN III, sid. 177 ff. Beträffande lappmarksfrågan voro svenskarna instruerade att liksom föreg. år protestera mot det danska intrånget. De skulle icke, som på sista mötet skett, låta danskarna locka sig till någon vidlyftig disputation häröver utan fordra en "kategorisk och direkt" förklaring, huruvida dessa ville avstå från all orätt och upprätta den skada, Sverige lidit. Jfall

Mötet hade endast bidragit till att ytterligare öka spänningen. Hertigen förmenade, att danskarna på allt satt sökte orsak till oenighet och blodsutgjutelse, så att "där man strax ville tända elden i blåne, skulle de på deras sida gärna vara därtill benägna." ¹ Han önskar emellertid en fredlig avveckling, och fastän han ansåg sig vara utan skuld till de senaste sammankomsternas mindre lyckliga resultat, föreslår han dock i en skrivelse den 7 juni avhållandet av ett nytt gränsmöte vid Brömsebro. ² Kristian ville emellertid, innan han svarade härpå, höra sitt riksråd mening. ³ Själv var han knappt benägen att tillråda ett sådant, med mindre en uppgift på de svenska besvärspunkterna först meddelades. Den 19 juli går han emellertid in på Karls förslag men finner den angivna mötes-

---

danskarna begärde sakens överlämnande åt skiljemans dom, skulle de svenske, innan de samtyckte härtill, yrka på att undersökning av några rättvisa och fredsälskande män å ort och ställe först företoges, och om detta icke bifölls framställa sitt bytesförslag från föregående år. Instr. dat. Åbo den 1 febr. 1602. Orig. i *Dan. Mötet i Sjöryd 1602* Avskr. i *Reg.*

Att några förhandlingar vid detta tillfälle ej kommo till stånd, berodde ej, som Erslev och delvis även Laursen anse, så mycket på att danskarna ej tillmötesgingo svenskarnas önskemål beträffande kungatiteln. På denna punkt hade de svenska ombuden redan givit efter. [Kommiss. skr. till hert den 6 april 1602 omnämnd i hertigens skrivelse till komm., Västerås den 12 s. m. *Dan. Mötet i Sjöryd*]. Den egentliga orsaken synes ha varit, att danskarna vid förhandlingarnas början den 7 april ej ville förete sin fullmakt, förrän svenskarna inlämnat sin besvärsskrivelse. [Svenskarnas protestationsskr., Ulfback d. 7 apr.] De skulle för övrigt ha visat föga lust att underhandla.

¹ Hertig Karl till kommissarierna, Väsby gård den 30 mars 1602. *Dan. Mötet i Sjöryd 1602*.

² Hert. Karl till Kristian IV, Stockholm den 7 juni 1602. Samma dag utgick i de svenska ständernas namn en skrivelse härom till de danska ständerna. *Reg. Jmf. ERSLEV I, s. 114; SLANGE I, sid. 185.*

³ Kristian till hert. Karl, Köpenhamn den 25 juni 1602. *Danska Brev 1572—1632.*

platsen olämplig, på grund av att pest utbrutit i Blekinge.¹ Man enas därför längre fram om att i stället välja Flacksjöback och bestämmer tiden till den 9 febr. 1603.²

På grund av att under 1601 års förhandlingar dispyt uppstått om gränserna i Finnmarken, hade hertigen någon tid därefter avfärdat Mäster Ambiörn och Arent Josting jämte ett par andra personer att därom inhämta upplysningar. De skulle rådfråga gamla lappfogdar, birkarlar och andra förfarna man samt dessutom taga reda på de skriftliga uppteckningar härom, som han förmodade funnos hos präster, lagmän och andra. Detta gällde även området från Titisfjorden och söder ut.³

Troligen härröra från denna expedition ett par intyg,, avgivna på uppfordran av Ambrosius Jacobsson och Jöran Swan, den 1 och 3 sept. 1601. Det första är undertecknat av birkarlar och menige man i Torne. Dessa förklarade, att denna socken sträckte sig från Segwara i vaster-norr intill Ofoten och från Sundawara norr ut till Varangers udde samt vore aldrig någonsin med rå eller rör skild från Salta havet i norr. Över hela detta område hade deras föräldrar av ålder haft sin rättighet, den de bekommit genom krig och byte för sina arvegods i Finland, samt uppburit skatt av såväl sjöfinnar som fjällappar, intill dess konung Gustav ”kändes lappmarken under Sveriges krona”. På den tid birkarlarna voro rådande här, hade vidare ingen norrman tillåtits att bo på fasta landet vid sjösidan, med mindre han ville giva skatt. Men under de kungliga fogdarnas regim hade de trängt in allt mer och mer och börjat driva undan lapparna.⁴ Det andra intyget

-----

¹ ERSLEV I, sid. 114 f. *Danska Brev 1572—1632* är Kristians svar dat. Köpenhamn den 17 juli 1602.

² Hert. Karl till Kristian IV, Stockh. d. 30 juli 1602. *Reg. Kristian* svarar härpå den 17 aug. *Danska Brev 1572—1632*.

³ Hert. Karl till Mäster Ambiörn, Reval d. 30 april 1601. *Reg.*

⁴ Intyget är undertecknat av 20 pers. och dat. Tornö den 1 sept. 1601. *Dan. Finnm.*

forskriver sig från birkarlar i Lule lappmark och lämnar den vanliga upplysningen om en svensk beskattning av Titisfjorden, som verkställdes av birkarlarna, innan de kungliga ombuden övertogö förvaltningen här.¹

Att fullfölja dessa undersökningar utsagos längre fram på året Hieronymus Birkholt, hertigens hovpredikant Sigfrid Aroms och Daniel Theodori, vilken senare bär titeln poëta laureatus.² De skulle med gamla fogdars, birkarlars och lappars hjälp taga reda på huru långt konungen av Danmark av ålder tagit skatt och var han först på sista tiden trängt in. Men dessutom hade de tydligt uppdrag att med till buds stående medel, såsom gamla dokument, kyrkoböcker och annat, rannsaka om var gränsen mellan Sverige och Norge voro. I detta avseende torde de också ha förskaffat sig vissa upplysningar, enligt vad som framgår av den berättelse, de till hertigen lämnade över sin färd. Sigfrid Aronis, som även skall ha varit kunnig astronom, har måhända därigenom varit speciellt lämpad för ett sådant uppdrag. De hade i norr trängt fram ända till Nordkap och uppmått avståndet mellan Torne och Vardöhus, vilket de funnit uppgå till 106 mil. Under sin färd hade de konstaterat, att de norske tillvällat sig ett stort stycke land från Sverige, härvidlag kunde de även stödja sig på uppgifter, som lämnats dem vid möten, vilka de avhållit med birkarlar och lappar. I Torne lappmark hade ett sådant varit samlat i Tingwara by, varvid ett och annat nytt torde ha framkommit. Tingwaraborna meddelade t. ex., att lapparna i deras by aldrig någonsin erkänt sig vara skattskyldiga eller givit skatt till den danska kronan. De lämnade vidare vid detta tillfälle den intressanta upplysningen, att Claus Urne, när han 1599 var uppe på fjället, beskattat varje lapp både i deras by och Ronola till en daler samt vid sin avresa "låtit sig

¹ Intyg av 12 birkarlar i Lule lappmark den 3 sept. 1601. *Dan. Fimm.*

² Fullmakt för Birkholt m. fl., dat. Åbo den 2 dec. 1601. *Reg.* Tryckt i WAARANEN.

höra, att han utan alla skäl ville hava gränsen till Kölen.” På detta sätt hade — uppgavs det — Kuotokeino, Utsjoki, Aviowara m. fl. byar på sista tiden kommit under danskarna. Vidare relaterades, hurusom sjöfinnarna blivit strängligen förbjudna att utgiva sin gamla rättighet till Sverige.¹

Från Tingwara begåvo sig ombuden till Lule lappmark. Här uppräknade birkarlarna med fogden Hans Larsson i spetsen på ett möte den 20 april de rår, som legat mellan denna och Norge, nämligen från söder räknat Nichilsfjäll, på gränsen till Pite lappmark, därefter ”Isfjäll, Noachfjäll, Getehuvud och Ishuvud. Vad Titisnäs, Skarvberget och Titisfjord beträffade, hade de aldrig hört, att dessa voro Sveriges enskilda egendom, men väl att detta land tagit skatt här, dock jämsides med Danmark, denna fjord var därför att betrakta som ett slags allmänning, liksom fjordarna längre norr ut ”kände sig vara båda potentaterna skattskyldiga.”²

Från samma tid forskriver sig ett intyg av Olof Burman, vilket inlämnades till de svenska ombuden i Ulfsback 1602. Tvärt emot Hans Larssons och Lulelapparnas påstående angives i detta Titishorn, Skarvberget och Titisnäs vara gammal rå. Även han hade sig bekant, att birkarlarna fordom tagit skatt utmed kusten ända till Titis-

¹ ”Förtecknelse på the besväringar, som man hafwer uppå Sv. Cronans vegner uthi Lapmarken.” *Dan. Finnm.*

² Intyget, dat. Lule den 20 april 1602; i *Dan. Finnm.* Detta för de svenska anspråken ofördelaktiga intyg har redan på förhand varit utskrivit, måhända i hertigens kansli, och framlämnades vid detta tillfälle endast för undertecknande. Det bygger på undersökningar, som förut verkställts av Hans Larsson och varöfver denne avgivit berättelse [tryckt i *H. S. H. 39, sid. 104 ff.* Sjöfinnarna i detta distrikt hade tydligen varit ovilligt stämda mot svenskarna. Infor Hans Larsson hade de förklarat sig vilja betala skatt till Sverige, endast ifall de fingo konungens i Danmark tillåtelse därtill. Birkholt och hans följeslagare hade vid sitt besök hos dem hotats med både ”bysser och bågar”.

fjorden, eftersom innebyggarna här ”av lapparna födde och utkomna voro”. I en lagbok, tillhörande Stegens lagsaga, vilken han själv sett, och där rår voro angivna, var Malanger yttersta rå, längre norr ut hade normännen aldrig känt sig något gränsmärke.¹

Som svenska ombud på mötet 1603 voro utsedda kanslern Svante Bjelke, Jöran Eriksson Ulvsparre till Öjeryd, Lubert Cawer till Okne, Jöran Klasson till Biby, Peder Ryning till Laghnö och Erik Ribbing. Som speciella kännare av lappmarksförhållandena voro bl. a. Mäster Ambjörn Jacobus och Arent Josting även denna gång närvarande. Från dansk sida mötte kanslern Kristian Friis, dessutom Peder Munck, Sten Brahe, Mandrup Parsberg, Breide Rantzau och Eske Brock.²

De danska kommissarierna voro icke instruerade, man ansåg tydligen detta vara otillbörligt, då de eventuellt skulle komma att döma i tvisterna. Som ett slags ombud för den danska kronan uppträdde i stället landsdomaren Lave Urne. Vad tvisten i Lappmarken beträffade, hade denne av sin konung erhållit följande upplysningar. Av Torne lappmarks byar lågo endast tvenne på svensk grund, nämligen Segwara och Sundawara, samtliga de övriga tillhörde Norge. Inom -Kemi var däremot endast Indiager eller Enare norskt. Svenskarnas förmenande, att Lule lappmark sträckte sig till Titisfjorden, var falskt. Ty

¹ *Dan. Finnm.*

² *Dan. Mötet på gränsen vid Flacksjöbäck 1603. Danska Brev 1572—1632.* Jmf. JESSEN, I. s. 193 f.; SLANGE I, sid. 197 ff.; LAURSEN III, sid 175; RYDBERG V: I, sid. 127. Svenskarnas fullmakt är daterad Örebro den 28 jan. 1603, danskarnas Köpenhamn den 3 febr. 1603. Som samtliga inlägg vid dessa förhandlingar jämte de avsagda domarna numera äro tryckta i LAURSEN, Danmark-Norges Traktater, har jag ansett mig här endast i största korthet behöva redogöra för desamma. De äro emellertid av stort intresse, särskilt berörande lappmarksfrågan, som nu för första gången mera ingående dryftas mellan de båda makterna.

innan man från Sverige kommer till denna fjord, måste man passera Kölen, och här gick gränsen. För övrigt var han ålagd att, ifall svenskarna visade några rågångsbrev, noga examinera dessa, ”ty ingen människa vet att saga om någon rågång här.” Slutligen ville Kristian framhålla, att fastän den skatt, som av de omtvistade lapparna betalades, endast utgjorde 436 daler 1 mark och utgingo av blott 650 personer, det dock vore mycket betänkligt, att en främmande makt på sätt som här skett tillägnat sig ett sådant välde mitt inne i Norges rike vid Västerhavet, varest det funnes goda hamnar och tillfälle att bygga fartyg på 50, 60 à 80 läster, och fann bäst, att dessa förhållanden nu bleve ordnade så, att ingenting avhändes Norge.

Innan de egentliga törhandlingar började, bestämde man formen för deras förande; man enades om att detta skulle ske skriftligt medelst tre inlägg från vardera sida i varje fråga. Kunde man därvid icke komma till någon enighet, skulle den sedan avgöras genom dom. Från dansk sida överlämnades sex besvärspunkter, från svensk icke mindre än nitton, av vilka man dock under förhandlingarnas lopp lät en del mindre viktiga falla, så att antalet inskränktes till fem. Bland dessa var även finnmarksfrågan, varom ingenting fanns nämnt i danskarnes klagoskrift.

Beträffande denna fråga framförde svenskarna på nytt sina vid flerfaldiga tillfallen förut anförda synpunkter och hänvisade till Stettinerfredens bestämmelse och de löften om rättelse, som givits 1580 och 1591, men sedan aldrig uppfyllts. Som danskarna nu liksom 1601 förde talet in på gränser och rågångar genmälades, att därom vore icke vid detta tillfälle frågan utan *om Norges intrång på Sveriges urgamla rätt*, emellertid ville svenskarna gärna överlåta åt dem, ”efter de så envist ställde deras disputation på gränserna”, att angiva, var dessa gingo fram, och då de ville påstå, att något intrång icke skett på de delar av Pite, Lule, Torne och Kemi, som låge ovanför Norges råmärken, bevisa sin rätt till någon del av dessa lappmarker. Med

svaret härpå var man naturligtvis genast färdig: Kölen vore gräns, varvid dock försiktigtvis anmärktes, att därmed icke finge häntydas på Jämtland och Härjedalen utan i detta sammanhang endast på de distrikt, som avhandlades. Emellertid erkände man samtidigt, att Kölen icke sträckte sig till Finnmarken, man ville därför gärna veta svenskarnas mening om vad de i denna landsända ansågo vara deras tillhörighet, därefter voro danskarna villiga yppa sin. Skulle ingen enighet uppnås på detta möte, kunde K. Maj:t i Danmark väl "lida", att några gode man avfärdades dit upp för att därom undersöka, förklarades det. Sjöfinnarna bodde icke i Sverige utan långt från dess område. I detta sammanhang önskade man få veta, huru svenskarna först kommit i besittning av sin skatterätt här; huru stor deras skatt var vid tiden för Stettinerfredens avslutande, och var den då uppbars.

Påståendet att Kölen var gräns ville svenskarna låta bli i sitt värde. På danskarnas förfrågan, var skatt uppburits, svarades, att sådan utmed kusten upptagits från Titisfjorden till Varanger, hela vågen jämsides med Danmark och från Malanger även jämte Ryssland, vars anspråk sedan 1595 voro överflyttade på Sverige. Man erkände således, att denna kuststracka vore en allmänning. På fjället hade Danmark däremot fordom icke erhållit någon skatt. Som stod för sin rätt anförde man en del gamla Drev, såsom Nils Djäknes brev 1489, Nils Gustafssons 1424, Erik av Pommerns brev till Uppsala domkapitel 1419 samt Christiern Bagges och Ingevald Birjerssons skrivelser 1498 (se om dessa sid. 20 f. och 23), dessutom hänvisade man till intyg av lappar och birkarlar. Några skattelängder ville svenskarna icke förete, förrän man från dansk sida förklarat sig villig avstå från det intrång, som gjorts, och ersätta, vad som frånrövats Sverige.

Ingenting kunde dock göras, framhöll Lave Urne i sitt svarsmål härpå, förrän man vore överens om var gränsen vore. Till stöd för sitt påstående om Kölen som så-

dan överlämnade han ett ”instrumentum”, taget på Stegens lagting, varuti detta klart och tydlig tillkännagavs. Att Sverige skulle ha någon rätt på den norska sidan om denna eller nere vid kusten vore alldeles felaktigt. Det ägde på hela sträckan från Titisfjorden till Varanger ej en fotsbredd jord. Därefter redogjorde han för huru det gått till, att Sverige här ändå kommit att upptaga skatt, vilket helt enkelt berott därpå, att birkarlarna i gamla dagar följde sina lappar, då de från fjället drogo ned till kusten, sedan hade de allt mer innästlat sig här, varefter deras prentioner fullföljts av de kungliga fogdarna. De hade emellertid varken då eller senare lyckats erhålla något på en del ställen, så t. ex. i Titisfjorden, Eidefjord, Rotanger Folden och Beieren. Samtliga sjölappar voro att helt och hållet anse som norska undersåtar, och Sveriges anspråk sträckte sig endast och allenast till erhållandet av en viss årlig avgift av dem; enligt en bestämmelse i Stettinerfreden hade det nämligen rätt att alltjämt uppbära den skatt härifrån, det vid tiden för denna freds avslutande upptogs men icke att förhöja densamma eller utsträcka den till nya områden. De dokument, som svenskarna anfört, bevisade icke, vad som åsyftats.

Sedan de svenska kommissarierna förgäves sökt genomdriva sina anspråk i Finnmarken, även mot eftergifter på en del andra punkter, avslutades förhandlingarna härom, utan att enighet uppnåts. Således skulle i denna fråga dom fällas. Som man emellertid kunde förutse, kom icke heller denna att bliva enhällig. Danskarna medgåvo dock Sverige rätt, att på den norska sidan uppbära den skatt, det här av ålder tagit, men icke eljest tillägna sig någon överhöghet, vare sig världslig eller andlig. Rysslands anspråk underkändes fullständigt, och om detta land skänkte bort, vad det icke ägde, måste något dylikt naturligtvis betraktas som ogiltigt.

Gentemot detta sökte de svenska domarna hävda sitt lands krav, så som de gjort desamma gällande under för-

handlingarna, och framhöllo, att då nu danskarna själva erkände Sveriges skatterätt utmed sjösidan hade de otvetydigt gjort sig skyldiga till övergrepp, då de sökt lägga hinder i vägen härför eller drivit bort lapparna och insatt norrmän i stället. Som Norge av ålder och innan fejden begynte icke tagit skatt av fjällfinnarna med undantag av dem, som bodde i Lais' by i Pite lappmark eller de samma lappmark tillhörige, vilka brukade fjällen inemot Trondhjem, hade de icke heller nu rätt att tillägna sig någon sådan. Detta, som dock skett i ett antal byar, såsom Kuotokeino, Lappejerf, Aviowara, Enare och Utsjoki och på allra sista tiden i Ronola, vidare i Sombio, Sodenkyla, Kuolajarvi och Kittila i Kemi lappmark, vore därför stridande mot fördraget och borde omedelbart åter upphöra. Som det var obestridligt, att ryssarna av ålder upptagit skatt utmed kusten till Malanger, borde Sveriges anspråk på densamma efter Teusinafreden icke påtalas. Och överallt, varest detta land hade skatterätt, således även utmed kusten i norr, *där hade det ock rätt till "folk, land, vatten, skog ock mark" och borde njuta all höghet och andlig och världslig rättighet.* En ensidig skatteförhöjning från norsk sida kunde därför icke få företagas eller tolereras.¹ En viss rätt inom den omstridda kustremsan utmed Finnmarken hade danskarna således tillerkänt sin motpart. Den skatt, Sverige här vid tiden för Stettinertraktatens tillkomst uppburit, borde det nämligen enligt denna traktats bestämmelser alltjämt få behålla. Men härvid gjordes ett par viktiga restriktioner, varom tvisten under den följande tiden egentligen kom att stå. Dels förnekades med stöd av de intyg, som Per Hansson och efter honom Hans Olofsson och Claus Urne avgivit och som därigenom få en synnerligen ödesdiger betygelse, att svenskarna under äldre tider beskattat ett antal fjordar, varest

¹ Jmf. RYDBERG, Sveriges Traktater V: 1, sid. 127 ff., varest de svenska kommissariernas avsked samt deras och danskarnas domar finnas intagna.

de senare sökt tränga sig in, främst Titisfjorden och trakten däromkring. Vidare förklarades denna skatt vara ett gammalt servitut inom ett obestridligen norskt område, och varje anspråk på någon som helst överhöghet i samband härmed fränkandes den svenska staten. Å andra sidan gingo svenskarna nu liksom 1601 med på att detta kustområde finge betraktas som gemensamt svenskt-norskt. Att någon gräns mellan de båda rikena här uppe icke fanns, torde man å ömse håll ha erkänt, därav följde naturligtvis, att, såsom svenskarna alltid framhållit, alla rättsanspråk måste byggas på gammal hävd. Danskarnas skattepretentioner uppe på fjället underkändes till följd därav alldeles och märkligt nog utan att möta någon opposition. De domar, som avkunnades i Flacksjöbäck 1603, ha sitt intresse även däri, att de under den följande tiden ända fram till 1611 lades till grund för de respektive kronornas finnmarkspolitik, och i överensstämmelse med de beslut, som här fattades, instruerades deras ombud i Finnmarken. Fogden på Vardöhus, Olof Pedersson, får order att upptaga den skatt, som ryssarna nu under några år tillägnat sig och 1595 avstått till Sverige. Detta rike skulle han låta behålla den inkomst utmed sjösidan, som det haft före Stettinerfördraget, men icke mera. *Med fjällfinnarna, som Norge icke hade någon rättighet till, skulle han icke befatta sig* och noga tillse, att härvid icke skedde Sverige något hinder eller förfång.¹

Samtidigt utfärdas av Karl IX, som från denna tid i sina förhandlingar allt oftare antog konungatiteln, fullmakt för master Daniel Teodorus och Isak Behm att upptaga skatten av lapparna och bland dem utföra en del andra uppdrag. Med stöd av 1603 års mötesbeslut, att Sverige skulle få behålla den rättighet, det av gammalt haft i Lappmarken, skulle de fordra lika skatt med danskarna till Malanger och två tredjedelar av vad som uppbars från

¹ Kristian till Olof Pedersson den 16 april 1603. *N. Rigsreg.*

denna fjord norrut. Dessutom skulle de återkräva vad som av danskar och ryssar under några år undanhållits. Där lappar bortdrivits och normän satts i stallet, skulle dessa senare inträda i de förras skyldigheter. Vidare skulle de dansk-norska fogdarna förbjudas att draga in på fjället och lapparna här tillsägas, att de icke voro dessa skyldiga varken skatt eller andra pålagor. Men hertigen hade även andrad planer å bane, tydligen i avsikt att havda Sveriges fulla höghetsrätt. Årkebiskopen skulle anmanas att ditsända präster, och de båda kommissarierna skulle utse lämpliga platser för kyrkobyggen. De, som ville bosätta sig i Lappmarken, skulle utlovas hjälp och skattefrihet under första tiden.¹ Fogden i Lule lappmark fick samtidigt befallning att med stod av 1603 års dom upptaga skatten från Titisfjorden till Ofoten, även den som under de föregående åren ej utgått, samt bestämt protestera mot alla danska invändningar, som möjligen kunde komma att göras.²

Ifall man väntat sig en försonligare stämning hos de norska myndigheterna nu efter förhandlingarna, bedrog man sig; den svenska instruktionens förverkligande var just icke heller agnad att framkalla någon sådan. De utskickade mötte som vanligt ett energiskt motstånd, då de sökte fullgöra sitt varv, både hos dessa myndigheter och de av dem numera instruerade lapparna. Särskilt väckte kravet på rysseskatten ond blod. Danskarna, som alltjämt befunno sig i förhandling med Ryssland rörande en gränsreglering i Finnmarken, förnekade bestämt denna

stats rätt här. Å andra sidan fortsatte ryssarna att som en protest mot de norska pretentionerna in på Kolahalvön trots överenskommelsen med Sverige beskatta sjöfinnarna

---

¹ Tänkесedel för Daniel Theodorus och Isak Behm den 2 dec. 1603 *Reg. - H. S. H. 39, sid. 173 ff.*

² Fullmakt för Anders Andersson, fogde i Lule lappmark, den 3 dec. 1603. *Reg.*

ända till Malanger. Så hade hösten 1603 en deras befallningsman i detta ärende dragit omkring bland dessa.¹ Daniel Theodorus och hans följeslagare, som den 6 mars kommit till Varanger, tillskrevo härom Olof Pedersson, man misstänkte måhända rent av, att detta skedde med dennes goda minne eller att han i varje fall icke med tillräcklig energi inskridit häremot. Samtidigt protesterade de som vanligt mot att norrmännen trängde in på fjället samt bortdrevo lapparna från sjösidan, "oavsett att de bodde på Sveriges rikes land", där de svenske borde hava åtminstone lika rätt med de danske. Slutligen undrade man, huruvida det av samma grund kunde anses rätt, att dessa senare ensamma uppburo sakörena utmed kusten, och det så mycket mer, som befolkningen här utgjordes av en hop "finnar, vilka hade sitt ursprung från Finland och icke från Norge".² På dessa punkter avgav Olof Pedersson ett ganska snävt svar. Som Sverige icke hade någon rätt till rysseskatten, komme tillåtelse för dem att uppbära densamma icke att givas, Vad hans utskickade upptagit av sådan, hade han i god förvaring, tills han komme att överlämna densamma till sin konung. för övrigt meddelade han, i överensstämmelse med den instruktion han nyligen fått mottaga, *att något intrång hädanefter icke skulle ske på Sveriges ensamrätt till fjällfinnarna*, liksom att detta rike skulle få njuta den skatterätt utmed sjösidan, det före Stettinerfreden haft. Den skatt, som hans fjällfogde uppburit, skulle alltså återlämnas. Han hade sig icke bekant, att några sjöfinnar blivit bortdrivna från Sveriges rikes land i hans län.³

Från Varanger hade de båda svenskarna begivit sig till kustområdet utmed Atlanten. här sökte de komma i

¹ Enligt en skrivelse från Daniel Theodorus till Olof Pedersson, Varanger den 6 mars 1604. *Dan. Finnm.*

² Daniel Theodorus ovan cit. skrivelse den 6 mars.

³ Olof Pederssons svar den 7 och 12 mars 1603. *Dan. Finnm.*

förbindelse med sin gamle vedersakare Claus Urne och ville inför honom bevisa, att Titisfjorden, Rotangerfjorden och Ofoten med flera platser av ålder skattat till den svenska kronan, samt begärde återfå, vad hans fogdar här med orätt frånhått denna.¹ Urne svarade emellertid icke på deras skrivelse utan kallade i stället alla norrmän ”i full vapen och värjo till Evenäs' kyrka i Ofoten den 9 april, som var annandag påsk, tydligen i förmodan att svenskarna skulle infinna sig där. Dessa kommo dock ej tillstådes. På förnyad anhållan om svar skulle den norske länsherren genom sitt ombud ha muntligt meddelat de svenska kommissarierna, att ifall de ville taga skatt i Titisfjorden, kunde de göra det, ville de icke, skulle de låta bli, han sade sig varken vilja tillåta eller förbjuda dem det. Hos svenskarna fattades emellertid icke den goda viljan, och några dagar senare befunno de sig också nere i nämnda fjord. Beskattningen av de där boende finnarna hade dock skett under skarpa protester från dessas sida och endels med våld. Av en bevarad mantalsförteckning synes, att de även och med önskat resultat besökt de angränsande distrikten norr ut.”²

¹ Daniel Theodorus till Claus Urne. Lideland i Ofoten den 5 april 1604. *Dan. Finnm.*

² *Dan. Finnm.* Vid förhör, som senare från norsk sida anställdes med finnarna i Titisfjorden, uppgåvo dessa, att svenskarna förklarat sig ha Claus Urnes brev att uppbära skatten. Då de trots detta icke erhållit något, hade de med våld brutit sig in i husen och uttagit sådan. *Norske Saml. 7 Afd., Finnmarken. D. R. A.* Enligt svenskarnas berättelse skulle lapparna ha förklarat sig icke våga utgiva någon skatt, emedan de voro strängt förbjudna av Claus Urne. Svenskarna skulle då för dem ha utfärdat skyddsbrev, SLANGE har i sin historia I, s. 212 f., återgivit ordalydelsen av ett sådant, av amtmannen över Vardöhus och Finnmarken insänt till regeringen i Köpenhamn. Det är dat. Korres den 14 april 1604 och undertecknat Isak Brem och Daniel Theodorus. Jag har icke varit i tillfälle att kontrollera dess riktighet, det förefaller dock, som om Slange gjort sig skyldig till felcitering att döma av t. ex. följande passus i det-

Av den relation, Theodorus och Behm sannolikt lämnat över sin färd, torde konungen ha dragit vissa slutsatser, som väl delvis avspegla sig i den fullmakt för Anders Eriksson att draga upp i Finnmarken, vilken längre fram på året utfärdades. Framför allt vore det nödvändigt, hette det, att den svenska bevakningen här förstärktes. Anders Eriksson skulle i detta syfte i varje fjord tillsätta länsmän. Vidare skulle lapparna ånyo och strängeligen förbjudas att betala den forna rysseskatten till någon annan än Sverige. Den skattläggning av Titisfjorden, som man nu åter lyckats göra gällande, skulle med all omsorg hävdas för att förhindra en återgång till de gamla förhållandena. Danskarnas försök att tränga in på fjället borde hejdas och det svenska inflytandet här starkas. Anders Eriksson skulle "bese", vad lägenhet där vore vid Utsjoki, Aviowara och Tenoteki, antagligen var syftet därmed att på något sätt främja en fortsatt kolonisation här. Vid Porsanger skulle svenskarna, efter vad konungen hört, fordom ha haft en prästgård, man skulle göra sig underrättad om huru därmed förhölle sig.¹

Så hade striden i Finnmarken efter Flacksjöbäcksmotet på nytt blossat upp. Samtidigt härmed är man från svensk sida ivrigt sysselsatt med att få de tvistefrågor, som på detsamma icke funnit sin lösning, definitivt avgjorda. Enligt överenskommelse skulle de nu hänskjutas" till en skiljedomare. Danskarna hade härtill redan under mötet föreslagit kurfursten Joackim Fredrik av Branden-

---

samma: "Saa har Finnerne, som boe udi Titis Fiorden og des Indefiorder imod de Danske Befalingsmænds Viidenskab same skat efter deres fattige Leylighed godvilligen udgiort, paa det de maa nyde Fred og försvar , samt deres Kiøbmandskab med de Svenske Fiold Finner".

¹ Fullmakt för Anders Eriksson, Nyköping d. 16 juni 1604. *Reg. Brev till Anders Eriksson s. dag. Ibid.; H. S. H. 39, sid. 178 ff. Jmf. Mem. för Daniel Theodorus, Stockholm den 12 juli 1604. Reg. Fullmakt för Anders Eriksson att uppbära skatten av sjöfinnarna, Stockholm den 10 jan. 1605. Reg.*

burg. Karl IX hade tillskrivit denne härom men icke fått något svar och därav dragit den slutsatsen, att han vore ovillig för uppdraget. Hos Kristian hade han därför begärt, att någon annan måtte utses i hans ställe, såvida icke den danske monarken i likhet med konungen funne det lämpligare att på ett nytt möte, till vilket några främmande furstar skulle anmodas att sända ombud, i vanlighet söka bi lägga de uppkomna tvisterna.¹ Samma förslag gjordes av det svenska riksrådet hos det danska.² Det svar, som sent omsider — först den 9 okt. — avgavs på den kungliga skrivelsen, innebar emellertid ett avslag. Den förbittring, som konung Kristian efter Flacksjöbacksmötet hyste mot den svenske monarken, hade under tiden funnit ytterligare näring, därigenom att svenskarna vägrat uppfylla vissa av de bestämmelser, varom man här enats, vartill sedan även nya missnojesanledningar kallat sig. Som konung Karl således tydligen visade, att han icke ens respekterade traktatsfästa beslut, kunde Kristian icke inse, vad det skulle nytta till att utse en ny skiljedomare, och ville därför icke för tillfället namngiva någon sådan.³ Vid denna sin mening fasthöll han orubbligt under den närmast följande tiden och avvisade lika bestämt de upprepade försöken från svensk sida att få ett nytt gränsmöte till stånd; han förklarade sig kort och gott ämna det låta i denna sak bestå, ”till dess Gud allsmäktig fogade sådana medel, varigenom den kunde i vänlighet avhandlas.”⁴

I själva verket hade det öppna misstroende de båda potentaterna emellan, som funnits redan före Flacksjöbäcks-

¹ Karl IX till Kristian IV, Vibyholm den 14 juni 1603 och Linköping den 8 jan. 1604. *Reg.*

² Svenska riksrådet till det danska den 12 juli 1604. *Rådslag 1602—1611*. Enl. ERSLEV var rådets skrivelse dat. den 14 juli.

³ Kristian IV till Karl IX den 9 okt. 1604. *Danska Brev 1572—1632*. Jmf. LAURSEN III, sid. 187.

⁴ Kristian till Karl IX, Köpenhamn den 19 april 1605. *Danska Brev 1572—1632*.

mötet efter dettas misslyckade utgång övergått till en illa dold fiendskap. Den danske konungen, som sedan länge med uppmärksamhet följt förhållandenas utveckling i Sverige, hade aldrig med full tillfredsställelse sett hertig Karls välde här utvidgas och befästas. Han fann dennes politik allt för aggressiv och skadlig för Danmarks intressen. För sina ombud till mötet 1603 hade han framhållit, hurusom man näppeligen hade att vänta något gott grannskap från Sverige, så länge denne förestod regeringen där, och att han av denna orsak vore betänkt på att förminska hans regemente så mycket som möjligt. Ombuden skulle därför iakttaga en bestämd hållning gentemot de svenska anspråken och i nödfall rent ut förklara, att Kristian med anledning av hertigens danskfientliga politik kunde bringas att taga i övervägande, huru Sigismund åter kunde befordras till regeringen i sitt arvland utan skada för detta eller dess religion.¹

Karl å sin sida gengäldade fullt ut detta misstroende. Den danska hänvändelsen till Sveriges ständer 1601 ansåg han ha visat upphovsmännens rätta sinnesart. Av Flacksjöbäcksmötet torde han icke ha väntat sig något enigt beslut och tillhöll sina kommissarier där att för all del laga så, att i avskedet infördes bestämmelse om att Stettinerfreden under alla förhållanden skulle äga bestånd. Han var övertygad om att de danske "sutto och lurade på detta konungarike som ett hungrigt lejon efter rov och umgingos med många skadliga praktiker."²

Under sådana förhållanden födes hos den danske monarken tanken på ett krig med grannen, och såväl under året 1603 som 1604 har han gjort sig till talesmän här för, under motivering av bl. a., att tillfället därtill vid denna tid varit lämpligt. Ett dylikt krig skulle tydligen icke endast haft till uppgift att hämnas lidna oförrätter

¹ LAURSEN III, sid. 180.

² Hertig Karl till kommissarierna den 25 och 31 mars 1603. *Reg.*

utan även och framförallt att tillfredsställa Kristians ärelystnad och erövringsbegär. Emellertid stötte hans krigsentusiasm på ett obevekligt motstånd från den danska adelns och riksrådets sida, och inför dess bestämda avrådande tvangs han att för tillfället giva efter.¹ Hans krigsstämning har emellertid näppeligen avtagit därför, och .de

---

¹ Se Kristian IV:s skrivelser till riksrådet den 2 dec 1603 och 18 aug. 1604. *Christian IV:s Bref I*, sid. 11, 13 ff. Jmf. ERSLEV I, sid. 119 och 125; LAURSEN III, sid. 187; SLANGE I, sid. 208 ff, 213.

I Kristians skrivelse till det danska riksrådet, som 1604 var samlat till ett möte i Odense, komma hans planer mot Sverige tydligt fram. Han anför först en del gravamina mot detta land och behandlar därefter ställningen i detsamma. Karls regemente där kunde, enligt hans fornenande, icke bliva långvarigt. "Gud liar honom som andra tyranner en kort termin förelagt". Och om något oväntat skulle träffa honom, så vore att frukta, att Sverige skulle komma under Polen och således under en konung, "som är uppdragen i papisteriet, konungens av Spanien svåger och påvens kreatur". Och vad detta skulle betyda för Danmark vore lätt att förstå, nämligen religionsförändring och nya försök från "Spanien" att undertrycka detsamma. Sveriges politik under hertigens ledning vore således för Danmark skadlig, och det vore icke heller att hoppas på någon förbättring, ifall denne skulle falla ifrån. Därför syntes det konungen rådligast att "med lovliga och ärliga medel avvärja och nedgöra det hån, som tillfogades landet från detta håll, och sitt rikes gagn, Bästa och utvidgning på allt sätt söka befrämja, vilket lämpligast skedde genom ett lovligt krig och öppen fejd". Till riksrådets betänkande hemställdes, huruvida icke den tunga, som så val det som rikets övriga undersåtar därigenom för en tid kunde komma att påläggas, ersattes genom den fördel och det gagn, man därmed hoppades vinna,

Riksrådet avböjde emellertid bestämt alla erövringsplaner. I dess betänkande (dat. Odense den 27 aug. 1604) framhålls vådan av ett krig ur alla-synpunkter. Det skulle bl. a. ruinera rikets finanser; vidare fruktade man den välrustade och övade här, som hertigen hade till sin disposition. För övrigt delade rådet konungens mening om att hertig Karls välde icke länge kunde hava bestånd, men just därför vore ett ingripande med väpnad makt mot detsamma obehövt

oroande underrättelser rörande svenskarnas framfart i Finnmarken, som för varje år allt talrikare strömmade in, kunde endast bidra att ge ytterligare näring häråt. Får man tro Slanges påstående, skulle Kristians politik beträffande denna landsända rent av ha syftat åt provocerandet av en svensk krigsförklaring eller åtminstone att driva hertigen till ett handlingssätt, som motiverade en sådan från dansk sida.

Under vintern 1605 hade Anders Eriksson, möjligen med biträde av Daniel Thordsson Hjort, upptagit skatt från Varanger till Titisfjorden. På det senare stället skulle de dock icke ha fått något nämnvärt, beroende på att Anders Eriksson icke själv infunnit sig här utan sänt ett ombud, vars påbud finnarna icke respekterat. På fjället inkasseeades den för året 1605—1606 av Olof Anundsson. Som särskilt anmärkningsvärt bör antecknas, *att danskarna från och med detta året icke här upptogo någon skatt, därmed tydligen markerande, att de avstått från sina pretentioner på detta distrikt.*¹

I nov. 1605 skickas Berent von Kohlen och Rasmus Nilsson upp i Lappmarken, närmast för att företaga en ny skatteläggning här, varmed hertigen under ett par år sysslat, men dessutom för att vidtaga en del andra anstalter, syftande till det svenska väldets stadgande och ordnande. Deras färd skulle också utsträckas till sjöläpparna, I Alten skulle en svensk fogde insättas för att tillse, att Sverige finge halvparten av den fisk, som fångades här, liksom vid Tanaälven, vars laxfiske helt tillkomme detta land.² Kohlen och Anders Eriksson hade också, enligt

¹ Detta stämmer också med Olof Pederssons räkenskaper för Vardöhus län 1605—1606 o. följ. år, där från denna tid den förut utgående fjällfinneskatten saknas. (*Rentekammerark. N. R. A.*).

² Undervisning för B. von Kohlen och Rasmus Nilsson, Stockholm, nov. 1605. *Dan. Finnm.*; *H. S. H.* 39, sid. 184 ff. Jmf. ibd. sid. 189. Samtidigt var Daniel Thordsson Hjort i Finnmarken för att utse platser för kyrkobyggen samt undersöka, när

räkenskaperna, upptagit den svenska sjöfinneskatten för 1606. Detta hade dock utfallit mindre lyckligt, i en dej fjordar hade nämligen lapparna på de danska fogdarnas uppmaning dragit ut på öarna och därigenom gjort sig oåtkomliga för svenskarna, på andra ställen hade de en-vist nekat att utgiva något.¹ De danska befallningsmän-nen hade strängeligen förbjudit dem, som bodde i Titis-fjorden, att gå svenskarnas önskemål till mötes, förrän dessa presenterat sig för danskarna. Med lock och pock hade de dock lyckats inkassera en del av sin fordran.² Enligt den rapport, som Hartvig Bilde, Claus Urnes efter-trädare, härom ingav till sin regering, hade de denna vin-ter kommit "val bemannade och utstofferade" ned i fjor-darna och tagit skatt på en del stallen, som förut ej ut-gjort sådan. Som de vid avskedet hade låtit antyda, att de följande vinter ämnade återkomma, anhåller Bilde, att några "skyttebåtar" måtte sändas till Finnmarken för att i så fall driva dem tillbaka. Kristian svarar med att upp-mana såväl Bilde som Olof Pedersson att med alla till-börliga medel hejda deras framfart, ifall de skulle vilja upprepa sitt senaste tilltag. Han hade vidare hört rykten om att svenskarna tänkte uppföra en kyrka i Titisfjorden, skulle de göra något försök härtill, skulle Bilde genast låta nedbryta densamma.³

och var årliga marknader lämpligast kunde hållas. Relat. över hans uppdrag finnes i *Dan. Finnm.*; *H. S. H. 39, sid. 189 ff.*

¹ *Norrlands rakensk. för 1606 i S. K. A.*

² Avhandling vid Vastersjon etc. av B. v. Kaldenn och Ras-mus Nilsson. Odat i *Dan. Finnm.* Hertigens nya skatteförord-nig mötte starkt motstånd. Finnarna i Titisfjorden förklarade sig vara båtbyggare och kunde omöjligen utgiva någon fisk i skatt, vilket svenskarna också funnit vara riktigt.

³ JESSEN I, sid. 195; Kristian IV till Olof Pedersson och Hartvig Bilde, Antvorskov Juldagen 1606, *N. Rigsreg.* Enligt Jes-sen skulle även vid detta tillfälle skyddsbrev åt de skattebetalande lapparna ha utfärdats av de svenska kommissarierna. Berent von Kohlen och hans följeslagare hade verkligen talat med lap-parna i Titisfjorden om uppförandet av en svensk kyrka där.

Under det följande året stodo Karl Kröplin, Baltzar Bäck, Jöran Hansson och Anders Eriksson i spetsen för den numera årligen återkommande finnmarksexpeditionen. De hade att med fogdarnas bistånd upptaga skatten enligt den nya förordning härom, som utfärdats. Nu skulle även Vadsön skattläggas under den svenska kronan, liksom fallet varit under Gustav Vasas tid. I Titisfjorden skulle de på läglig plats låta bygga en kyrka och hade som vanligt en hel massa andra uppdrag att utföra.¹ Naturligtvis var det av danskarna organiserade motståndet nu starkare än förut. Både i denna fjord och i Rotanger möttes de utskickade av ”många otillbörliga och oförmödade” hinder. Lapparna hade dragit ut på öarna och huggit sönder båtarna, och då de svenske med stor möda skaffat sig farkoster och kommo ut till dem, förhöllo de sig mycket motvilliga samt förklarade sig som vanligt vara strängeligen förbjudna att giva någon skatt.² De, som betalt sådan förra året, hade icke farit väl därav utan senare till straff måst erlägga dubbel avgift till Danmark.³ Genom intyg, som kommissarierna lyckats komma över, funno de bekräftat, vad de redan förut visste, att det nämligen var Hartvig Bilde och hans fogdar, som stodo bakom detta motstånd. En begäran hos den förre om förklaring möttes med ett muntligt meddelande om att han icke ämnade tillstāja någon svensk skatteuppbörd, förrän han finge sin konungs besked därom.

Då det således icke på godvillighetens våg var möjligt att erhålla något, hade de sett sig nödsakade att göra

---

Detta var dem emellertid i högsta grad misshagligt, och de ”skriade överlutt” däremot. Enligt SLANGE I, sid. 171, hade Kristian IV redan år 1601 här låtit uppföra en kyrka.

¹ Instruktion för Karl Kröplin m. fl., Sthlm den 20 okt 1606. *Reg. Suppl.*; H. S. H. 39, sid. ni.

² Baltzar Back m. fl. till Hartvig Bilde den 22 jan. 1607. *Dan. Finnm.*

³ Enligt vad lapparna i Rotanger m. fl. ställen berättade. *Dan. Finnm.*

”utmätning”. Enligt sin instruktion och den nya skatteförordningen skulle de av varje lapp uppbära 2 våger fisk, men då de funno gårdarna öde, fingo de här taga, vad de kunde komma över, och redovisa i uppbördslängden för t. ex. kopparkittlar, silver, renhudar, grytor, lappsor, ljusstakar m. m. Från Lyngenfjord och norr ut hade man lyckats bättre, dock hade lapparna även här förklarat sig ur stånd att lämna någon fisk, varför svenskarna fingo nöja sig med den gamla penningskatten i stället.¹ Samtidigt härmed var Karl IX även sysselsatt med förhållandena österut. Trots påståtningar hade gränsen mot Ryssland längst upp i norr aldrig blivit lagd, och efter tsar Feodors död hade hans efterträdare envist vägrat att stadfästa Teusinafreden. Då under åren 1602—1605 konungen var allvarligt upptagen med kriget i Liffland och Danmark dessutom tidtals ställde sig hotande, hade han önskat bibehålla åtminstone ett fredligt förhållande till sin östra granne. De inre strider, som börjat skaka tsar Boris tron, hade han med livlig uppmärksamhet följt och väntade icke utan skäl, att de äntligen skulle göra tsaren benägen för en uppgörelse med Sverige. De förhoppningar, han härvid hyste, avspeglar sig i en instruktion, som han utfärdade för en ny delegation, genom vilken han 1605 önskade få underhandlingar med ryssarna till stånd.² Först och främst skulle den naturligtvis begära den gamla fredens stadfästande. Men sedan detta skett, skulle den anhålla, att den ännu ofullbordade gränsläggningen i Lappmarken måtte bringas till slut. Härom hade underhand-

---

¹ Baltzar Bäcks och hans medförordnades räkenskap för uppbörden av Vastersjöfinnarna 1607. *Norrlandshandl. S. K. A.* Jmf. Kungliga kommissariernas till Lappmarken underdåniga berättelse, Stockholm i juli månad 1607, *H. S. H.* 39, sid. 230 ff., som tydligen avgivits av denna expedition.

² Fullmakt för Jöran Klasson m. fl. den 12 febr. 1605 jämte instruktion, memorial och. tänkesedel för underhandlarna samma dag. *Reg. Suppl.*

nämligen tillmötesginge de svenska önskemålen beträffande gränsens läggande i Lappmarken.¹ Det var tydligt, att man ville begagna sig av det trångmål, vari Ryssland, som sagt, för tillfället befann sig, ifall det ryska högmodet trots detta ville sticka fram, skulle de svenska ombuden stamma ned detsamma genom att påminna om den fara, som hotade detta land från polackerna, och att man dessutom nar som helst kunde vänta att få turkar och tartarer på halsen.

Karl IX fann sig emellertid icke böra avvakta det beslut, som kunde komma att fattas vid de blivande förhandlingarna, några sådana kommo för övrigt icke till stånd, då de ryska sändebuden aldrig infunno sig. Mot slutet av år 1606 avsändes Isak Behm och Gabriel Thomasson att lägga gränsen i Lappmarken och där upptaga skatt. Behm skulle sätta sig i förbindelse med ståthållarna i Kola och Soma och av dem begära, att några ryska ombud för denna gränsläggning måtte utses att mota vid Iowara, där man skulle börja, den 21 dec (Thomas dag). Ville ryssen påstå, att gränsen redan vore lagd, skulle man även nu genmäla, att så ej vore fallet, ”förty Mauritz Jöransson var där intet, och det han givit brev på vad han icke såg, det gillas icke”(!!) Ej heller hade gränsmarken här blivit uppsatta. Och om slutligen än så vore, att gränserna voro gångna och lagda, så hade dock ryssarna sådant brutit och samma gränser icke aktat utan dragit vida därutöver och skattlagt Sveriges enskilda lappar. Skulle de tillskrivna ståthållarna av andra orsaker icke vilja vara med om någon gränsläggning, skulle de båda svenskarna förklara, att de ämnade själva verkställa detsamma. De skulle då draga rålinjen enligt konungens förut uttalade önskan och samtidigt taga skatt av lapparna intill denna gräns, utan hänsyn till om dessa förut varit

---

¹ Fullmakt och instruktion för Hans Åkesson Soop m. fl., Stockholm den 31 juli 1606. *Reg; Musc. Kommiss. Hans Åkesson (Soop) m. fl. Instruktion, 1606.*

tributskyldiga till danskar eller ryssar. Gentemot ryska protester skulle framhållas, att man från detta håll gjort Sveriges krona stort förfång, då man fråntagit densamma Trinnäs, där den av ålder haft skatterätt, och på sistone icke heller aktat Mauritz Jöranssons gränsläggning. Vad Sverige fordrade vore i alla fall endast en del av vad det hade rätt till. För övrigt skulle svenskarna hålla sig styva, ”packa och snorcka”, liksom ryssarna plågade göra och icke giva dem goda ord. Finge de sin vilja fram, kunde Ryssland få behålla sin gamla skatterätt i Maanselka, Kitka- och Kuolajärvi.¹

De båda ryska ståthållarna synas ha överlämnat Behms skrivelse till vojvoden i Arkangelsk. Denne var emellertid icke villig inlåta sig på några förhandlingar av föreslagen art. Han låt förstå, att enligt det svenska förslaget skulle gränsen komma långt in i storfurstens land. Han visste väl, att en del av densamma ännu voro ogången, men detta berodde på svenskarnas orättfärdighet, då de mot gamla mans intyg här ville tillägna sig ryskt land, och han vore i varje fall icke bemyndigad att lägga densamma.²

Isak Behm och hans medförordnade synas av en eller annan anledning icke ha utträttat något av sitt ombetrodda värv under denna vinter. I april 1607 fingo de därför fornyad befallning att taga itu härmed. De skulle dessutom, då de kommo fram till kusten, ”bese vad lägenhet där voro”, och då de inträffade på Vadsö här på bästa sätt

-----

¹ Fullmakt och instruktion för Isak Behm och Gabriel Thomasson den 6 okt. 1606. Karl IX till Isak Behm samma dag. *Reg. Instruktionen* är tryckt i *H. S. H. 39, sid. 213 ff.* Isak Behm tituleras i denna fullmakt ståthållare över Österbotten och det Kajanska landet och Gabriel Thomasson fogde i Österbotten. Utom dessa båda hade även lappfogden Jacob Simonsson beordrats deltaga i gräns läggningen. I *Dan. Finnm.* finnes en längd över den skatt, Isak Behm och Jacob Simonsson vid samma tillfälle uppburit i Kemi lappmark.

² Koncept till skrivelse till ståthållaren på Kola i Isak Behms namn den 6 okt. 1606. *Reg.*

bevaka Sveriges rätt. För att icke bliva hindrade av rys-sar och danskar skulle de taga med sig 50 eller 60 öster-bottniska knektar, ”så att de kunde vara svars-goda, ifall det gjordes behov”.¹ För ståthållarna på Kola och i Arkang-elsk uppgav man emellertid samtidigt, att gränsläggningen numera vore fullbordad. De hade att skylla sig själva, att de icke därvid varit tillstädes, och borde nu veta, vad de för framtiden hade att rätta sig efter samt för alltid upp-höra med sitt oforsynta inkräktande på svenskt gebit.²

Det gick emellertid synnerligen lamt med detta före-tag även under sommaren. Enligt vad Behm senare under-rättat konungen om, hade han sökt tränga fram till Enare-sjön och Pasviksälven men icke lyckats. Orsaken härtill uppgav han vara, att de lappar, som skulle vara hans följeslagare, hade forstuckit sig ur vägen. Till den kom-mande vintern hoppades han, att det skulle gå bättre.³ I varje fall vill det synas, som om han dock gränslagt området upp till Enaretrakten, ty i september förordnas

¹ Fullmakt för Isak Behm och Jacob Simonsson, Stockholm den 22 april 1607. *Reg.*

² Till ståthållarna i Kola och Arkangelsk i Isak Behms namn den 1 maj 1607. *Reg.* Den 21 april instrueras skeppskaptenen Peter Dunkirker att från Elfsborg begiva sig till Vardöhus och därifrån till Pasvik och tillsaga de lappar, som bodde där, att mitt i Pasviksfloden vore Sveriges gräns. Han skulle vidare be-söka Neiden samt Varanger och Vadsö, vars bebyggare borde upplysas om att de hade att skatta till Sverige lika väl som till Danmark. Dunkirker kom aldrig fram till bestämmelseorten. Han hade av storm och motvind tvingats att söka nödhamn i Bergen, och här blev hans färd naturligtvis stoppad. Det var av Dun-kirkers handlingar, som Kristian IV först fick veta om den nya titel ”de lappars i Nordlanden konung”, som Karl IX vid sin kröning fogat till sina övriga och som Kristian fann så prejudi-cerlig för sin rätt.

³ Karl IX till Isak Behm, Västerås den 29 dec. 1607. *Reg.*; WAARANEN II, sid. 359 ff. Härtill finnes bifogat koncept till en svarsskrivelse till ståthållaren på Arkangelsk, vari denne bestämt avrådes att draga över de rår, som svenskarna lagt, han skulle i motsatt fall komma att ”fara illa och icke väl därav”.

den nyutnämnde befallningsmannen över västersjöfinnarna, Erik Johansson, att fortsätta härifrån fram till havet.¹ Detta innebar dock icke någon befrielse för Behm från att därvid vara behjälplig, och till deras understöd avsändes ytterligare Baltzar Bäck, som vid denna tid måhända har vistats någonstades i Lappmarken.²

Den av svenskarna på egen hand utstakade gränsen i Finnmarken väckte naturligtvis, som man väntat sig, protester från ryskt håll. Ståthållaren på Kola hade för Isak Behm framhållit, att han fortfarande komme att utkräva skatt inom de områden, där han förut upptagit sådan³ Karl IX, som icke kunde vara omedveten om att en rysk bekräftelse vore nödvändig för gräns läggningens fulla giltighet, söker alltjämt utverka en dylik. Behm borde därför visserligen än en gång låta ryssen förstå, att den rågång, han verkställt, vore att betrakta som definitiv, men han skulle samtidigt meddela, att han vore villig sammanträffa med honom vid gränsen *för dennes bekräftelse*.⁴ Inbjudningen, som längre fram på året upprepades, förklingade dock ohörd.⁵

De ovissa förhållandena i Ryssland vid denna tid styrkte emellertid konungen att hålla fast vid sina krav, och hos honom uppdyker snart tanken på att än ytterligare skaffa sitt rike fördelar på detta lands bekostnad. Hans

¹ Fullmakt för Erik Johansson att sätta gränsskillnaden, Väsby den 11 sept. 1607. *Reg.* Det samma framgår även av fullmakten för Lars Larsson att vara fogde i Kemi lappmark, Väsby den 10 sept. 1607. *Reg.* Lars Larsson å lägges nämligen häri, att hålla sig till de rår, som Isak Behm lagt utanom Maanselkä, Kitka- och Kuolajärvi.

² Karl IX till Baltzar Bäck och Isak Behm, Sätra gård den 11 nov. 1607. *Reg.*; *Dan. Fmnm.*

³ Enligt ett brev från Karl IX till Isak Behm, Örebro den 2 febr. 1608. *Reg.*

⁴ Brev till ståthållaren på Kola i Isak Behms namn. *Ibd.*

⁵ Karl IX till Isak Behm, Sthlm den 13 aug. 1608. *Ibd.*; WAARANEN II, sid. 387.

blickar riktas därvid i synnerhet mot Ishavskusten, och han börjar att med största energi arbeta på att utvidga sitt valde här. Alla gamla anspråk grävas fram på nytt. I en skrivelse till Behm i aug. 1608 beklagar sig konungen över att ryssarna allt förmycket tillåtits tränga sig fram under gångna tider och berövat Sverige dess andel på Trinnas, denne borde nu omsorgsfullt vaka över att de nyförvarvade områdena icke åter ginge förlorade.¹ De intima förbindelser, vari han samtidigt trädde med tsar Vasilij, fingo tjäna som omsvep för dessa hans planer. I de förhandlingar rörande en svensk hjälpsandning till Ryssland, som under februari 1609 föras mellan svenska och ryska kommissarier och som ledde till den viktiga överenskommelsen i Viborg den 28 i nämnda månad, finnes betecknande nog ingenting nämnt om den förut så livligt omdiskuterade gränsläggningen. Svenskarna voro visserligen beordrade att som ersättning för hjälpen begära Kexholm, Nöteborg och Kola men nöjde sig med den förstnämnda fästningen och Teusinafredens bekräftande, vars bestämmelser skulle galla för all framtid, oberoende av de inre förhållandena i de traktatslutande staterna.² Den rätta orsaken till denna tystnad låter sig med lätthet gissa. Det kan knappast ha berott på att Karl nu ansett gränsfragan i norr vara fullt klar utan torde fastmera få förklaras så, att han i tysthet velat förbigå densamma och därmed hålla den öppen i förhoppning om att med utnyttjande av situationen skapa en för Sverige ännu gynnsammare position i dessa nejder. Han begagnar i varje fall sin nya ställning som tsarens bundsförvant för att särskilt tillvarataga dennes intressen här uppe på ett sätt, som förefaller misstänkt. Ett allt djärvare undermineringsarbete mot det ryska Ishavsvaldet sattes nämligen igång. Redan innan fördraget i Viborg avslutits, voro Behm och Baltzar Bäck instruerade att företaga en expedition till Soma och Kola. Rykten från olika

¹ Karl IX till Isak Behm, Stockholm den 5 aug. 1608. *Reg.*

² RYDBERG, Sveriges Traktater V, sid. 158 ff.

håll hade förmålt, att Vasilij's motståndare, tsar Dmitrij, bringat dessa gränsfästningar under sin lydnad. Behm skulle i en skrivelse till ståthållaren på Soma begära få veta, vem han höll med, och samtidigt upplysa honom om att ifall han hyllade Dmitrij, han hade att vänta fiendskap från svensk sida. Back var ålagd att infordra liknande besked från Kola. De båda svenskarna skulle emellertid icke nöja sig med tomma förklaringar utan samtidigt förse sig med ett par tusen man samt dessutom skidlöpare och några ryttare och rycka in på ryskt område samt härja och brandskatta bland Dmitrijs anhängare. Kunde de samtidigt intaga de båda nämnda fästningarna, skulle de icke försumma detta utan göra sitt Bästa och sedan besätta desamma med gott folk, under förevändning att de hollos tsar Vasilij till hända.¹

Den anbefallda expeditionen kom emellertid av en eller annan anledning icke tillstånd. Möjligen ha svårigheterna vid ett framträngande i dessa av kärr och moras fyllda distrikt under sommartiden varit för stora och ointetgjort densamma. På hösten tog konungen åter upp planen och med större eftertryck. Så snart vintervädet medgåve ett framryckande, skulle Behm och Bäck i förening draga mot Kola och försöka intaga det. Nu skulle detta ske för Sveriges egen rakning, för ryssarna skulle man framhålla, att tsaren för den stora hjälp, han rönt från konungens sida, uppdragit åt honom denna fästning. Man skulle betona, att Sverige därigenom endast finge tillbaka, vad som rätteligen tillhörde detsamma. Gränsen skulle dragas in på Trinnäs, och sedan svenskarna intagit Kola och där befäst sig, skulle de också skrida till gränsläggning.² Samtidigt var det konungens avsikt att även bemäktiga sig Petschenga klostret. Daniel Hjort, som jämte

¹ Karl IX till Isak Behm den 6 jan., till Behm och Baltzar Bäck den 13 febr. 1609. *Reg.*; jmf. VAARANEN III, sid. 2 f., 6 f.

² Instruktion för Baltzar Bäck och Isak Behm, Stockholm den 3 okt. 1609. *Reg.*; WAARANEN III, sid. 47 f.

några andra mot slutet av året utsänts till Finnmarken, fick order att sätta sig i förbindelse med Kolaexpeditionen. Ifall denna redan lyckats i sitt värv, skulle de gemensamt rycka mot Petschenga, som de först på fredlig våg skulle försöka få in genom att för munkarna framhålla, att tsaren till Karl den IX avstått Nöteborg, Kexholm, Ivangorod, Koporie, Kola och Petschenga, vilka fästningar fordom tillhört Sverige. Men om de icke på detta sätt uppnådde sitt mål, skulle de icke därför giva sin sak forlorad utan med alla medel söka komma i besittning av detta kloster, "evad det vore ryssen med eller mot". Såväl här som i Kola skulle man se noga upp med att icke några danskar begagnade sig av tillfället för att komma in i fästningarna.¹

De båda befälhavarna synas även nu ha dröjt med att sätta tåget i gång, och konungen, som tydligen började hysa misstankar mot deras goda vilja att göra sitt bästa, sände en tredje härförare, Hans Rekenberger, till deras hjälp och rianade på de senfärdiga krigshövitsmännen. Beträffande Kolahus' besättande gavs samtidigt något ändrade order. Dess intagande hettes nu ske endast för att skaffa konungen en pant på de andra slott och lan, som tsaren lovat denne.² Någon större livaktighet forspordes trots denna förstärkning ej. Ännu i mars följande år låga såväl Rekenberger som hans medförordnade kvar i Bottnen.³ Man började till och med tala om förräderi från dessas sida, och Karl hade i vredesmod sånt en profoss i väg för att hämta Isak Behm att i Stockholm stå till svars för sin försumlighet.⁴ Därav blev emellertid intet, men i början

---

¹ Instruktion för Daniel Hjorth m. fl., Sthlm 19 dec. 1609. *Reg.*; WAARANEN III, sid. 60 f.

² Karl IX till Hans Rekenberger, Nyköping den 29 jan 1610-*Reg.* Till Bäck och Behm samma dag.

³ Karl IX till Rekenberger m. fl., Nyköping den 24 mars 1610. *Reg.*; WAARANEN III, sid. 68 f.

⁴ Simon Markusson fick fullmakt att övertaga befälet efter Behm, som av Olof Reesen skulle föras till Stockholm, enligt kunglig skrivelse den 14 febr. 1610. *Reg.* Av ett brev från Baltzar

av april synas nya befälhavare ha satts i spetsen för Kola-expeditionen, nämligen Erik Jonsson och Johan Bengtsson.¹ Den inbrytande islossningen och vårflödena gjorde dock ett framryckande vid denna tid omöjligt. I augusti fingo de emellertid uppmaning att sätta ett sådant i verket. De skulle tåga fram utan hänsyn till om ryssarna förklarade sig hålla med tsar Vasilij eller ej. Man kunde nämligen ej lita på deras ord. Så hade de i Kexholm sagt sig tillhöra dennes parti, fast så ej varit förhållandet.² En frammarsch sattes också i gång i början av denna månad, men av någon anledning avbrytes den snart igen.³ Baltzar Back får därför i oktober i uppdrag att än en gång försöka sin lycka.⁴ Jämsides med honom skulle Anders Stuart och Knut Håkansson Hand operera mot Soma och Solovetski.⁵ Konung Karls planer få en ny eggelse genom tsar Vasilij vid denna tid timade fall och den polske tronpretendenten Vladislavs väl till hans efterträdare. Ett polskt välde vid Sveriges östgräns ville han på allt sätt förhindra. De ryska ståthållarna på de sistnämnda fästningarna tillskrivas, och upplysning om deras ställning till den inre striden begäres. Ville de välja en inhemsk herre till tsar och bekräfta den överenskommelse, Vasilij ingått med Sverige, lovade konungen att komma dem till hjälp, i annat fall vore han deras fiende.⁶ Baltzar Bäck synes denna gång ha varit

-----
Back till sekreteraren Peder Nilsson den 2 mars 1610 (*Bref till Karl IX:s kansli*) framgår, att Back blivit beskyld för att i hemlighet hava varskott vojvoden på Kola om det tillämnade svenska krigståget. Någon anmärkning mot Back för otrohet finnes emellertid icke i bevarade handlingar, och han användes även under följande tid i rikets tjänst.

¹ Instruktion för dem den 9 och 13 april 1610. *Reg.*

² Karl IX till Erik Jonsson och Johan Bengtsson. Sthlm den 7 aug. 1610. *Reg.*; WAARANEN III, sid. 93.

³ Karl IX till Erik Jönsson. Stockholm den 5 sept. 1610. *Reg.*

⁴ Karl IX till Baltzar Bäck. Sthlm den 30 okt. 1610. *Reg.*

⁵ Instruktionerna för dem äro daterade Örebro den 21 och 30 jan.. 1611. *Reg.*; WAARANEN III, sid. 132.

⁶ Till Soma och Solofski kloster. Örebro den 20 jan. 1611. *Reg.*

ända framme vid Kola men misslyckats i sitt uppsåt här, vilket åtminstone delvis hade berott därpå, att han saknat tillräckligt med ammunition, en del av hans trupper hade icke heller velat stå honom bi.^x Stuart och Knut Hand hade också varit på väg till sitt mål men snart nog vänt tillbaka igen.² Den senare beklagade sig över det omöjliga i att utföra ett uppdrag av det slag, han har fått sig ålagt, det gällde ett tåg på 30 mil genom ödemarker och med de vidrigaste terräng- och klimatförhållanden. Han förklarade, att han aldrig skulle ha åtagit sig detsamma, om han kant till dessa omständigheter.³ Ut på sommaren 1611 har dock Back planer på att förena sig med Stuart och på nytt försöka tränga fram till Soma.

Vid denna tid hade emellertid det danska kriget, som nu var i full gång, avlett Karl IX:s uppmärksamhet från detta företag. Hans planer mot de ryska ishavs fästningarna hade strandat, då de krigståg, han gång på gång sökt sätta i verket, aldrig hunnit längre än till en första ansats. Varpå detta ytterst berodde år svårt att säga. Sannolikt ha klimat och naturförhållandena där uppe i hög grad spelat in. Måhända fanns icke heller hos ledarna tillräcklig energi, och den finska befolkningen synes nu liksom på 1590-talet ha varit ovänligt stämd mot dessa expeditioner.⁴

De svenska fogdarnas och isynnerhet de speciellt utsedda kommissariernas framfart i Finnmarken hade med stegrad oro betraktats av de danska myndigheterna, och omsider befanns en hänvändelse härom till den svenska regeringen nödvändig. Den 4 augusti 1607 hade denna

¹ Karl IX till Baltzar Back Örebro den 27 april 1611. *Reg.*

² Karl IX till Baltzar Back. Lägre vid Ryssby den 9 juni 1611. *Reg.*

³ Enligt en redogörelse av Knut Hand för expeditionen, dat. Ula 30 apr. 1611. WAARANEN III, sid 151 f.

⁴ Till konungen hade på nyåret 1610 kommit en deputation av bönder från Österbotten, vilka anhållit att få bli befriade från deltagande i det planerade tåget till Ryssland. Karl IX till Rekenberger, Nyköping den 14 februari 1610. *Reg.*

också av det danska riksrådet tillskrivits i syfte att härpå råda bot. Det var i stort sett de förut kända klagomålen, som därvid upprepades: svenskarna krävde nu högre skatt av lapparna, ”än de i Arilds tid uppburit”, och hade för övrigt utpressat sådan på en del ställen, som aldrig tillförne lytt under den svenska kronan, samt farit våldsamt fram mot dem, som vägrat att betala. Samtidigt framföres besvär mot den titel av ”lapparnas i Nordlanden konung”, som den svenske monarken vid sin kröning tillagt sig. Rörande dessa och andra anmärkningar utbad man sig ändring.¹ Det svenska riksrådet fann det emellertid vara mera berättigat att bemöta dem med en ganska ampert formulerad gensaga. Vad skatteförhöjningen beträffade, framhävdes Sveriges fulla rätt i Finnmarken. Ingen kunde här hindra detta land att, om det så önskade, på sin del höja skatten, liksom konungen av Danmark vid åtskilliga tillfällen gjort dylika förändringar på sin. I samband härmed ville det begagna tillfället att an en gång konstatera, vad redan de svenska kommissarierna på gränsmötet 1603 framhållit, att det nämligen ursprungligen varit de norske, som med våld och utan all rätt trängt in i Sveriges land och lappfjorðar allt ifrån Titisfjorden och intill Vadsön och Varanger. Ty det vore bevisligt, fortsatte man, att av ålder hade norrmen endast bott på öarna och icke befattat sig med infjordarna eller fjället, där endast lappar funnits. Sedan någon tid tillbaka hade de emellertid icke endast fördrivit dessa från deras fjorðar och satt sig fast här utan också till stor del trängt längre upp i landet, såsom i Torne lappmark, där de platt ingen rätt hade eller någonsin haft. Sveriges handlingssätt stode alltså i full överensstämmelse med nämnda mötes beslut och kunde icke rättvisligen påtalas. Däremot tillförsåg man sig en noggrannare efterlevnad av samma, an vad hittills skett från dansk sida. Den svenske konungens titel kunde man icke förstå vore

---

¹ Danska riksrådets skrivelse av den 4 aug. 1607 finnes i *Sv. Acta. D. R. A.*

Danmark till något förfång, då lapparna vore H. Maj:ts undersåtar. Slutligen påminde man om den sedan 1603 uppskjutna skiljedomen, varom ännu icke någon överenskomelse skett.¹

Den 8 september 1607 förordnas från svensk sida en särskild *ståthållare* över Lappmarken, däri inbegripet kustdistriktet vid Västerhavet, och härtill utsågs Baltzar Back. Samtidigt uppdelas detta distrikt mellan icke mindre än tre fogdar.² Det nya ståthållarskapets inrättande markerar de styrandes beslut att mera omsorgsfullt än dithills skett vårda sig om denna landsända och förhindra alla inkräktningsförsök här, och de danska klagomålen över Bäckes aggressiva politik tyda på att denne med önskvärt nit utfört sin kunglige herres intentioner.

Vilka dessa närmast varit torde kunna utläsas av instruktionen för Back. Denne hade först och främst att noga övervaka, att den svenska skatten bleve överallt och i rätt tid uppburen och att det därvid icke skedde varken lapparna eller Sveriges krona någon orätt från danskt håll. för att tillsyn häröver bättre skulle kunna ske, skulle särskilda fogdar ständigt finnas såväl på fjället som i fjordarna. Danskarna borde inte vidare tillåtas att uppbära rysseskatten. Alten och Tanaalv, som nyligen besatts för Sveriges räkning och där särskilda laxfogdar förordnats, skulle han agna sitt speciella intresse och förhindra, att Sverige här ånyo trängdes bort. Vadsön skulle han befästa, så att han kunde vara till ett hundra man stark där och försvara Sveriges rätt. Han skulle för landets rakning insätta några fiskare här, liksom fallet varit under konung Gustavs tid. I Titisfjorden skulle kyrka och prästgård uppbyggas. Framför allt skulle danskarna förhindras att draga in på fjället och

¹ Svar på riksens råds brev i Danmark, Stockholm den 21 aug. 1607. *Reg.* Enligt *Sv. Acta* var svaret daterat den 22.

² Fullmakt för Baltzar Bäck, Väsby gård den 8 sept. 1607. *Reg.*; fullmakt för Erik och Reinholdt Johansson att hava befallningen över Västersjöfinnarna den 10 sept. *Ibd.*

upptaga skatt, alldenstund de av ålder här icke haft någon rättighet.^a

Det var att förutse, att ett realiserande av dessa varv skulle sätta de danska ortsmyndigheterna i harnesk, och detta kom också att i hög grad bliva fallet. Speciellt synas anstalterna vid Altenalven ha varit besvärande. Den kuotokeinolapp, vilken i egenskap av svenska statens laxfogde insatts här, blev helt plötsligt av en norsk fogdeskrivare, Söffren Bondesson, avlägsnad från sin post, och fjällapparna förbjödos att vidare komma dit. Den fördelade tycks personligen ha beklagat sig hos konungen, som i rådets namn inför den danska regeringen protesterade mot detta övergrepp, samtidigt som Baltzar Bäck beordrades att härom tillskriva ståthållaren på Vardöhus, av vilken man på goda grunder misstänkte, att fogdeskrivaren varit inspirerad.² Tillfrågad "av sin regering lämnade emellertid Bondesson en relation av händelseförloppet härvid, som ställde det skedda i en helt annan dager. Den bortkörde svenske fiskaren hade idkat sin näring på norskt territorium. Instämnd till Loppens tingsställe hade han sökt försvara sig med en hänvisning till den befallning, han fått av Baltzar Bäck och andra svenska utskickade. En del altenfinnar, som varit närvarande, hade emellertid på tillfrågan enstämmigt förklarat, att de aldrig hört, att svenskarna brukat fiska där. Under sådana förhållanden hade den tilltalade allvarligt tillhållits att upphöra med sitt förehavande. Det förbud, som utfärdats för kuotokeinofinnarna i gemen, berodde på att dessa undandrogo sig att erlagga den påbudna tiondeavgiften till den danska kronan. Något våld — som svensr kärna ville göra gällande - hade från hans sida icke förekommit.³

¹ Instruktion för Baltzar Back, Väsby gård den 8 sept. 1607. *Reg.* En förkortad upplaga av samma instruktion är tryckt i *H. S. H.* 39, sid. 258 ff.

² Till riksrådet i Danmark i svenska riksrådets namn den 11 nov. 1607. *Reg.*; Karl IX till Baltzar Back s. d. *Ibd.*

³ Söffren Bondessons förklaring, dat. den 5 jan. 1608. *Sv. Acta. D. R. A.*

Då Karl IX:s upprepade anmaningar till den danske monarken att nämna ny skiljedomare i de sedan 1603 ännu oavgjorda tvistepunkterna eller samtycka till ett nytt möte alltjämt förklingat ohörda, hade han i juni 1607 vant sig-till hertig Henrik Julius av Braunschweig-Luneburg, Kristian IV:s svåger, för att med dennes hjälp få en uppgörelse till stånd. Den braunschweigske hertigen hade satt sig i förbindelse med den danska monarken och genast funnit denne villig att till honom som skiljedomare hanskjuta sina svenska mellanhavanden. Kanslern Kristian Friis, som på sina ämbetsbroders vägnar meddelat svenskarna detta, hade samtidigt nämnt Rostock som mötesort. Detta behagade emellertid icke konung Karl, som i överensstämmelse med Stettinerfredens ordalydelse ville ha densamma förlagd till gränsen, och han föreslog därför å sin sida Bromsebro och mötestiden till den 12 maj 1608. Han undrade vidare, om det icke vore lämpligt, att frågorna genom ömsesidig beskickning på forhand något diskuteras mellan de båda hoven. Han betonade, att det icke varit hans mening, att Henrik Julius skulle vara skiljedomare, utan hade denne från svensk sida endast påkallats för att medla och söka åstadkomma förlikning.² Det vore således icke fråga om något domfällande, endast om en vanlig sammankomst. Denna senare upplysning tyckes ha överraskat danskarna en smula, utan att dock någon invändning däremot gjordes. Den av svenskarna föreslagna mötesplatsen befanns dock ej passa lika litet som tiden. Man framhöll, att det ej ginge an att anmoda en tysk furste att, som riksråden plägade göra, infinna sig i eller skicka sändebud till en gränsby, som foga vore rustad att mottaga så höga gäster. Vore icke Rostock lämpligt

-----

¹ Kristian Friis till det svenska riksrådet den 28 dec. 1607. *Danska Brev 1572—1632*.

² Till riksens råd i Danmark i det svenska riksrådets namn. Örebro den 23 jan. och 16 och 19 febr. 1608. *Reg.*

föreslogs Stralsund eller Wismar.¹ Efter en tids korrespondens fram och tillbaka enades man slutligen om den sistnämnda orten, och den beramade sammankomsten ut-sattes till den 12 september.

Till svenska ombud på Wismarmötet voro utsedda kanslern Svante Bjelke, ståthållaren på Kalmar Hans Eriks-son, Hans Åkesson till Bjurum samt Boo Ribbing, befäl-havare på Örebro. Från dansk sida hade överstesekre-teraren Nils Krag och Joakim Hubner avsänts.

I svenskarnas instruktion betonades beträffande lapp-markstvist, att Sverige ”utan medel” och sedan urminnes tider innehåft en del av Lappmarken, en annan del hade tillhört detta land och Norge gemensamt och i en tredje slutligen voro utom dessa båda länder även Ryssland in-tresserat. Sverige hade emellertid ensamt innehåft jus patronatus över hela Lappmarken. Ombuden voro ålagda fordra, att Danmark ej inkräktade på vad som vore ursprunglig svensk egendom eller vad Sverige fått från Ryssland samt ersatte den förlust, det lidit. Kravet på en skatterestitution kunde de emellertid låta falla, såvida Sveri-ges rätt här i övrigt, inklusive patronatsrätten, erkändes.² Konungen vore villig ordna denna segslitna fråga genom ett byte, ifall danskarna så önskade; ville dessa avstå från sin rätt i Lappmarken, vore Sverige berett att som gengäld överlåta Soneburg och halva Ösel, varom man även tvis-tade vid denna tid.³

Den 26 augusti anlände de svenska kommissarierna till Kalmar i avsikt att härifrån sjövägen begiva sig till mötesorten. Deras avresa från denna stad fördröjdes emel-lertid av motvind ända till den 15 september. Ett uppskov med sammanträdet befanns därför nödvändigt, och såväl

---

¹ Skrivelser från danska riksrådet till det svenska den 6 febr. och 19 juli 1608. *Sv. Acta. D. R. A.*

² Instruktion med biinstruktion, Stockholm den 16 aug. 1608. Original i *Dan. Mötet i Wismar 1608*.

³ Karl IX till kommissarierna, Sthlm den 15 sept. 1608. *Reg.*

danskar som braunschweigare uppmanades att i Wismar invänta svenskarnas försenade ankomst. Då dessa emellertid den 27 september kommo fram, hade samtliga de främmande ombuden dragit sin kos, och det planerade mötet hade således gått om intet. I en skrivelse till det danska rådet gävo svenskarna uttryck åt sin förtrytelse däröver. De hade gjort, vad de kunnat, för att komma tillstådes i rätt tid, och detta hade också skett, såvida icke väder och vind lagt hinder i vägen härför. De skulle aldrig vidare tillråda sin konung att reflektera på några möten i Tyskland men endast på gränsen. Man påminde om hurusom det vid ett föregående tillfälle — svenskarna syftade här på ett mellanriksmöte 1572 — inträffat, att de danska ombuden kommit försent, det hade dock då galit ett möte på gränsen, varför det ej på samma sätt som här behövt ske utan deras eget förvållande, de svenska representanterna hade emellertid dröjt kvar på mötesplatsen till danskarnas framkomst. ¹

Vore svenskarna från denna tid endast hågade för gränsmöten, torde Kristian å sin sida icke vidare ha reflekterat på några möten alls utan tar i stallet och med större allvar än förut upp sina krigsplaner. På något resultat av Wismarsammankomsten hade han tydligen icke gjort sig förhoppningar, hans instruktion för sina sändebud kan icke heller sagas vittna om en allvarlig önskan att få en uppgörelse till stånd; de skulle icke inlåta sig i någon diskussion med varken braunschweigare eller svenskar utan framlägga sina krav och fordra klart besked. Lappmarksfrågan skulle de endast uppta till behandling, såvida de svenska ombuden å sin konungs vägnar ville avstå från

---

¹ *Dan. Mötet i Wismar 1608.* Samtidigt tillskrev oombuden hertigen av Braunschweig och Karl IX. I skrivelsen till den senare omtalas, att danskarna lämnat staden redan den 16 september och braunschweigarna följande dag. Man fann det anmärkningsvärt, att den danska monarken ej låtit sig representera av några rådsherrar utan sänt andra personer.

den nya titel, denne tilltagit sig.¹ I stället utskriver Kristian ett rådsmöte till Horsens till januari 1609 och utvecklar här själv nämnda frågors läge vid denna tidpunkt enligt sin uppfattning samt redogör omständligt för hurusom de svenska inkräktningarna i herörda landsända tagit sig alltmer oroväckande former. Att Sverige utmed kusten upptog skatt vore egentligen, framhöll han, mot Danmarks regalien och höghet, som emellertid genom forna regenters försummelse till den grad blivit hävd och vana, att såväl Stettinerfordraget som de danska kommissariernas dom i Flacksjöbäck legaliserade detsamma. För sin egen del ville konungen arbeta för att vad som av hans föregångare försummats, måtte genom honom igen bli upprättat. Utav svenskarnas uttalanden vid olika tillfällen såväl som av deras framfart i övrigt att döma och särskilt av konung Karls beteende vore emellertid klart, att deras syftemål här ginge vida längre, nämligen till att underlägga sig hela Norrland — den svenske konungens titel tydde ju uppenbart därpå — som dock vore en del av Norge och ursprungligen haft lagmannen på Stegen till domare och biskopen i Trondhjem till andligt överhuvud. Den djupaste orsaken till Sveriges intresse för denna landsända ville Kristian se däri att detta land genom dess besittning bleve i stånd att hålla en flotta i Västerhavet. Att Sverige fördom icke haft samma uppfattning som nu om sin rätt här vore bevisligt därav, att konung Johan år 1591 ansett sig böra anhålla om den danska regeringens medgivande för att få sända några skepp till Västerhavet att hindra engelsmännen och andra att över S:t Nicolaus giva ryssen någon tillföring.²

Den danske monarken har måhända väntat sig och i varje fall med säkerhet önskat ett uttalande från riksrådets

---

¹ Instruktion för Nils Krag och Joakim Hübner den 13 aug. 1608. *Sv. Acta. D. R. A.*

² Kristians proposition till riksrådet den 22 januari 1609. ERSLEV I, sid. 167.

sida, som stod i samklang med hans krigiska intentioner. Dess svar på hans andragande bidrog emellertid knappast att giva näring åt dessa. Visserligen tillstyrkte det, att varje svenskt övergrepp borde med all makt förhindras och anstalter vidtagas för att mota de konsekvenser, detta kunde föra med sig. Men samtidigt betonas nödvändigheten av god sänja, rolighet och enighet med omkringliggande riken,¹ Genom Söffren Bondessons och andras berättelser om de svenska lappfogdarnas beteende hade Kristian fått de upplysningar, som närmast föranlett honom att sammankalla detta rådsmöte. I enlighet med dess anvisningar utfärdas också den 20 februari instruktioner för länsman-
nen i Vardöhus och Nordlanden. De skulle nu icke allenast förhindra svenskarna att förhöja skatten utmed kusten eller uttaga sådan på några nya ställen utan även förbjuda dem att uppehålla sig här nere längre tid, än som vore nödvändigt för dess inkasserande, eller att komma i större antal, än de fordom brukat. Såvida deras befallningar icke åtlyddes, skulle de med vapenmakt efter bästa förmåga angripa inkräktarna och för detta ändamål hålla sig väl rustade. Men det viktigaste i de nya instruktionerna är dock, att dessa länsman nu på nytt åläggas att var inom sitt distrikt uppbära skatt *på fjället*. Claus Gagge på Vardöhus skulle under den kommande vintern besöka Kuotokeino, Aviowara, Teno, Utsjoki och Enare och tillse, att lapparna därstädes ej gäve större skatt till Sverige och Ryssland än till Danmark. Bilde skulle i enahanda syfte infinna sig i Segwara, Tingwara och Ronola.² Därigenom tar således den danske monarken på nytt upp de skattepretentioner här, som han visserligen förut en gång sökt göra gällande och för vilka Hans Olofssons och Claus

¹ Riksrådets betänkande är av den 29 jan. 1609. ERSLEV I, sid. 175 ff.

² Kristian IV till Claus Gagge och Hartvig Bilde den 20 febr. 1609. *N. Rigsreg.* Gagge hade den 11 augusti 1608 efterträtt Olof Pedersson som länsherre på Vardöhus och över Finnmarken

Urnes undersökningar då lämnat ett visst stod, men om vars obefogenhet de svenska riksråden i Flacksjoback 1603 synas ha övertygat sina danska kolleger. Vi erinra oss också, hurusom Kristian i sin skrivelse till fogden på Vardöhus omedelbart efter detta möte ålagt denne att ej befatta sig med fjällfinnarna, till vilka Norge icke hade någon rättighet (se sid. 164), och hurusom nämnde fogde vid sina underhandlingar med de svenska utskickade till Lappmarken 1604 försäkrat, att något intrång icke vidare skulle göras på Sveriges rätt till dessa. Någon norsk skatt hade som följd därav icke heller uppburits på fjället från denna tid, och man kunde förutse, att ett förnyat försök att nu tränga in här ingalunda skulle bidraga till att lugna de upprörda sinnena eller hejda den förbittrade strid, som alltjämt fördes i Finnmarken.

Häriifrån fortfor Baltzar Back att till sin konung avlämna rapporter över sin verksamhet. Under våren och sommaren 1608 hade han varit i färd med att uppföra kyrkor vid Alten- och Tenoalv, trots danskarnas förbud och hot att riva ned desamma. Vidare hade han besatt dessa älvar jämte en del träsk för svenska kronans räkning. I Varanger hade han icke låtit danska protester hindra sig från att upptaga rysseskatten. Under det följande året fortsätter han på samma vis. De svenska fiskarna i Alten hade fram på vårsidan av en eller annan anledning tvungits att gå i norsk tjänst, men andra insattas i deras ställe. för att bättre skydda sina intressen är kungen betänkt på att i Västerhavet låta bygga ett par krigsskepp, och arbetet därmed har möjligen under året påbörjats.^a Men danskarna voro icke heller overksamma. 1608 hade Nils Pålsson och följande år Thomas Hansson på våldsamt sätt satt sig till motvärn. Den senare hade i spetsen för 60 man kommit in i Altenfjorden och härjat där, de nyuppforda byggnaderna hade han brant upp eller rivit ned, mot svenskarna

-----
¹ Karl IX till skeppsbyggarna Lasse Hansson och Erik Henriksson, Stockholm den 27 sept. 1609. *Reg*

hade han utfarit i hotelser och på det strängaste förbjudit lapparna att tillmötesgå deras skattekrav.¹ Underrättelsen härom har säkerligen medverkat till Karl IX:s beslut att än en gång avsända en särskild finnmarksexpedition. Den utgjordes av Daniel Hjorth, Tideman Schrou, Peder Svensson Falk och Lasse Eskilsson. Instruktion för dessa är utfärdad den 19 dec. 1609. De skulle från Stockholm medtaga en skicklig skeppsbyggmästare, som vid Alten kunde för konungens rakning bygga tvenne skepp, ett om 100 och ett om 50 laster. I Västerbotten skulle de beväpna 100 till 200 gode karlar och förse sig med proviant för ett år och så under vintern draga till Varanger. Härifrån skulle de genom brev sätta sig i förbindelse med ståthållaren på Vardöhus och på det högsta besvära sig över den oförrätt, som skett svenskarna i Alten, samt upplysa honom om att man nu icke längre vore hågad att tåla något dylikt utan ämnade hädanefter ”möta våld med våld och göra detsamma igen”. Medan de voro stadda vid kusten, borde fogdarna passa på att uppbära skatten här. I Alten skulle de låta uppslå en skans, rymmande 100 man, och skulle Tideman och Peder Svensson befästa sig där.²

Rörande denna kommissions färd och verksamhet i Lappmarken finnes endast sparsamma upplysningar att hämta ur de bevarade dokumenten. I Tenoteki lappby, dit den ankommit den 30 mars, hade den mött en dansk, Bonde Brock, i sällskap med tvenne andra utskickade. Broch hade presenterat sin medgivna fullmakt, utvisande att han av Hartvig Bilde sänts iväg till fjället för att söka reda på de tre lappbyar, som enligt den kungliga skrivelser av den 20 februari förra året skulle finnas i dennes lan. Från annat håll hade man samtidigt fått veta, att Claus Gagge under vinterns lopp i spetsen för 30 personer besökt

¹ Erik Johansson till sekr. Peder Nilsson, Hornö den 14 nov. 1609. WAARANEN III, sid. 52 f.

² Instruktion och undervisning för Daniel Hjorth m. fl., Nyköping den 19 dec. 1609. *Reg.*; WAARANEN III, sid. 60 ff.

Torne lappmark och här tillvallat sig skatt och skänker samt fordrat skjutsning och utspisning. I skrivelse till Bilde beklagade sig kommissarierna över att danskarna nu återigen ville försöka att taga skatt av Sveriges enskilda lappar på fjället. Vad de byar beträffade, som Brock skulle leta reda på, nämligen Segwara, Tingwara och Ronola, så hade de aldrig "från världens begynnelse" legat under Danmarks krona, ej heller skulle de tillåtas att i framtiden betala någon skatt dit, så framt freden mellan de båda konungarikena skulle hållas vid makt.¹

Sedan en längre tid synes Karl IX ha haft planer på att även sjöledes upprätta förbindelse med denna landsända. Ett led i hans strävan att på allt sätt utnyttja de resurser, den i ekonomiskt avseende erbjöd, men framför allt att havda Sveriges fulla jamnstalldhet med Danmark här utgjorde det för Göteborgs stad 1608 utfärdade privilegiet att fritt få fiska i Finnmarken.² Ett försök att begagna sig av denna rättighet, som några borgare i den ny-anlagda staden gjort, hade emellertid utfallit illa, i det de i Vardöhus blivit fängslade och hotade till livet, ifall de än en gång upprepade ett dylikt tilltag.³ Från konungens egen sida ha energiska anstalter vidtagits för att få en expedition dit upp avsänd. är 1608 sätts Dünkirk och

¹ Koncept till skrivelse till Bilde i *Dan. Finnm. här* finnes också en avskrift av Bildes instruktion för Brock, daterad den 14 febr. 1610 (tryckt i *Renbeteskomm:s av 1907 Dokument II*, sid. 287). Brock skulle även förbjuda svenskarna att komma in på den norska sidan om Kolen med sina renar eller för att här idka handel. Ursprungligen hade Bilde ämnat använda den ovan-nämnde Nils Pålsson för denna expedition, men honom hade lapparna bestämt nekat att befordra till fjälls. Bilde lät genom en skrivelse den 6 april de utskickade svenskarna veta, att han ingalunda hade befallning främtaga Sverige, vad det av ålder ägt. men vore icke heller sinnad tillstå detta land någon förhöjd skatt eller rätt att intränga sig på några nya ställen. *Kalls Saml. Fol. 220. K. Bibl., Köpenhamn.*

² Dat. Uppsala den 15 nov. 1608. *Beg. Enl. Sv. Acta* d. 19 nov.

³ Svenska riksrådet till det danska den 25 aug. 1610. *Reg.*

amiralen Baltzar Skulth i spetsen för en sådan. Den förstnämnde hade f. ö. redan föregående år varit på väg men misslyckats. De skulle begiva sig till Vardöhus och Vadsö och med sitt folk deltaga i sommarfisket på det senare stället. Under tiden skulle en av dem göra en avstickare till Pasviksalven och upplysa de där boende om att mitt i älven ginge Sveriges gräns och att de för sitt fiske borde vara förtänkta att giva den svenske fogden skatt. På samma sätt skulle Vadsöborna påminnas om sin skyldighet till denne.¹ Expeditionen synes av någon anledning ha blivit inställd, men följande år var den åter på tal, befälhavaren på Elfsborg, Söffren Jonsson, skulle laga, att de nödiga skeppen bleve utrustade. Man blev emellertid icke färdig detta år heller, och ännu 1610 håller man på med förberedelserna till densamma. Det var nu bestämt, att Dünkirker skulle från Elfsborg avsegla till Alten. Erik Krabbe och Cornelius Corneliusson voro från Stockholm destinerade till samma ort. Krabbe blev emellertid i Sundet hejdad av danskarna och förd till Köpenhamn samt där såväl som för övrigt på sin väg utsatt för en skymfande behandling, vilket gav anledning till svenska klagomål.² Vilka oden expeditionen senare gick till mötes är obekant.

I en skrivelse den 31 januari 1609 hade det svenska riksrådet i Danmark gjort hemställan om anordnande av ett nytt gränsmöte för de alltjämt kvarstående tvisternas

---

¹ Pass jämte instruktion för Peter Dünkirker och Baltzar Skulth, Nyköping 15 maj 1608. *Reg.*

² Karl IX till Peter Dünkirker, Nyköping den 29 jan. 1610, till Hans Rekenberger den 22 febr., och det sv. riksrådet till det danska den 17 juni s. å. *Reg. Enl. Sv. Acta* den 15 juni

Denna sjöexpedition skulle även nu understödja det planerade företaget på Kola. — Enligt vad Kristian hade fått veta, hade icke mindre än sex skepp detta år utrustats i Elfsborg för att med ”sticker, lod, folk och annan munition” avgå till Finnmarken. Krist. IV till danska riksrådet den 22 juli 1610. BRICKA och FRIDERICIA, Christian IV:s Bref I, sid. 35 ff.

slitande och, då något svaromål härpå icke inkommit, i mars förnyat sina framställningar. Något senare hade samma önskemål framförts av konungen själv.¹ Innan hans brev kommit danskarna till hända, hade emellertid deras svar på rådets anhållan avsänts. Det var hållet i rätt kylig ton. De danska sändebuden i Wismar hade, hette det häri, icke varit skyldiga att, som svenskarna förmenade, stanna utöver den fastsatta tiden. Planen på ett nytt möte avvisas snävt. Den danske monarken kunde icke åläggas att föranstalta om ett sådant, så snart svenskarna det begärde, och vore icke heller nu hågad därför. I varje fall ville man ha en förteckning över de ärenden, som dessa önskade få avhandlade, innan man samtyckte därtill.² En dylik fann man emellertid från svensk sida onödig att avgiva, då det vore danskarna väl bekant, vad fel och brister som efter det sista Flacksjöbäcksmötet varit under debatt. Brevväxlingen för detta året avstannade utan att något beslut fattats. Den 2 febr. 1610 gjordes en ny hänvändelse. Man har tydligen funnit ställningen allt mera hotande och var angelägen om att på de fredliga förhandlingarnas väg få en uppgörelse till stånd, så mycket mer som förhållandet till Ryssland började teckna sig ganska mörkt, och den polska fejden intimt hade sammanvävt sig med förvecklingarna här.³ för fred och sämja hade också 1609 års riksdag talat och anvisat som en lämplig utväg, att, om så befundes nödvändigt, främmande bemedling på nytt anlätades, speciellt hade man önskat sig den engelske monarken för detta uppdrag, och denne blev också av Karl IX tillskriven härom.

¹ Svenska riksrådet till det danska, Jönköping den 28 mars 1609. *Reg. Karl IX till Kristian IV, Elfsborg* den 17 april s. å. *Ibd.*

² Danska riksrådets svar är daterat Viborg den 9 maj 1609. ERSLEV I, sid. 180. Brevet avsändes emellertid icke förrän i slutet av juni till Sverige. Öm orsaken till detta dröjsmål se ERSLEV I, sid. 180, not 3.

³ Till danska riksrådet, "Nyköping den 2 febr. 1610. *Reg.*

Danskarnas reserverade hållning, som man fann tydligt manifesterad i de långvariga dröjsmål, varmed de svenska skrivelsernas besvarande skedde, var emellertid icke något gott tecken. I förhoppning om att i någon mån kunna avvända den misstämning, som tydligen rådde, fann konungen det omsider lämpligt att genom en ordentlig beskickning söka göra sig hörd. Ursprungligen synas, riksrådet Axel Oxenstierna och hovkanslern Nils Chesnecopherus ha varit påtänka för detta värv, sedermera blev det emellertid bestämt, att endast den senare skulle avfärdas. Instruktionen för honom är daterad den 4 april 1610. Hans skulle först redogöra för ställningen till Sigismund och de rättmätiga orsaker, de svenska ständerna hade haft att äntligen skrida till hans avsättning, men därefter gå in på finnmarsfrågan och därvid i synnerhet protestera mot Hartvig Bildes och Claus Gaggés försök att taga skatt på fjället, vilket stred mot danskarnas eget erkännande av att Sverige ensamt hade skatterätt här. För övrigt skulle de gamla kända klagomålen upprepas.¹ Innan Chesnecopherus emellertid hunnit begiva sig i väg, hade ett av fyra danska rådsherrar undertecknat svar på svenskarnas skrivelse av den 2 februari äntligen anlant. Denna hade tydligen varit föremål för överläggningar på en i mars detta år samlad herredag i Köpenhamn, och svarets avsändande hade därigenom fördröjts. Dettas innehåll visade allt annat än tecken på tillmötesgående. Kristian framhävde sin saks rättfärdighet och slutade med att kort och gott förklara, att han fortfarande icke kunde bevilja den gjorda hemställan om ett nytt möte, han ämnade icke vidare befatta sig med denna sak, ”förrän Gud allsmäktig gäve bättre tillfälle att kristligen och rättfärdigt avgöra samma”. Thomas Hansson och de andra, vilkas framfart man anmärkt på, hade handlat i full överensstämmelse med sin kunglige herres befallningar, och han

-----

¹ Instruktion för Nils Chesnecopherus, Nyköping den 4 april 1610. *Reg.*

vore icke sinnad att för framtiden tåla övergrepp på den norska kronans land av det slag, vartill svenskarna senast gjort sig skyldiga, eller att dessa tilltogo sig någon höghetsrätt här.¹

Detta svar gjorde den svenska regeringen betänksam. Det beslöts, att Chesnecopherus icke skulle vidröra lappmarksfrågan, och den ståndpunkt, man i denna skulle intaga, diskuterades både länge och grundligt inom riksrådet. Det var tydligt, att läget var hotande, och man ansåg det önskvärt att för fredens bevarande i viss mån böja undan. Ett flertal kungliga förslag till svarsskrivelse fann man vara onödigt aggressivt hållna och borde modifieras. Tanken på ett möte under utländskt medlarskap borde icke uppgivas, trots det motstånd den rönt, då genom ett sådant konflikten i varje fall kunde uppskjutas.² Även konungen är tydligt starkt fredsvanlig men dock föga hågad för att pruta av på sina anspråk. Betecknande för hans hållning är, att ännu i juli 1610 instrueras mästern Daniel, Tideman Schrou och Stellan Mörner m. fl. att på vanligt sätt upptaga skatten av kustlapparna och endast vika för övermakten samt under inga förhållanden låta sig nöja med en del av densamma, ifall detta skulle nu — liksom det skett året förut — tillbjudas dem av de danska befallningsmännen, och ännu så sent som i december, då förhållandet till Danmark blivit ännu mera tillspetsat, inbjudas Lubeck och Hamburg m. fl. städer att i Finnmarksfjordarna idka fiske mot erläggande av tionde till ”den svenska kronan.”³

I överensstämmelse med rådets önskan blev emellertid det svar daterat, som den 25 augusti avgick till Dan-

¹ Danska riksrådet till det svenska den 31 mars 1610. *Danska Brev 1572—1632*. Skrivelsen ankom till Nyköping den 18 april.

² *Rådslag 1610*.

³ Instruktion för Master Daniel m. fl., Stockholm den 4 juli 1610. *H. S. H. 39, sid 270 f.* Privilegiet för Lübeck den 10 dec. s. å. *Reg.*

mark. Häri framföres sålunda en förnyad begäran om ett mellanriksmöte, som borde avhållas inom två månader, med sex riksråd som representanter från vartdera landet.¹

Under tiden hade Chesnecopherus med oforrättat ärende återkommit från sin beskickning. Han hade under någon förevändning icke mottagits i audiens av den danske monarken, och då han var instruerad att endast träda i förbindelse med denne undvikit varje beröring med riksråden.² Behandlingen väckte uppseende och vittnade tydligt om den stämning, som var rådande. I själva verket torde kriget vid denna tid ha varit så gott som beslutat. Infor ett rådsmöte, som på kunglig kallelse sammanträtt i Köpenhamn den 25 juli 1610, hade Kristian på nytt utvecklat sina gravamina mot Sverige.³ Han hade därvid tillrättats att med alla medel tillbakavisa varje övergrepp, vilka konsekvenser detta an mände medföra. Man ville dock ännu icke direkt uttala sig för krig. Emellertid syntes det efter dess förmenande nödvändigt, att de svenska ständerna genom ett öppet patent upplystes om det missnöje, man hyste med deras konungs hållning.⁴ Ett sådant utfärdades också i oktober och kom egentligen att utgöra svar på konung Karls sista skrivelse av den 25 augusti. Häri lämnas en detaljerad skildring av finnmarsfrågans behandling under sista tiden, och Kristian slutar med att betona, att såvida icke en ändring godvilligt och med

-----

¹ Se *Reg.* Kopia även i *Rådslag 1610*.

² Enligt det danska patentet, okt. 1610, skulle Kristians beteende ha berott på att Chesnecopherus vägrat utelämna Karl IX:s nya titel av konung över lapparna. Enligt WERWING, Karl IX:s Historia II, sid. 210, hade Kristian sagt sig i sådana beskickningar endast vilja undfå svenskar av adel men icke någon prasteson från Nerike.

³ Kristian IV:s proposition till riksrådet den 22 juli 1610. BRICKA o. FRIDERICIA, Christian IV:s Bref I, sid. 35 ff.

⁴ Rådets betänkande är daterat den 2 aug. 1610. ERSLEV I, sid. 187 ff.

det snaraste skedde, vore han betänkt att med alla de medel, som stodo honom till buds, försöka genomdriva en sådan.¹

Den danske monarkens tilltag att vanda sig direkt till de svenska undersåtarna framkallade naturligtvis nu, liksom förra gången detta skett, en harmsen protest från konung Karls sida. För riksrådet och ständerna, som i december samlats i Örebro, förelades patentet, och deras yttrande begärdes. Riksrådet uttalar sig på nytt för eftergift för fredens bevarande och är stämt för att genom förhandling eller skiljedom söka avveckla den hotande spänningen. Man hade hört, att den engelske monarken skulle vara villig åtaga sig skiljedomarekallet, och han borde då tillskrivas därom. I samma ända gick även ständernas svar. De önska, att konungen ville låta sig angeläget vara att förhindra en brytning och till förekommande därav tillmötesgå danskarnas krav, så långt det vore möjligt. Undersökas borde, ifall, såsom dessa påstodo, några övergrepp begåtts av de svenska "kaptenerna" och fogdarna i Finnmarken, och dessa då vederbörligen bestraffas. Särskilt gjorde sig prästerna till talesmän för ett dylikt tillmötesgående, och synas rent av ha hyst tvivelsmål om det berättigade i den svenska kronans förfarande här.² Ur av konungen uppsatta skrivelser till konungen och rådet i Danmark, vilka även förelades, sökte man avlägsna allt, som kunde verka stötande. Huruvida man härvidlag även lyckats är ovisst. De ifrågavarande skrivelserna, som avgingo den 11 december, innehålla i varje fall en skarp protest mot Kristians senaste tilltag, samtidigt med att ett nytt gränsmöte begäres.³ Den engelske monarken

¹ Kopia av det danska patentet i *Dan Förh.*

² *Svenska riksdagsacta 1610.*

³ Karl IX till Kristian IV och danska riksrådet, Örebro 11 dec. 1610. *Reg.*

tillskrives även.¹ Från dansk sida förklarar man sig emellertid i det tryckta patentet ha sagt sitt sista ord i denna sak. För ett rådsmöte i Köpenhamn den 1 febr. 1611 uttalade sig Kristian bestämt för krig mot Sverige och anhöll, att medel beviljades härför. Skulle rådet ha något att invända häremot, vore han beredd att fora detsamma utan dess medverkan som hertig av Slesvig och Holstein. Rådet fann sig emellertid böra tillmötesgå de kungliga önskemålen. Därmed hade Kristian äntligen fått det svar, han så länge väntat på. Underhandlingarnas tid var nu oåterkalleligen förbi, och den 4 april red en dansk härold över gränsen med konung Kristians fejdebrev.

För krigets gång skall i detta sammanhang icke redogöras. Då det av danskarna fördes bl. a. för att trygga deras gamla, nu alltmer hotade besittningsrätt i Finnmarken, kommer, som man kunde vänta sig, dess besättande att ingå i krigsoperationerna. Kustlapparna föras ut på öarna, den svenska befolkningen drives bort, och truppavdelningar inkvarteras på olika ställen i fjordarna. Något försök att värja sig mot dessa försörjes icke, och det svenska inflytandet i det egentliga kustområdet kommer härmed att ior alltid upphöra.

Till de fredsförhandlingar, som i slutet av år 1612 öppnades på gränsen vid Knäred, voro även hånskjutna de sedan 1603 års möte oavgjorda tvistepunkterna. I sin instruktion för de danska sändebuden till dessa förhandlingar utgår Kristian från som odisputerligt, att det omvistade landområdet i Finnmarken vore norskt och att han därför måste fordra full och obestridd överhöghet över dess bebyggare. Han relaterar därefter sin gamla åsikt om huru svenskarna först satt sig fast här. Lappbefolkningens kringströvande liv, som gjorde, att man ofta fann samma familj än på norskt, än på ryskt eller svenskt territorium, hade givit de svenska fogdarna anledning att

-----
¹ Till konungen i England med Karl Olofsson, Örebro den 22 dec. 1610. *Reg.*

tränga över gränsen och ända ned till kusten, och deras tilltag hade gynnats av de norska myndigheternas oaktsamhet och försumlighet samt slutligen vunnit erkännande både i Stettinerfreden och de danska kommissariernas dom år 1603. för att en gång för alla emellertid göra slut på ett sådant intrång med de konflikter, det så lätt gav anledning till, vore han villig utlösa svenskarna med 20 gånger det belopp, deras årliga skatteintäkt här uppgick till, och dessutom medgiva dem rätt att föra bort de sjöfinnar, som kunde bevisas tidigare ha bott på svensk grund. Den titel av lapparnas konung, som Karl IX lagt sig till med, fordrade han bestämt, att den svenske monarken åter avstod ifrån.¹

Å den svenska sidan voro ombuden visserligen ålagda att, då finnmarksfrågan kom på tal, till att börja med föra fram sin vid så många föregående tillfällen proklamerade standpunkt. Som Gustav Adolf emellertid redan på förhand var på det klara med, att freden måste köpas med eftergifter, hade han beslutit att som mindre viktiga offra de anspråk, Sverige kunde ha till kuststräckan i norr.² På grund härav beträder man också på denna punkt genast eftergifternas väg. Då frågan första gången är före — man hade överenskommit att behandla de gamla tvisterna, innan man gick in på de egentliga fredsvillkoren, förklara sig de svenska ombuden som tecken på sin fredsvillighet beredda att tillmötesgå det danska kravet här, dock med vissa modifikationer: Sverige skulle visserligen avstå sin överhöghetsrätt men behålla den skatt, det sen urminnes tider haft, insattes någon norrman i lapparnas

---

¹ Instruktion den 16 nov. 1612. *Sverrig. A., D. R. A.* Som danska kommissarier voro utsedda Kristian Friis, Mandrup Parsberg, Axel Brahe och Eske Brock.

² Instruktionen för, de svenska ombuden Axel Oxenstierna, Nils Bielke, Gustav Stenbock och Henrik Horn är utfärdad den 17 nov. 1612. *A. OXENSTIERNA, Skrifter och brevrexling. II: 1, sid. 9 ff.*

ställe skulle han gentemot Sverige inträda i samma skyldighet som dessa, de norska fogdarnas intrång på fjället, som nu några år ägt rum, skulle förbjudas, och slutligen skulle rysseskatten alltjämt uppbäras av den svenska kronan.¹ Snart fann man emellertid för gott att gå ännu ett steg längre. Det var, när danskarna till synes envist ville genomdriva, att varje stat skulle få behålla dess under kriget gjorda erövringar, och man särskilt med tanke på Elfsborg ovillkorligen måste omintetgöra ett dylikt förslag. Genom att uppgiva alla anspråk på rättighet till Finnmarkskusten sökte de svenska ombuden göra sina motparter medgörligare; dock betonades samtidigt uttryckligen, *att härmed icke skulle vara ment fjällapparna, d. v. s. de lappar, som bodde ifrån sjösidan upp mot fjället, och ännu mindre de, som voro bosatta på den svenska sidan om Kölen*². Det var således icke endast dessa senare, som härvid undantogs. Detta förbehåll inrycktes också i fredstraktaten, och enligt denna avstod således Sverige endast den rätt, det haft utmed Västerhavskusten från Titisfjorden till Varanger, däri inbegripet den skatt, som genom fördraget i Teusina 1595 "*på förskrefne orther*", det v. s. utmed kusten, av Ryssland överlåtits åt Sverige. Emellertid förbehöll sig den danske monarken samtidigt sina anspråk på lappbyarna å det ovanför liggande fjällområdet.³

Karl IX:s storslagna plan att skapa ett svenskt valde, som i norr sträckte sig till Ishavets och Vastersjons kuster, hade strandat. Med relativt lätt hjärta synes man

-----

¹ Enligt svenskarnas inläga den 8 dec. 1612. A. OXENSTIERNA, Skrifter och brevexling I: 2, sid. 103 ff.

² Svenskarnas förklaring den 19 och 27 dec. 1612. *Ibid.*

³ RYDBERG, Sveriges Traktater V, sid 211 ff.; LAURSEN, Danmark—Norges Traktater III, sid. 303 ff

vid 1612 års förhandlingar ha kunnat offra sina strandpretentioner här utan att betänka, att därigenom det högst olägliga och säkerligen rätt enastående förhållandet inträdde, att *en stat* var i besittning av hela inlandet, medan *en annan* behärskade kustremsan utanför. Med vapnens hjälp hade emellertid Danmark nu skaffat sig erkännande åt anspråk, som det förut sökt stödja på gammal rätt, utan att kunna pretera några bärande bevis för en sådan. Fastmera synes ett opartiskt studium av de källor, som lämna någon upplysning om de tävlande kronornas ställning till ifrågavarande kustdistrikt under äldre tid, giva vid handen, att de svenska anspråken här voro lika välgrundade som de norska; Knäredsfreden innebar då icke, som det så ofta blivit ansett, på denna punkt en återgång till de gamla förhållandena utan tvärtom ett upphävande av dessa. Den seger, som man å dansk sida vunnit för sina krav, blev dock icke så fullständig, som man hade önskat. Ehuru ingenting finnes närmare antytt därom i bevarade dokument rörande själva freden, synes det dock, som om under förhandlingarnas gång Danmark även framfört och sökt genomdriva sina pretentioner beträffande fjälldistriktet men stött på så starkt motstånd, att det funnit lämpligt att låta desamma stå hän tills vidare; att man betraktat finnmarksfrågan som oavgjord torde också kunna slutas därav, att inga bestämmelser om någon gränsreglering stipulerades i fredstraktaten, vilket väl eljest hade varit helt naturligt. Måhända har man vid detta tillfälle talat om ett nytt gränsmöte på samma plats hösten 1613 för att just ordna denna fråga. Till ett sådant möte finnes nämligen bevarat ett av Kristian gjort utkast till instruktion för de danska underhandlarna. För sin vidlyftighet och för andra orsakers skull, heter det i detta, hade man på fredskonferensen kommit överens om att uppskjuta frågan om fjället och tvisten där till en annan lämplig tid vid gränsen.¹ Det har tydligen varit med

¹ Intrux för Underhandling om Fjeldlapperne 1613. Tryckt i *Renbeteskomm:s Dokument II*, sid. 288 ff.

tanke på detta möte, som länsmännen i Nordlandens och Vardöhus' län ålades att infinna sig på en herredag i Skien den 2 aug. 1613 för att där redogöra för vilka finne- och lappebyar i fjället, som voro norsk egendom, funnos några personer, som voro särskilt förfarna härutinnan, skulle de taga dessa med sig ¹. Huruvida några nya upplysningar vid detta tillfälle lämnats är ovisst, några sådana spåras knappast i det ovannämnda instruktionsutkastet, som väl är uppgjort efter denna herredag. Kristian repeterar häri sina gamla krav på hela inlandsområdet ända till fjällryggen, varigenom icke endast Kuotokeino, Lappejerf, Utsjoki, Teno och Aviowara utan även Tingwara, Segwara och Enare skulle komma på norska sidan; Olof Pedersson hade, heter det, utan kunglig tillåtelse avstått från dessa byar. De svenska lapparna skulle för framtiden förbjudas att flytta över på norskt område, såvida icke Sverige tillät, att de betalade skatt för sin vistelse här.

Samtidigt blev det nämnda distriktet utsatt för både dansk och rysk skatteutpressning — om den senare skall längre fram några ord nämnas — utan att denna hejdades av det påpassliga och kraftiga ingripande, som alltid mött under Karl IX:s tid. Finnmarken förmår tydligen icke längre tilldraga sig den uppmärksamhet från svensk sida, den under denne konungs dagar varit föremål för, och frukterna av de enträgna bemödanden, som då gjorts att åt den svenska kronan ograverat bevara detta starkt hotade område, gå därför så småningom åter förlorade. Ännu 1612 synes Sverige ha uppburit såväl den s. k. norska som rysseskatten av fjälllapparna, följande år efterskänktes dessa skattetitlar på grund av lapparnas oförmåga att betala, 1614 voro de förlorade ². Både danska och ryska utskickade hade detta år före svenskarnas ankomst infunnit

¹ Brev till Claus Gagge och Hartvig Bilde d. 30 jan. 1613. *N. Rigsreg.*

² Enligt fogderäkskaperna för Lappmarken under dessa år. *Norrlandshandl. S. K. A.*

sig och uttagit sina gamla rättigheter och mera därtill, och under den följande tiden tyckes detta regelbundet ha skett, tills det omsider av de svenska myndigheterna tolererades. Att man emellertid å dansk sida både nu och senare kände sig i viss mån osäker i sin rätt här synes framgå av att man grundade denna skattskyldighet därpå, att de här boende fjällapparna kommo ned till kusten för att på norskt område fiska eller idka handel. Över sin nyförvarvade ensamrätt här nere vakade man nämligen mycket noga och tillät icke ens svenska utskickade att komma dit och upplaga någon avgift av förrymda fjällappar. Samtidigt uppmuntrades på allt satt nedflyttningen dit — och icke utan resultat. Den senaste fejden hade träffat denna landsända med hemsökelse, som fingo till följd en stark nedgång av ”välståndet” här, ur vilken man haft svårt att resa sig. Den svenska beskattningen, särskilt efter de normer som 1606 införts, verkade synnerligen betungande — så mycket mer naturligtvis då den nu förenades med dansk och rysk — och då danskarna lovade 2 å 3 års skattefrihet för dem, som ville slå sig ned vid havssidan, utgjorde detta ett lockbete, som man tydligen icke förmådde stå emot; så hade t. ex. endast under året 1618 av Kuotokeinos, Aviowaras, Tenos och Utsjokis 42 skattskyldiga lappar icke mindre än 12 dragit dit ned.

Hos den svenska regeringen blev detta intrång och ivriga här rådande missförhållanden rapporterade, och i sina förhandlingar med den danska bragte den också frågan härom på tal. På sin resa till Ryssland 1614 hade konungen i Torne mött utskickade från Lappmarken och fått noggrannare underrättelser om den framfart, den danske fogden här gjort sig skyldig till, denne hade t. ex. ”själv sjätte” varit i Utsjoki och Aviowara m. fl. byar och uppburit icke mindre än fem års skatt samt för övrigt plundrat och miss-handlat lapparna ¹. Då Axel Oxenstierna samma år i några

---

¹ WIDEKINDI, Gustaf II Adolfs Historia I, sid. 237.

värv sändes till Danmark, fick han i uppdrag att även besvara sig häröver. Å svensk sida var man icke obenägen att genom några deputerade på ort och ställe därom rannsaka och verkställa rågång¹. Vad man i Köpenhamn avgav för svaromål härpå är obekant, men den 10 juni samma år har Claus Gagge på Vardöhus fått förnyat åläggande att med kristliga och lovliga medel uttaga den skatt, mot vilken det svenska sändebudet protesterade.²

I samband med den följande tidens upprepande av dylika klagomål uttalas från dansk sida ett önskemål om en kopia av Teusinafördraget under förevändning, att marr eljest icke visste, vad Sverige egentligen avträtt 1613. Det senare påståendet förefaller något egendomligt, då detta ju ganska väl framgick av fredstraktaten, och Sverige svårigen kunde anses ha frånträtt mera av sitt ryska förvar,, än vad som omfattade själva kustzonen. Det är möjligt, att nämnda begäran på något sätt sammanhängande med de vid denna tid pågående förhandlingarna mellan Danmark och Ryssland om en uppgörelse i lappmarksfrågan dessa båda stater emellan, måhända har den också framkallats av att ryssarna nu på nytt synas ha gjort försök att inkräva sin gamla skatt av sjöfamnarna intill Malangerfjorden. Anhållan om en dylik vidisse framställdes av den danske gesanten Siverd Grubbe, som i september 1618 avgick på en beskickning till Stockholm, men möttes här av ett bestämt avslag³, och då den på ett mellanriksmöte 1619¹

¹ Oxenstiernas instruktion är daterad Narva den 27 juni 1614. *Dan. Förh.*

² *N. Rigsreg. IV, sid. 529 f.*

³ SLANGE I, sid. 419. Den danske gesanten Peder Galt, som från slutet av år 1621 vistades i Stockholm, gjorde ett nytt försök att utfå den efterlängtrade kopian. Han förmenade, att då Sverige avträtt ”den andel av Lappland, som ryssen tillförne åt detta rike avstått”, hans konung hade fullgiltiga skäl att fordra en vidisse av den svensk—ryska traktaten. Från svenskt håll lämnades som svar därpå en egendomlig och icke så alldeles riktig framställning av denna traktats innehåll. Man förklarade näm-

ånyo fördes fram, skedde det med lika negativt resultat. Emellertid togo sig danskarna anledning att begagna denna vägran som en ursäkt för de norska lappfogdarnas förmenta ingrepp, förebärande att dessa icke kunde veta, huru vitt deras beskattningsområde egentligen numera sträckte sig. Detta skal tillbakavisades dock synnerligen skarpt i en skrivelse av det svenska riksrådet under framhållande av att Teusinafördraget icke på denna punkt hade några upplysningar att lämna utöver Knaredstraktatens klara stipulationer. Eftersom den danske fogden vore anklagad för att med hugg och slag ha överfallit de svenske och avtvingat lapparna skatt, vore det — framhöll man vidare — tillbörligt, att han, androm till varnagel, bleve straffad. Det vore likaledes billigt och fördraget likmåttigt, att de lappar, som understundom kommo ned till Vaster-sjön, icke blevo varken med ondo eller godo kvarhållna, som under de gångna åren skett.¹

Överhuvud var stämningen de båda staterna emellan vid denna tid ganska irriterad, vilket även avspeglar sig i deras finnmarkspolitik. Karaktäristisk härför är en ett par dagar efter ovannämnda skrivelse utfärdad fullmakt för Kristoffer Wernstedt att vara ståthållare över Norrland och Österbotten. Denne ålades att hava ett noga inseende med att de norske icke gjorde något inpass på det, som vore K. Maj:ts och Sveriges kronas rätta egendom i Lappmarken,

-----
ligen, att sedan Sverige under kriget med Ryssland tillvällat sig denna stats finnmarksskatt, hade det behållit densamma utan att därom något stipulerats i fredstraktaten. Det hade således ingen annan rätt därtill an jus belli. Gentemot Danmark hade Sverige sedan traktatsmässigt fränsagt sig den gamla rysseskatten utmed kusten, varför det förra landet således hade full garanti härpå gent emot det senare. Men ifall ryssen åter ville göra sina anspråk gällande, måste den danska kronan försvara sin rätt till denna på samma sätt, som den svenska gjort. Svenska riksrådets svar på Peder Galts anförande, Västerås den 18 febr 1622. *Dan Förh.*

¹ Svenska riksrådet till det danska den 4 april 1620. *Dan. Förh.*

och ifall så skedde, sådant avvärja det bästa han förmådde. Fogden skulle tillhållas att i rätt tid infordra skatten i "Enare by, och flera andra tratobyar", där de norske tilltagit sig densamma, träffade han vid sin uppbörd deras ombud här, och denne icke kunde godvilligt förmås att avstå från sitt förehavande, skulle han "smörjan medh, hugg wäl aff och betala dem så igen, dedh dhe sijdst gjordt hafua, icke tillstädiandes att Swerges Crones rettighet forkorttes i nogre motto", och borde han därför vara så manstark, att han kunde göra detta.¹ Så mycket värre hade just icke de order lytt, som Karl IX utfärdat vid den tid, då motsättningen här var som mest tillspetsad.

Närmast på grund av utbrutna tullstridigheter hölls i maj 1624 ett nytt gränsmöte vid Sjöryd, det sista i den långa rad av dylika som anordnats enligt 1570 års fördrag i syfte att fredligt avveckla uppkomna konflikter. Detta fick en något större betydelse än det närmast föregående (av år 1619); i de ömsesidiga besvärsskrivelsernas många punkter återfinna vi även denna gång ett par berörande Lappmarken.² Danskarna gjorde på nytt en anhållan om avskrift av det svensk-ryska fördraget, svenskarna påtalade de norska ingreppen, och kunde till de förut framdragna anmärkningarna lägga som en ny förseelse, att birkarlarna förbjudits att enligt gammal sedvänja handla med kustbefolkningen. Dessa angelägenheter komma dock icke att i någon nämnvärd grad upptaga mötesförhandlingarna. De danska ombuden läto sitt krav falla, när det visade sig, att ett tillmötesgående svar ej stod att ernå, svenskarna voro ålagda att icke göra för stor affär av sina klagomål på denna punkt och nöjde sig med en generell förklaring av motparten, att, ifall någon orätt blivit begången, rättelse skulle ske, så att allt förblev, som det

¹ Se FELLMAN IV, sid, 329 f.

² Se *Dan. Mötet i sjöryd 1624*; A. OXENSTIERNA, Skrifter och brevrexling II: 1, sid. 225 ff.

av ålder varit. Något tal om en gränsreglering, varigenom alla dessa missförhållanden lättast hade kunnat bringas ur världen, tyckes icke ha förekommit.

Därmed kan denna segslitna tvist anses vara avförd från dagordningen, ända tills den ett sekel senare och då under helt andra förhållanden åter bragtes på bane.

Av den utlovade rättelsen blev naturligtvis intet. Danska och svenska fogdar fortforo att gemensamt beskatta fjällapparna, vad Enare beträffar jämsides med ryska utskickade. Den gamla proportionen mellan de olika kronornas rättighet iakttages icke heller så noga. Sverige bibehöll emellertid alltså både den andliga och den världsliga administrationen, vilket utan tvivel i hög grad bidrog till att det icke alldeles utträngdes från dessa trakter.

Det var icke endast mot den danska sidan utan även mot den ryska, som Karl IX:s ishavsprojekt med sin upphovsmans fränfalle skrinlades. Baltzar Bäck, som 1611 var på väg mot Soma, torde genom Danmarks krigsförklaring ha nödgats vända för att med sina trupper deltaga i kampen mot detta land. Den ifrågavarande fästningen synes kort därefter ha anslutit sig till den svenskvänliga novgorodsregeringen och därigenom befriat sig från faran för nya anfall.¹ Vad Kola beträffade, utgjorde von Arnims bekanta projekt några år senare att för svensk räkning sätta sig fast här, det sista misslyckade försöket mot denna punkt. När slutligen Stolbovafreden avslöts, skötos alla ishavsplaner undan, och gränsen i norr lämnades obestämd. Under tiden hade ryssarna med suveränt förakt för 1596 års fördrag ånyo börjat tränga fram åt väster och göra sina gamla skattepretentioner gällande. Redan 1611 hade de varit inne i Kitkajärvi, Maanselkä och omkringliggande byar, och åtminstone från 1614 hade de även tillägnat sig sin forna uppbörd i Enare.² Därmed fort-

¹ WAARANEN IV, sid. 1 f.

² Fogderäkenskaperna för Torne och Kemi lappmark 1611—1614. *Norrlands handl. S. K. A.*

sattes under den följande tiden, snart nog torde man från svensk sida ha betraktat denna beskattning liksom den norska såsom fullt lojal, och den gemensamhet mellan Finland och Ryssland i dessa trakter, som man under 1500-talets senare del varit så angelägen att få upphävd, fortfor sedan faktiskt att råda, så länge det förra landet befann sig i svensk ägo.

På 1690-talet lät Karl XI företaga en omläggning av skatteförhållandena i Lappmarken, och i samband därmed uppgjordes också för första gången en ordentlig jordebok | över denna landsända. Arbetet härmed var uppdraget åt landshövdingen i Västerbottens län, greve G. Douglas, och lagmannen Jacob Buhre. Under förberedelserna till sitt värv kommo dessa att även fasta sin uppmärksamhet vid de danska och ryska anspråken här. Om de grunder, varpå man stödde desamma, voro de båda herrarna skaligen okunniga men funno i alla fall anledning betvivla deras rättmätighet. Vid undersökningar, som företagits på vederbörande landskansli, hade man letat fram fördragsakterna av 1613 och 1624, vilkas stadganden naturligtvis endast kunde bidra till att ytterligare ge näring åt dessa tvivelsmål. En hänvändelse till regeringen gjordes i avsikt att få frågan härom närmare utredd.¹ Kanslikollegium, till vilket ärendet hånköts, fann det tydligt, att här förelåg en ren usurpation, några andra akter än de av landshövdingen åberopade funnos icke, varför dess bestämmelser alltjämt borde vara normerande för äganderättsanspråken

---

¹ FELLMAN IV, sid 330 ff.

här.¹ Douglas fick därför order att med fog och lampor söka bringa desamma till efterrättelse. Lyckades ej detta, vore konungen betänkt på att hanskjuta ärendet direkt till det danska hovet.²

Med anledning därav tillskrev Douglas den 14 februari 1695 amtmannen Hans Lillieniskiold på Vardöhus.³ Denne gjorde emellertid med bestämdhet gällande, att de här berörda lappbyarna av ålder och både före och efter Stettinerfördraget varit skattskyldiga till Norge.⁴ Intressant är det satt, varpå han vill förklara detta. Han anför nämligen, att lapparna här, änskönt de bodde på fjället, dock brukade både land och vatten, som lydde under norska kronan, och söker för övrigt stod för dess rättighet i Stettinerfördragets 9:de paragraf och Flack sjöbäckmötets beslut {1603?}, vilka garanterade vartdera riket den skatterätt, det av ålder haft in på det andras område. Det är således icke något tal om att fjälllapparna skulle bo på norsk grund.

Då tydligen icke någon rättelse stod att uppnå på detta håll, bragtes saken enligt konungens plan i maj 1596 genom den svenske envoyén Anders Leijonclo inför den danska regeringen.⁵

Något svar härifrån avhördes emellertid icke, trots upprepade påminnelser, ärendet hade, förklarade man, remitterats till den norske ståthållaren, som expedierat det vidare till amtmannen i Vardöhus, vars utlåtande alltjämt dröjde att inkomma. Slutligen fann man för gott låta därvid bero. Den svenska regeringen och diplomaten hade

¹ Till K. Maj:t från kanslikollegium den 12 nov. 1694. Bil. till skrivelse från Karl XI till en v. Leijonclo den 30 maj 1596. *Dan. K. Maj:t till env. A. Leijonclo 1596.*

² K. Maj:t till Douglas den 18 nov. 1694. *Ibd.*; FELLMAN IV, sid. 275 f.

³ *Dan. Finnm.*

⁴ Lillieniskiold till Douglas, Vadsö den 6 dec. 1695. *Dan. Finnm.*

⁵ Jmf not 1. Förnyad uppmaning till Leijonclo att påminna om denna sak den 2 jan. 1697 och 16 nov. 1698. *Dan. K. Maj:t till env. Leijonclo 1597—98.*

numera blivit upptagen av viktigare angelägenheter. Man fick därför inskränka sig till att ålägga ombuden i Lappmarken, att, i den mån sig göra lät, förhindra alla övergrepp, och en och annan protest häruppe låter under den följande tiden även höra sig.[†]

[†] K. Maj:t till landshövding Douglas den 14 januari 1698
FELLMAN IV, sid. 333.

IV.

1751 års svensk-norska gränsläggning.

Under de gångna seklernas tvister i Finnmarken hade ibland tanken på fastställandet av en bestämd demarkationslinje uppstått, och förslag därom även kommit fram vid de talrika gemensamma underhandlingarna. Detta hade onekligen varit det mest radikala sättet att en gång för alla göra slut på dessa konflikter. Varje plan i sådan riktning hade emellertid strandat, tydligen beroende på att divergenserna i anspråk voro allt för stora, och det längsta man hade nått till var på omse sidor verkställda gränsundersökningar.

Men det var icke endast häruppe, som gränslinjen mellan svenskt och norskt territorium var oviss. Längs hela vägen söderut fanns beträffande densamma alltjämt ingen annan bestämmelse än den gamla, att Kolen eller vattendelaren skulle skilja de båda rikena åt. Som denna icke bildar en kontinuerlig och fast sluten bergskedja utan ibland grenar ut sig eller förlorar sig i vidsträckt högländer, hade på ett flertal punkter osäkerhet uppstått om vad som vore svenskt och vad som tillhörde Norge. Då detta ofta berört mera kultiverade trakter, hade det haft större förmåga att tilldraga sig de styrandes uppmärksamhet och ledde till, att formliga bestämmelser om en ordentlig uppdelning äntligen fattades. En sådan beslöts i 1720 års fredstraktat, och då trots detta ändock icke arbetet här-

-----

¹ 1720 års svensk-danska fredstraktat, § 14, och 1734 års alliansfördrag, § 21. Tryckta i *Utdrag af de emellan Sverige och Utrikes Magter sedan 1718 slutna Alliance-Tractater och Afhandlingar. Stockholm 1761.*

med upptogs, upprepades kravet härpå i 1734 års svensk-danska alliansfördrag.

Till följd av dessa överenskommelser påbörjades gränsverket i juli 1738 vid dalslandsgränsens sydpunkt — dit upp hade nämligen reglering skett redan 1661 — av från de båda sidorna utsedda gränsingeniörer under ledning av en särskild kommission. Man kom emellertid snart underfund med nödvändigheten av att, innan man uppdrog någon delningslinje, verkställa förberedande undersökningar i gränsområdet, närmast i form av vittnesförhör med allmogen för att få utrönt, var denna ansåg, att densamma borde gå fram, och den eventuella förefintligheten av gamla rāmärken. Sådana förhör synas redan vid arbetets igångsättande på ordentliga tingssammantråden ha hållits å norsk sida, och svenskarna funno lämpligt att följa exemplet.¹ Dessa norska förundersökningar leddes senare, från 1742, av en major Peter Schnitler, som detta år påbörjade sitt arbete vid Rörås och 1745 slutförde detsamma uppe i Finnmarken. De protokoll, som han häröver upprättat, äro genom sin rikedom på uppgifter av olika slag en synnerligen viktig källa till kunskap om denna landsända under ifrågavarande tid; Schnitler har i dessa så långt möjligt sökt samla alla de upplysningar, som kunde vara av vikt vid den blivande delningen.² De lades också senare till grund för de norska gränsingeniörernas delningsprojekt, liksom de svenska byggde på de vid häradsting å deras sida under åren 1739 och 1740 verkställda utfrågningarna.

¹ Gränskomm. Ribbing till kanslikoll. den 30 okt. 1738. *Dan. Gränskomm.*

² Schnitlers protokoll över de gränsundersökningar, han verkställt, upptaga sex volymer. I en särskild sjunde volym samlade han alla de upplysningar om Finnmarken och de angränsande rikenas rätt här, han kunnat skaffa sig. Denna landsandas politiska ställning synes ha varit föremål för hans särskilda intresse. Schnitlers prot finnas i *Handleringer rörande Grændse-reguleringen. N. R. A.*

Vid de schnitlerska undersökningarna uppgåvo de tillsporda lapparna, att den egentliga gränsen mot Sverige i Finnmarken ginge från bergsknuten Haldé eller Haltianilto, varest Enontekis lappmark ansågs upphöra och Kuotokeino stöta till, åt öster eller på sina ställen åt sydost över Somasoive, Nerrewara, Posewara, Urewara m. fl. märken fram till högslätten Bældovaddo, som var Aviowara lappmarks gränsområde i sydost mot Enare. Vid den nämnda punkten Halde upphör den egentligen Kolen, men en utlöpare från densamma finnes, som bildar vattendelare mellan de flodar, som rinna åt norr, och de, som söka sitt utlopp åt söder, och det var denna, man härvid hela vägen följde. Beträffande Enare hade Schnitler icke förskaffat sig närmare upplysningar utan nöjt sig med att utfråga denna lappmarks storlek, dess befolkningstal och skatteprestation. Orsaken härtill var, att utom Sverige och Norge även Ryssland var medintressent i densamma, och man under alla förhållande ville undvika att draga denna makt in i de förhandlingar, som nu fördes.

På norra sidan om den sålunda bevitnade linjen låg emellertid hela det stora svensk-norska gemensamhetsområdet, varpå man naturligtvis kunde vänta, att svenskarna skulle komma att framställa pretentioner. Schnitler hade därför även ansett sig böra taga noga reda på dettas utsträckning norrut. Enligt vad de norska lapparna för honom uppgivit, gingo dessa med sina *enskilda* ägor utmed Altenälvslinjen upp till Kalbojokk, fyra mil söder om Masi kapell, därifrån över till Jetsjokk och Karasjokk och längs denna till dess inlopp i Tana. Sedan följdes denna älv till Storforsen eller kanske ännu något längre norr ut, olika uppgifter lämnades nämligen härvidlag, varefter gränsen för deras privata område kunde dragas åt söder utmed Vækejaure och till Bolmajaure. Det var således icke endast kustområdet, vilket de norske, som en följd av 1613 års svenska cession, numera ansågo sig vara i enskild besittning av, utan även ett fjällområde, som, enligt vad

Schnitler uppgav, från Alten och Porsanger sträckte sig 10 å 12 mil in i landet och i själva verket omfattade drygt hälften av Kuotokeino och Aviowara gamla lappdistrikt samt en stor del av Teno och Utsjoki.¹

Vid de svenska tingsförhören hade emellertid de tillfrågade lapparna, ibland de samme som vittnat inför de norska myndigheterna, lämnat helt andra uppgifter, vilket onekligen ställer deras trovärdighet i en något egendomlig dager. Enligt deras utsagor vid dessa gick nämligen gränsen mellan vad som vore Sveriges enskilda skatteland och vad som likaledes enskilt tillkomme Norge väsentligt längre norr ut och följde en rad angivna gränsmärken, av vilka följande här må nämnas: Muskokaisa, mellan Enontekis och Kuotokeino, varvid skulle observeras, att sjön Kolajaure borde komma på den svenska sidan, Joggasjaure, varest Reisenlinjen överskars, Tiockarassi, Staggukskifors i Alten-älv, vidare över fjället Vourjowara till Kaggas, där Utsjoki lappars mark stötte till; härifrån fortsatte den i nordöstlig riktning fram till den lilla Skolajokk, som från väns-ter mynnar i Tanaålvén. På andra sidan denna böjde den av åt sydost mellan Utsjoki och Norge till bergsknuten Kolmissoive-Madakiatsa, varest Enare lappmark mötte.

Upp till dessa gränsmärken hade fjällfinnarna tilltagit sig rättigheten och alltid härför erlagt skatt till Sverige,, då däremot de, som bodde norr därom, voro att anse som Norges enskilda undersåtar. De svenska lapparna hade emellertid skattat även till den norska kronan, vilket de ansågo bero därpå, att de om sommaren med sina renar flyttade ned till kusten för att där finna bete för dessa eller idka fiske, utan att de därför plågat erlagga någon särskild avgift.

Enligt de gjorda undersökningarna skulle således icke

---

¹ Enligt vad utsjokilapparna bevitnade på det svenska häradstinget 1740 skulle norrmännen på sista tiden ha gjort anspråk på ensamrätt till hela deras lappmark.

mindre än tre olika gränslinjer kunnat dragas i Finnmarken. Mot samtliga var emellertid viktiga invändningar att göra. Att helt utestänga, svenskarna från gemensamhetsområdet, som skedde genom den norska pretentionslinjen, kunde man visserligen å norsk sida uppställa som önskemål men knappast hoppas på att genomdriva. Den norska linjen mellan vad som vore privat område och vad som ägdes gemensamt med Sverige var tydligen dragen alltför långt åt söder och motsvarade i varje fall icke, vad det senare landet på grund av gammal hävd kunde göra anspråk på. Mot den svenska linjen slutligen kunde anmärkas, att den avskilde som svenskt stora sträckor, inom vilka Norge under långliga tider jämte Sverige upptagit skatt; å andra sidan var det icke heller utan vidare givet, att det förra landets ensamrätt till vad som låge norr därom vore odisputabel.

Grundläggande för de olika kronornas finnmarksanspråk var utom urgammal havd de under tidernas lopp traktatfasta bestämmelserna. Vad *hävden* beträffade, var den norska rätten uppe på fjället minst sagt tvivelaktig, enligt vad som framgått av de ingående undersökningar, man mot slutet av 1500-talet låtit verkställa, och det hade också lyckats Karl IX att för en tid få danskarna att avstå från sina pretentioner här. Vad som den gången genomdrivits var emellertid nu för länge sedan glömt, de senare hade åter och med framgång förnyat sina anspråk, och även om man längre fram, under 1600-talets sista år, på nytt för ett ögonblick drog dessas rättmätighet i tvivelsmål, måste de dock nu — vid mitten av 1700-talet — anses till den grad ha hävden för sig, att ett tillbakavisande av desamma svårligen låt sig göra. Bland *urkunder* berörande denna fråga var isynnerhet 1613 års fördrag normerande. Enligt detta avstod Sverige från kustremsan och sjöfinarna, medan båda de fördragsslutande staterna förbehöll sig sin rätt till fjället och lapparna där. Var gränsen mellan det avträdde och det sålunda reserverade området

skulle gå, var icke närmare bestämt och kunde naturligtvis nu, då frågan därom måste bringas på tal, lätt giva anledning till olika meningar. Alldeles omöjligt att fixera densamma, åtminstone till en viss grad, var det dock icke, så till vida som det både nu och alltid förut erkänts vara en väsentlig skillnad mellan fjällappar och sjöfinnar, och det endast var de senare, som 1613 helt överlåtits åt Danmark. sjöfinnarna voro nämligen bosatta utmed kusten, vistades här året om och livnärde sig huvudsakligen av fiske, någon gång även av jakt, fjällappar åter kallades de, som om vintern höllo till uppe på fjället, om sommaren drogo ned vid havssidan och så gott som mangrant skaffade sig sitt uppehälle av sina renhjordar. Det land, som av de senare brukades, var tydligen undantaget från cessionen, och detta innefattade i själva verket hela höglandet, som i allmänhet sträckte sig på ett eller ett par mil när kusten.

Emellertid hade under den tidrymd, som förflutit, sedan fredsfördraget i Knäred avsluts, norrmännen satt sig i enskild besittning av områden, varpå även Sverige hade anspråk. Detta framgår tydligt av de här nämnda undersökningarna, både de svenska och de norska, och som bevis därför må endast följande ur de schnitlerska protokollen ytterligare anföras. Schnitler ansåg sig i Finnmarken kunna urskilja fem olika slags folk: 1) norrmän, som bodde ute på öarna och hade dessa i enskild besittning, 2) sjöfinnar, som höllo till utmed kusten, särskilt inne i fjordarna, 3) norska fjällfinnar, vilka bodde på fjället och i dalarna närmast sjön, 4) de svenska eller rättare "fælles" fjällfinnarna, som innehade den södra delen av Finnmarken och 5) "kvänerna", varmed han menade svenska bönder, som kommit från Torne eller Finland och slagit sig ned häruppe, vanligen utmed älvarna, där de sökte driva åkerbruk eller försörjde sig med laxfiske.

Intressant är nu att undersöka, vilken del av lappbefolkningen, som Schnitler avser med benämningen norska fjällfinnar. Man finner då, att härmed menas just de, som

bebodde fjällområdet ned till Kalbojokk, Jetsjokk och Karasjokklinjen i söder, deras antal utgjordes av 64 skattskyldiga personer. Den norska ensamrätten till dessa kan emellertid starkt ifrågasättas. Norrmännen hade här tveksutan slagit under sig ett distrikt, vartill Sverige onekligen även kunde anse sig ha en viss rätt. Detta framträngande hade, enligt vad lapparna visste berätta, så småningom skett, gynnat av den bristfälliga uppsikten från svensk sida. I början av 1700-talet hade Masi kapell invid Alten av dem uppbyggt, ungefär vid den plats där Lappejerf fordom legat, och de där boende lapparna forklarats vara enskilda norska, vid såväl Porsanger som Varanger hade fjällappar på samma sätt dragits undan den svenska skatten och överhögheten i allmänhet. Att häruppe tillägna sig svenska skattlappar skulle f. ö. icke ha varit förenat med några nämnvärda svårigheter, enligt vad som framgår av en senare framställning, och i allmänhet tillgått så, att dessa lockats att avhålla sig från de årligt återkommande marknaderna i lappmarken, vid vilka den svenske länsmannen eller fogden brukade komma tillstädes och uppbära sitt lands skatt. Ifall de på detta sätt höllo sig borta under tre på varandra följande år, antecknades de i dennes uppbördslangder som avflyttade till Norge, och inga anspråk gjordes vidare på dem.¹ Det vill av norska vittnesberättelser synas, som om dylika under Norge enskilt skattande lappar t. o. m. bott ända ned mot Enontekis och Jukkasjarvis gränser. Ifall de misstänkar, som man under dessa gränsförhandlingar från dansk sida hyste, att nämligen Sverige endast önskade få en uppgörelse beträffande de södra delarna, utmed Värmland och Dalarna, till stånd, och att man ingalunda var lika hågad för en sådan i Finnmarken, verkligen haft skal för sig,

¹ Ur en redogörelse för gränsverket i Strödda handl. angående Lappland. *Dan Gränskomm.*

vilket icke synes osannolikt, ¹ visar detta emellertid, att man å denna sida icke varit fullt underkunnig om de anspråk, man häruppe kunde göra, eller sin ställning i denna landsända i allmänhet vid denna tidpunkt. De där rådande förhållandena voro tydligen knappast sådana, att de kunde anses tillskynda detta land fördelar, som en rättvis gränsläggning komme att göra slut på.

Då matningarna för året 1746 avslutades, hade såväl de svenska som de norska gränssingeniörerna hunnit fram till bergsknuten Marselkware, öster om Kilpisjaure. Hittills hade man i stort sett följts åt och från båda sidor erkänt Kölen som rätt "fundament" för gränsen, och även om här och där olika meningar uppstått om var den egentliga bergskammen ginge fram och vardera parten då uppdragit sin pretentionslinje, hade skillnaden mellan dessa aldrig varit av väsentligare art.

När man 1747 skulle påbörja arbetet, befann man sig således just vid ingången till den Finnmark, som sen gammalt varit ett tvistefrö, och som man därför kunde vänta, var det nu slut med enigheten, och å vardera sidan sökte man forfakta sin åskådning beträffande uppdelningen av vad som återstod. Danskarna förklarade det vara riktigast att även i fortsättningen följa samma princip som hittills och således lägga gränslinjen utefter den förut omtalade vattendelaren, som stryker fram mellan Kuotekeino och Aviowara å ena sidan och Enontekis å andra. Svenskarna åter förmenade det vara nödvändigt att för det återstående området uppställa en helt annan grund för delningen, då denna vattendelare aldrig av Sverige erkänts som gräns, och detta land hade en obestridlig rätt till området norr därom enligt gammal havd, vilken här ovillkorligen måste illerkannas vitsord. ²

¹ Geheimerådet Holstein till den danske gränskomraissarien F. O. von Rappe den 8 juni 1736. *Handl ror. Grandsereg. N. R. A.*

² Klinckowström till K. Maj:t. *Dan. Gränskomm.*

Följden av denna meningsbrytning blev naturligtvis, att man fortsatte åt var sitt håll och drog upp tvenne pretentionslinjer, som kommo att gå väsentligt isär. De danska ingenjörerna hunno utefter den linje, som förut vid den schnitlerska undersökningen bevitnats som rätt gräns, detta år fram till Termeswara, följande år fortsatte de härifrån till Bældowaddo. Längre ville de alltjämt av hänsyn till Ryssland icke gå, men de påstodo, att gränsen däriifrån borde dragas linea recta åt öster bort till den 1596 utstakade svensk-ryska rågången och således även Enare i sin helhet inramas åt Norge.

Svenskarna åter följde de å deras sida verkställda förundersökningarna. Detta ledde först och främst till en omjustering av den sista delen av 1746 års gräns. Enontekislapparna gjorde nämligen gällande, att de med sina enskilda ägor gingo ännu längre åt väster, än vad denna angav, nämligen till Tiorrokaski, Laukawaggi, Allmaywara och Muskokaisa, vilken senare var gammalt råmärke mellan dem och kuotokeinoborna. Från denna punkt fortsatte man sedan förbi Joggasjaure och Staggukoskifors till Kaggas, där mätningen för året 1747 upphörde.¹ När den 1748 upptogs, återstod således endast att gränslägga Utsjoki lappsocken. Även här rättade man sig troget efter den av utsjokiborna på tinget 1740 utsagda gamla gränsen mot Norge fram till Skolajokk och längs denna till dess inlopp i Tana. Men därefter övergav man densamma alldeles. Orsaken var följande. Svenskarna hyste en stark önskan att uppe

¹ Protokoll eller journal vid förrättningen. *Dan. gränskomm.* Egentligen gick man ett litet stycke in på Utsjoki område, nämligen till Lästokaisa. Man hade ursprungligen haft planer på att denna sommar gräns lägga hela området ända fram till den ryska gränsen, men blev fördröjd, därigenom att de utsjokilappar, som uppbadats som vägvisare, läto vänta på sig. När de äntligen kommo fram och förklarade, att den ännu ouppgångna sträckan var väsentligt längre, än man förmodat, fann man för gott att avbryta arbetet för året.

i norr komma fram till havet och hade också bestämt förmodat, att den svenska och norska linjen skulle mötas vid kusten, ungefär vid samma punkt där även Rysslands gräns stötte till. Man var i hög grad okunnig om landförhållandena häruppe och torde ha grundat detta hopp huvudsakligen på 1596 års delningsfördrag med Ryssland, däri rålinjen ju drogs fram till Ishavet, måhända därjämte även på gamla rykten om en svensk kustremsa utmed detta. När de svenska ingenjörerna kommo till Kolmissoive och således till Enare lappmark, invid vilken de voro ålagda att sluta sitt arbete, funno de sig emellertid bedragna i sin förhoppning, i stället för att närma sig hade gränslinjen nu antagit en riktning, som alltmer fjärmade den från havet. Man fann då för gott att lägga om densamma och gick från skärningspunkten med Tanalinjen rakt ut till Varangerfjorden. Enligt 1596 års urkund skulle den svensk-ryska rålinjen löpa ut tre mil *öster om Varanger*. Som denna bestämmelse kunde tolkas olika, fann man lämpligt att som slutpunkt i stället taga gränsmärket mellan Neiden, den längst i nordväst belägna lappby i vilken Ryssland hade del, och Norges enskilda område. Detta hade man hört skulle vara beläget vid Bugöfjord, sedermera fick man emellertid veta, att de norska enskilda lapparna räknade sig vara ägare av strandbredden ända bort till Kiolmön. Hit besloto svenskarna att gå och här anknyta till den södra strandbrädden. Sverige hade på detta sätt utmärkt åt sig ett kustområde i norr, vilket det så högligen åstundade, uppgående till ungefär sex mil utmed Varangerfj ordens sydsida.

Inför danskarna sökte man förklara sin pretentionslinjes rättmätighet på följande sätt. Av Knaredstraktaten jämförd med Teusinafordraget framginge, att Sverige avstått från all besittning utmed kusten men fortfarande innehade sin gamla rätt till fjällområdet eller två tredjedelar av skatten härjämte den världsliga jurisdiktionen och den andliga överhögheten. Svårighet vid en delning beredde, efter gränssingeniorernas för-

menande, endast frågan om huru vitt 1613 års cession sträckte sig in i landet. Något bestämt utlåtande härom ansågo de sig icke böra avgiva, dock förmodade de, att endast själva strandremsan borde avskiljas som Norges privata egendom. Man hade därför funnit det vara bäst att gå en någorlunda rat linje fram efter kustlinjens böjning och på sådant avstånd från densamma, att ungefär tredjedelen av det s. k. fælledsdistriktet lämnades åt Norge. Denna linje hade med några få mindre betydande avvikningar sammanfallit med den, som av lapparna å svensk sida bevitnats som gammal gräns. Visserligen kunde det se ut, framhöll man, som om svenskarna på sina ställen, såsom vid Alten och Porsanger, trätt Norges rätt för nära, i det de kommit endast 2 à 3 mil från dessa fjordar, men som genmale här emot ville man framhålla, vilka stora landsstrackor, som i en del andra fall tillfölle detta rike, så vore t. ex. avståndet från Refsbotten till Staggukoski över 12 mil, medan denne senare punkt endast låge högst 18 mil från Enontekis kyrka, och detsamma vore även förhållandet på andra ställen.¹

¹ De svenska gränskomm:stjänstemännen till de norska den 17 aug. 1746 och 8 dec. 1747. *Dan. Gränskomm.* Danskarna avgåvo ett svar på den förra skrivelsen den 6 juli 1747.

Den svenske gränsingeniören vid matningarna häruppe, Lindgren, hade svårt för att komma överens med sekreteraren, C. G. Friedenreich. Under tiden matningarna öster om Tana företogs, hade den senare i sällskap med ett par andra svenskar rest till Utsjoki. Lindgren hade först följt den av utsjokilapparna bevitnade linjen till Kolmissoive men därefter vänt tillbaka och från Tanaalven projekterat en linje till Varanger och mitt i denna fjord till Bugo, som han hade hört skulle utgöra Rysslands gräns. Sedermera hade Friedenreich kommit tillbaka och upplyst om att denna i stället vore vid Kiölmön. Man hade då på nytt begivit sig ut i Varanger och uppmätt avståndet mellan denna ö och Bugöfjorden. Friedenreich hade velat draga gränslinjen från Kolmissoive till Kiölmön, men Lindgren ville, att den skulle gå från fjället Maskowara till Varangerviken. Slutligen hade man enats om att följa den bevitnade linjen till Tanaalven och därifrån fortsatta rakt till denna vik.

Emellertid kan ifrågasattas, huruvida den svenska pretentionslinjen verkligen lämnade så stort område åt Norge, som man ansåg, att detta land hade rätt till, eller en tredjedel. De svenska ingenjörerna förefalla själva ha varit tveksamma härom, enligt vad som framgår av en deras skrivelse till gränskommissarien, i vilken de t. o. m. förklara, att de delvis byggt sina påståenden härvidlag på en förmodad norsk obekantskap med det verkliga förhållandet. Högst egendomligt är för övrigt, att den linje, som av lapparna bevitnats som gränslinje och som man i allmänhet följt, samtidigt kunde dela det gemensamma distriktet i dess rätta proportioner enligt den svenska beräkningen.

För att försvara sina varangerpretentioner åter tillgrepp man en tolkning av ordalydelsen i 1613 års traktat, som nog måste betecknas såsom tämligen konstlad, även om man icke vill förneka, att denna traktats bestämmelser, sammanställda med vad som stadgats i 1595 års fördrag, kunde förläna den ett visst sken av berättigande. Sverige hade 1613 avstått från sin rättighet utmed kusten från Titisfjorden till Varanger. "Till Varanger" betydde emellertid, sade man, "exklusive Varanger", de där boende sjöfinnarna ägde detta land således ännu samman med Norge, varför deras distrikt borde delas i lika proportion som det övriga gemensamt innehavda. Att Norge här skulle kunna alldeles utestänga svenskarna, fann man så mycket orimligare, som, även om man ville göra gällande, att med Varanger borde förstås "inklusive Varanger", Sveriges gräns gentemot Ryssland enligt 1596 års fördrag dock ginge tre mil öster om denna fjord. När Norge därför finge allt land, som låge väster och norr om densamma torde det ha erhållit, vad det rättvisligen kunde begära, och Sveriges anspråk på den södra fjordbredden kunde icke betraktas som orättmatig.

¹ Klinckowström till K. Majt, jan. 1749. *Dan. Gränskomm.*
På den del av Varangerkusten, som svenskarna sålunda sökte be-

Sedan gränsmätningarna för året 1747 slutat, sammanträdde de norska och svenska ingenjörerna jämte sekreterarna, enligt mellan de båda underhandlande staterna träffad överenskommelse, för att utarbete ett förslag till gränslinje och så vitt möjligt söka uppnå enighet beträffande de punkter, varom under mätningens gång olika meningar uppstått. Detta möte, det s. k. norrlandsmötet, ägde rum på Ervigens gård i Tronnes prastegäld, och pågick under tiden 6/17 jan. till den 28 mars/8 april 1748, sistnämnda dag är det gemensamt utarbetade förslaget undertecknat.¹

Vad finnmarksfrågan beträffade, framhöllo svenskarna på nytt de synpunkter, som för dem varit vagledande. De hade upptagit en sådan rålinje, som lämnade fullt en tredjedel åt Noige, och samtidigt också kunnat följa den av lapparna bevittnade gränsen. Dessa senare hade visserligen icke haft annan grund för sina utsagor än ”gamla sägner”, men man fann riktigheten av deras påståenden bestyrkt av flera skäl. Deras skattskyldighet till Norge kunde icke anföras som bevis häremot, då den tydligen vore att betrakta som ersättning för den tid, de under sommaren vistades i detta land. Detta framginge därav, att de härför icke erlade någon särskild avgift, vilket vore fallet med deras medbröder längre söder ut. Svenskarna hade varit mycket moderata i sina anspråk och icke, som deras motparter gjort, inneslutit hela gemensamhetsområdet inom sin pretentionslinje. Dock ville man som en ringa erkänsla för denna modesti betinga sig rätt för sina lappar att liksom förut några veckor under sommaren fritt få

-----
vara åt sig, hade emellertid, sedan de s. k. ”Varinge sjöfinnar” under slutet av 1600-talet dött ut, Neidens norsk-ryska lappar tillagnat sig herraväldet. Dessa borde emellertid, påstod man, icke rätteligen komma fram till havet väster om Skogerön, som låg intill Kiolmön, utan vara stängda därifrån av en smal kustremsa.

¹ Gränseföreningsprojekt 1748. *Dan. Gräns komm.*

vistas på norsk grund. Samtidigt var man villig att utmed Enontekis nordgräns följa den norska linjen till Kalkogåbb, därifrån borde gränsen dragas till Muskokaisa.

Danskarna kunde emellertid omöjligen inse det berättigade i dessa krav och sökte att så utförligt som möjligt motbevisa desamma; bevismaterialet torde de huvudsakligen ha hämtat ur de schnitlerska undersökningsprotokollen. Först och främst framhölls det sätt, på vilket svenskarna ursprungligen satt sig fast här. Det hade skett därigenom, att lapparna eller sjöfmnarna, dessa erkändes nu vara samma slags folk, vilka haft sitt ursprungliga hem på den svenska sidan, vid sina vandringar ned till kusten följts av de gamla birkarlarna, som bevarat sitt inflytande över dem även här, vilket så mycket lättare kunde gå för sig, *som denna kust låg öde och ingen vid densamma bevakade Norges rätt*. I birkarlarnas spår hade sedan de kungliga fogdarna trätt. Att deras beskattning endast grundade sig på rätt till lapparna och ej till den jord, varpå dessa bodde, ansåg man konstaterat därav, att den ej uttagits av de norska bönder eller buman, som längre fram slogo sig ned bland dem, enligt vad man funnit av 1603 års förhandlingar. Hade Sverige haft full överhöghet, skulle det tvivelsutan även ha skattlagt dessa inflyttade norrman. Denna svenska beskattning in över gränsen hade således ingen annan grund att stödja sig på än sin ålder och forna tiders vårdslöshet. Hade den icke varit så gammal och man under så långlig tid varit van vid densamma, skulle den, enligt danskarnas förmenande, förefalla lika underlig, som om t. ex. kungen av Frankrike ville kräva skatt av och göra påstående om judiciell överhöghet över refugierade fransmäns barn och efterkommande, som uppehölle sig i England eller Holland. Allt land, som låge norr och väster om fjällryggen, tillhörde de jure och de facto och hade alltid tillhört Norge, vilket framginge av såväl förbemälda skatteförhållanden som av de nu levande lapparnas vittnesbörd. Icke heller synes man genom någon traktat ha

tillstått åt Sverige sin rätt här, men tvärtom hade Kristian IV uttryckligen förbehållit sig densamma.

De gjorda förevändningarnas tillbakavisande torde icke ha varit förenat med några nämnvärda svårigheter, och man bemötte dem också punkt för punkt. *Var det så att Finnmarkskusten var så gott som öde, då svenska undersåtar togo densamma i besittning, var den att anse som ingen-mans land, och då måste ju dessa ha blivit ägare till densamma.* Och det föreföll de svenska ornbuden mycket troligt, att så varit förhållandet, ty denna landsända hade så foga att bjuda, som kunnat locka andra dit. Sveriges underlåtenhet att beskatta de senare inflyttade bu-männen berodde på vad som alltid varit ett fel i dess finnmarkspolitik, att det nämligen "brukat för stor höv-lighet." På tal om 1603 års förhandlingar ville de fram-hålla, att de svenska kommissarierna vid detta tillfälle be-stämt betonat Sveriges rätt till den grund, varpå sjöfin-narna uppehöll sig, men frändömt norrmannen all rätt uppe på fjället, vilken dessa, efter vad som vid detta till-fälle framkom, då helt nyligen tilltagit sig. De nu levande lapparnas vittnesmål kunde man icke med någon större säkerhet bygga på. Svenskarna hade också låtit lappar bevittna sin gräns. Några traktater funnos icke heller, lämpliga att grunda sina anspråk på; den klarhet, som på denna punkt stode att vinna, finge man endast genom att ställa för sig frågan: vilken makt synes ha haft *den största liknelsen* till rätten och äldsta hävden. Och då pekade alla sannolikhetsskäl för Sverige, då ju de finska och lappska nationerna, som huvudsakligen befolkat dessa distrikt, ur-sprungligen lytt under detta land. Men Norge hade här trångt allt längre och längre fram. 1595 innehade det öarna utom Vadsön och Vardön, 1603 hade det börjat taga skatt på fjället, 1613 fick det ensamrätt till kuststräc-kan. Efter den tiden hade det företagit sig att göra fjäll-lapparna i t. ex. Masi, vid Alten, Porsanger och Varanger till enskilda. Efter 1742 hade det begynt beskatta Juk-

kasjarvi och Enontekis genom att utkräva ersättning av dess inbyggare för det de flyttade över fjällryggen om sommaren. Det hade således så småningom försökt etablera sitt herravälde här och sedan strävat efter att under hand utvidga detsamma alltmera. Skulle man därför dra upp några paralleller ur Frankrikes historia, vore en annan jämförelse mera adekvat, Norges åtrå efter att bekommen lapparna norr om fjällryggen vore icke olik fransmannens trängtan efter Lothringen, som likaledes hade varat under några århundraden.

Någon enighet uppnåddes tydligtvis icke på en punkt,, dar åsikterna voro så starkt skilda, och finnmarksfrågan kom att bilda den 26 och sista av de tvister, som efter norrlandsmötet stodo oavgjorda.

Efter dess förberedande förhandlingar och sedan under sommaren 1748 den sista delen av gränslinjen å ömse håll uppgåtts, sammanträdde i början av april 1749 den svenske och danske kommissarien i Strömstad, som genom lottkastning utsetts till underhandlingsplats, för att här bringa en uppgörelse till stånd och utarbeta gränstraktaten. Från svensk sida mötte översten J. M. Klinckowström, och som danskt ombud fungerade översten Joh. Mangelsen.

På uppdrag av regeringen hade gränssekreteraren Friedenreich den 12 mars 1749 inlämnat ett av honom utarbetat förslag till en slutlig förening beträffande Finnmarken. För den händelse Norge avstode till SVerige sia pretention på Enare och Utsjoki samt den del av Teno, Aviowara och Kuotokeino, som därigenom komme på den svenska sidan, jämte den rätt, det kunde ha till den södra Varangerstranden, förordade han en riksgränslinje, som ginge från Halde till Somasoive, därifrån till Alten, så att Masi kapell lämnades åt Norge, och vidare till Salkasari i Tenoälv, ungefär 1 3/4 mil nedanför Karasjokks inlopp. Därefter borde denna älv följas åt norr till den punkt,, dar den svenska pretentionslinjen korsade densamma, och sedan utefter denna till Kiölmön. Skulle däremot Norge

icke vilja tillstå Sverige någon rätt i Varanger, borde den trån skärningspunkten med Alten älven dragas längre åt norr, till Kiangasniskakanta vid Tana och från Polmakjaureback till Polmaksjon och Kolmissoive.¹

Det förra alternativet bemyndigas också Klinckowström i sin fullmakt att föreslå, ifall man från dansk sida, vilket tydligen var att förvänta, icke ville godkänna den av de svenska ingenjörerna uppmätta linjen. Skulle man icke heller vilja samtycka till detta modifierade förslag, borde han med lämplig motivering försöka få hela finnmarksfrågan tills vidare uppskjuten och endast åvägabrunga en gränsläggning av området i söder,²

I Strömstad lyckades man utan svårighet uppnå samförstånd, ända till dess man kom till den s. k. 15:de tvistens andra del. Denna berörde gränsen utmed den nordligaste delen av Dalarna upp mot Härjedalen, och dess sammanhang var i korthet följande. De öster om fjällryggen här liggande byarna Serna, Hede och Idre hade ursprungligen tillhört Norge. Under kriget med Danmark 1644 hade svenskarna emellertid satt sig i besittning av desamma och, då vid fredsslutet följande år Härjedalen avträdades till Sverige, fortfarande att behålla dem, tydligen under förmenande, att de tillhörde detta landskap. Så torde emellertid icke ha varit fallet. Enligt vad danskarna bevisade, hade de nämligen alltid legat till Elverums pastorat i Osterdalens fögderi av Aggershus stift, då däremot Härjedalen i kyrkligt avseende lytt under Trondhjem. Efter Brömsebrofreden gjordes från dansk sida upprepade försök att återföra dem under norsk överhöghet. Redan 1645 hade Kristian IV genom sin minister i Stockholm fordrat dem tillbaka, och 1649 hade man lyckats bringa saken därhän, att den svenska regeringen utlovat ett gränsmöte för

¹ Friedenreichs jämningsförslag, dat. den 12 mars 1749. Klinckowström till K. Maj:t. *Dan. Gränskomm.*

² Instruktion för Klinckowström den 21 mars 1749. Ankomna Brev. *Dan. Gränskomm.*

denna frågas avgörande, som emellertid svenskar och danskar bibragts olika uppgifter om tiden för dess hållande, kom det icke till stånd. I det danska krigsmanifestet 1657 upptogs deras uteblivna restitution bland krigsanledningarna, men i de följande frederna 1658 och 1660 fanns ingenting nämnt om desamma, utan båda inskränkte sig till att stadfästa Brömsebrofreden och fastställde endast, att gränsen mellan de båda rikena skulle regleras, vilket även stadgades i de senare fördragen 1679 och 1720.

Under gränsmatningén hade emellertid de danska ingenjörerna visserligen icke inramat dessa byar inom sin pretentionslinje men gjort reservation för Norges rätt till desamma. Och då frågan kom på tal i Strömstad, påyrkade Mangelsen deras restitution såsom odisputerlig norsk egendom och fordrade ersättning för den skada och förlust, som hans land lidit, därigenom att de undanhållits detsamma, med 85,373 riksdaler 40 skilling dansk kurant. Vore den svenske kommissarien ej av samma tankar som han eller ej befullmäktigad att ingå härpå, fann han lämpligast låta denna fråga stå hän tills vidare.

Klinckowström var på denna punkt instruerad att icke inlåta sig i något närmare meningsutbyte under framhållande av att gränskommissionens uppgift icke var att undersöka rättmätigheten av vad vartdera landet nu innehade utan endast att reglera gränsen mellan detsamma. Han låt emellertid förstå, att då inga anspråk på Sernaområdet gjorts vid de efter 1645 avslutna fredsfördragen, icke ens år 1720, då ju ställningen var sådan, att Danmark haft all utsikt återförvärva detsamma, måste man anse, att detta land uppgivit alla tankar härpå. För övrigt uppställde han genkrav på Sörrie och Norlie socknar såsom hörande till Jämtland och belägna på den svenska sidan om fjällryggen, fastän de efter 1645 års fred icke såsom sig bort kommit med detta landskap till Sverige.¹

¹ Konferensprotokollet den 9/20 maj 1749. *Dan. Gränskomm.*

Sedan de båda parternas olika ståndpunkt utförligt blivit diskuterad, kom man på Mangelsens initiativ överens om att denne skulle överlämna ett "generellt" förslag, varefter nämnda tvist bäst kunde avgöras. Detta, som framfördes vid en konferens den 23 maj/3juni, gick ut på följande. Som Klinckowström icke befanns vara befullmäktigad att avstå Serna, Hede och Idre, såg den danske kommissarien ingen annan utväg, än att denna pretention på andra ställen finge gottgöras, vilket endast kunde ske därigenom, att samtliga de övriga tvisterna behandlades i ett sammanhang. Han lämnade därefter en omständlig redogörelse för sin ställning till dessa och anförde med avseende på den 26 och sista, att den av de svenska lapparna bevitnade och av de svenska ingeniorerna uppmätta gränslinjen tydligen avskilde, vad som tillhörde Norge enligt 1613 års fördrag och vad detta land innehade gemensamt med Sverige. Detta hade säkerligen också varit lappvitnenas mening. Denna linje försvagade således ingalunda den från norsk sida uppmätta, som avgränsade samma gemensamhetsdistrikt i söder från Sveriges enskilda land. De svenska varangerpretentionerna tillbakavisades, och Mangelsen sökte påvisa, hurusom de förhoppningar, man antagligen hyste om den pretenderade strandbreddens betydelse, icke motsvarades av verkligheten. Landet har vore genom sin ofruktbarhet värdelöst och handeln så ringa, att den liksom hela Finnmarkens för övrigt måste påtvingas det isländska kompaniet, som vid denna tid hade monopol på densamma och som finge täcka de förluster, det därpå gjorde, med vinsterna av sin indräktiga isländska affärsverksamhet.

Ifall den gemensamma svensk-norska lappmarken skulle delas, och detta ville den danske kommissarien icke motsätta sig, även om han ställde sig skeptisk gent emot rättmätigheten av de svenska anspråken till densamma, borde det dock icke ske efter de principer, som svenskarna föreslagit, ty då skulle densamma stympas och i

hög grad onyttiggöras. Han hade därför funnit det lämpligast att på ett annat sätt ordna förhållandena här, som han slutade sitt anförande med att framföra. Danmark skulle avstå från sin pretention på Sernabygden och Enare, mot det att, utom en del eftergifter på andra punkter, den danska pretentionslinjen i Finnmarken följdes. Det var icke tydligt utsagt, huruvida utom Kuotokeino och Avio-wara.åven Teno och Utsjoki skulle tillfalla Norge.¹

Det förslag, som den danske kommissarien härmed framställde, var egentligen icke hans eget utan gick tillbaka till Schnitler. Denne hade funnit det för Norge synnerligen förmånligt att få behålla Finnmarken i sin helhet, i all synnerhet därför att detta land då här hade ett starkare barriär mot sina mäktiga grannar, och just kommit på den tanken att i ersättning erbjuda Sverige Serna-distriktet, som han ansåg, att man från denna sida ändå inte skulle kunna bringas att avstå och som vore av föga nytta, i synnerhet om den av de norska ingenjörerna ut-

¹ Konferensprotokollet 23 maj/3 juni 1749. *Dan. Gräns-komm.* Vid gränsmätningen utmed Serna-Idre bygden hade de svenska och norska gränssingenjörerna uppdragit var sin pretentionslinje. Den svenska gick från Faxefjäll över Brättefjäll till Solleron i Famundsjon och därefter genom denna sjö vidare norr ut, den danska åter från Faxefjäll till Gutuvålafjället. Genom denna lades det genom sin skogrikedom värdefulla distriktet väster om Famundsjon till Norge. Den svenska linjen intygades av den svenska allmogens vara Serna sockens urgamla gräns mot Trysil, Rendalen och Tynset i Norge och bestyrktes f. o. av en norsk tolvmandsdom av 1585; den norska åter stöddes på vittnesintyg från denna sida såsom erkänd bygderågång eller avskiljande sådana områden, som visserligen före Sernas avfall till Sverige tillhört detsamma, men som det efter denna tidpunkt icke förmått tillägna sig. Den slutliga linjen kom att gå i överensstämmelse med ett svenskt kompromissförslag, som bevarade det ovannämnda skogsdistriktet åt Norge. Hurusom Mangelsen vid dess antagande dock fäste vissa villkor se sid. 253 f. Angående Serna- och Idrefrågan se f. ö. Y. NIELSEN, Om Idre og Serna i Norsk Historisk Tidsskrift. Band 3, Kristiania 1875.

lagda gränslinjen följdes, varigenom skogsdistriktet på västra sidan av Famundsjön till fromma för Rörås kopparverk stannade hos Norge. Mangelsen hade sedan gjort denna plan till sin. Han fann för övrigt Norges rätt till Serna-bygden synnerligen oviss, då 1658 inga restitutionskrav därpå gjorts gällande. Han ställde sig även tveksam till de längst gående norska finnmarkspretentionerna. Det kunde nog icke förnekas — menade han — att Sverige genom lapparna först tagit dessa nordliga områden i besittning. Av gamla skribenter framginge visserligen, att norska och danska kungar underlagt sig Finnmarken, men detta borde nog endast förstås om själva kustremsan, som de på sina färder till och från Bjarmaland besökte. Tydligt vore ju, att de gamla norska expeditionerna dit upp endast kunde företagas till sjöss, och det finge således anses tvivelaktigt, om Norge någonsin förran i 16:de seklet haft något insteg på det fasta landet här. Däremot hade Sverige några sekler förut varit i besittning av detsamma, att döma av dess kommissariers utlåtande vid gränsmötena 1601 och 1603 samt av vid denna tid utfärdade lappintyg.¹ Dessa Mangelsens åsikter kommo naturligtvis inte till synes i det framställda förslaget. Klinckowström fann detta väl drygt tilltaget, både vad gränsen utmed Serna anginge som ock i Finnmarken. Emellertid synes han redan ha hunnit taga intryck av fastheten i den danske kommissariens hållning. Själv var han instruerad att behandla varje tvistepunkt för sig, men han ansåg det nu vara nödvändigt att tillmötesgå kravet på ett avgörande av de samma i ett sammanhang och framlade för övrigt i en skrivelse till den svenska regeringen den 1 juni sina synpunkter.²

¹ Mangelsen till K. Maj:t i Danmark den 6 febr. och 6 sept. 1749 och till Geheimerådet Holstein den 31 maj s. å. *Handl. rör. Gränsereguleringen N. R. A.*

² Klinckowströms brev till K. Maj:t den 1 juni 1749. *Dan. Gränskomm.*

Danskarnas plan fann han vara att få ett för dem fördelaktigt slut *på den sista tvisten*. I detta syfte utnyttjades den gamla pretentionen från Sernabygden, som de näppeligen skulle komma att uppgiva utan kompensation i norr. De anspråk, Sverige här uppe hävdade, kunde nog icke försvaras i hela sin utsträckning, och i all synnerhet icke varangerpretentionerna. Vore den svenska tolkningen den riktiga, skulle väl Sverige ha gjort anspråk på denna kustremsa efter 1613, men därom förmärkes intet. För övrigt hade han funnit, att den norske kommissarien icke stode att bringa till ett erkännande av Sveriges krav här, även om detta land uppgåve samtliga sina anspråk på andra punkter — man ville tydligen framför allt undvika, att det komme fram till havet. Som Mangelsen riktigt framhållit, vore det betänkligt att dela de gemensamma fjällmarkerna efter proportioner av gammal skatte rätt, då deras nyttjande därigenom försämrades och gemensamheten icke heller bleve upphävd, vilket var denna delnings främsta uppgift, emedan lapparna efter årstiden behövde vistas an uppe på fjället, än nere vid sjösidan. Skulle denna delningsprincip tillämpas på Utsjoki, Teno och Enare som helhet, skulle för övrigt, efter de uppgifter han fått, båda de två förstnämnda byarna komma att helt tillfalla Norge.

Det vore nog icke tänkbart, slutade den svenske kommissarien, att förmå danskarna att fråntrada sin fjällryggslinje i Finnmarken. Däremot fann han vissa möjligheter för att Sverige utom Enare även tinge behålla Teno och Utsjoki. Gränslinjen skulle då från Bældovaddo dragas genom Skiekkem- och Tanaälven till Karasjokks inflöde, därefter följa den av lapparna utsagda gränsen mellan Utsjoki och Aviowara, vilken ginge i rak linje härifrån till Kaggas fjällknut, sedan ansluta sig till svenska pretentionslinjen intill dess skärningspunkt med Tana och därifrån till Kolmissoive-Madakiatsa. Han hade privatim gjort vissa antydningar härom inför Mangelsen och trodde sig kunna hysa förhoppningar om dess realiserande. Den senare

hade visserligen ställt sig reserverad inför densamma och föreburit, att svenskarna därigenom kommo i ensam besittning av Tanafloden längs en stor del av dess lopp samt kunde tillgodogöra sig laxfisket där, mot vilket det monopoliserade islandska kompaniet säkerligen icke skulle underlåta att protestera, dessutom bildade denna älv en så naturlig gränslinje, vilket han ansåg borde särskilt beaktas. Något bestämt avböjande hade han dock icke gjort men låtit förmärka, att han för dessa orsakers skull hellre skulle vilja avstå Norges rätt till Neiden, vilken lappby sträckte sig från Utsjokis gräns till Skogerön i öster, dock med förbehåll att Sverige icke finge tillägna sig kusten här och nyttja densamma på annat än lappevis.

Klinckowström kunde visserligen icke förneka, att även om hans för Sverige fördelaktigare förslag antoges, det vill säga hela Utsjoki och Teno tillfölle detta land, Norge dock finge allt för mycket, om man toge hänsyn till arealen. Men såge man saken ur skattesynpunkt, vilket den svenske kommissarien förmenar i detta fall vore det riktigaste, ställde det sig något annorlunda. Han hade nämligen funnit, att den svenska uppbörden i Kuotokeino och Aviowara och den norska i Utsjoki, Teno och Enare ungefär ekvivalerade varandra ¹. Men viktigare än detta

---

¹ Det har icke lyckats mig att finna några bestämda uppgifter på huru stor skatt här ifrågavarande lappdistrikt vid denna tid betalte till de båda kronorna, och sådana lära väl knappast heller finnas, då denna säkerligen varierat betydligt. Grundläggande för densamma borde 1695 års svenska jordebok och 1731 års danska skattelängd vara. Enligt dessa betalte Kuotokeino och Aviowara tillsammans till Sverige år 1731 68 daler silvermynt och till Norge 20 1/2 riksdaler danskt mynt, vilket motsvarade 41 daler svenskt, Utsjoki (med Teno) respektive 53 daler och 16 öre och 15 1/2 Rdr (=31 daler svenskt) och Enare 105 daler och 16 Rdr. (= 32 daler svenskt). Enligt svenska beräkningar, som utförts i samband med gränsundersökningarna, uppgick Kuotokeinos och Aviowaras skatt till Sverige till 44 daler 14 öre, till Danmark erlades härifrån 13 Rdr., Teno, Utsjoki och Enare utgjorde resp.

vore dock en annan sak, vilken Mangelsen påpekat, nämligen den stora fördelen av en delning på så sätt, att all gemenskap de båda rikenas undersåtar emellan upphörde. Och slutligen, skulle samtliga distrikt uppdelas efter skatteproportionen och Sverige naturligtvis behålla den södra delen, komme detta land längs hela linjen på ett avsevärt avstånd från kusten. Nu skote gränsen åtminstone på en punkt så långt ned mot havet, att man framdeles, ”vid bättre sig yppande tillfällen och tidernas omskiftan, torde kunna få fast fot i själva sjöstranden”, den svenska politikens livliga önskemål, vars förverkligande danskarna emellertid med erkännansvard vaksamhet förstodo att förhindra.

Klinckowström hade därmed hanskjutit den danske kommissariens proposition till sin regering, hans instruktion förbjöd honom att, innan han inhämtat dess yttrande, ingå i några förhandlingar härom. Fastän han icke direkt ville förorda varken den ena eller andra ståndpunkten, kan man dock ur hans skrivelse tydligt utläsa, i vilken riktning hans önskemål gingo. I Stockholm synes man icke ha gjort sig någon särskild brådska med att fatta beslut i denna fråga, visserligen år ärendet före i kanslikollegium, till vilket det hänskjutits, den 4 juli, men den 10 meddelas det Klinckowström, att kunglig majestät ville taga det samma under närmare övervägande, varför något besked

-----

122 daler 21 öre och 18 Rdr. Av Schnitler samtidigt upprättat förslag utvisar en svensk skatteintäkt från Kuotokeino och Aviowara av 25 Rdr (danskt mynt) och en norsk från Utsjoki och Enare, som uppgick till 22 1/2 Rdr.

Enligt samtliga dessa beräkningar skulle det Klinkowströmska förslaget i varje fall icke ha inneburit någon nämnvärd förlust för Sverige. Emellertid torde de anförda beloppen ha, som nämnt, varit olika under olika år. Anföras kan t. ex., att den skatt, som den svenske fogden 1752 uppbar i Kuotokeino och Aviowara, då för norsk räkning, uppgick till 71 daler 25 öre, medan den norska skatten i Enare och Utsjoki för samma år, nu tillhörig Sverige, endast belöpte sig till 35 daler 16 öre. Se FELL-MAN IV.

ännu icke kunde lämnas; inför den danske kommissarien skulle som orsak till dröjsmålet anföras, att en del av rådet för tillfället åtnjöt sommaresemester, emellertid borde han under tiden såsom för egen räkning provisionellt föreslå en sådan linje, som kunde antagas, för den händelse hans regering skulle vilja avstå från sina varangerpretentioner.¹

Kanslikollegie utlåtande den 4 juli är icke utan sina intressanta moment. Först ingick man i en vidlyftig deduktion av varangerfrågan, vilken för kollegium liksom för regeringen tydligt framstod som den viktigaste i denna tvist. Man kunde därvid icke undgå att finna de svenska anspråken något väl svagt grundade och delade Klinckowströms mening om den föga nytta, landet skulle komma att draga av ett strandgebit, vilket vore så på alla sätt kringskuret, som det svenskarna har begärt. Gentemot Danmarks bestämda hållning på denna punkt fann man det för övrigt klokare att giva efter än utsätta sig för risken att avbryta förhandlingarna. Likaledes vore det orådligt att alltför starkt urgera 1596 års fördrag, detta kunde nämligen leda till att Danmark härom förhörde sig i Ryssland, och så denna stat blandade sig i förhandlingarna, vilket framför allt borde undvikas. för övrigt hanskots till K. Maj:t, som bäst kände till "belägenheten av konjunkturerna" mellan Sverige och Danmark, att avgöra, huru långt man lämpligen kunde driva sina fordringar utan att störa vänskapen med detta land.

Uppgåve emellertid Sverige sina anspråk i Varanger, ansåg kollegium, att det som en billig compensation härför borde erhålla en *hamn vid kusten* för att trygga de svenska lapparnas handelsförbindelser åt detta håll. För övrigt fann man Klinckowströms förslag antagligt, särskilt vore allt upphörande av gemenskap de båda rikenas lap-

¹ K. Maj:t till Klinckowström den 10 juli 1749. Ankomna Brev. *Dan. gränskomm.; Kanslikoll. prot. 1749.*

par emellan en tungt vägande synpunkt. Den danska sernapretentionen borde såsom för Sveriges heder förklenande med eftertryck bestridas och Mangelsen betagas allt tillfälle att vidare föra fram densamma.¹

I överensstämmelse härmed blev också den kungliga instruktion, som äntligen den 30 oktober utfärdades.² På denna senare punkt borde en bestämt avvisande hållning iakttagas. Men för övrigt skulle kommissarien liksom hitills skett, där skäl och billighet talade därför, med all foglighet jämka sig, ”då kunglig majestät med hänsyn till vänskapen med Danmark icke ville räkna så noga med ett eller annat stycke, som utan landets allt för stora avsaknad lämpligen kunde avstås.” Ett par önskemål ville man dock förbinda med bifallet till den Klinckowströmska gränslinjen, *dels erhållande av en hamn, dels oberoende av om detta beviljades eller ej frihet för de svenska undersåtarna i de västerbottniska städerna att få idka sin handel vid marknaderna å den norska sidan, dessutom borde enontekisborna för framtiden liksom före 1742 få fritt nyttja de distrikt, de intagit.*

Den svenske kommissarien hade sålunda i sin undfallenhet inför Mangelsens bestämda uppträdande av sin regering följts tätt i spåren. I själva verket innebar den svenska kompromissen en kapitulation, detta torde icke kunna bestridas, även om man bortser från de tvetydiga varangerkraven. Den svenska staten uppgav nu i ett slag anspråk, för vilka den kämpat genom ett par århundraden. Att man även från dansk sida fattade saken så, framgår tydligt därav, att man endast vågade erbjuda en dylik finnmarsuppgörelse mot eftergivande av synnerligen högt taxerade pretentioner på annat håll. Egendomligt är också att

¹ Senare beslöts emellertid, att man tills vidare skulle dröja med att avgiva den påtänkta, skarpt formulerade gensagan, här emot. Det skedde också först, sedan Mangelsen i jan. följande år på nytt fört de danska anspråken på detta distrikt på tal.

² Ankomna Brev. *Dan. gränskomm.*

se, hurusom den svenska regeringen ivrigt bemödar sig att tillbakavisa alla krav på Serna men finner sig i ett erkännande av den begärda compensationen härför i Finnmarken. För att förstå detta och dess hållning i övrigt på denna punkt torde det vara nödvändigt att ta vederbörlig hänsyn till Sveriges utrikespolitiska ställning vid liden för dessa förhandlingars förande. Här och där framskymtar vid gränsfrågans behandling, hurusom denna spelat in. Den var, som bekant, icke den bästa. Våra grannar i öster och väster, Ryssland och Danmark, voro båda uppretade över det senaste tronföljarvalets utgång, och sedan de genom försvarsförbundet den 10/21 juni 1746 knutits närmare varandra, blev ställningen synnerligen hotande.¹ På våren 1749 väntade man allmänt en krigsförklaring från dansk sida, och rykten om omfattande rustningar i Norge bidrogo att an ytterligare uppjaga sinnena.² Emellertid drev faran förbi; Sverige fann för gott att giva efter för Danmarks önskan beträffande den nyvalde tronföljarens holsteinska arvsanspråk, varigenom väg banades för en försonligare stämning åt detta håll, och då allianstraktaten av 1734 den 24 september/5 oktober 1749 förnyades på 15 år inträdde åter ett relativt gott förhållande mellan de begge rikena.³ Detta hindrade dock ej, att Sverige, för vilket denna vanskap hade störst värde, för densammas bevarande nödgades giva efter, då dess och Danmarks anspråk korsade varandra. Så även i denna gränsfråga. Bakom de skäl och motskäl, man å ömse håll framförde till stöd för sina

¹ Se K. G. MALMSTRÖM, Sveriges historia från konung Karl XII:s död III, sid. 273 ff.

² Klinckowström sökte under sin första strömstadtid genom hemliga kunskapare göra sig underrättad om dessa rustningar och rapporterade också ett och annat härom till sin regering. Om krigsfaran från Danmark se för övrigt de hemliga rådsprotokollen från samma tid, i vilka den ständigt behandlas.

³ K. G. MALMSTRÖM, Sveriges historia från konung Karl XII:s död III, sid. 452.

fordringar, stodo alltid de politiska förhållandena såsom den i yttersta hand utslagsgivande faktorn.

Efter att ha mottagit den kungliga skrivelsen av den 10 juli hade Klinckowström den 4 augusti haft en konferens med Mangelsen och där såsom sitt eget förslag framställt, att Danmark, mot det Sverige avstode från sina varangerkrav, låte sina anspråk på Sernadistriktet falla och gränslinjen här droges efter det svenska modifierade projektet. Härmed hade den senare förklarat sig nöjd. Under någon av de följande dagarna hade en rad av de övriga tvisterna bilagts, och vid en sammankomst den 15 togs gränsen i Finnmarken upp till debatt.¹ Klinckowström kom nu på nytt fram med sitt förslag. Mangelsen hade emellertid icke kunnat gå in härpå, trots det den svenske kommissarien förklarade detsamma vittna om så stor eftergift, att han icke vågade framföra det för sitt hov utan att danskarna samtidigt medgävo, att *Teno och Utsjoki lappar fingo njuta den med det isländska kompaniet avslutna oktrojen tillgodo*. Man hade emellertid, då möjligheten att komma till enighet visade sig ouppnåelig, beslutit att var till sin regering framföra den sub spe rati projekterade gränslinjen. Efter konferensens slut hade dock Mangelsen, enligt vad Klinckowström i en skrivelse till K. Maj:t den 17 augusti uppgav, enskilt försäkrat, att han vid sitt hov så skulle anbringa saken, att den svenske kommissarien kunde vara ganska förvissad om att få sitt projekt godkänt, men han vågade ingalunda själv bifalla det. Han hade även på nytt börjat tala om Neiden som ersättning, Klinckowström menade sig genom sin bestämt formulerade ståndpunkt ha förmått honom härtill. Därpå ville emellertid denne icke reflektera, sedan han fått veta, att endast ett fåtal utfattiga lappar bodde här, över vilka Ryssland för övrigt helt och hållet spelade herre, och Danmark under alla förhållanden ville utestänga Sverige från kusten.

---

1. Konferensprot. Dan. Gränskomm.

Den optimistiska tro, som Klinckowström hyste på dansk medgörlighet, börjar dock snart att vackla. Mangelsen tar så småningom avstånd från alla kompensationsplaner och låter tydligt förstå, att ingen annan gränslinje stode att erhålla än den av honom föreslagna. Hans alltmär åtstramade hållning har säkerligen föranletts av direktiv från hans hov. Själv hade han eljest i en skrivelse till detta, den 9 september, då det svenska förslaget blivit framställt, visat sig synnerligen välvilligt stämd mot detsamma. Han hade funnit dess motivering välgrundad och förmodat, att ingen ytterligare eftergift stode att vinna, det avvisande svar, han lämnat, hade helt och hållet berott på det löfte, han givit geheimerådet Holstein att vid sina förhandlingar särskilt hålla två saker i sikte, *att Sverige icke komme ned till havet och att Tanalinjen i hela dess längd bleve gräns*.¹ Ett bestämt avslag på den Klinckowströmska propositionen hade han dock icke ansett lämpligt avgiva, förrän han finge veta den svenska regeringens ställning till densamma. Ehuru dess beslut redan i november kommit Klinckowström till hända, hade denne dröjt med att låta sina medunderhandlare få del därav, och först

¹ *Handl. rörande Grændseregelingen N. R. A.* Med Geheimerådet J. L. Holstein, som särskilt hade denna fråga om hand, hade Mangelsen de sista dagarna i maj sammanträffat i Kristiania. Klinckowström tror sig kunna spåra en märkbar förändring i hans hållning efter detta Kristianiabesök. Den svenske kommissarien har också fått reda på ett och annat rörande detsamma. Då gränsregleringen där kommit på tal, skulle Mangelsens företrädare som gränskommissarie, generalmajor M. Sundt, yttrat som sin mening, att Tanalinjen ovillkorligen borde vara gräns. Mangelsen hade ansett det icke vara välbetänkt att så bestämt formulera sin fordran, utan borde man vara villig till jämkning, ifall man önskade komma till något resultat. Geheimerådet Holstein, vilken icke var god van med Mangelsen, förklarade sig vara av Sundts mening och "det så mycket mer, som Sverige genom denna älv som riksgräns desto längre eloignerades från havet". Mangelsens förslag att erbjuda Neiden som ekvivalens hade icke fallet i smaken. Klinckowström till Tessin den 1 mars 1750. *Dan. Gränskomm.*

i början av januari 1750 offentliggör han det i förhoppning att därigenom påskynda det väntade avgörandet å å dansk sida.¹ Huruvida detta dock var så klokt gjort, kan allvarligen sattas ifråga, från sin regering fick han också uppbära klander härför.² De konsekvenser därav, som man befarat, uteblevo icke heller. Mangelsen fick klart bevis för svenskarnas medgörlighet och kunde med större eftertryck havda sina fordringar, som han tydligen satte en ära i att så långt som möjligt få genomdrivna.³ Klinckowströms försäkran, att någon vidare eftergift icke vore att vänta, tog han med ro, ”svenskarna voro tydligen särskilt porterade för att hålla vanskap, då de väl eljest aldrig skulle ha gått så vitt, som de gjort”, skrev han till sin regering den 15 januari (n. st.). Inför den svenske kommissarien utbreddes han sig om de danska anspråken, som framställdes såsom synnerligen moderata, om man toge hansyn till de stora uppostringar, som från denna sida gjorts.⁴ Att under sådana förhållanden föga utsikt fanns för ett tillmötesgående svar på kanslikollegie hamnprojekt är tydligt. Klinckowström hade för övrigt redan förut ansett sig kunna upplysa regeringen härom⁵, men dock nämnt fyra hamnar, som lämpligen skulle kunna begäras, nämligen Guldholmen vid Tanaälvs utlopp, som emellertid det islandska kompaniet redan var i besittning av och näst Vadsön vore dess bästa handelsplats, Talvik i Altenfjord, någon hamn i Malanger och Elvegård i Skiommenfjord. Samtidigt med att han offentliggjorde sin regerings resolution på hans delningsförslag, förde han inför Mangelsen

---

¹ Klinckowström till Mangelsen den 10 jan. och 7 febr. 1750. *Dan. Gränskomm.*

² K. Maj t till Klinckowström den 19 febr. 1750. Ank. Brev. *Dan. Gränskomm.*

³ Mangelsen till Klinckowström den 11 jan. 1750. Klinckowström till K. Maj:t den 15 jan. s. å. *Dan. Gränskomm.*

⁴ *Handlinger rör. Grændsereg* N R. A.

⁵ Klinckowström till K. Maj t den 16 nov. 1749. *Dan. Gränskomm.*

också frågan härom på tal. Denne förmenade det emellertid vara onödigt att vidare inlåta sig härpå, då detta tydligen vore en sak, som låge utanför det egentliga delningsverket — en hövligare formulering endast för ett rent avslag.¹ Under tiden vantar man alltjämt på den danska regeringens förklaring över det Mangelsenska projektet. Den ledighet, som genom dess dröjsmål uppkom, begagnade man i Strömstad för att avgöra en del detaljfrågor, som stodo i samband med delningsverket. En sådan och kanske den viktigaste gällde lapparnas flyttnings- och betesrätt in på den andra statens område. Denna rättighet, som var nödvändig för deras existens, var man överens om att bibehålla och hade besiutit att upptaga bestämmelserna därom i en särskild kodicill. Dessa berörde, synes det, huvudsakligen förhållandena söder om den egentliga Finnmarken. Här funnos åtskilliga lappar, som hade skatteländ på båda sidor om gränsen, vinterskatteländ på den svenska sidan och sommarskatteländ på den norska eller på både den norska och den svenska sidan. Med sommarskatteländ menade man ett sådant, för vars brukande under sommaren en särskild avgift erlades. Härvid skulle man emellertid bortse från den nya sommarskatt, normmännen från 1742 börjat pålägga enontekis- och jukkasjarviborna, vilken åter helt skulle avskaffas. Enligt de bestämmelser, som nu fattades, skulle ingen lapp få vara skattskyldig mer än till ett rike. Frågan blev då, som vems undersåtar man skulle betrakta de lappar, vilka genom gränsläggningen fingo sina ägor delade, d. v. s. fingo skatteländ i båda staterna. Mangelsen hade velat hänskjuta avgörandet härav till dessas eget skön. Klinckowström hade emellertid lyckats inskränka detta fria väl genom ett par bestämmelser, vilka han ansåg vara till Sveriges fördel. I fall en dylik lapp hade vinterskatteländ på svenska

¹ Mangelsen till Klinckowström den 11 jan. 1750. *Dan. Gränskomm.*; till Holstein den 23 jan s. å. *N. R. A.*

sidan, vilket vore fallet med de flesta, skulle han betraktas som svensk undersåte. Ett undantag gjordes dock för dem, som bodde i Pite och Lule lappmark, där den fria valrätten även i detta fall bibehölls, för så vida vederbörande lapp hade sommarskatteländ på norska sidan, enligt vad Klinckowström fått veta, funnes på hela detta område endast 2 à 3 stycken sådana land. Skulle någon lapp, sedan han blivit förklarad för ettdera landets undersåte, vilja flytta över till det andra, hade han att utom tionde erlægga en sjättedel av sin förmögenhet till den stat, han lämnade. för den fria flyttningsrätten skulle en viss årlig avgift eller leja betalas, och om dennas storlek uppstod olika mening. Härvid synes dock Mangelsen hava avgått med segern. De svenska lapparna skulle för sommararbetet i Norge erlægga en skilling danskt eller två styver svenskt för var tjugonde ren, idkade de dessutom fiske, bleve taxan två skilling eller två styver, norrmannen hade att för sin vistelse på de svenska fjällen erlægga dubbel avgift häremot — de uppehöll sig nämligen på dessa en vida längre tid.¹

Först den 19 augusti kom den danska regeringens beslut Mangelsen tillhanda, och i en konferens den 21 framlade han detsamma.² De farhågor, man från svensk sida hyst för ett avslag, kommo att besannas. Den pretentionslinje, Klinckowström fört fram, kunde av flera skäl icke bifallas, hette det. *Först och främst var den inte naturlig.* A dansk sida hade man förut vid flera tillfällen givit efter för denna synpunkt, ofta med betydande uppoffringar. Vidare framfördes på nytt renunciationen av Serna och Idre, som fordrade vederbörlig ekvivalent. Slutligen vore bestyrkt, att Norge hade urgammal rätt till dessa landområden. För att bevisa detta hade man låtit utarbета en vidlyftig ”Undersøgning af Finmarkens gamle og itzige Tilstand, Indvaanere og Grændser og den der af hængende Danmarks

¹ Se Första kodicillen till 1751 års traktat. § 4 och 5.

² Konferensprotokoll i Strömstad. *Dan. Gränskomm.*

eller Sverrigs Rettighed dertil".¹ De invånare i Utsjoki, som genom denna delning skulle bliva svenska, vore man dock villig att med vissa inskränkingar giva samma handelsrättigheter, som de norske hade med det isländska kompaniet. Klinckowström sökte naturligtvis att an en gång vederlägga de danska synpunkterna. Den inlämnade utredningen av Finnmarkens rättsliga ställning, som han förmodade hade förorsakat det långa dröjsmålet, vilket också varit fallet, fann han icke bevisa, vad den ville, då den stödde Norges rätt allenast på "liknelser, presumptioner och imaginära slutsatser av vad i synnerhet Snorre Sturlasson anfört rörande den äldsta tiden, varav dock icke något bestämt kunde märkas". Han lät dock förstå, att den svenska regeringen måhända kunde finnas villig att bifalla det danska förslaget, *såvida någon ersättning för vad som då förlorades erbjödes på annat håll*, och nämnde som sådan Norr- och Sörlicområdet, han betonade emellertid, att han för detta uttalande saknade varje auktorisation av sin regering. Hos Mangelsen ingöt detsamma endast en mindre hög tanke om principfastheten å den svenska sidan, och han förhöll sig obeveklig samt förklarade rent ut, att han icke komme att framställa något som helst nytt förslag, samt att han, såvida icke det gjorda bifölles, hade order att avbryta förhandlingarna och resa sin väg.

Kanslikollegium, som fått taga del av det danska beslutet, fann emellertid ett tillmötesgående på denna punkt vara vida att föredraga framför en dylik eventualitet.² Även om Sveriges rätt till Utsjoki och Teno vore klar, och något annat kunde man icke finna, vore dock nyttan av detta distrikt ganska minimal, då Sverige med dess bevarande ändå icke komme fram till havet. Härom skulle emellertid Klinckowström icke låtsas utan i stället intaga en bestämd

¹ Denna utredning, som författats av Hielmstierna och Stampe, finnes tryckt i *Nye Danske Magazin, Bd. II*

² Kanslikoll. yttrande den 3 sept. 1750. *Kanslikoll protokoll.*

hållning, och med eftertryck låta påskina, att några vidare eftergifter icke stode att vinna.

Innan man uppgav allt hopp, ville man nämligen försöka en annan utväg. Den svenske ministern i Köpenhamn, baron Fleming, skulle direkt för den danska regeringen framlägga de svenska önskemålen. Den 9/20 november inlämnade han också till denna en promemoria i ämnet.¹ Utan att särskilt fördjupa sig i frågan om Sveriges rätt framhöll han dock inledningsvis önskvärdheten av att den gamla proportionen bibehölls men fäste sig i synnerhet vid den från dansk sida uppställda principen att icke dela de särskilda lappmarkerna, vilket dock skedde med den danska linjens antagande.

Det svenska försöket att i Köpenhamn ordna upp tvistefrågan föreföll Mangelsen skäligen misstänkt. Han hade icke väntat, att man till den grad skulle rida upp på densamma efter den medgörliga hållning, som förut från denna sida intagits. Han fruktade, att med Tanalinjen voro förknippade särskilda förmåner, varom svenskarna tydligen voro väl medvetna. Han kunde därför icke råda till någon eftergift och hoppades, att den svenska envisheten sannolikt även denna gång skulle giva med sig, endast man icke gjorde min av minsta tillmötesgående.²

Den danska regeringen kom också att troget följa sin kommissaries anvisning. Som svar på den Flemingska promemorian förklarades det, den 26 jan. 1751, att det danska förslaget innebure den yttersta eftergift, man på denna sida kunde göra, och betonades särskilt förmånen av en naturlig gränslinje, sådan som Tanafloden skulle komma att bilda.

Det gjorda försöket hade alltså misslyckats, men man var besluten att taga upp förhandlingarna på en annan bas. Då man i Köpenhamn tydligen var obenägen för

¹ Fleming till K. Maj:t den 11/22 nov. 1750. *Flemings dep.*

² Mangelsen till Holstein den 28 nov. 1750. *Handl. rör. Grændsereg. 28., N. R. A.*

direkt eftergift, *skulle i stället Mangelsens gamla plan på en ekvivalent föras fram*, för övrigt hade Fleming trott sig förmärka vissa antydningar i denna riktning vid de samtal, han haft med de danska statsmännen. Man ville naturligtvis å svensk sida om möjligt undvika att stå som förlorande part. Efter Neidens norsk-ryska lappby, som en gång nämnts i dylikt sammanhang, hade man, efter de upplysningar man fått om densamma, visserligen icke någon åtrå. Men man hade funnit lämplig ersättning på ett annat ställe, nämligen i det område, som låg väster om övre Tanaalven, så att gränsen från Termeswara skulle dragas upp till Karasjokk och sedan följa denna flodlinje. Den av danskarna så högt skattade förmånen av en vattenlinje som gräns vunnes härmed för en ännu längre sträcka, varjämte större rättvisa vid uppdelningen bleve etablerad. förslaget härom skulle av Fleming framställas som dennes eget, som han, ifall det av danskarna godkändes, ville andraga inför sin regering och med hansyn till det goda förhållande, som rådde, uttala förhoppning om att få erkänt. *Dessutom skulle han begära rätt för utsjokilapparna att fritt få nyttja Tanaalven ända till dess utlopp.*¹

Detta förnyade försök gav anledning till en viss oro i det danska lägret och olika funderingar över vad meningen egentligen kunde vara. Mangelsen, som hoppades snart få lämna Strömstad, där han i hög grad vantrivdes, såg utsikten härtill ryckas allt mer i fjärran och greps av miss-tröstan. Han förmodade, att man i Stockholm avsiktligt förhalade frågan, dels för att hålla den öppen till den stundande riksdagens sammankomst, dels för att med möjligen ändrade konjunkturen uppnå ett bättre resultat. Bästa medlet att så snart som möjligt komma till uppgörelse fann han vara att kategoriskt tillbakavisa alla svenska avprutningsförsök och fordra ett bestämt svar. Han påpekade

---

¹ Kanslikoll. skrivelse till K. Maj:t den 1 febr. 1751. K. Maj:t till Fleming den 1 april s. å. *Dan. Gränskomm.*

de gynnsamma tidsomständigheterna nu, kunde icke dessa göra svenskarna benägna för eftergift, och de i framtiden skulle förändras till deras fördel, kommo de sannolikt icke att giva efter och Norge måhända för sent få ångra, att det icke bragte en lösning av denna tvist till stånd, när det hade avgörandet i sin hand. Emellertid börjar han så småningom vackla i sin ståndpunkt. Måhända vore dock Klinckowströms och hans regerings hållning allvarligt menade, fruktar han, och en eftergift nödvändig. Det vore farligt att vara för envis, i all synnerhet som det omtvistade landstycket icke vore vart den kostnad, det genom denna tidsutdragt droge, än mindre ett avbrytande av förhandlingarna i sin helhet. Han fann lämpligt att som en sista utväg förorda lottkastning om detsamma och gjorde sig t. o. m. besväret att uppgöra detaljerad plan för en sådan.

I Köpenhamn var man ohågad för ett bifall till Flemings sista förslag. Man förskaffade sig upplysning om det begärda distriktets värde, jämfört med vad som bjödes i ersättning, och fick veta, att det förra var så mycket bättre, som här vid Karasjoks nybygge 6 familjer voro bosatta, medan Utsjokiområdet var öde. Ett avträdande av det senare var emellertid förenat med den olägenheten, att Vardöhus och Varanger därigenom så att säga separerades från Västfinnmarken, vore en eftergift absolut nödvändig, borde därför det svenska ekvivalentförslaget accepteras framför det ursprungliga.¹

Den danska regeringen delade dock fortfarande Mangelsens mening att ett oryggligt fasthållande vid de krav, som gjorts, vore den lämpligaste förhandlingsmetoden och ville därför ingalunda lyssna till Flemings planer. Redan den 2/13 juni visste denne, att frågan varit före på en rådskonferens, men först den 14/25 nästa månad

---

¹ Man hade infordrat yttrande härom av Hielmstierna och Stampe. Deras betänkande är dat. den 9 juni 1751.

kunde han bestämt meddela sin regering, att hans framställning blivit avslagen. Danskarna ansågo sig ha gått de svenska pretentionerna till mötes så långt som möjligt. Man begagnade sig vid detta tillfälle t. o. m. av det nyss timade tronskiftet i Sverige, vilket man framhöll som ett bevekande skål för denna stat att giva efter.

Samtidigt härmed fick Mangelsen order att med större skarpa än förut låta förstå, att såvida några nya invändningar skulle komma att göras, han vore ålagd att avbryta förhandlingarna och resa hem.^a Visserligen var det alltså icke så allvarligt menat härmed, den danske kommissarien instruerades nämligen samtidigt att så vitt möjligt undvika att göra bruk av denna befallning. Men utan tvivel har den svenska regeringens beslut påskyndats härav.

Då nu alla möjligheter, som stodo till buds för uppnående av drägligare villkor, blivit försökta och med lika negativt resultat, fann man för gott låta Klinckowström underteckna det danska förslaget. Samtidigt underrättades Fleming härom.² Denne skulle emellertid ännu en gång framföra sin begäran *om fritt nyttjande för utsjokiborna av Tanaälven till dess mynning, varom definitivt besked icke lämnats*. Att något bifall härtill numera icke stod att vinna, borde dock ha varit tämligen självklart. Fri segelfart hade måhända beviljats, men några fiske- och handelsrättigheter här, som svenskarna även önskat, kunde man icke gå med på. Och då Sverige givit efter på alla andra punkter och man från Strömstad fått veta, att Klinckowström erhållit order att underteckna, behövde den danska regeringen tydligen icke heller riskera något med detta avslag.³

Då allt således från svensk sida var klart för ett av-

---

¹ Den danska regeringen till Mangelsen den 30 juli 1751. *Norske Tegnelser. D. R. A.*

² Kanslikoll. utlåtande den 23 juli 1751. K. Maj:t till Klinckowström och Fleming den 5 aug. s. å. *Dan. Gränskomm.*

³ Fleming till K.. Maj:t den 5/16 sept, 1751. *Flemings dep.*

görande, framkom emellertid Mangelsen med ett krav, som kom att föranleda ytterligare en tids uppskov därmed. Frågan gällde rätt för Röras kopparverk att från Serna och Idre socknars skogar få både i krigs- och fredstid köpa timmer, kol och ved. Redan då han den 23 mars/3 april 1750 meddelat sin regerings renunciation på dessa bygger, hade han gjort förbehåll härom. Klinckowström hade då icke givit bestämt svar härpå men inför regeringen framhållit, hurusom ett bifall härtill knappt kunde tänkas innebära någon nackdel för Sverige på grund av dessa skogars belägenhet, i stället skaffade man därigenom en välkommen inkomstkälla för de fattiga sernaborna.¹ Den svenska regeringen var emellertid av annan mening. Den fruktade förnämligast, att man härigenom komme att gynna det norska Röråsverket, på bekostnad av liknande företag å svensk sida, såsom Ljusnedal och ett par andra, vilka det var dess plikt att stödja,² och hade i stället föreslagit, att Rörås skulle erbjudas medintressentskap i dessa, varom planer förut varit å bane. Därav hade emellertid icke blivit något, och då det under den följande tiden icke vidare talats härom, antogs det å svensk sida, att man låtit detta krav falla.

Då gränsverket närmade sig sin fullbordan kom dock Mangelsen på nytt fram med detsamma. Med tanke på de eftergifter, man sedan dess nödgats göra, var Klinckowström nu föga hågad för ett tillmötesgående. Den danske kommissarien hade emellertid lärt sig, hur ett bifall från detta håll lämpligast skulle vinnas, och konstaterade kort och gott, hurusom Sernadistriktets renunciation varit förbunden med dess uppfyllande, och att han, såvida det ej beviljades, såg sig nödsakad att till protokollet foga en reservation för sin konungs rätt till detta. Ett dylikt hot

¹ Klinckowström till K. Maj:t den 29 mars 1750. *Dan. Gränskomm.*

² K. Maj:t till Klinckowström den 14 maj 1750. *Dan. Gränskomm.*

hade också den önskade effekten, och för att än jdtterligare stimulera sin svenske medunderhandlare till eftergift lät han förstå, att han visste, att denne sedan lång tid tillbaka vore befullmäktigad att bifalla hans begäran, vilket i själva verket också var fallet. Intressant i denna fråga är onekligen, att Mangelsen, som var stor delägare i Rörås-verken, av allt att döma ursprungligen på eget bevåg framställt detta krav, och ännu i början av september 1751 synes den danska regeringen ha varit okunnig därom.¹ Senare hade det emellertid vunnit dess godkännande, vilket naturligtvis hade till följd, att det kunde framställas med fördubblad styrka. Mangelsen nöjde sig icke med mindre än att en separatartikel härom tillfogades traktaten. Klincowström lyckades dock giva denna en sådan formulering, att Sveriges rätt och intressen ej kränktes. Invånarna i Serna, Hede och Idre skulle, hette det nämligen häri, ha rätt att av dem tillhöriga skogar, *som till svenska verks understöd icke behövdes*, få försälja kol, timmer och ved till Rörås kopparverk. Sedan detta beslut fattats, kunde man äntligen skrida till gränstraktatens utfärdande, vilket skedde den 21 sept/2 okt.² De årslånga förhandlingarna hade därmed funnit sin avslutning.

Till den egentliga traktaten- fogades tvenne kodiciller. I den första avhandlades flyttlapparnas rättigheter och skyldigheter, i den andra funnos bestämmelser om "linjens redressering och rörsättning." Arbetet därmed skulle taga sin början 1752 och sedan fortsättas så, att det komme att avslutas inom sju år. Som ledare fungerade även vid

¹ Holstein till Mangelsen den 10 och 18 sept. Mangelsen till Holstein den 25 sept. 1751. *Handl. rör. Grændsereg. N. R. A. Jmf* Klinckowström till Tessin den 22 ang. 1751. *Dan. Gränskomm.*

² 1751 års svensk-norska gränstraktat med dess både kodiciller finnes tryckt i *Recueil des Traités etc.* par C. Sandgren. Sthlm 1910, sid. 601 ff., (med vissa uteslutningar), och i Utdrag av de emellan Sverige och Utrikes Magter sedan 1718 slutna Alliance-Tractater och Afhandlingar. Sthlm 1761.

detta Klinckowström och Mangelsen. Den föreslagna tiden räckte emellertid icke till, och först 1767 voro de båda kommissarierna färdiga med detta uppdrag.

Forhållanden av olika slag hade medverkat till att göra den träffade överenskommelsen mindre gynnsam för Sverige. Att det utrikespolitiska läget spelat in, har förut framhållits, den bristande fastheten i förhandlingarna från svensk sida, varpå danskarna voro synnerligen uppmärksamma, torde ha gjort sitt till. Karaktäristiskt är, vad Klinc-kowström vid flera tillfällen framhåller i sina skrivelser till såväl kanslikollegium som k. maj:t, att nämligen den danske kommissarien vore övertygad om att Sverige dock till slut skulle giva efter. Behovet av en fast gräns hade emellertid på sista tiden känts alltmera starkt, och även om en sådan skulle köpas med vissa uppoffringar, ansåg man sig dock ha gjort en vinst. Inför sig själv försökte man för övrigt så gott sig göra låt frammana det vunna resultatets fördelar och genom illusionen om bättre lycka framdeles trösta sig mot de lidna motgångarna.¹ Vad man i all hemlighet eftersträvat, nämligen att bliva strandägare vid Ishavet, hade man visserligen icke lyckats uppnå men

¹ Betänkligheter med anledning av det slutna fördraget uteblevo icke heller. Bl. a. besvarade sig några torneborgare 1751 i en längre inlägga till regeringen över att de berövats sina gamla handelsrättigheter i Kuotokeino och Aviowara, vilka byar de förmenade vara en urgammal svensk tillhörighet. Klagoskriften föranledde ett utförligt bemotande och föredrogs i rådschamaren den 29 okt. 1751. Egendomligt är därvid onekligen kanslipresidenten Tessins försvar för regeringens handlingssätt. De omstridda områdena fann han icke vara av någon större betydelse. I Sverige funnes ännu så mycken ouppodlad jord, att det torde räcka mer än en mansålder, och den sista, som toges i besittning, vore tvivelsutan lappmarkens. För övrigt kunde man näppeligen göra sig förhoppning om att en ständig fred tvenne angränsande makter emellan så länge komme att bibehållas, och ifall krig utbrote, funnes alltid möjlighet att reparera den skada, som gjorts. *Rådsprotokoll i Ulrikesärenden 1751.*

fann sig dock ha kommit detta hav ganska nära. Och ännu vore gränsförhållandena mot Ryssland ouppklarade, det vore måhända möjligt — hette det i en senare författad redogörelse för dessa förhandlingar — att ”vid en närmare kännning och undersökning av orten” från Enare träsk finna någon väg ut till havet. Den förhoppning om en uppgörelse med Ryssland, som man velat uttrycka i andra kodicillens 31:sta paragraf, att nämligen se denna tillvägabragt så, att när man vid rössättningen hunnit till Kolmissoive, man kunde fortsätta arbetet vidare, blev tyvärr icke uppfylld. Sekreta utskottet, som den 1 juli 1765, då man närmade sig denna punkt, yttrar sig i frågan, anser det vara för tidigt att påtänka dess avhandlande, dels på grund av de politiska förhållandena, vilka manade till försiktighet, och dels på grund av den bristande kännedom man hade om Sveriges rätt här, vilket skulle kunna leda till att riket ginge miste om betydande förmåner. Så uppsköts densamma till framtiden.

Ortnamnsregister.

AhwJerffui, nuv. *Ahoenjärvi*, en liten sjö strax N.-V. om Tilikanjärvi på gränsen mellan Savolax och Österbotten. Upptagen på A. W. Eklunds karta över Finland.

Andznees, norr om Kvenangertfjorden.

Axefford (sid. 42), Oksfjord vid Reisen.

Baltestedt, i Hillesö, norr om Malanger.

Bessfjorden (sid. 110), Beisfjorden i Ofoten.

Beieren, söder om Bodö.

Carckes låg enligt uppgift en dagsled ovanför Altenfjorden på fjället.

Eidefjord, Ædfjorden norr om Tysfjorden.

Erickfjorden, en infjord till Tysfjorden?

Folden, fjord söder om Tysfjorden.

Furnö, *Furön*, söder om Malanger.

Gangwich, i Tanen.

Gossness, i Maasö, väster om Magerö.

Grönjard, enl. C. Raafs längd 1595 en infjord till Malanger.

Hajasjärvi, sjö på gränsen mellan Savolax och Österbotten nordväst om Tilikanjärvi (A. W. Eklunds karta).

Hapa Jerffui, torde vara identisk med HajasjärviL

Helgenäs, på Kolahelvön, öster om Kola.

Helliness (sid 52), vid Magerö.

Homswogh, N. och S., Honningsvaag i Kjelvik.

Hugvik, enligt C. Raafs längd 1595 på Senjen vid Gigesund.

Ibbenäs, i Ofoten.

Iowara, bergshöjd på finsk-ryska landryggen, ungefär 65 1/2° n. br.

Jormasjärvi, sjö strax sydost om Uloträsk (A. W. Eklunds karta).

Kaitesjärvi, sjö söder om Torneträsk.

Kajansalmi, nästa rāmärke ovanför Iowara i 1590-talets svenska rålångder. Enligt påteckning å en av dessa skulle det vara beläget ”4 mil” öster om detta berg vid träsket Sottöjärvi.

Kandalax, vid Kandalaxviken.

Kavijärvi, sjö öster om Kuopio.

Kellontaipale, mellan Vuoti- och Kavijärvi, nordost om Kuopio.

Kemi, vid Kemiträsk.

Kearittanjärvi, söder om Tilikanjärvi, norr om Nilså.

Kitkajärvi, *Kitkaierffby*, lappby nordväst från Kusamo.

Knarrewighen, i Maasö.

Koloträsk, vid Kuolajärvi.

Kosmajokisuo, *Käsmejokisuo*, säkerligen en flod som rann till Kusamo.

Kusamo, socken i Finland, nordost om Uloträsk.

Lakasjärvi, sjö intill Hajasjärvi på gränsen mellan Savolax och Österbotten.

Langenes, i Vesteraalen,

Lappejerf, *Lappajerff*, nordost om Kuotokeino.

Lemojerff, synes ha varit beläget utmed Altenälven, norr om Kuotokeino.

Lurö, i N. Helgeland.

Lyngestufvu, udde vid Lyngenfjord.

Läåvik, Leirvik i Rombaken.

Löfanger, Levangenfjord norr om Ofoten.

Maaselkämåki, på gränsen mellan Österbotten och Karelen, nordost om Tilikanjärvi (A. W. Eklunds karta).

Maanselkä, *MaannSelckå*, *Maensålkie*, lappby i trakten av Kusamo.

Malmis, Kola.

Maskowara, mellan Tana- och Rappälven (Maskejokka).

Mannarna, Mannemis, lappby sydost om Kola stad.

Nuasjärvi, sjö sydost om Uloträsk.

Näs (sid 50), vid Ofoten.

Olujärffvi, Uloträsk.

Oulungasu, flod till Pääjarvi på 66 1/2° n. br.

Oxeffjord, väster om Alten.

Peldojärvi, lappby öster om Enontekis.

Pisanmäki, låg antagligen vid Pisavuori intill Nilsia (A.W. Eklunds karta).

Ragnvaldsö (sid 42), i Lyngen.

Rajasuo, beläget söder om Sarvaitaipal på landryggen.

Raudefjord (sid 52), vid Rödön i N. Helgeland.

Repeby (sid 42), vid Balsfjorden.

Reffznes, vid Refsbotten?

Refsbotten, norr om Altenfjord.

Repula, *Repola*, by utmed finska landryggen på ryska sidan om gränsen vid ung. 63 1/2° n. br. Enligt en annan uppgift låg Repula invid Somensuo.

Rossejärvi, sjö som enligt uppgift låg en mil väster om Repula.

Rotanger, Sagfjorden, söder om Tysfjorden.

Rotwijck, en infjord till Selanger.

Sarvaitaipal, låg på landryggen, sydost om Iowara.

Siffveskär, i Ofoten?

Skartiswogh, Skarsvaag i Kjelvik.

Skeveffjord, i Ofoten.

Skidvog, upptages i skattelängderna bland infjordarna till Selanger.

Skiffna, i Ofoten.

Solliawer, jmf. Suolajavrre, sydost om Kuotokeino.

Solovetski, kloster på en ö i Vita havet.

Soma, nuv. Sumskoi vid Onegabukten av Vita havet.

Somensuo, jmf. Soumussalmi, nordost om Maaselkä (Hermelins karta).

Spillerby (sid 42), Spilderen.

Stäcks län, Stegens län.

Sygherwer, Sörvär norr om Hasvaag.

Syjärvi, sjö sydost om Hajasjärvi.

Talojärvi, sjö öster om Torne träsk.

Ternalambi, norr om Purovesi.

Tilikanjärvi, beläget vid den punkt där Savolax, Karelens
och Österbottens gränser stöta intill varandra. (A.W.
Eklunds karta).

Tousswik, Tovik, norr om Ofoten.

Tuffuanes, vid Hammerfest.

Tweffwrdhen, Tufjorden på Magerön.

Vandeffiordh, på Magerön.

Vigofloden, *Vygfloden*, flod från väster till Onegabukten
av Vita havet.

Vuotijärvi, norr om Kavijärvi.

Ödefljord, i Hillesö.

RÄTTELSE.

De i boka angitte rettelser er ved nåværende OCR og redigering foretatt i teksten.[K. Rauø].

KARTA
över
FINNMARKEN
Skala 1:1500 000

